76

www.psikeart.com

psikeart

hayvan sevgisi

Ötekinin dünyası
LEVENT METE

Uslanmaz
CUMHUR BORATAV

Kalpten kalbe giden görünmez yol
HİRA SELMA KALKAN

Freud'un vazgeçemediği "chow chow" tutkusu
ŞEHNAZ TUNA

Kedileri severim, tavukları yerim!
HİLAL KAPLAN

Bir bağımlılık ilişkisi
SONGÜL DEMİR

Sevdiğimizi yiyebilir miyiz?
HANDE ÖĞÜT

Seviyorum işte var mı diyeceğin!
İPEK ÖZEL

Düşünüyorum, öyleyse var olmanın dayanılmaz hafifliğinde sev beni
PINAR ÜRETMEN

Hayvanları sevmek için yedi hayvani neden!
HAYDAR ERGÜLEN

Empati
NEŞE KOÇAK

Kuşlaaarr!
GÜROL TONBUL

TEMMUZ-AĞUSTOS 2011 SAYI 76 30 TL

ISSN 1308-7056-1

İYİ OLDUĞUNU **BİL!**

Duyguları kelimelere dökmek bazen çok zordur...
İyi olduğumuzu bilmek için bazen doğru sözcüklere değil,
doğru bir hissiyata ihtiyacımız olur... **Ya da sadece kedilere...**

MOLLY®

SUPER PREMIUM CAT FOOD

Kedilerimiz ile kelimelerle iletişim kuramıyoruz belki,
yine de onların iyi olduklarını bilmek için **Molly** hep yanımızda.

dfcpet.com

GÜLÜŞÜNÜZ **SİZİN** LOGONUZDUR

"DoctorCelik Beauty" diş macunu 24K koruma formulüyle diş yüzeyindeki lekeleri derinlemesine temizlerken, altın tozu ve karanfil özü ile birlikte ağızda uzun süren kalıcı ve taze bir tat bırakır.

YOUR SMILE IS YOUR LOGO

WWW.DOCTORCELIKBEAUTY.COM

formulated by Doctorcelik

İçindekiler

5
M. EMİN ÖNDER
Editörden

6
LEVENT METE
Ötekinin dünyası

10
SERPİL YANDI VARGEL
Farklı olup koşulsuz kabullenilişin yalın hali

14
İSHAK SAYĞILI
Bir komşu ruhsallık olarak hayvan

22
CUMHUR BORATAV
Uslanmaz

30
ŞENGÜL KIYAK
Hayvanlaşmış insandan insanlaşmış hayvana
Günah keçilerimiz

36
HİRA SELMA KALKAN
Kalpten kalbe giden görünmez yol

40
TUĞBA KURT ULUCAN
Tamamlayıcı nesne olarak hayvanlar
Saf aşk ilişkisinin gemisi

42
BAHAR KÖSE KARACA
Derin deniz, derin iz
Balık sevdası

44
ŞEHNAZ TUNA
Freud'un vazgeçemediği "chow chow" tutkusu

48
HİLAL BEBEK
Kedileri severim, tavukları yerim!

50
DUYGU KUZU
Yılkı atları

hayvan sevgisi

52
GİZEM GERDAN
Tüyler, ana rahmi ve psişik işler

54
SERAP SÖZEN
Hayvan sevgisi ve psikoterapideki yeri

58
CANSU GÜNEY, ŞEYDA KUTSAL
Mitolojiden günümüze
Bir varmış, bir yokmuş

62
SENA SOYSAL
Ötekiyle ilişkide bir yol gösterici

64
ECE OĞUR
Zoofilinin evrimi

68
SONGÜL DEMİR
Bir bağımlılık ilişkisi

74
HANDE ÖĞÜT
Ekolojik ve vejetaryen feminist perspektiften hayvan sevgisi
Sevdiğimizi yiyebilir miyiz?

82
TUFAN GÖBEKÇİN
Bütün canlıların dostu ve kardeşi olabilmek

86
GÖNÜL OCAK
Onlar ne yedek bir ilişki ne de eğlenceliktir

90
İPEK ÖZEL
Seviyorum işte var mı diyeceğin!

92
SERAP CAN
Süper Star'ından duvar dibindekine İstanbul kedileri
Miyasofya

96
TUĞÇE ÇELİK
Franz Marc'ın renkli hayvanlarıyla sılaya dönüş

98
PINAR AYDIN O'DWYER
O günden bugüne müzikte hayvan manzaraları

104
PINAR ÜRETMEN
Düşünüyorum, öyleyse var olmanın dayanılmaz hafifliğinde sev beni

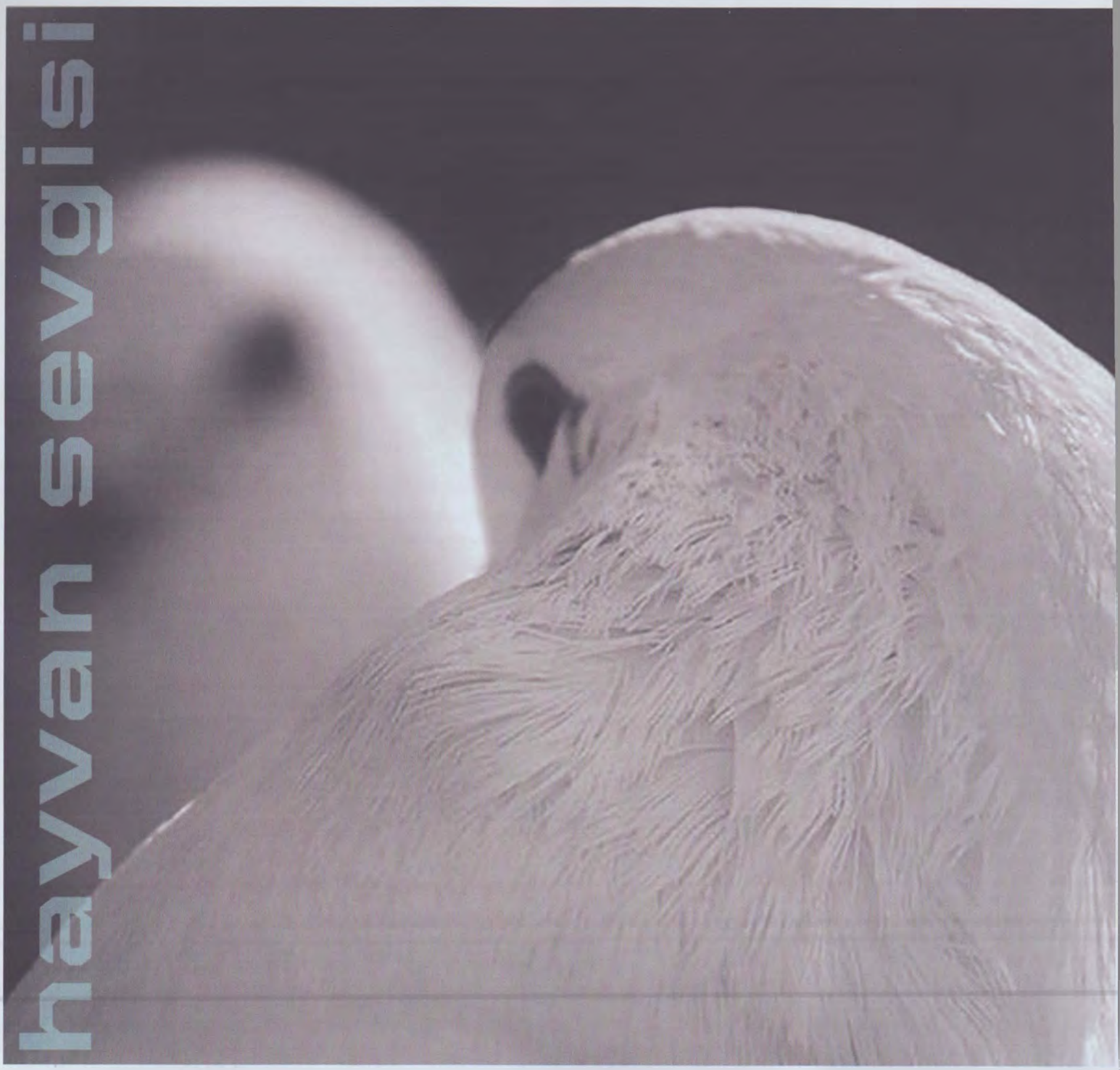
108
HAYDAR ERGÜLEN
Hayvanları sevmek için yedi hayvani neden!

112
FATMAGÜL DİKYAR ALTUN
Yaşam kuçum Maya

116
ÇAĞLA ATABAY
Hayvansever yaşam

120
NEŞE KOÇAK
Empati

122
GÜROL TONBUL
Kuşlaaarr!

TEMMUZ-AĞUSTOS 2021, Sayı 76
Art Psikiyatri Tedavi Eğitim Araştırma
Yayın ve Kurumsal Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.
adına Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Prof. Dr. M. Emin Önder

Yayın Koordinatörü ve Yazı İşleri Müdürü
Ercan Yaşa
ercanyasa@psikeart.com

Tasarım
Tuna Yıldırım

Web Danışmanları
Ege Kaya, Zeynep Eylül Önder

Katkıda Bulunanlar
Tuba Akyol, Emine Zinnur Kılıç, Hakan Atalay, Haydar Ergülen, Hande Öğüt, Ahmet İnam, İsmail Güzelsoy, Tan Tolga Demirci, Cumhur Boratav, Alena Sar, Yüksel Aksu, Zeynep Eylül Önder, Birsen Öngül, Ata Yılmaz Emre, Çiğdem Gelegen, Serpil Yandı Vargel, Taner Yılmaz, İshak Saygılı, Bedirhan Üstün, Pınar Üretmen, Pınar Aydın O'Dwyer, Lara Kamhi, Gizem Karayavuz, Cansu Boğuşlu, Tuna Yıldırım

Kapak Resmi
Tanju Akleman

Abone Sorumlusu
Semiha Başar - İstanbul
semihabasar@psikeart.com

Sevmek, bir büyük fiildir... Bu fiilin çekimleri hepimizi ilgilendiriyor. Hepimizi derken insan olmayan canlıları, doğayı, hatta evreni de işin içine katabiliriz.

Sevgili yazarımız İshak Sayğılı dergimizdeki yazısında şöyle sesleniyor: "Freud, 'Uygarlığın Hoşnutsuzluğu' (1930) metninde insanı hayvandan ayıran ana unsurun kültür olduğunu ve kültürün insanın doğaya karşı mücadelesi ve dayanışmasının birikimi olduğunu öne sürer. Bu tespit ilk başta kulağa doğruymuş gibi gelse de hayvanların kendi varoluşları sırasında verdiği mücadele de aslında insanınkiyle benzerdir. Çoğu kez onları 'doğa' içerisinde tanımlasak da aslında barınma, yiyecek bulma, diğer türlere karşı korunma gibi pek çok ana ihtiyacın onların da derdi olduğu açıktır. Biz onları 'doğa' olarak tanımlasak bile hayvanın doğada canlı kalabilmesi ciddi bir dayanışma ve emekle mümkündür."

M. EMİN ÖNDER

Dünyada yalnız değiliz ve ciddi boyutta iletişim problemleri içindeyiz. Bu karmaşanın en büyük kaybedeni insan dışı canlılar. Türler yok oluyor.

Kendinden menkul yaşam tarzlarımızla pek övündüğümüz medeniyetimiz, henüz başka canlılarla ilgili bir kanun maddesi yazmayı başaramamış durumda. Eziyet gören canlıların hakkını savunmak isteyenler, bu canlının kime ait olduğu (kimin malı olduğu) sorusuyla şaşkınlığa uğruyor hâlâ.

Günümüzde uygarlık tanımı maalesef ilk ortaya çıktığı günden ileri bir noktaya ulaşmış değil: Sayğılı'nın yazısında vurguladığı gibi uygarlığın kıstası "bir 'gelişmiş' ülkenin kendi hâkimiyet alanında olan ve yeterince uygar bulmadığı ya da kendi uygarlığı için tehdit gördüğü her unsuru boyunduruğu altına almış olması" olarak anlaşılacaksa daha çok türlerin ortadan kalktığını göreceğiz demektir.

Uygarlık eğer bir insanın düşünme ve plan yapma kapasitesiyle beklenmedik hiçbir gelişmenin olmadığı bir yaşam formu planlamasının tezahürü olarak kalacaksa, hiçbir insani kıstasa uygun sayamayacağımız özgür hayvanların beklenmedik tüm davranışlarından ötürü bir tür soykırımla karşılaşacağını tahmin etmek zor değil.

Uygarlığı insanlığın plan projeleri ile dünyayı zapt etmesi anlamından çıkarıp insan ve doğa sevgisinin dünyaya hâkim olması için çalışmak anlamına dönüştürmeden sevmek...

Sevmek herkesin öyle kolay kolay çekimini yapamayacağı büyük bir fiil olmaya devam edecektir.

Öyle ki insan sevgisinin sürdürülmesi, empati ve merhamet duygularının varlığıyla ilişkilidir. Bir araştırma insanlar için merhamet duygusunun en az yaşandığı hayvanın keneler olduğunu saptamıştır.

Psikeart, Temmuz-Ağustos 2021 sayısını "hayvan sevgisi"ne ayırdı. Empati, merhamet, kültür, yerleşik düzene geçiş ve evrimleşmenin hayvan sevgisi üzerine etkilerini tartışmak için...

Bu sayıda Serap Can'ın daha önce Memlekent dergisinde yer alan "Miyasofya" yazısını sizlerle paylaşmak istedim. Bir süre önce Serap ile benzer bir hastalığa yakalanmıştık. O dönem şans benim yanımda yer aldı. Sevgili Serap'ı kaybettik. Onu çok özlüyoruz. Sevgili arkadaşımı sevgi ve rahmetle anıyorum.

psikeart @psikeart psikeartdergisi

Yayın, Dağıtım ve İade Yetkilisi
Gül Emelce İlhan

Yönetim Yeri
Karabaş Mah. Cumhuriyet Caddesi
Menekşe Apt. No: 172/1-2 Merkez/İzmit
Tel: (0262) 331 50 87 Faks: (0262) 331 50 88
İrtibat Bürosu: Rumeli Caddesi, No: 3/4 Nişantaşı/İstanbul
Tel: (0212) 296 93 00 Faks: (0212) 247 15 91

www.psikeart.com
info@psikeart.com

Baskı
Özgün Ofset Ticaret Ltd. Şti.
Yeşilce Mah. Aytekin Sok. No: 21 34418
4. Levent/İSTANBUL Tel: (0212) 280 00 09

Yayın Türü
Yerel, süreli

Dağıtım
Turkuvaz

Her hakkı saklıdır.
Yazıların sorumlulukları yazarlara aittir.

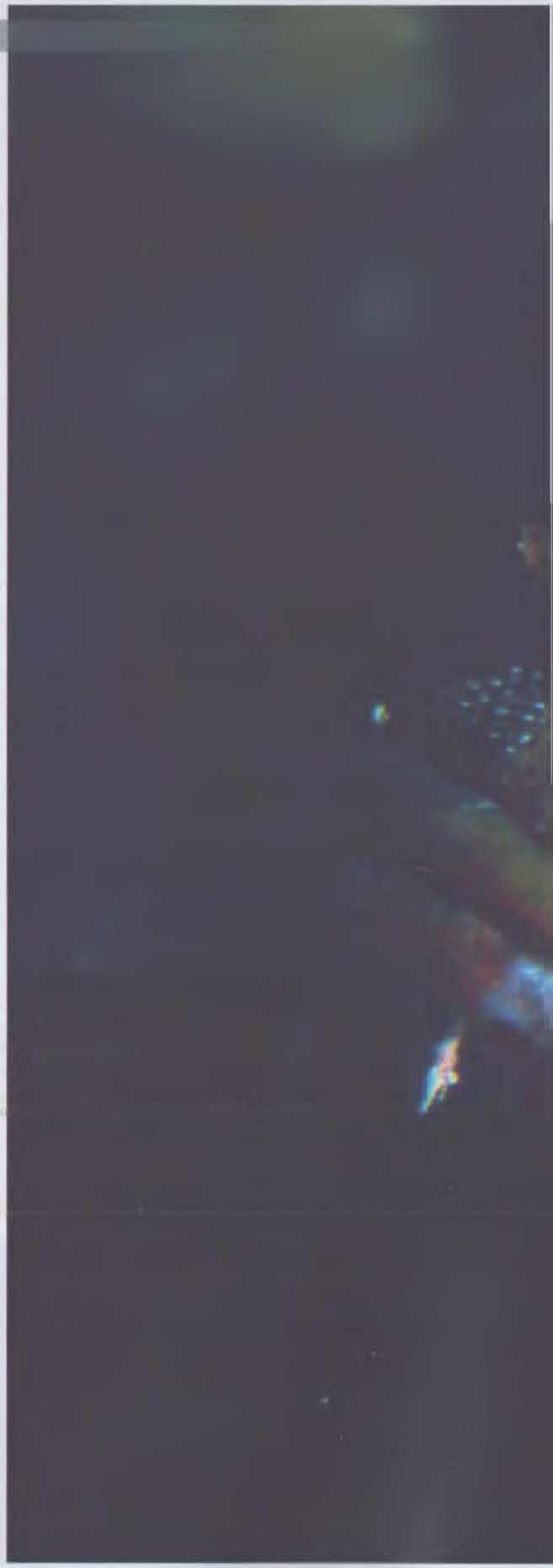
İki ayda bir çıkar.

Bu dergide yer alan yazı, fotoğraf ve çizimlerin elektronik ortamlar da dahil olmak üzere bir kısmının veya tamamının yayımlanması ve çoğaltılması yazılı izne tabidir.
Bu dergi, Basın Meslek İlkeleri'ne uymaya söz vermiştir.
Haziran 2021'de basılmıştır.

Levent METE

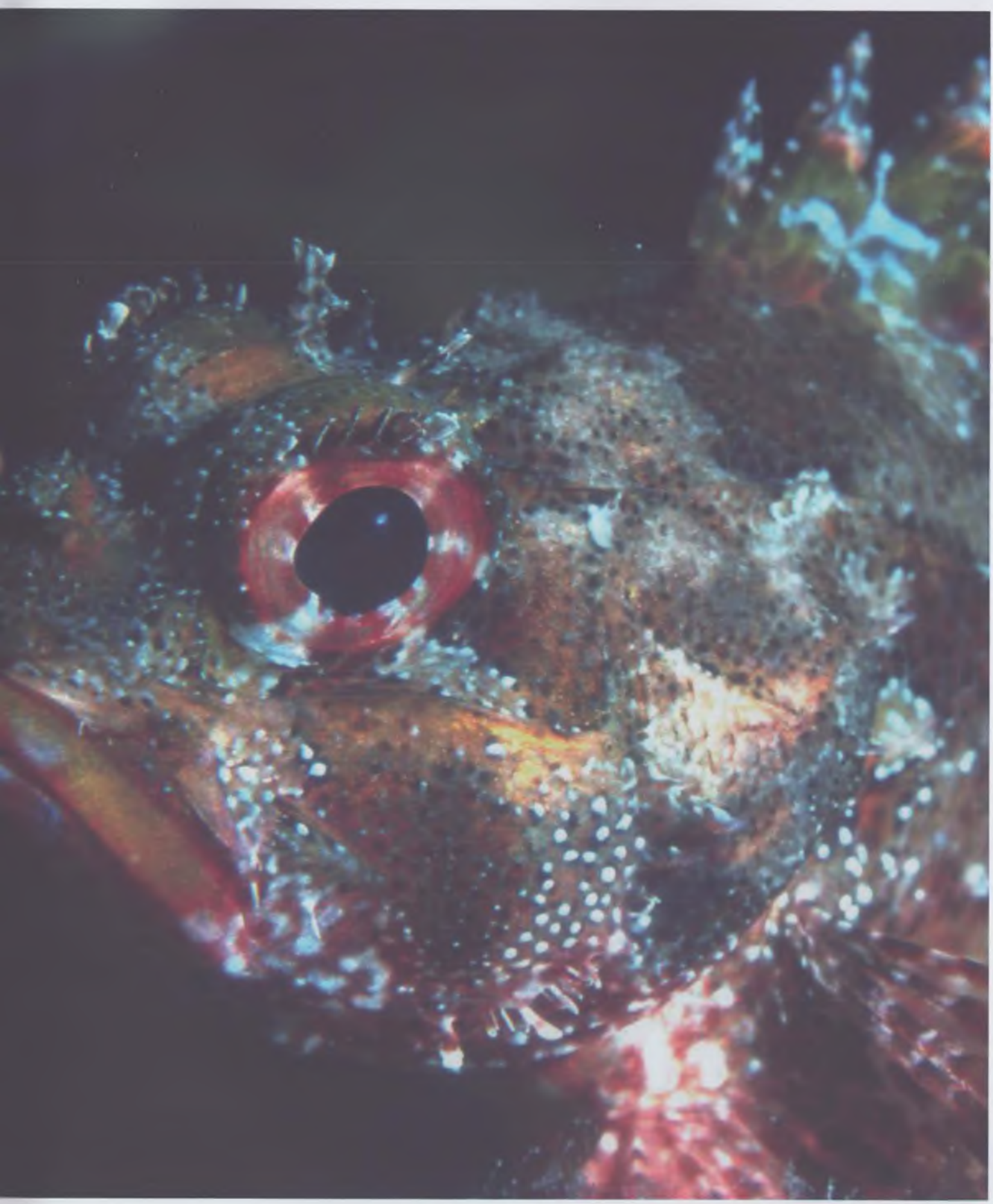
Ötekinin dünyası

İnsanı doğanın mutlak efendisi olarak gören yaklaşım, yaşanan bütün büyük trajedilerin düşünsel zeminini oluşturdu. İnsanla "insan olmayan canlılar" arasına sınır çekerek karşı tarafı değersizleştiren ve insanın doğaya karşı taşıdığı yükümlülükleri göz ardı eden bu düşünce, daha sonra insan uygarlığı içine taşındı, belirli bir ırkın, ulusun, cinsiyetin ya da sınıfın üstünlüğü fikrine dönüştü.

Borges, bir öyküsünde, Ravenna'nın kuşatılması sırasında, arkadaşlarının safından ayrılan ve önceleri saldırıya geçtiği kenti savunurken ölen bir Lombard savaşçısından söz eder. Droctulft, savaş ve gök gürültüsü tanrılarına tapan bir barbardır. Evrene değil komutanına ve kabilesine sadıktır. Hayatında ilk kez bir kent görmüş, akıl erdiremediği bu karmaşık düzenlilik karşısında büyülenmiştir. Yazar, olan biteni şöyle tanımlar: "Onun içinde kendisinin bir köpek, bir çocuk olacağını ama ona akıl erdirmeye bile başlayamayacağını bilir, yine de onun kendi tanrılarından, andıyla bağlandığı inançtan ve Almanya'nın bütün bataklıklarından daha değerli olduğunu kavrar. Droctulft böylece bırakır yandaşlarını, Ravenna uğruna savaşa girer."

Borges, bir adım daha atar, Droctulft'un öyküsünün kendisinde uyandırdığı çağrışımları izleyerek, çocukluğunda ninesinden dinlemiş olduğu bir olayı anımsar. Ninesi, Buenos Aires'in sınır karakollarından birinde, Kızılderililer tarafından kaçırılarak bir kabile reisinin karısı olan Yorkshire'lı bir kızla karşılaşmıştır. Kızın Kızılderili dilleriyle karışmış kaba bir İngilizceyle anlattıklarının ardında, yabanıl bir yaşamın izleri seçilmektedir: "at postundan barınaklar, tezek ateşleri,

© HALUK AKBATUR

ateşte kızarmış et ya da çiğ barsak şölenleri, (...) çok karılılık düzeni, o leş kokusu, kör inançlar." Kadın, duyduğu acıma ve dehşetin etkisiyle, geri dönmesi için üsteler, onu koruyacağına, çocuklarını getirteceğine söz verir. Ancak kız mutlu olduğunu söyler, o gece karakoldan ayrılıp ortadan kaybolur.

Yazar, bağlantısızmış gibi duran bu iki olayı anlattıktan sonra öyküyü şöyle bitiriyor: "Bin üç yüz yıl ve bir okyanus, tutsağın yazgısıyla Droctulft'un yazgısı arasında duruyor hâlâ. İkisi de eşit ölçüde ele geçmezdir şimdi. Ravenna'nın davasına bağrını açan barbarın suretiyle çorak ülkeyi yurt seçen Avrupalı kadının sureti karşıt düşebilir. Ama her ikisi de gizli, sağduyudan daha köklü bir dürtüye kapılmışlardı, her ikisi de nasıl savunacaklarını bilemeyecekleri bu dürtüye kulak vermişlerdi". Her ikisi de yaşadıkları coğrafya ve zaman için "öteki" olanın dünyasına ilgi duydular, bu ilgiye kapılıp gitmenin getirdiği doyumu yaşarken kendilerine biçilen bedeli ödediler.

"Öteki" başka bir türün üyesi de olabilir

Julio Cortazar'ın "Axolotl"daki kahramanıysa, bir su kertenkelesinin içindeki canlılıktan etkilenir. Kendi türünün dışındaki bir ötekiyle karşılaşmış, ondan başka bir şey düşünemez olmuştur. Günün giderek artan zamanını, hayvanat bahçesindeki akvaryumun önünde, onu seyrederek geçirir. Beden yapısını inceler, kitaplığa gidip bu yaratık hakkında yazılanları okur, suyun içindeki kımıltısız varoluşunun ardına geçmeye, onu anlamaya başlar. Sonra bir gün, camın karşı tarafından onu seyreden kendi yüzünü görür. Bilinci yer değiştirmiş, dünyayı bu küçük su yaratığının gözünden görmeye başlamıştır.

© TAMER DURAK

Buluşma ya da çatışma

Borges'in ve Cortazar'ın öykülerine konu ettikleri bu olağandışı karşılaşma anları birçok kişiyi etkilemiştir. Yerle bir etmek için yola çıktıkları Çin kentlerine yerleşip orada yaşlanan Moğol atlıları, Kolomb'un gemisinden inip yeni kıtanın yerlileri arasında çoluk çocuğa karışan denizciler, maymun davranışlarını incelerken kendini sürünün üyesi gibi hissetmeye başlayan araştırmacılar ve daha birçokları başka uygarlıklara ve türlere açılan kapıdan geçtiler. Orada, bir zamanlar birlikte yürüyen, sonradan evrim ya da uygarlık ağacının başka dallarına saparak yolları ayrılmış olan atalarının soyları ile karşılaştılar. Ancak, ne yazık ki, ötekiyle karşılaşma anını bir buluşma olarak yaşayıp, dünyayı ötekinin gözüyle görebilenler azınlıktaydı. Toplumu oluşturan kalabalığın böyle durumlardaki tepkisi genellikle düşmanca oldu. Ravenna'yı kuşatan Lombard ordusundaki diğer savaşçılar, Kolomb'la birlikte yeni kıtaya çıkan talan çeteleri, Kızılderili soykırımını gerçekleştiren "kahramanlar" söz konusu kalabalığın karşılaşma anındaki tavrının tipik örneklerini verdiler. Diğer canlı türlerse çoğu zaman, silahın ucundaki bir hedef ya da paraya dönüştürülecek bir nesnenin taşıyıcısı olarak görüldüler.

Çatışmaya zemin hazırlayan düşünceler

Sosyal antropolog Claud Levi-Strauss, farklı uygarlıklara ve canlı türlerine yönelik bu düşmanca ya da küçümseyici tutumların kökenlerini tartışırken belirli bir hümanizma türünün taşıdığı olumsuz potansiyele dikkat çekiyor. Levi-Strauss'a göre,

insanı doğanın mutlak efendisi olarak gören yaklaşım, yaşanan bütün büyük trajedilerin düşünsel zeminini oluşturdu. İnsanla "insan olmayan canlılar" arasına sınır çekerek karşı tarafı değersizleştiren ve insanın doğaya karşı taşıdığı yükümlülükleri göz ardı eden bu düşünce, daha sonra insan uygarlığı içine taşındı, belirli bir ırkın, ulusun, cinsiyetin ya da sınıfın üstünlüğü fikrine dönüştü. Çizilen sınırın karşı tarafındakiler "ikinci sınıf insan" olarak görüldü, hatta kimi zaman "insan olmayan canlılar" kategorisine doğru itildiler.

Kendini beğenmişlik

Ayrımcılığın düşünsel temelleri kadar, bu yaklaşımı benimseyen insanın ruhsal yapısı da ilgi çekicidir. Kendini belirli bir gruba aidiyetiyle tanımlayan, bu grubun dışında kalanları önemsiz ya da kötü olarak niteleyen kişinin ruhunda olup bitenler ve böyle düşünen bireylerin tepkilerini belirleyen dinamikler pek çok araştırmaya konu olmuştur.

Ayrımcı insanın ruhsal yapıtaşlarından birisi, kendini beğenmenin zirvesi olan narsisizmdir. Narsist kişi, kendini özel, ayrıcalıklı ve üstün görür. Onun dışındakiler aşağı ve önemsizdir. Tüm ilgisi kendi üzerinde toplanmıştır. Ancak, kendini beğenmişliğinin altında değersizlik ve aşağılık duyguları yatar. Bir başka deyişle, kendini beğenmişliği, içindeki aşağılık ve yetersizlik duygularıyla yüzleşmemek için geliştirdiği bir savunma tepkisidir. Bu nedenle eleştiriye ve irdelemeye kapalıdır, mantığın değil bilinçdışına itilmiş çocuksu ve karmaşık düşüncelerin denetimindedir. Başkalarını tanıma ve anlama çabası göstermediği için onları karanlık ve şüpheli yabancılar olarak algılar. Dolayısıyla, kötülüklerle ve düşmanlarla çevrildiği hissine kapılma eğilimindedir.

Ayrımcı topluluklar, narsist bireyler gibi davranır. Kendi dışındakileri düşük ve yetersiz görür. Onları anlamaya çalışmaz, tıpkı kendisi gibi düşmanca niyetlerle dolu oldukları sanısına kapılır, onlardan korkar.

Kişiler yerine nesnelerle ilişki

Başkalarını aşağı ve önemsiz görmenin uç noktası, onların kişinin kendi doyumu için kullanabileceği nesneler olarak algılanmasıdır. Narsisizmin temel özelliklerinden birisi olan bu durum, insan ilişkilerinin yerini metaların aldığı çağdaş kapitalist toplumun işleyişiyle tam bir uyum göstermiş, giderek onunla bütünleşmiştir. Ekonomik gücü elinde bulunduran kişi birisiyle ilişki kurmak istediğinde, onunla ilgilenip gönlünü kazanmaya çalışmak yerine, sahip olduğu gücün göstergelerini kullanarak açık ya da gizli bir ödeme vaadinde bulunmakta ya da kimi zaman bu ödemeyi nakit olarak yapmaktadır.

Ayrımcı topluluk açısından bakıldığında aynı durum geçerlidir. Aşağılanan kesimlerin ekonomik, toplumsal ya da ruhsal gereksinmelerin karşılanmasında kullanılmak üzere kiralanmaları ya da satın alınmaları yaygın bir uygulamadır.

İçteki kötülüğün dışarıdan geliyor gibi algılanması

Yansıtma, insanın temel savunma düzeneklerinden birisidir. Bebek, acı olanı tükürür, tatlı ve hoşa giden nesneyi ağız yoluyla içeri alır. Erişkin kişi de olumlu ve doğru bulduklarını kendine mal etme, olumsuz ve kötü olanı başkalarına yansıtma eğilimi taşır. Böylece, kendine yakıştıramadığı ve her insanda belirli düzeylerde bulunan açgözlülük, saldırganlık ve sapkınlık gibi olumsuz özellikleri başkalarında görmeye başlar. Kendi içindeki kötülük karşısındakinin bir niteliği gibi algılanır.

Ayrımcı topluluk, içinde taşıdığı olumsuzlukları aynı şekilde kendi dışındaki topluluklara yansıtır, onların bir özelliği olarak algılar. Ülkede işler yolunda gitmeyip huzursuzluk baş gösterdiğinde, başka bir ülke ile yaratılan kısa süreli savaş atmosferinin "milli birlik ve bütünlüğün sağlanmasına" ne denli büyük katkıda bulunduğu bilinmektedir. Böylece, toplumun kendi iç çatışmalarından kaynaklanan düşmanlık duyguları dışarı yansıtılarak bir dış tehdit olarak algılanır. Aynı düzenek yabancılara, farklı ırklara, etnik ya da dinsel azınlıklara karşı yüzyıllardır işlemektedir.

Barış ötekinin dünyasını anlamamıza mı bağlı?

Eğer ayrımcılık kendini beğenmişlik ve yansıtma düzeneklerinden güç buluyorsa, ayrımcılığı ortadan kaldırıp insanlığın çeşitli alt grupları ve diğer türler arasında barışı sağlayacak olanın alçakgönüllülük ve empati olduğunu söyleyebiliriz. Birbirine yabancılaşmış tedirgin bireyler ve topluluklardan oluşan çağdaş toplumlarda, ötekinin dünyasını anlamaya yönelik her çaba yeniden bütünleşme ve barış için küçümseme lüksüne sahip olmadığımız bir gelişmedir.

Böyle bakıldığında, insan ve hayvan hakları savunucularının, çevrecilerin, feministlerin, eşcinsellerin ve benzeri grupların oluşturduğu sivil toplum örgütlenmelerinin doğaya ve farklı olanın haklarına saygı konusunda sağladıkları gelişme, giderek şirketlerin ve sermaye gruplarının memurlarına dönüşen politik kadrolardan umudun kesildiği bir dünyada yeni bir umut ışığı yakmaktadır.

Borges'in ve Cortazar'ın öyküleriyle aktarmaya çalıştıkları yabancı ve farklı olana yönelik ilgi, belki de bizi endüstri toplumunun satın alınabilir mallar ve ilişkilerle örülmüş kozalarından kurtarıp yabancılaşmamış gerçek ilişkilere ulaştıracak yolun ilk adımıdır.

Serpil YANDI VARGEL

Farklı olup koşulsuz kabullenilişin yalın hali

© FATMA KORKUT

Bizi kendinden biri olarak algılayacak ötekimizi arar dururuz. (...) Yaşamın içinde bizi anlayan, yatıştıran, kendimizin uzantısı gibi algıladığımız nesnelere ihtiyacımız doğumdan ölüme kadar devam eder.

Yetişkin biri olarak, koşulsuz kabullenilme arzumuzu çok gerilerde bırakıp gelmişizdir. Anne kucağının kabullenici kavrayışında, kendimizi, annemizden farklı ve öteki olduğumuz halde, farklı ve öteki olarak algılamayız. Bize bakan şefkatli gözler, "Sen biriciksin ve özelsin" der. Olaganüstü bir duygudur, aynılık içinde aynalandığımız, yaşamın ilk dönemlerine ait ilk deneyimlerimizdir. Mutlak güven içinde olduğumuzu hissetmeye duyduğumuz ihtiyaçla birlikte sevgi dolu karşılanmamız, şefkatle doyurulmamız ruhsal doyumumuzun en erken anılarını oluşturacaktır. Ötekiyle bu denli yakın kaynaşma duygumuz, büyüdükçe azalır. Ayrı ayrı bireyler olduğumuz gerçeği kendini hissettirir. Mutlak onaylayan gözler zamanla uzaklaşır. Yaşamın güç isteyen yolculuğunda, o ilk deneyimlediğimiz, aynılıkta aynalanmanın verdiği değerli ve güçlü olma hissi, tek başına var olabilen bir birey olarak bizi ayakta tutacaktır. Bununla birlikte, öteki ile koşulsuz kaynaştığımız o özel duyguyu tekrar tekrar yaşama isteğimiz saklı kalacaktır. Bu nedenle olsa gerek ki bizi kendinden biri olarak algılayacak ötekimizi arar dururuz.

Görülme ve onaylanma ihtiyacı açısından aynı gereksinim içinde olan biriyle karşılaşmak, bizi onunla daha yakın ilişki kurmaya yönlendirir. Karşılık bulduğumuz anlarda da bağlanırız. Benzerimizle buluşmak, birden iyi gelir. Yalnız değilizdir. Bizim gibi olan biri, birileri vardır. Karşılıklı eşduyum, bu bağı güçlendirir. Bu duyguları yaşadığımız ikizlik algımız içinde, birbirinden ayrı ama birlikte iken bir olabildiklerimize karşı giderek derinleşen sevgi duygumuz yoğunlaşır. Karşılıklı güven, haklarına ve sınırlarına karşı saygı ve özenle büyüyen sevgi, yaşamımıza değer katar.

Sevgi, insan olma yolculuğumuzda en temel duyumumuzdur. Bir bütün olarak, koşulsuz sevgi ile kabullenme beklentimiz, ilişki kurduğumuz nesnelerle aramıza zamanla koşullar girer. Çünkü her bireyin kendine özgü zihinsel ajandaları vardır. İlişkiden, ötekinden, gelecekten beklentileri zaman içinde ortaya çıkar. Sevgi ile gelen kaynaşmada giderek çözülme başlar.

Oysa bu dünyada, tıpkı bizim gibi diğer canlıları yiyerek yaşamına devam eden, hareket eden canlar da vardır; ve onların, insanlardaki gibi ajandaları da dolu değildir. Yani, onlarla kurduğumuz ilişkide salt farklılıklarla birlikte koşulsuz kabullenme ile gelen bağ, farklı, derin, saf bir bağdır. Ona bakarız. O da bize bakar. Söz yoktur ortamda. Yalın, ilkel hisler vardır. Dil konuşmaz, beden dili konuşur. Bakışı, kokusu, duruşu ile kendini anlatır. Birileri onu anlasın ve yanında bulunsun, dokunsun ve yatıştırsın istiyorsa, işte o anda ona karşı hislerimiz oluşur. Çok değerlidir. Birine, birilerine iyi gelmişizdir. Bizi farklı bir yere koyar. Bizi görünce ayrı heyecanlanır. "Seni gördüğüme çok mutlu oldum" der, kendi dilinde. Hangimizin hoşuna gitmez, yalın ve

© FATMA KORKUT

çıkarsız, arka planda tuttuğu ajandası olmayan bu davranışla karşılaşmak. İşte, "hayvan sevgisi", bu denli kıymetli, bu denli şifadır. Kendimizi, "değerli ve arzulanan biri" olarak görmek istediğimiz en temel ihtiyacımızı karşılar.

Sadece hareket eden bir "can" olarak görülmek, önemsenmek ihtiyacımız, aynı ihtiyaca sahip bir hayvanla buluştuğunda yalınlaşır, güzelleşir. Bizim gibi hareket eden canlılarla kurduğumuz ilişkide beklediğimiz sadece ve sadece, öteki için özel olduğumuzu hissetmek ve görülmektir. Fark edilmiş ve kabullenilmiş olma hissimiz bizi, en erken anlarımızın kıvancıyla buluşturur. Kim bilir, "İnsanları tanıdıkça hayvanlarımı daha çok seviyorum" sözü, benzer deneyimler sonrası gelişmiştir.

Genel görüş, heyecanlanan, bakışları ya da davranışlarıyla "İyi ki varsın" duygusunu yaşatan hayvanların her birinin, insanın ruhuna iyi gelebilecek, doğal şifa kaynakları olduğu şeklindedir.

En saf buluşma, insan yavrusuyla hayvan yavrusunun buluştuğu an

Henüz kötülüklerle karşılaşmamışlardır. Korku nedir bilmezler. Koşulsuz güven hissi içinde, merakla birbirlerine dokunup, tüm farklılıklarının kabulüyle keşfe açıktırlar. Kardeşçe oynaşır, boğuşurlar. Birbirlerini farklı olarak algılamazlar. Aynısı olan ötekidir. Onun tarafından görülüp takip edilmesini ister. O artık, ötekinin gözünden kendini keşfetmek istediği aynasıdır. O da bir candır. Dokunmak, karşılıklı canlarına can katan, canlandıran olur. Yavruların, kendi türünden olmayan hayvanlara karşı merakı, ilgisi, keşfetme arzusu coşkuludur. Çünkü henüz hayatta kalmak için, kimse kimsenin besin zincirinin bir halkası olarak görülmediği dönemlerdir. Belki en yalın "hayvan sevgisinden" söz edileceği dönem, erken çocukluk dönemidir.

Çocukların oyun gerçeklerinin kahramanları olarak hayvanlar

Oyun çocuğu için ilişki kurduğu hayvanlar, onun oyun arkadaşlarıdır. Hayallerini canlandırdığı, yaşam öncesi provalar yaptığı, rolleri dağıttığı, yönettiği, üzerinde etkinlik kurduğu, karşılık aldığı canlı nesnelerdir hayvanlar. Onlarla kurduğu iletişim ile bu hayatta başka canlıların da olduğunu, onların da kendine özgü yaşamlarının ve sınırlarının olacağını deneyime dayalı öğrenir. Bir anlamda insan olmayı hayvanlarla birlikte zaman geçirdikçe daha hızlı ve etkin öğrenecektir. Hayvanlarla ilişki içinde olan çocuğun iç gerçekliğindeki donanımları hızla artarak, ruhsal donanımlarının güçleneceği düşünülebilir. Bu nedenle, doğa içinde hayvanlarla iç içe yaşamış çocukların yaşam karşısında daha dayanıklı, daha özgüvenli olduğu gözlenmiştir.

Hayvanlara nasıl baktığını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim

Yaşamın gereği olarak türlerin birbirlerini besin zincirinin bir halkası olarak görmesi kaçınılmazdır. Bununla birlikte insan zekâsı, yedi milyon olduğu tahmin edilen hayvan türlerinin bir kısmını kendi besin zincirine katmakla kalmamış, sütünden, tüyünden, yününden, derisinden, gücünden yararlanmayı da bilmiştir. Bu da insanın hayvani özeliğidir. Temelde, insanın kendinden farklı olan bir türü kabul etme, bir can oluşuna saygı duyma kapasitesi, onunla kurduğu ilişki biçimi, kendisinin nasıl biri olduğuyla ilgilidir. Bizim kim olduğumuzun keşfini yaptığımız, kendiliğimizin oluştuğu, içinde büyüdüğümüz aile ortamımızdır. Onların bize kattıkları da, bizden de diğer canlılara yansıyacaktır. Yani zihinsel donanımımız oluşurken, farklı olana karşı karalama, kötüleme, yok etme, yok sayma vb. tutumlarla zihinlerimiz dolduğunda, bunların yansıması hayvanlara karşı düşmanca, dışlayıcı tutum sergilememizin zeminini hazırlar.

Burada asıl sözünü etmek istediğim, iç dünyamızı en kolay yansıtacağımız, dilsiz (en azından aynı dile sahip olmadığımız) canlılar olacaktır. Söz hakkı olmayacağı için, istediğimiz ihaleyi yapabiliriz. Sevilmek istiyor isek de sevgiyi ihale ederiz. Sevgi ihale ettiğimiz hayvanlarla aramızda farklı bir bağ oluşur. Bu bağın neyle ilgili olduğuna dair benim düşüncem, takipçisi olduğum psikanalitik kuramın bir kavramı olan, "kendilik nesnesi" bağı olduğuna dairdir.

Kendilik nesnelerimiz olan evcil hayvanlarımız

Yaşamın içinde bizi anlayan, yatıştıran, kendimizin uzantısı gibi algıladığımız nesnelere ihtiyacımız doğumdan ölüme kadar devam eder. Özellikle yaşam içinde yalnız hissettiğimiz, zorlandığımız anlarda, kendilik nesnelerine ihtiyacımız daha çok artar. Bu kavramı ilk olarak ortaya koyan Kohut (1971), öncelikle eşduyumlu yaklaşımlarıyla varlığımızı kabul eden, bakım, sevgi, şefkat veren ebeveynlerimizin destekleyici tutumlarının birer kendilik nesnesi işlevi olduğunu, bize dair bu tutumları içselleştirme kapasitemizin, daha sonraki dönemde kendi başına kaldığımızda kendimizi yalnız hissetmeksizin yatıştırabildiğimizi anlatır. Yaşamı kolaylaştıran, yaşam karşısında bizi güçlü kılan bir ihtiyaçtır. Yani biri ya da birileri bizi anlamalı, yanımızda yer almalı, zaman zaman içine girdiğimiz gerginliği azaltmamıza yardımcı olabilmelidir. İlişki kurduğumuz nesnelerin bazıları kendilik nesnelerimizdir. Anne, baba, kardeşler, canlı-cansız arkadaşlar, her biri kendilik nesnesi olabilir. Sıkıntınızı hissedip, yanınıza sokularak, mırıl mırıl sizi yatıştıran bir kediniz, hep yanınızda yer alacağını davranışlarıyla gösteren bir köpeğiniz, sizi dinleyen ve size karşılık vermeye çalışan muhabbet kuşunuz ve benzeri gibi hayvanlarınız sizin için bir kendilik nesnesi olabilir. İnsan bu özel desteğini hiç kaybetmek istemez.

İnsan ile hayvan arasında kurulan dostluklar üzerine sayısız tarihi belge-bilginin yanı sıra bir o kadar da çok sanat eseri vardır. Günümüz insanı için evcil hayvanlarla ilişki kurmak sıradanlaşmıştır. Çarpıcı olan, yabani hayat içinde kurulan dostluklardır. Yırtıcı, vahşi bir hayvanın büyük bir özlemle, sevgiyle bağlandığı insana sarılması kadar, bir insanın da kafasını kopartabileceği korkusuna kapılmadan aslana sokulabilmesi, etkileyici sahnelerdir. Sevginin, güvenle kol kola olduğunu görürüz. Bu örneklerin belki de en çarpıcısını, 2020 yapımı bir Netflix belgeselinde görüyoruz.

Bir insan, bir ahtapottan ne öğrenebilir? (My Octopus Teacher)

Serbest dalgıç Craig Foster'ın özel yaşamında sıkıntılı bir süreç yaşadığı, bedenen ve ruhen tükenmişlik içinde olduğu bir dönemde, tek başına yaptığı dalışlarda karşılaştığı ahtapot ilgisini çeker ve onun yaşantısına yakından tanıklık etmeye başlar. Göz göze geldikçe ve birbirlerine temas ettikçe gelişen ilişki güven, sorumluluk, duyarlılık içerdikçe sevgiye dönüşür. Foster'ın kendi

ifadelerinden, hayvan sevgisinin bir insana neler katabileceğini öğreniriz. Eşinden ayrılmanın verdiği zorluk içinde, adeta tek kolunu kaybetmiş gibi acı çektiğini düşündüğümüz dalgıcın bu yas sürecine, kolunu köpek balığına kaptıran ahtapotun giderek zayıf ve güçsüz düşüşünün eşlik etmesi, iki dostluk arasında kurulan benzerliğe dikkatimizi çeker. Ahtapot yaşamdan vazgeçmez, birlikte geçirdikleri iyileşme süreci içinde, ahtapotun kopan kolunun yerine, küçük küçük ayakların olduğu yeni kol gelişmeye başladığında, Foster, "İyileşeceğine dair garip bir güven geldi. Ben de kendi hayatımda kendi yaşadığım zorlukları aşıyordum. Garip bir şekilde hayatlarımız birbirini aynalıyordu..." diye tanımlar. Foster'ın her gün ahtapotu görmeye gitmesi, onun yanında içsel gerginliğinin azalıyor olduğunu deneyimlemesi, ahtapotun adeta bir duygu düzenleyicisi işlevi yaptığını duymamız, bana bir omurgasız canlıdan da kendilik nesnesi olabileceğini düşündürdü. Foster, ahtapottan çok şey öğrendiğini söylerken, diğer insanlarla ilişkilerinin de düzeldiğinden söz eder. Ölümlü olma gerçeğiyle yüzleşmiş, oğluna yaşam rehberliği yapmaya başlamıştır.

Foster'ın ahtapota olan sevgisi, onu getirip akvaryumuna koyma şeklinde değildi; ya da onu korumak adına köpekbalığının karşısından onu çekip almak olmadı. Bu sevgide esas olan güven ve saygıydı (her sevgide olması gerektiği gibi). Bu dostlukta yan yana herkes kendi özgünlüğünde, kendi sınırında göz göze, kol kola, saygıyla, sevgiyle...

Ruh sağlığı pratiğimde, Foster gibi yaşam içinde uğradığı bedenen ya da ruhsal yaralanmalar karşısında kendi yalnızlığına çekilmiş, umutsuz, karamsar kişilerle çok kez karşılaşmışımdır. Bunlardan biri de asistanlığımın ilk yıllarındaki hastam olmuştur.

Yaşama bağlayan tek nesnenin hayvanlar olduğu durumlar

Çocuk Ruh Sağlığı Bölümü'nde asistanken, 12 yaşlarında erkek bir hastanın takip ve tedavisinin sorumluluğu bendeydi. Hasta, aile ve okul çevresinde uyumu bozuk, düzenli/devamlı ilişki kuramayan, okul başarısı düşük, yakın arkadaşları olmayan, sorunlu bir çocukluk yaşadığı için getirilmişti. Hayatta ona iyi gelen tek bir uğraşı vardı. O da güvercinleriydi. Tüm zamanını onlarla geçiriyordu. Güvercinlerinin kimi paçalı, kimi beyaz, kimi de taklacıydı. Her biriyle ayrı ayrı ilgilendiğini, görüşmelerin ilerleyen dönemlerinde yavaş yavaş anlatmaya başlamıştı. Kendini iyi hissettiği tek zaman, güvercinleriyle olduğu anlardı. Onlara karşı kendini sorumlu hissediyor, onlar için yapması gereken sorumluluklarını hiç atlamadan yerine getiriyordu. Güvercinlerinden söz ederken gözlerinin ışıldadığı anı hiçbir zaman unutmayacağım. Hayvanların bir insan evladını bu denli canlandırabileceğini öğrendiğim bir andır. İnsanlardan alamadığını güvercinlerinden alıyordu. Ders çalışmıyor diye güvercinlerinden uzaklaştırmak, onun yaşam kanatlarını kırmak olacaktı. Çünkü güvercinleri uçabildikçe o uçuyordu. Güvercinleri takla attıkça o bir başarıya imza atıyordu. Paçalı güvercinlerini beğenenler çıktıkça, o beğeniliyordu. Yaşam coşkusunu ve özgüvenini ona kazandıran çok sevdiği güvercinleriydi. Anladım ki çocuklar için hayvanlar, sorumluluğu, sahiplenmeyi, sevmeyi öğreten dostlarıdır. Sorun, bu canların uğradığı haksızlıklarda canımızın ne denli yanıyor oluşunda kalıyor.

Hayvan sevgisiyle tetiklenen adalet duygusu

Hayvanlara karşı işlenen suçlar karşısında, tüm toplumların vicdanlarının harekete geçtiğine tanık oluruz. Bu konuyla ilgili yaşadığım bir anım, benim bu konu üzerinde günlerce düşünmeme neden olmuştur.

Annemle açık havada oturduğumuz bir mekânın karşısına, oyuncu bir köpek geldi, taşların arasına gizlendi. Birazdan sahibi olduğunu düşündüğüm adam onu aramaya geldi. Alacakaranlık ortamda başlangıçta adamın niyetini anlamamıştım. Köpeği bulduğunda, onu kürekle dövmeye başlamasıyla o ana kadar kendimde hiç deneyimlemediğim bir çıldırma anı yaşadım. Annem olmasa, çok kötü şeylerin olması kaçınılmazdı. Günlerce etkisinden kurtulamadığım duygum, adaletsiz ortamların yarattığı acı oldu. Bu duyguya beni taşıyan, savunmasız, güçsüz canların kaba güç karşısında maruz kaldıkları haksızlığa tanıklık etmenin güçlüğüydü. Bu nedenle onların haklarının güvence altında tutulabilmesi, öncelikli insanlık görevi olsa gerek. İnsan olarak hayvan sevgimizin, öncelikle tüm canların kendine özgü yaşam biçimlerine duyarlı, özenli, saygılı olmaktan geçtiğine inanıyorum. Her zaman olduğu gibi güven, saygı ve sevgiyi doğuruyor.

Sonuç

Günümüzde birbirini dinleyen insanların giderek azaldığı gerçeğinde, insanın hayvanla sevgisinin daha ön plana çıkmakta olduğunu gözlemliyorum. Şehirleşme ve yalnızlaşmayla birlikte, hayvan sahibi olanların sayısının giderek artmakta olduğu ortada. Belki de hepimizin aradığı karşılıklı var edebilme, var olabilme arzumuz. Özdemir Asaf'ın kedisini anlattığı şiirin başlığı, bu karşılıklılığı ne güzel anlatır:

Diyalog

Bir gün, bir evde, bir kedi
Vardı.
O gün, bir evde, o kedi
Benden sıcaklığını esirgemedi.

O gün, o evdeki o kedi
Beni bana götürdü getirdi.
Ona şarkılarımı söyledim;
Uyudu, bakıyordum, benimleydi.
...
Bir gün, bir evde, bir kedi
Vardı.
O gün, bir evde, o kedi
Beni taa çocukluğumdan aldı.

Aynı gök kubbenin altında, aynı havayı soluduğumuz canlarla, farklı farklı oluşumuzun aynılığında, birbirimizi görüp, ötekinin yerine kendimizi koyup onun duygusuna ortak olmayı başarabildiğimiz anda, bu dünyaya güzellik gelecek. Biz insanlar, insanlığımızı, hayvan sevgisinden anlayabileceğiz.

Aynılığımız içinde aynalanabileceğimiz onlarca dost gözlerle buluşmamız, hem insanları, hem de hayvanları sevebileceğimiz güven ortamlarına sahip olmamız dileğimle...

İshak SAYĞILI

© LARA KAMHİ

Bugünün ödevi belki de toplumun sevgi ağının dışında bıraktığı, korumadığı ne varsa onun yeniden sevgi ağının içine alınması için uğraş verilmesi olmalıdır. Bu noktada sokak hayvanları, kuşlar, börtü böcek değil, denizinden dağına saldırı altında olan ne varsa yeniden sevgi ağının içine alınmalıdır.

Bir komşu ruhsallık olarak hayvan

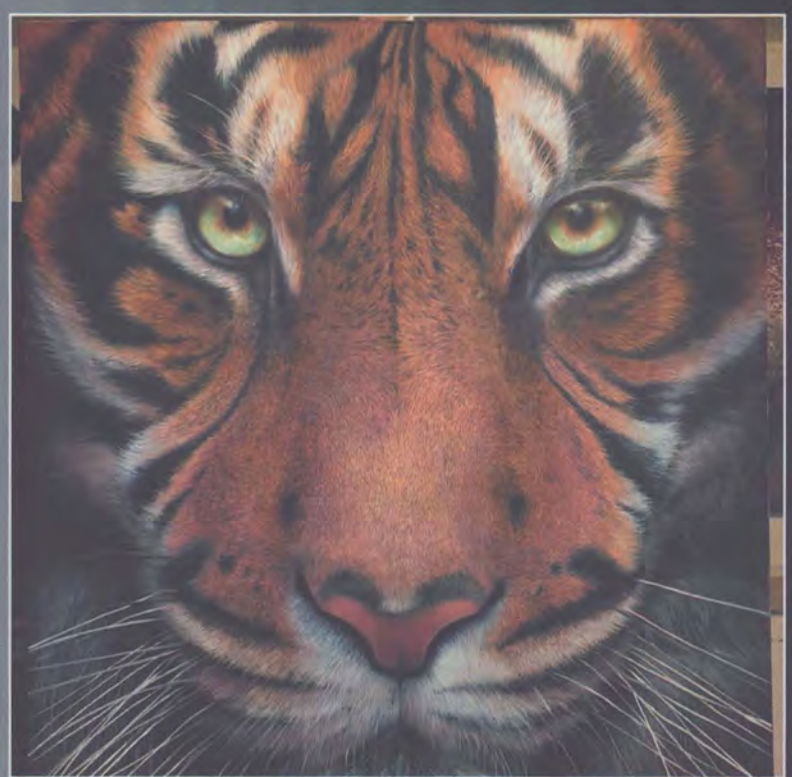
İnsan kendisini çevresindeki pek çok şeyden ayırarak anlamaya yazgılıdır. İnsan ve hayvan ayrımı için sınırın ne olduğu ya da bir sınırın olup olmadığı kadim bir sorudur. Platon, ünlü "Akademi"de verdiği bir derste insanı diğer hayvanlardan ayırmak için temel özelliklere odaklanırken onun iki ayağı üzerinde duruyor olmasına dikkat çeker, ne var ki kuşlar da iki ayak üzerinde durmaktadır, ancak kuşların aksine insanın derisi kuşlara benzer tüylerle kaplı değildir. Yalın bir ayrım arayışında olan Platon, bu iki özelliği yan yana getirerek "insan iki ayaklı tüysüz hayvandır" önermesinde bulunur. Bu önermenin bugün hatırlanıyor olmasının sebebi önermenin kapsayıcılığı değildir, Sinoplu Diyojen'in muzipliği olmasa belki de Akademi'de sıradan bir gün ve akıl yürütme dersinin sayısız örneklerinden birisi olarak kalacaktı. Diyojen, bir tavuğun tüylerini yolar, onu orta

yere bırakır ve ekler; "işte insan". Diyojen'in bu örneğe itirazı ayrım kısaslarının yanlış olması ya da aşırı indirgenmiş olması ile ilgili değildir, muhtemel ki doğrudan doğruya bu ayırma gereksinimiyle ilgili öfkelidir. Kinik felsefenin kurucusu olarak görülen bu tuhaf filozof tüm hayatını hayvanlardan feyz almak üzerine kurmuş, insanların şehirde tutunduğu yapay biçimleri kıyasıya eleştirmiştir. İnsanın kendisi ve diğerleri arasına bir çizgi çekmesi, özgür-köle, yurttaş olan-olmayan, şehirli-köylü gibi ayrımlara gitmesi insani bir kibre dayanmaktadır. Böyle ayrımların tehlikeli oluşunun en önemli nedeni "ideal insan" zümresinden dışlanan herkesin canlılık ve yaşam hakkına, şehirde var olma hakkına artık saygı gösterilmeyecek oluşudur. İnsanın *ideal* halinden ayrıştırılan tüm canlılar insan için hızla araçsallaştırılmaktadır. Platon'un az önce bahsettiğimiz bu masum insan-hayvan ayrımı da muhtemel ki üç cümle sonrasında insan aklını kutsayan, insanı merkezileştiren bir akıl yürütme silsilesinin girizgâhı olacaktır. Diğer insanlar, hayvanlar ya da doğa insan zihninde araçsallaştığında artık bu türlerin yaşam hakkı kutsiyetini yitirir ve insan bu araçlar üzerinde dilediği gibi hak iddia eder. Evrim kuramının okul ders kitaplarından kaldırıldığı bir ülkede Noah Hariri kitaplarının istikrarlı biçimde en çok satan ve okunanlar listesinde olması düşünülesidir. Yazar sık sık okuyucuyu insanın hayvan yanını duyumsamaya davet eden bir dille yazmaktadır. Sık dile getirdiği bir durum aslında insanın diğer hayvanlarla benzerliğini kabul ettiğimizde, bir grup maymunsunun diğer türler üzerinde nasıl bir tiranlık kurduğu, denizlerin dibinden kuşların göç yoluna dek nasıl bir tahakküm kurduğunu düşündüğümüzde yaşanılan şaşkınlık duygusudur. Diğer türleri kontrol altına almak açısından Homo sapiens eşsizdir. Bakım vererek kendine bağımlı hale getirme ve diğer türü kontrol altında tutmanın, araçsallaştırmanın ya da diğer bir deyişle başka bir türü evcilleştirmenin vahşi yaşamda nadir örnekleri yine maymunsuların bir üyesi olan babunlar ve Hint köpekleri arasında gözlemlenebilmiştir, ama bu örnek de Homo sapiens'in yetileri ile kıyaslanamaz.

Günümüzde sık alıntılanan bir başka insan-hayvan ayrım ölçütü de Aristo'nun "İnsan politik bir hayvandır" ifadesidir. Burada kastedilen politikanın bugünkü hali değildir elbette, filozofun vurgusu insan olmanın koşulunun şehir yaşamı olduğu şeklinde de anlaşılabilir. Elbette böyle bir ayrımda şehirde yaşamayan insanların ne olduğu sorulabilir, ama onlar zaten filozofa göre en azından şehirliler kadar insan değillerdir. İnsan ruhunun

© TANER BATUR

© TANER BATUR

amacı *erdeme* ulaşmak ise eğer, Aristo'ya göre bu erdemin en üst biçimi felsefedir ve felsefe şehirlidir, en azından Aristo'nun felsefesi şehirlidir. İnsanın şehir yaşamı kuşkusuz onu doğası gereği zorunlu olmayan pek çok gereksinim ve istekle kuşatmış, dürtü dünyasını dönüştürmüştür, ancak şehirlerin dönüştürdüğü yegâne canlının insan olduğunu söylemek çok zordur. Şehir, bünyesinde insan dışında pek çok canlıyı ağırlar ve tüm misafirleri kendilerini şehirlere uydurmanın bir yolunu bulmuştur. Örneğin Atina sokaklarındaki pek çok köpek Diyojen'e hocalık yapmıştır, ona şehirde insanların artıklarıyla nasıl doyabileceğini, sokakta nasıl yaşanabileceğini göstermişlerdir. Diyojen, insanın şehirli halini reddetmiş olsa da şehri terk edip izole bir yaşam kurmamıştır, onun yerine şehirli olmanın yeni bir yolunu keşfetmiştir. Şehirde zaten yaşamakta olan pek çok canlıdan öğrenmeyi yeğlemiştir şehirli olmayı; şehirdeki haklarını kullanırken de onları kılavuz almıştır. Dolayısıyla onun (bazılarına göreyse hocası Antisthenes'in) kurucusu olduğu "kinizm" doğaya ya da öze dönüş olarak da ele alınamaz. Örneğin, Diyojen'e nereli olduğu sorulduğunda "kosmo-politan" olduğunu söyler. Ne Sinop ne de başka bir şehir adı vermemiştir yanıtında ve yanıt basitçe dünyalı olmaktan da farklıdır, şehirli olmaya doğrudan bir göndermesi vardır. Diyojen, Atina'ya vatandaşlık bağıyla bağlı değildir. Rivayete göre babası kalpazanlık suçu nedeniyle Sinop'tan sürülmüştür ve Atina yasalarına göre şehre gelen yabancı şehirde yerleşebilse bile şehir yönetiminde, mecliste söz sahibi olamaz, Atina vatandaşı olamazdı. Diyojen, "kosmo-politan" olduğunu ifade ettiğinde aslında dünyanın tüm şehirlerinde barınma hakkı olduğunu da ifade etmiştir. Onun direnişi şehirde tutunamayan, şehirden dışlanan her canlı adınadır kanımca. Nihayetinde onun asıl hocaları, şehrin diğer sakinleri olan börtü, böcek, kuşlar, köpekler de dünyanın tüm şehirlerinin kayıtsız, belgesiz sakinleri değiller miydi?

İnsanların şehirliliği ve şehirleşmeyi sahiplenmesi arttıkça şehirdeki diğer türlere karşı düşmanlığı da artmaktadır. Geçmişte şehirlerdeki mimari düzen bu canlılara mekân oluşturmaya gayretli iken (kuş evleri vb.) bugün şehrin bu sakinlerini uzak tutabilmek için pek çok önlemle bezendiğini görebiliriz. Sinekler, böcekler, arılar, tırtıllar pek makbul kabul edilmezler ve kimyanın, toksikolojinin verdiği tüm imkânlar seferber edilir. Şehirlerin kadim sakinlerinden olan kemirgenler de memeli olmaları ile insana bir adım daha yakın olmalarına karşın pek sıcak karşılanmazlar. İnsanların kedilerle dostluğunun ya da karşılıklı anlaşmalarının böyle bir ortak düşmana karşı başladığı pek çok kez öne sürülmüştür. Kediler şehrin kendi halindeki sakinleri olmalarına karşın insanların evlerinin içine davet edilmeyi başarmışlardır. Dolayısıyla artık şehirlerde iki tür kediden söz edebiliriz, insanlarla beraber evde yaşayanlar ve sokakta yaşayanlar. Bu ayrım genetik kodlar üzerinden bir ayrım değildir ancak aradaki fark hayvanat bahçesinde yaşayan bir hayvan ile vahşi doğada yaşayan arasındaki kadar barizdir. Ne ortalama yaşam süreleri ne türdeşleri ile sosyal ilişkileri ne de yedikleri içtikleri pek birbirine benzemez. Üstelik tıpkı pek çok türün vahşi doğada soylarının tükenmesi gibi pek çok şehirde, özellikle de gelişmiş ülkelerin şehirlerinde sokak kedileri artık bir tür olarak tükenmiştir. İlginçtir ki bu şehirlerin çoğu mülteci ve sığınmacılara da geçit vermemektedir, sterildir, o şehrin kayıtlı vatandaşlarının ve şehre hayran kalmak için gelmiş turistlerin refahı içindir her şey.

Pek çok Anadolu uygarlığına ev sahipliği yapmış ve belki de en erken şehirlerin doğduğu bu topraklarda ise kayıtlı vatandaşlar artık ikircikli bir tutum içerisinde gibi durmaktadır; bir yandan sokak hayvanlarına gayretle yardım edenler ile her gün başka bir şiddet olayının failleri bu şehirlerde içe içe yaşar, barınak ve itlaf gibi kelimeler bile iç içe geçebilir. Gittikçe kentlerin sokaklarının hem kedilere hem de Diyojen'in hocası olan köpeklere daha da kapalı hale geldiğini de söyleyebiliriz. Artık, yeni yapılan yapılarda kuşların yuva yapması için doğal kuş evleri pek yapılmamakta, tam aksine pek çok apartmanın dış cephesinde kuşların konabileceği çıkıntılara sivri cam parçaları yerleştirildiğini görebiliyoruz, kedilerin paylarına düşen göz hakkını talep ettikleri pek çok restoranın bahçelerinde dikine yerleştirilmiş çöp-şişleri görmek çoktan sıradanlaştı bile. Kimi zaman koku kimi zaman hijyen ama nihayetinde insanın gereksinimlerini öne alan, şehrin sahibinin ötekine yaşam hakkı sunmadığı bir ortamın hâkim olduğunu söyleyebiliriz.

İstanbul sokak köpeklerine ilişkin pek çok yazılı kaynak bulunmaktadır, bugün de pek

çok akademik kaynak aslında alternatif bir tarih okumasına da fırsat vermektedir. Pinguet'in (2010) kitabından ve Schick'in (2010) derlemesinden öğrendiğimiz kadarıyla, aslında köpekler İstanbul sokaklarında şehrin tarihi boyunca var olmuştur. Pek çok seyyah, bu şehirdeki köpek nüfusunun sıra dışı yoğunluğunu vurgulamış ve şehirdeki köpeklerin rahatına ve ahali tarafından hoş karşılanıyor olmalarına dikkat çekmiştir. Bu notlarda köpekler kimi zaman tam da şehrin ve tarihin çelişkilerine uygun ırkçı tezlere de konu olmuşlardır. Adolphe Benion (1867), köpeklerin İstanbul'a fetih sırasında Fatih'le beraber girdiğini öne sürerken, Hikmet Şakir (1932) ise Anadolu'ya köpeklerin Türklerle beraber girdiğini öne sürüyor, oysa Bizans kayıtlarında fetihten önce İstanbul'da 50 bin kadar sokak köpeği olduğu bildiriliyor. Yine milliyetçiliğin ve ırk teorilerinin yükselmesiyle beraber kimileri İstanbul köpeklerinin eskiden daha asil bir ırk olduğunu, Müslümanların getirdiği köpeklerle bozulduğunu öne sürmüştür. II. Abdülhamid'in de doktoru olan Mavroyani Paşa, İstanbul köpeklerinin has özelliklerini belirtip bunların daha çok Müslüman mahallelerde bulunduğunu belirtiyor. Aslında Schick'in derlemesi Müslüman ve gayrimüslim mahallelerde köpeklerin sadece cins farklılıklarını değil onlarla mahallelinin ilişkisinin de ne denli farklı olduğunu pek çok kaynaktan ortaya koyuyor. Ancak yazar bunu köpeklerin cinsinden ya da dinsel farklılıklardan öte semtlerin şehirleşme seviyesiyle ilişkilendirmekte. Yani Galata gibi daha şehir hayatının hâkim olduğu semtlerde köpekler daha sık engel olarak görülmekteydiler. Zaten pek çok kaynakta aktarılan hazin sürgün hadiseleri de bu bağlamda gelişmiş gibi durmakta. Örneğin I. Ahmed'in, Avrupa yakasındaki köpek nüfusunu Üsküdar'a taşıtmasının nedeni Anadolu yakasının daha az şehirleşmiş olmasıyla ilgilidir. Bugün bile İstanbul'u çevreleyen ormanlar kimi zaman belediyelerce, kimi zaman halk tarafından köpeklerin toplanıp terk edildiği mekânlar olmaya devam etmektedir. Köpeklerin Sivri Ada'ya ilk sürgünü ise II. Mahmud döneminde gerçekleşiyor, sokaklardan toplanan binlerce köpek yola çıkarıldığında çıkan fırtınadan ötürü geri dönülüyor ve ilahi işaretle bu projeden vazgeçiliyor. Sultan Abdülaziz döneminde ise yine iyi şehirleşmiş semtlerden olan Galata'da bir İngiliz vatandaşı köpeklerden kaçarken duvardan düşüp ölüyor, bunun üzerine başlayan gerilimin sonu yine binlerce köpeğin Sivri Ada'ya bırakılması oluyor. Köpekler bu kez adaya bırakılmış olsa da kısa bir süre sonra şehirde yangınların çoğalmasıyla hem köpeklerin ahı tuttu kaygısı hem de onların yangınlara karşı koruyucu olabileceği fikri ile sağ kalan köpekler şehre geri getiriliyor. Adanın adının Hayırsız Ada'ya dönüşmesi ise 1910'yılında Talat Paşa'nın Fransızlarla yaptığı bir anlaşmayla oluyor. Bu anlaşmaya göre köpekler Fransa'da parfüm sanayiinde kullanılmak

© TANER BATUR

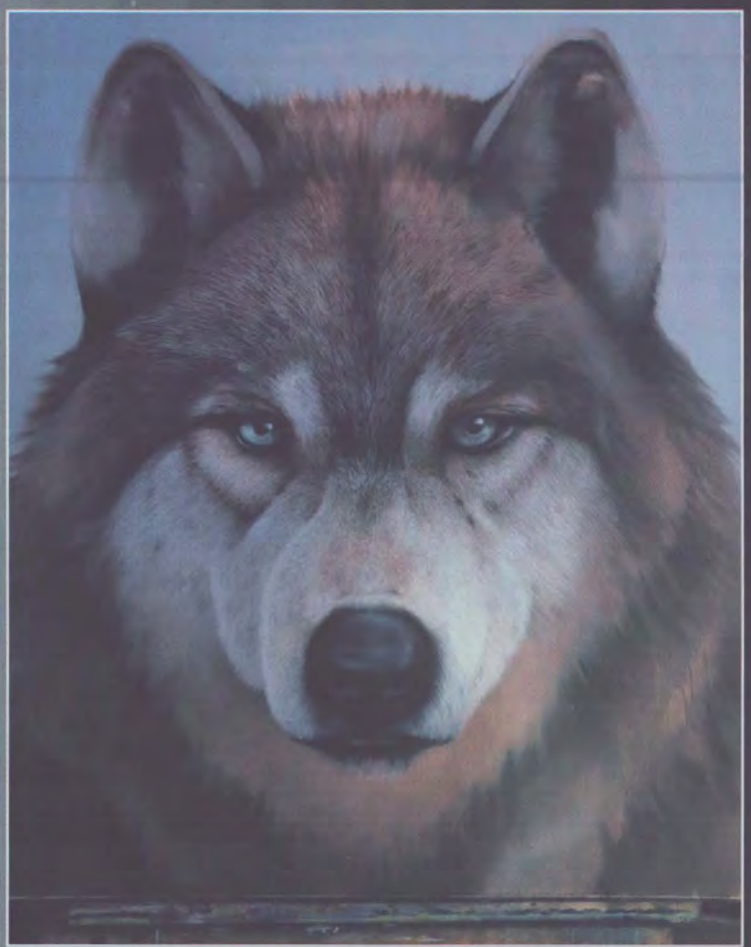
üzere Fransa'ya satılacaktır, ancak Fransızlar toplanan köpekleri almaktan vazgeçince, günlerdir kafeslerde bekleyen bu köpekler Hayırsız Ada'ya bırakılırlar. Üzerinde ne bir ağacın ne de bir su kaynağının bulunduğu bu adada şehrin sakini olan 80 bin köpek ölüme terk edilir. Mine Yıldırım (2019), bu olup bitenleri şehre hâkim olmaya başlayacak olan yeni bir anlayışın ilk halkası olarak ele almakta, ona göre bu olay aynı zamanda şehrin tehlikeli bulunan sakinlerinden ayrıştırılmasının, tehlikeli ilan edilmesinin ve yaşadıkları yerlerden edilerek şehrin dışına sürülmelerinin de ilk örneğidir.

Freud, "Uygarlığın Hoşnutsuzluğu" (1930) metninde insanı hayvandan ayıran ana unsurun kültür olduğunu ve kültürün insanın doğaya karşı mücadelesi ve dayanışmasının birikimi olduğunu öne sürer. Bu tespit ilk başta kulağa doğruymuş gibi gelse de hayvanların kendi varoluşları sırasında verdiği mücadele de aslında insanınkiyle benzerdir. Çoğu kez onları "doğa" içerisinde tanımlasak da aslında barınma, yiyecek bulma, diğer türlere karşı korunma gibi pek çok ana ihtiyacın onların da derdi olduğu açıktır. Biz onları "doğa" olarak tanımlasak bile hayvanın doğada canlı kalabilmesi ciddi bir dayanışma ve emekle mümkündür. Hele şehirli hayvanları düşünürsek, çoğu kez verdikleri mücadelenin de kendi aralarındaki dayanışmanın da insanlardan hiç de geri olmadığını görebiliriz. Freud'un metin boyunca ana iddialarından bir diğeri ise insanın toplumsallaşabilmesinin ancak hayvani içgüdülerini/itkilerini bastırılmasıyla mümkün olduğu iddiasıdır. Bu önermenin kabulü için insani dürtü ve hayvani içgüdü arasındaki ayrım önemli gibi durmaktadır ama bu tartışmayı yazının ilerleyen kısmına erteleyeceğim. Freud'un düşüncesine göre toplumsal yaşamda insanın özgürlüğü uygarlaşma uğruna kısıtlanmaktadır ve normalde uymayacağı adap kurallarıyla çevrelenmiştir. Kuşkusuz bu önerme yalnızca insan ve hayvan arasına bir ayrım getirmemekte, Aristo'nun insanı şehirli hayvan olarak gören düşünüşüne de sıkı sıkıya bağlanmaktadır. Bu durumda yalnızca hayvanlar değil şehrin ve hâkim kültürün dışında kalan insanlar da dahil şehirdeki her şey, henüz uygarlaşma işini tamamlayamamış ya da uygarlaşmaya engel unsurlar olarak ele alınmak durumunda kalır. Freud, uygarlaşmanın ilerlediği kültürlerde, ülkelerde vahşi ya da başıboş hayvanların azalarak insanların kontrolleri altına alındığını ve evcilleştirilmiş nüfusun artmış olduğunu da hatırlatarak devam eder önermesine. Bu noktada böyle bir "gelişmiş" ülkenin kendi hâkimiyet alanında olan ve yeterince uygar bulmadığı ya da kendi uygarlığı için tehdit gördüğü her unsuru boyunduruğu altına almış olması uygarlaşmanın gereği ve ölçütü olarak da tanımlanmış olur. Öte yandan Freud, "komşunu sev" buyruğunu da uygarlığın koşulu olarak ele alır. Üstelik bunu evrensel bir sevgiyle, börtü böceğe duyulan sevgiyle ilişkilendirir.

Freud, 1920 yılından sonra ölüm dürtüsünü kuramının merkezine aldığı için "Uygarlığın Hoşnutsuzluğu" metninde de *komşu* kavramı yalnızca sevgi ve dayanışmanın değil saldırganlığın ve saldırının da adresi olacaktır. Onun ölüm ve yaşam dürtüleri karşıtlığı özellikle "Uygarlığın Hoşnutsuzluğu" metninde sevgi-nefret, dayanışma-saldırganlık gibi ikili karşıtlıklara sıkışmış gibi görünmektedir. Bu karşıtlıklarda çoğu kez saldırganlığı yeterince uygarlaşamama cephesinde, yani "hayvan" tarafında bırakır. Bunun zirve yaptığı yer belki de "homo homini lupus (insan insanın kurdudur)" sözünü söylediği paragraftır. Oysa Freud'un tarif ettiği biçimde ölüm dürtüsüyle donanmış bir yıkıcılık pek hayvan doğasında bulunmaz, kurdun saldırganlığı Freud'un ölüm dürtüsü için yaptığı tariflerden çok uzaktır. Aslında Freud'un kendisi de bu durumun farkındadır, aynı metinde birkaç kez saldırganlığın bu türünü insana özgü bir dürtü olarak tarif eder. Üstelik karıncaların, arıların mükemmel tekrar döngüleriyle ilerleyen barışçıl yaşamına insanın ancak gıpta edebileceğini, insanın belki ancak binlerce yıl sonra benzer bir dayanışmaya sahip olabileceğini öne sürer. Bir bakıma Freud'un hayvan mı yoksa insan mı daha vahşi sorusu karşısında ikircikli bir tutum aldığını öne sürebiliriz. Aslında Freud'un insan ve hayvan ayrımı kuramsal olarak çok daha geriye, psikanalizin başlangıcına yani dürtü kavramının öne sürüldüğü erken metinlere dayanmaktadır. Örneğin, "Cinsellik üzerine üç deneme" (1905) metninde insan için sözü edilen dürtü kavramı, hayvanlarda türün tüm bireylerinde ortak olan "içgüdü" kavramından ayrıştırılır. Laplanche'a göre bu metinde Freud insanın dürtüsel yaşamının hayvanın içgüdülerinden farklı olarak bireye özgü olduğunu ve bireyin biyolojisinden öte onun

öyküsünden türediğini ortaya koyar. İlginçtir ki bu ayrım, J. Lacan konuya dikkat çekene dek epey zaman hasıraltı kalmıştır. Almanca "Das Trieb" kelimesi, Freud'dan önce de kullanılagelen ve felsefe yazınında sıkça ele alınmış bir terimdir. Ancak, bu metinlerde çoğu kez dürtü olarak değil "güdü" olarak çevrilir. Lacan, Freud'un yine Almancada var olan "instinkt" kelimesini kullanmadığını söylemiştir. Bu konuda kısmen haklıdır. Freud bu kelimeyi hiç kullanmamış değildir ancak kullanımı oldukça nadirdir ve spesifik olarak hayvanlardan söz ederken kullanmıştır. Dolayısıyla Freud'un içgüdü ve dürtü ayrımını bilinçli ve tutarlı olarak kullandığını öne sürebiliriz. Burada iki sorun önümüze çıkmaktadır; bunlardan birincisi Freud'un geç dürtü kuramıyla ilişkilidir. "Haz ilkesinin ötesinde (1920)" metninde ölüm dürtüsünü gerekçelendirirken Freud, yalnızca insana özgü bir durumdan söz etmiyor gibidir, onun iddiası bu metinde hayvanı da aşan, evrenin temel işleyişinde, cansız maddede dahi gözlemlenebilecek bir eğilimdir; karmaşık olan basitliğe doğru evrilmektedir, hareketli olan ise durmaya meyletmektedir. Böyle bir tarifle artık insana özgü bir dürtüden söz etmek oldukça zor olsa da ilerleyen metinlerde "ölüm dürtüsü" tıpkı az önce sözünü ettiğimiz "Uygarlığın Huzursuzluğu" metninde olduğu gibi insansı saldırganlığın ve insansı mazoşistik eğilimlerin kaynağı olarak ele alınmıştır. Zaten "yaşam dürtüsü" için durum daha da karışıktır, bu dürtüyü insana kısıtlı ve ona özgü bir formda sabitlemek daha olanaksız gibidir.

İkinci sorun ise psikanalitik literatürde daha az ele alınmış olsa da diğer sahalardan çokça destek almış bir sorundur; hayvanların ruhsal yaşamları türün tüm bireyleri arasında özdeş değildir. Ya da hayvanların bireysel deneyimleri onların dürtü ya da içgüdülerini şekillendirmesinde onlara etki tıpkı insanlarda öne sürüldüğü gibi etki etmektedir diyebiliriz. Özellikle *şehirli hayvanları* ele almak bu önermelere güçlü kanıtlar sağlayacaktır, kaldı ki *doğal hallerinde* gözlenen pek çok hayvan için de bunun defalarca gösterilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Freud'un kendisi de köpeğiyle beraber yaşıyordu ve evcil hayvanlarla aynı ortamı paylaşan pek çok insan gibi o da bir tür ya da cins olarak değil sahiplendiği hayvanla, bu hayvanın özel ismiyle, o hayvanın *biricik* haliyle ilişki kurmaktaydı. Freud, evcil hayvanların olduğu bir ortamda büyümemişti, onun köpeklere olan sevgisi yaşamının daha ileri evrelerinde başlamıştır. Kızı Anna bir köpek edinir ve bu köpeğin adını pek çok yoruma kapı açacak biçimde "Wolf" koyar; bir genel ismi, bir özel isme dönüştürür. Wolf'tan hariç de Freud ailesinin pek çok köpeği olmuştur ama bunlardan en bilineni Freud'un peşinden ayrılmayan Jofi'dir. Freud, hastalarıyla görüşüyorken bile Jofi onun yanı başındaydı. Üstelik rivayete göre, görüşülen hasta köpeklerden çekiniyor olsa bile Jofi'nin odadaki haklarında bir kısıtlama olmuyordu. Freud, hayvanların ruhsal yaşamlarının tıpkı onun insanlar için önerdiği

© TANER BATUR

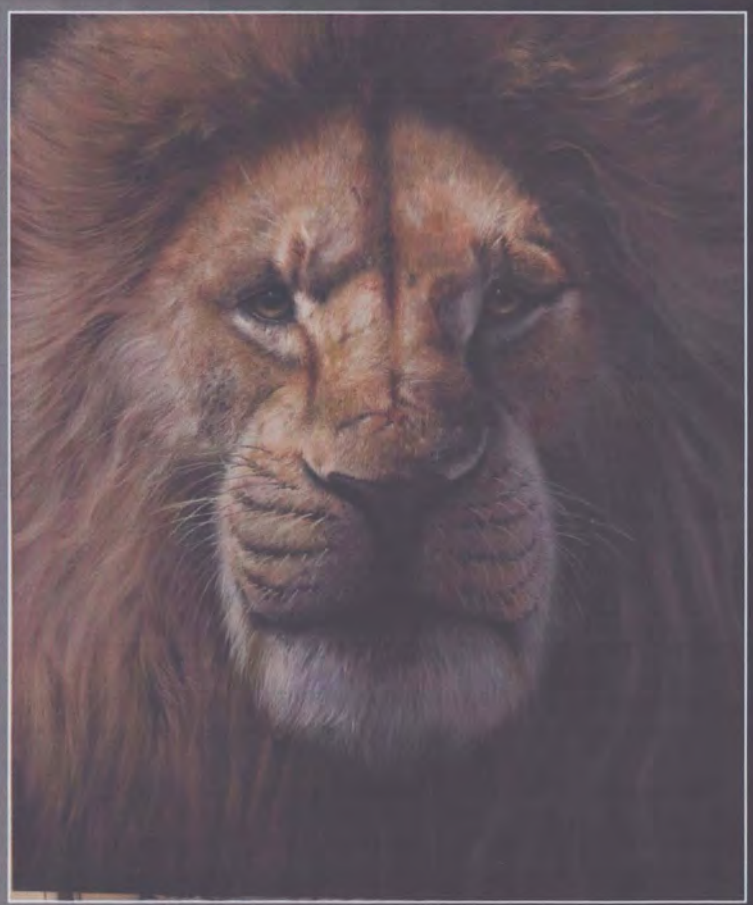
gibi, bu hayvanların özel deneyimlerinin ve öykülerinin etkisiyle geliştiğine ilk elden şahit olmuştur. Bu gözlemlerin onun kuramsal yazılarında yeterince görmüyor oluşumuz Freud'un yazılarında klasik düşünceye olan sıkı bağlarıyla ilişkilidir. Bu durumda dürtü ve içgüdünün farklı şeyler olduğu ne kadar doğru ise hayvanlarda içgüdü denemeyecek dürtüsel bir yaşam olduğunu da öne sürebiliriz. Psikanalitik kuramın dürtüsel yaşamı ruhsallığın kökeni olarak kabul ettiği göz önüne alınırsa, hayvanların ruhsal yaşamlarından rahatlıkla söz edilebileceği ortadadır. Bu önerme için bu kadar kanıt sunuyor olmam belki de tuhaf karşılanabilir ancak aslında gündelik bir gözlemle aşikâr olanın dolambaçlı bir yoldan ifade etmiş olmamın nedeni eski bir soruna değinme isteğimle ilgilidir: "Hayvanların ruhu var mı?"

Belki de bu sorunun bugün hâlâ soruluyor olmasının önemli bir nedeni de Descartes'ın bu soruya verdiği talihsiz yanıttır. Descartes, hayvanların ruhları olmadığı için acı çekemeyeceğini, bir işlem sırasında çıkardıkları seslerin, feryatların mekanik olduğunu, tıpkı bir makinanın bir düğmesine basılması gibi olduğunu iddia eder. Bu tespit elbette ondan çok önce pek çok filozofun dile getirmiş olduklarıyla ilgilidir. Descartes, yaptığı incelemelerden sonra yanlışlıkla epifiz bezinin yalnızca insanlarda olduğunu öne sürmüştür -oysa uyku uyanıklık döngüsü olan tüm hayvanlarda bu yapı vardır, yalnızca boyutlarından ötürü Descartes bu yapıları fark edememiştir. Bu yanlış bulgusu onu çok heyecanlandırmıştır çünkü göz sinirlerinin çapraz yaptığı alanın hemen arkasında bulunan bu yapı insan ruhuna ev sahipliği yapmak için mükemmel bir alandır, dolayısıyla o da epifiz bezini "ruhun koltuğu" olarak ilan etmiştir. Bu sayede "Kartezyen Dualizm" kuramını da geliştirir, bugün ruh-beden ayrımına itiraz eden pek çok yazı Descartes'ın bu iddiasını gülünç bularak devam etse de aslında Descartes'ın bu bulgusunun kendi dönemindeki ve kendisinden önceki dönemden kalan pek çok soruna bir çözüm getirdiği, ruh kavramını sanılanın aksine tam da bedenselleştirdiği unutulmamalı. Onun iddiasına göre insanın ruhu iki parçalıdır, bunlardan ilki, "spirit" hareketi olan tüm canlılarda ortaktır ve beyindeki büyük boşluklar olan ventriküllere yerleşmiştir. İkinci parça olan "reason" ise insana özgüdür. Aslında bugün de alt beyin yapıları ve korteks (kabuk) arasında benzer bir ayrımın halen sürdüğünü söylemek hatalı olmaz. Beyin, beden ve ruhsal yaşam üzerine eski yazının incelenmesindeki önemli sorunlardan birisi o dönemde elektriğin ve elektriğin hareket üzerindeki etkisinin bilinmiyor oluşudur. Hipokrat dahil pek çok filozof hareketin mikrotübüller, flebler yoluyla bedende dolaşan bir hava (pnöma) sayesinde, pnomatik basınçla ortaya çıktığı konusunda hemfikirdir. Hayvanın hareketi bariz olduğuna göre hayvan ve insanda ortak olan bir ruh parçası ya da bir "pnöma" muhakkak olmalıdır. Bugün halen pek çok dilde "ruh" anlamına gelen kelimelerin çoğu "hava, rüzgâr" anlamlarını taşımaktadır. İnsana özgü olan parça ise "logos"tur. Logos esas olarak söz ve konuşma anlamlarını taşır, yani hızlıca insanların konuşabilen hayvanlar olduğunu ya da hayvanların insanlar gibi konuşamadığını söyleyebiliriz. Elbette bu önermeye her dönem hayvanların kendi içinde bizim anlayamayabileceğimiz bir dili olabileceği fikriyle yanıt verilse de insan dillerinin karmaşık yapısına uygun bulgular hiçbir zaman gösterilememiştir. "Logos" aynı zamanda mantık anlamına da gelmektedir. Aslında Aristo'nun ifadesiyle zaten mantık dışsal olan dilin içsel tekrarıdır. Yani insan zihnine akıl yürütme, bağlantılandırma ve ayırma gibi işlevleri kazandıran mantık dilin içsel tekrarıdır ya da dil bu mantığın dışsal görünümüdür. Hayvan bu ruhsal parçayı taşımadığı için ne bir dile ne de böyle bir mantığa sahiptir bu görüşe göre.

Görüldüğü üzere bu açıklamalar henüz ruhun herhangi bir parçasını tanrısal bir kutsiyete bağlamadı. Bu bağlamda Platon ve onun izinden gidenler, Aristo'nun en azından benim burada aktardığım yorumundan ayrışarak bedeni terk edip devam edebilen ve yeni bedenlere kavuşabilecek sonsuz bir ruhtan söz ederler. Üstelik bu anlayışta insan-hayvan ayrımını "ruh" düzleminde yapmak olanaksızdır çünkü bir sonraki yaşamında insan bir hayvan olarak da dünyaya gelebilir. Örneğin, Sokrat gerçekten de dilediği gibi yani bir "at sineği" olarak dünyaya gelip yaşam döngülerinden birisini tamamlayabilir. Bu yüzden yeniden doğan, tanrısal bir ruh anlayışı "et tüketmeyi" olanaksız hale getirir. Nihayetinde yediğiniz hayvan da ruhsal anlamda geçmiş yaşamında ya da sonraki yaşamında bir insan olabilir. Kimi zaman bu görüş gerilemiştir ve hayvan kurbanları yeniden yaygınlaşmıştır. "Yeni Platonculuk"un merkezi ismi Platonus'un öğrencisi olan Porphyry (M.S. 234-305) ise hayvanların öldürülmesine ve yenmesine başka bir yoldan

karşı çıkar. Elbette öncelikli tezi, Tanrı'nın yarattığı bir şeyi onun adına öldürmenin ve onun yarattığı bir şeyi öldürüp ona hediye olarak sunmanın anlamsızlığıdır. Burada kendisine aldığı dayanaklardan birisi de özellikle Yunanistan dışı pek çok kültürde tanrılara sunulan hediyelerin tahıl, meyve gibi gıdalar oluşudur, hayvan kurbanlarını yanlış ve hatalı bulur. Bu yazıyı ilgilendiren diğer önemli itirazını ise Aristocuların hayvanı araçsallaştırmak için kullandıkları teze karşı çıkarak sunar. Hayvanların da "reason" ya da "logos" olarak kabul edilebilecek bir ruha sahip olduğunu öne sürer. Belki bu parça insanınki kadar gelişkin değildir ama ona göre hayvan otomat değildir, belleği ve duyguları vardır ve davranışında tıpkı insanlar gibi çeşitlilik gösterir, öğrenir, ödül için bekleyebilir, kızabilir. Porphyry'nin aslında az önce yürüttüğümüz tartışmayı asırlar önce yürütmüş olduğunu görüyoruz. Onun ilham dolu metninde yer alan "Yaratıcıyı seven birisi hiçbir hayvan türünden nefret etmemelidir" öğüdü ise belki de kendisinden yüzlerce yıl sonra gelecek olan Yunus Emre'ye de ilham olmuştur.

Freud, 1920'lerin sonundan itibaren kaleme aldığı toplumsal yazılarda sıklıkla karamsar olsa da aslında komşuyu evrensel sevgiyle sevmek gibi bir umutlu düşünceyi de sıklıkla dile getirmiştir. Bugünün ödevi belki de toplumun sevgi ağının dışında bıraktığı, korumadığı ne varsa onun yeniden sevgi ağının içine alınması için uğraş verilmesi olmalıdır. Bu noktada sokak hayvanları, kuşlar, börtü böcek değil, denizinden dağına saldırı altında olan ne varsa yeniden sevgi ağının içine alınmalıdır. İnsanlar kendi ailesinden görmediği ya da sevgi bağıyla kutsamadığı her şeyi araçsallaştırabilir, yüksek emeller ya da para uğruna yıkabilir. Eğer sevgi böylesi bir yıkıcılığa şifa olabilecekse, uygarlaşma ölçütü belki de neyin ne kadar kontrol edildiği değil de ne denli evrensel bir sevgiyle korunduğuyla ölçülmelidir. Şehirlerde komşularımızla aramızdaki ayrımlar gittikçe silikleşmektedir. John Berger evlerimizde ağırladığımız hayvan dostlarımızın artık ne kadar hayvan olduklarının ya da bizim ne denli insan olduğumuzun her geçen gün tartışmalı hale geldiğini söyler. Oyuncak piyasasının ve çizgi filmlerin hayvan imgeleriyle donattığı çocukları mutlu etmek için eve "canlı bir oyuncak" almakla, evine beraber yaşamak üzere birisini almak arasında ciddi bir fark vardır. Öte yandan, birincisi gibi başlayan öykü ikincisine evrilebilir ama nihayetinde "komşuyu" ya da "ötekini" sevmek ne olursak olalım bizim de sevilebilir olduğumuzu güvence altına alabilir. Sait Faik'in, Zülfü Livaneli şarkısına da ilham veren "Alemdağ'da Var Bir Yılan" öyküsünde geçen sözlerini hatırlayabiliriz: "Yalnızlık dünyayı doldurmuş. Sevmek, bir insanı sevmekle başlar her şey" diye ifade etmekteydi yazar. Artık yalnızca insanı sevmenin de yetmeyeceğini, "komşuyu", insanın asıl ötekisi olan "hayvanları" da sevmenin yaşanabilir bir dünyaya başlamak için şart olduğunu eklemeliyiz belki de.

© TANER BATUR

Cumhur BORATAV

© MURAT TOLGA

Uslanmaz

(Size ne kadar uzaktayım bilmiyorum ama hep oradaydım)

Yavru bir kediyi boğarak öldüren çocuğuna karşı ne hissedersin?

1. Orası-I

Ora

Aramızda şakalaşırken birden Arda, Fatma'ya döndü ve çokbilmiş bir tarzla adeta saldırdı:

"Etkileyici resimler yapıyorsun ama sosyal sorumluluk duymuyorsun!"

Her zaman gittiğimiz meyhanedeydik. Ucuz, sohbetkâr ve kucaklayıcı gelirdi bu meyhane bize. "Haydi, Ora'ya gidelim." Aramızda bir öneri değil bir hevesti bu cümle. "Ora!" Her gittiğimizde gece yarısı biz kapatırdık Ora'yı. Arda, Nilgün ile bir üçlü olarak daha sık giderdik. Zaman zaman da birileri bize katılırdı. Hepimiz bir yerlerde araştırma görevlisiydik. Arda siyasaldaydı, Nilgün İngiliz Dili ve Edebiyatı'nda, ben psikiyatride.

Bu gece pek aramızda görmeye alışmadığımız yine siyasalda asistan olan Fatma da gelmişti. Fatma ilginç bir kızdı. Genelde çok konuşmazdı, dinlerdi. Arda ile aynı üniversitede doktora yapıyordu. Arda, Fatma'nın işi biter bitmez hemen ortadan kaybolduğunu anlatmıştı bir keresinde. Bir gün bir sergi açana kadar yağlıboya resim yaptığını bilmiyorduk. Aramızda Fatma'nın bu ortadan kayboluşlarının bu sergi resimleriyle ilgili olduğunu konuştuğumuzu hatırlıyorum...

İtiraf etmek gerekirse, sergiyi gezerken resimler ve renkleri beni hayli sersemletmiş, içimde Fatma'nın yaratıcılığına gizli bir hayranlığın doğmasına yol açmıştı. Çok etkilenmiştim. Bazı resimlerin önünden ayrılamamış ve uzun süre bakmaktan kendimi alamamıştım. Bende yarattığı etkilerine bir isim koyamıyordum. İsimsiz kalmaları, renkleri her hatırladığımda beni değişik duygulara sürüklüyordu.

Bu gece bize katıldığında bunu konuşabileceğimi düşünerek sevinmiştim. Ama Arda hiçbirimize fırsat tanımadan daha ilk birasından sonra Fatma'ya yüklenmeye başlamıştı.

Arda'nın eleştirmeye ara vermeden devam etmesi Fatma'da bir etki yaratmamış görünüyordu, sakin bir biçimde hiç kımıldamadan gülümseyerek susmaya devam ediyordu. Fatma sustukça Arda alkolün de etkisiyle giderek sinirlenerek daha çok konuşuyordu:

"Çok etkileyici resimler ama hiçbirine bir anlam veremiyorum, Böyle bir yeteneğin var ama içi boş. Sosyal bir bilinç izi göremiyorum."

Kendimi araya girmek zorunda hissettim:

"Arda, Fatma sadece yetenekli değil çok etkileyici bir yaratıcılığı da var. Anlaşılan yaratıcılığı da seni yeterince kışkırtmış, daha ne istiyorsun?"

Aslında dalga geçmemiştim. Arda'yla ilgili hissettiğim bir şeyi biraz şaka yollu dışarı vurmuştum. Olasılıkla Arda da benim gibi çok etkilenmişti ve o da benim gibi isim koyamıyor, günlük yaşamının içinde de aynı benim yaşadığım gibi bu renkler istemsizce zihninde belirip sersemletmeye devam ediyordu. Arda'yla aramızdaki fark, yaşadığı bir şeye isim koyamadığı zaman gerilmesi ve kontrolü ele geçirmek için bir isim uydurmasıydı. Anlaşılan Fatma'nın renklerine "sosyal sorumsuzluk" gibi bir isim uydurmuştu, yine de bu gerginliğini yatıştırmaya yetmemişti.

Arda bana ters ters bakarak "Sanatçının bir sorumluluğu var, bunun farkında olmalı" dedi.

Arda'nın uydurduğu isim sanatçının sorumluluğu gibi bir şeydi. Böyle bir isme yaslanması beni gülümsetti:

"Yani seni kışkırtıp orta yerde bırakmamalı, seni niye kışkırttığını da sana açıklamalı öyle mi?"

Arda'nın yanıt vermesine izin vermeden Fatma beklemediğimiz bir biçimde araya girdi. Bir yandan gülümsemeye devam ediyordu:

"Kimseye karşı bir sorumluluğum yok Arda. Bir eser sende çeşitli duygular oluşturuyorsa, sende oluşan duygulardan sen sorumlusun. Bir resim sende o duyguları oluşturmak için ortaya çıkmıyor. Bir resim onu ben yapmış olsam bile benden bağımsız, sadece 'kendisi' olarak ortaya çıkıyor."

Arda "İnsanı kışkırtacak ve sorumluluğu olmayacak öyle mi" diye terslendi.

Ben de Fatma'nın gülümsemesine katıldım. Arda'ya dönerek "Belki de bir tek sen etkilenmişsindir Arda" diyerek kadehimi kaldırdım ve konuyu kapatmak için yazdığım tezdeki ilginç bulduğum sonuçları konuşmaya başladım.

Fatma erken kalktı. Biz Ora'yı bu akşam da kapattık.

2. Eskitilmiş Maşrapa-I

İşten yarım saat önce gelmişti. Günün bu saati işe gittiği her günün bu saatinden farklı sayılmazdı. Bir gün önce de yine yarım saat önce gelmişti. Kapıyı anahtarıyla açıp girdiğinde eşi mutfaktan yine "Sen misin?" diye seslenmişti. O da yine "Evet" diye karşılık vermişti. Ardından ayakkabıları hemen kendilerini ayaklarından atmış, çantası kapının yanındaki portmantoya fırlamış, bacakları da kapının önünde uzanan koridorun o çok sevdiği loş kokusunda iş giysisini çıkarmak için sallanarak yatak odasına yollanmıştı. Sonra odadaki banyoya, ardından da yine loş koridordan geçerek diğer uçtaki salona, bordo renkli berjer koltuğuna geçmişti. Kafası arkaya yaslanmış, gözleri kapalı. Sakin bir denizde sırtüstü yatmış, hafif bir akıntıya kendini bırakıp okşanarak sürüklenir gibi.

Eşi ondan önce gelirdi. İçinden çoğu kez "Onun işi de pek iş değil ya" diye söylenirdi. "Hayvan Hakları Derneği"nde yönetici ve aktivist. Eşi işini böyle adlandırıyordu. Böyle bir şeyi bir iş gibi görmediğini eşine hiç söylememişti, söyleyememişti. Eşi bu konuda bir eleştiri olunca tanımadığı biri haline geliyordu. Şefkatle dinleyen, ses tonuyla adeta gevşeten o insan gidiyor, yüksek sesle karşısındakini bastıran bir ses tonu kişiliğine dönüşüyordu. Karşısında afallayacağınız bir ses tonu. Bu yüzden canını bir hayli sıkacak böyle bir tartışmayı göze almak istemiyordu. Aslında itiraf etmesi gerekirse eşi işinden söz ederken önemsiyormuş gibi görünerek oldukça ikiyüzlü davranıyordu, çünkü eşinin işini sadece iş olarak görmemekle kalmıyordu, can sıkıcı, hatta sahte buluyordu.

"Kedi ve köpeklerin hepsi bitti, diğerleri de oldukça azaldı, hayvan hakları mı kaldı!"

İşte bu cümle bir şarkının nakaratı gibi beynine yapışmıştı. Eşi ne zaman dernek işlerinden konuşmaya başlasa, içten içe canı sıkılmaya başlıyor ve bu cümle birdenbire uyanıp zihninde tekrarlamaya başlıyordu.

Sadece eşi işinden söz ederken değil, son yıllarda eve geldiğinde de hatırı sayılır bir can sıkıntısı kaplıyordu içini. Bu yüzden evdeki bu saatler en güzel saatlerdi onun için. Eşi uzakta, yani çok değil üç metre kadar ama yine de mutfakta, uzakta olurdu. Sessizliğe gereksinim duyuyordu bu saatlerde. Zihninde boş bir sakinliğe. Şu mutfaktan gelen sesler de olmasa, bir de eşinin taktığı isimle *"Uslanmaz"* tam da bu saatlerde oyun oynamaya

programlanmamış olsa çok daha iyi gelecekti kendisine.

Birden Uslanmaz'ın salondaki orta sehpanın üstünden patisiyle atmayı çok sevdiği "yapay titanyumdan" yapılmış ve eskitilmiş maşrapanın yerdeki sesiyle irkildi. Üstünde keyif yaptığı deniz birden kaybolmuş, tüm ağırlığıyla denizin dibindeki kumula düşmüştü:

"Yine mi?"

3. Bir Kuyruğun Geleceği-I

"Geçen haftaki olay beni iyice kaygılandırdı."

Kayhan düşünceli bir ifadeyle kafasını yemek masasındaki sol eline yaslayarak konuşmasını sürdürdü:

"Bir yıl içinde bu üçüncü olay. Öğretmenler bahçede okul kedisinin yavrularından birini ölü halde buluyorlar ve nasıl öldüğünü bulmaya çalışırken iki öğrenci Derin'in yavrunun boğazını sıkarken gördüklerini söylüyor. Öğrencileri Derin ile yüzleştiriyorlar, Derin de yavruyu öldürdüğünü kabul ediyor. Öğretmenler durumu bize iki gün sonra bildiriyorlar. Ne yapacaklarına karar verememişler, iki gün düşünmüşler. İşin daha sarsıcı tarafı burada başlıyor. Derin o iki gün boyunca evde bize bir şey anlatmadı ve bak burayı özellikle vurguluyorum, keyfi de oldukça yerindeydi."

Kayhan sıkıntıyla doğrulup arkasına yaslandı, önünde hiç dokunmadığı, soğumaya yüz tutmuş yemeğe baktı. Tabağı eliyle biraz itip "Üç gündür annesiyle ne yapacağımızı konuşuyoruz" dedi. Sonra karşısında onu dikkatle dinleyen Arkadaşına gözlerini dikip "Sana danışmaya karar verdim, ne yapacağız biz?" diye ekledi.

Kayhan'ın cümlesi bittiğinde Arkadaşı bir süre düşünceli bir tarzla başını salladı, sonra sıkıntılı bir biçimde sandalyesinde kımıldanarak "Berbat bir şey" dedi, "Ama Derin için değil, anne-baba ve çevresi için".

"Düşünsene Derin bir kız çocuğu" diyerek Arkadaşının son sözcüklerini dinleyemeden araya girdi Kayhan, "ve daha yedi yaşında".

"Evet" diye karşılık verdi Arkadaşı ve "Berbat bir durum" diye tekrarladı. Sonra kaşlarını kaldırarak düşünceli duruşunu daha belirgin hale getirdi ve sıkıntılı bir merakla sordu:

"Peki, bir yıl içinde olan diğer iki olay nedir?"

4. Eskitilmiş Maşrapa-II

"Yine mi?"

Adam gözlerini hafifçe aralayarak başını kaldırıp Uslanmaz'a baktı. Uslanmaz bu bakışlardaki anlamı anında tanıdı ve kabahat işlediğini bilen her kedinin yaptığı gibi hızla bu bakışlardan koşarak uzaklaşıp salondan dışarıya çıktı.

Adam "Akşamüstü keyfimiz bugünlük bu kadarmış" diye içinden söylenirken gözleri salonun girişinde beliren, gürültüye koşmuş eşine doğru döndü.

"Yine mi eskitilmiş maşrapa" diye kıkırdadı eşi. "Maşrapanın yerdeki sesini ayrı bir seviyor Uslanmaz."

Adam ağzını buruşturarak "Ne demezsin" dercesine başını salladı.

Eşi gülümseyerek "Keyfini kaçırmış sanırım ama ben de seni çağıracaktım zaten, sofra hazır, haydi gel" dedi ve arkasını dönerek mutfağa yöneldi.

Yarım kalmış bir keyif çok güçlü bir yerçekimi oluşturur ve vücudu böyle bir yerçekiminin elinden kurtarıp ayağa kaldırmak zordur. Adam için de zor oldu ama yine de vücut kalktı, hareketlenmeden önce ayakta gerindi, ağzını esnetti ve sonra yürüdü.

Geniş bir mutfak, iki kişiyi ağırlamaya yetecek bir yemek masası ve üç sandalye. Uslanmaz kendi sandalyesine oturmuştu bile ve patisiyle aşağıya atmak için masada önüne konacak küçük ekmek parçalarını beklemeye başlamıştı.

Eşi de yemekleri getirirken "Günün nasıl geçti bugün?" diye sohbete çoktan başlatmıştı.

"İyi" dedi Adam. "Her zamanki gibi; ya senin?"

Eşi masaya otururken "Sorma" dedi. "İlginç şeyler oldu bugün."

Adam merakla kaşlarını kaldırdı:

"İlginç şeyler? Meraklandım şimdi."

"Bugün derneğe kim geldi bil bakalım! Neyse aklına gelmesi mümkün değil, seni merakta bırakmayayım. En büyük kedi ve köpek üreticisi!"

Adam yemek yemeyi kesip ilgiyle arkasına yaslandı. Eşi her zamanki sempatikliği ve canlılığıyla ellerini kollarını da konuşmasına katarak adeta nefes nefese devam etti:

"Bizim yaptığımız çalışmalar sonucu fabrikaya iade edilen ya da şiddet, sokağa atılma, kötü davranış nedeniyle belediye tarafından kendilerine getirilen kedi-köpek sayısında çok ciddi azalma olduğunu söylemek ve teşekkür etmek için gelmiş."

"Ciddi azalma olmuş" diye tekrarladı Adam. Sonra soru soran bir vurguyla iki elini yana açarak "Ve bu hayvan sevgisinin yeniden uyandığını gösteriyor" diye ekledi.

"Evet" diye adeta haykırdı eşi. "Başaracağımızı biliyordum, boş bir inanç değildi benimki, biliyordum."

Adam gülümsedi:

"Çok sevindim hayatım. Evet, sen en baştan beri söylüyordun. Herkesin umudunu kestiği bir anda başa geçtin ve hiç yılmadın."

"Söyleyene bak" diye gülümsedi eşi, sonra da hafif bir kahkaha attı. "Haydi sen de inanmıyordun, işimi bile iş olarak görmüyordun, bana söylemiyordun ama öyle düşünüyordun, hissetmiyor muydum sanıyorsun" diyerek sofradaki ekmekten bir parça koparıp masanın üstünde Uslanmaz'ın patisiyle erişebileceği bir yere koydu.

Adam büyük bir şaşkınlıkla sarsıldı ama bu mimiklerine ve vücuduna yansımadı, içinden "Dört yıl saklanabiliyorum sanıyordum, oysa hep farkındaymış ve söylemedi, hiç hissettirmedi" diye hayretle geçirdi.

Yine de Adam dört yılın verdiği alışkanlıkla sarsıldığını gizleyebildi:

"Senden saklayabileceğimi hiç düşünmedim aslında, farkında olduğunu biliyordum ama seni üzmek istemedim."

"Sizi inançsızlar" diye kahkaha attı eşi. Sonra dirseklerini masaya dayayıp muzip bir bakışla gözlerini Adam'ın gözlerine dikti:

"Neyse şu anda hiçbir şey keyfimi bozamaz ama bugünden itibaren de merakım şu: İnsanlarda yeniden hayvan sevgisinin asla uyanmayacağını düşünenler neden böyle bir düşünceye inanmayı seçtiler? İlk sorgulama seninle! Neden insanların yeniden hayvan sevgisi hissetmeyeceğine inanmayı seçtin?"

5. Bir Kuyruğun Geleceği-II

"Berbat bir durum" diye tekrarladı Arkadaşı, ardından "Peki, bir yıl içinde olan diğer iki olay nedir?" diye sordu.

Soru Kayhan'ı susturdu, donuklaştırdı. Sonra silkinip kendine geldi ve diğer iki olayı bir

anda hatırlayamamasına, üstelik böyle bir soru karşısında donakalmasına çok şaşırdı. Arkadaşı onun bu tepkisine onu anladığını gösteren bir bakışla karşılık verdi ve bu bakışı konuşma boyunca kaybolmadı.

Olaylar parça parça geldi Kayhan'ın zihnine. Önce daha yakında olanı, ikincisi geldi. Kayhan zihnindekini yaşıyor ama yaşadığı ve hissettiği, sözcüklere dönüşemiyordu. Arkadaşı ise konuşmadan sadece onu izliyordu.

Zihni anıyı gözlerine yansıtırken, ona "Buna sadece sen tanık oldun, bir de o anda çevrede bulunan birkaç kişi ama onlar sizi tanımıyorlardı, tanık sayılmazlardı" dedi.

"Ve sen, eşine bir şey söylemedin."

Zihni suçlamadan, yargılamadan bir filmdeki anlatıcı gibi konuşuyordu. Anlatıcı ses seçtiği sözcükleri bir görüntüye dönüştürmeye devam etti:

"Dört ay önce. Bir oteldesiniz ve olay gerçekleştiği zaman üçünüz de bu otelin geniş kumsalındasınız. Sen eşinle otelin şezlonglarını koruyan gölgede sohbete dalmışsın. Kızın ise ortalıkta gezinen küçük bir kedinin peşinden koşuyor. Ama bir anda bu gevşek dinginlik kayboluyor. Aslında kumsalda her şey yerli yerinde. Kızın dışında. Önce eşin fark ediyor ve sen hızla doğrulup hızlı adımlarla geniş kumsalda kızını arıyorsun. Gördün. Kızın bulunduğun yerden nokta gibi görünmüyor ama yine de oldukça uzaklaşmış. Uzun adımların hızla seni ona yaklaştırıyor. Görüntüsü her an büyüyor ama yanına varmaya çok var. Görüntü daha da büyüdüğünde kızının hâlâ kedinin peşinden koştuğunu, en sonunda onu kuyruğundan yakalayıp kendine çektiğini, kumlara oturup önce kedinin başını okşayıp yatıştırdığını sonra da..."

Görüntüler bu sahneye ulaştığında adam acıyla gözlerini kapadı ve bir gözyaşı sıkıntıdan kuruyan dudaklarını tuzlu bir suyla ıslattı. Zihni buna aldırış etmeden konuşmaya devam etti:

"Sonra da diğer eliyle kuyruğundan tutup iki yana savurarak kedinin kafasını yere vurduğunu görüyorsun. Senin hem bacakların, hem sesin, hem gözlerin orada donup kalıyor. Çevredekiler kediyi kızının elinden alıyorlar. Kızın da seni görüp koşarak yanına geliyor. Bir şey söylemeden elinden tutup annesinin yanına getiriyorsun. Sonra kumsaldaki bara gidip soda içiyorsun. Soda. İçiyorsun. Hatırladın mı?"

Kayhan içinden "Evet" diyerek başını salladı. Sonra gözlerini açtı. Arkadaşı hâlâ karşısındaydı ve anlayan gözlerle ona bakıyordu.

Zihni çok hızlı bir biçimde gözlerindeki görüntüyü değiştirdi. Bu daha kısa bir film. Dokuz ay önceki yaz sonu. Kayhan ve eşi insanların gezmeyi sevdiği bir caddenin kaldırımında el ele yürüyorlar. Kızları önden gidiyor. Görüntüye küçük bir köpek ve sahibi giriyor. Köpeğin sahibi o anda bir arkadaşıyla karşılaşıyor ve durup sohbet etmeye başlıyor. Küçük köpek ise kızlarının hemen önünde durup bekliyor. Kızları köpeğin yanından geçerken sahibine bakıyor ve onun dikkatinin başka bir yerde olduğunu fark edince küçük köpeğe güçlü bir tekme atıp hızla uzaklaşıyor.

Kayhan ve eşi bu olayı kızlarıyla defalarca konuşmuşlar ve kızlarının köpeğin sahibine bir biçimde öfkelenmiş olduğu sonucunu çıkarmışlardı.

Arkadaşı bir süre daha ona izleyen gözlerle baktı, sonra "Anladım" dedi. Kayhan zihnindeki görüntülere dalıp gittiği anlarda ağzının da olayları çok basit biçimde Arkadaşına anlattığının hiç farkında değildi. Bir bulutun arkasında bir başkası konuşmuştu adeta.

Arkadaşı saatine bakıp gitmesi gerektiğini hissettiren bir beden diliyle ayağa kalktı:

"Biraz düşüneyim, yarın öğlen yine buluşalım mı, anlatacağım bir şeyler olacaktır."

6. Orası-II

Fatma

Ben kendimi garip bulmuşumdur. Fatma ise ilginçti. İnsanlara ise ben ilginç gelirdim, Fatma garip. Ben insanlarla sohbet ederken zihnimde birikmiş bilgilerin arkasına saklanırdım, her konuda bir düşünce, bir soru bulurdum. Fatma ise bir sessizliğin arkasında dururdu. Ben yazardım, o resim yapardı.

Fatma ile yakınlaşmamıza çağrışımlarımız yol açmıştı. Bir pazar sabahı kahvaltı için buluştuğumuzda ona çağrışımlarımdan bazen çok bunaldığımı anlatmıştım. Sözcüklerin nasıl bir anda zihnimde patlayıp durduğunu, onlara yetişemediğimi ve bazen de bu çağrışımlardan kaçmak istediğimden söz etmiştim. Doğrusu bundan kime bahsettiysem hep anlayamayan bakışlarla karşılaşmıştım, bu nedenle kendimi tutamayıp kendimle ilgili boşboğazlık yaptığım için içimden bir pişmanlık hissi uyanmaya başlamıştı ama Fatma yine o gülümseyen yüzüyle anlattıklarımı hiç yadırgamadan "Benimki daha rahat" diye karşılık vermişti.

"Evim, boş tuvallere yansıyıp ardından onları evin çeşitli köşelerine fırlatıp atmış renk çağrışımlarıyla dolu. Elimi serbest bırakıyorum ve *'çağrışım akını'* başladığında bir tuvale akıtıyorum. Renklerin tüm tuvale yayılması ya da bir resme dönüşmesi benim için hiç önemli değil."

O sabah gözlerimin anlaşılmanın etkisiyle hatırı sayılır bir süre masada asılı kaldığını hatırlıyorum. Fatma benim düşüncelerle ve sözcüklerle yaşadığımın neredeyse bire bir aynısını renklerle yaşıyordu.

Fatma şaşkın görüntüm karşısında önce kıkırdamış, sonra ufak, sevimli kahkahalarla gülmeye başlamıştı.

Önce sevimliliği sonra kahkahaları usulca saçlarımı okşamış, hafif bir esintiyle gözlerime değmiş ve resimlerindeki renkler gibi beni kışkırtmıştı.

O sabah uzun bir süre o masada kahkahalaşmıştık. Olasılıkla başka masalardaki insanlar bize bakmıştı ama ben ne masayı ne de o anda kahvaltı için oturduğumuz pastaneyi hatırlamıyorum. O anda adeta canlılardan arınmış bir dünyadaydık, belki de durduramadığımız kahkahalarımızın oluşturduğu bir bulutun içinde.

7. Eskitilmiş Maşrapa-III

Adam şaşkınlığın yol açtığı içindeki sarsıntıyı daha tam gideremeden yeniden sarsılmıştı. Ortalıkta kedi köpek kalmadığı ve gıda endüstrisi için beslenen hayvanların sayısı giderek azaldığı halde hayvan hakları gibi anlamsız bir şeyle uğraştığı için eşine karşı hissettiği duygularını kendini tutup yıllardır bir tartışma konusu haline getirmemişti ama eşi bundan sakınmamıştı. Hızla, üstelik keskin bir biçimde kendisini sorgulamaya başlamıştı:

"İlk sorgulama seninle! Neden insanların

yeniden hayvan sevgisi hissetmeyeceğine inanmayı seçtin?"

Adam soru karşısında düşünceli bir görüntüye büründü ama onu düşündüren bu soru değildi, o yanıtını bildiği bir şeydi. Adamı bir on beş dakikadır düşünceli yapan, yıllar içinde eşinin ne kadar değiştiği ve bu değişimi kendi ilişkilerinden nasıl sakladığıydı.

"Bunun yanıtını hemen bulabileceğimi sanmıyorum" dedi içinden ve eşinin gözlerine bakarak tane tane sorusuna yanıt vermeye başladı:

"Bir inançsız değildim, sadece ortada inanılacak bir şey kalmamıştı. Hayvanseverlerin en çok düşkün olduğu tüm kedi ve köpek türlerinin, onlarda görülen Gençlik Hastalığına yol açan virüsün mutasyon geçirip daha bulaşıcı ve ölümcül hale dönüşmesinden sonra, hatırlıyorsun yirmi yıl önce, sekiz ay gibi çok kısa bir sürede hepsini kaybettik. Yeni bir aşı bulunamadı ya da bulunması önemsenmedi."

Eşi sesini yükselterek "Çok iyi bildiğim bir şeyi bana niye anlatıyorsun, o günlerdeki bu umursamazlığın bende yarattığı öfkeyi ve çaresizliği hatırlatmak için mi?" diye öfkelendi.

Adam "Acele etme, sözümü bitireyim" diye eşinin öfkesini durdurdu:

"Aslında atlanan daha önemli bir şey vardı. On yıl önce deneyleri sonuç verip endüstri haline gelmeye başlayan yapay et, yapay süt ve yumurta olayı. Başlangıçta insanlar tereddüt etse de ucuz olması ve hayvanları sömürmeden elde edilmesi nedeniyle giderek bu tür gıdaların tüketimi çok arttı. İşte önemli olan noktaya geliyoruz. Bu 'yapaylar' ortalığı kapladıkça inek, domuz, tavuk ve diğer hayvanlar önemini kaybetti. Böylece sayıları çok azaldı. Şimdiki çiftliklerde gerçek et ve süt, yumurta isteyenler için kısıtlı bir sayıda üretiliyorlar."

"Nereye varmak istiyorsun?"

"Çok önceden işimize yaramadığı için, sadece yaşam parkı adı verilen yerlerde yaşamasına izin verdiğimiz diğer hayvanlar gibi işimize yaramayan her türlü canlı organizma insan tarafından yok olmaya mahkûm ediliyor. Düşünsene, hayvanseverler tarafından en çok benimsenen köpek ve kedilere bile türleri yok olmadan önce yapılanları düşünecek olursak diğer hayvanlar için diyecek bir şey kalmıyor."

Eşi "Yanlış düşünüyorsun" dedi. "Biz hayvanseverler bir avuçtuk, şimdi de bir avucuz. Kedi ve köpeklerin yaşadığı dönemde çoğu otel hatta yerleşim yerlerindeki çoğu yer kedi köpeklere yasaklıydı, bizim sayemizde barınaklarda daha iyi bakılmaya başlanmıştı ama haklısın, ilgisiz olan, sevmeyen hatta korkan insan sayısı her zaman daha fazlaydı."

Adam eşinin söylediklerini pek de umursamayan bir tarzla dudaklarını büktü, "Peki sonuç" diye mırıldandı.

Eşi Adam'la dalga geçen bir ses tonuyla "Pek umursamıyormuş görünüyorsun ama bu konu bir sonucun peşinden koşmuyor" dedi. "Bir sürecin sürmesini sağlıyor."

Adam yanlarındaki sandalyede kıvrılıp uyuklamaya daha doğrusu Adam'ın söylemiyle kedi uyuklamasını taklit etmeye başlamış Uslanmaz'a baktı ve gözlerini kediden ayırmadan "Anlamadım" dedi ve alaycı bir ses tonuyla, "Kediyi sevme sonucu değil de sevme süreci mi?" diye sordu.

"Evet" dedi eşi, "Bir süreç, insandaki bir süreç".

8. Bir Kuyruğun Geleceği-III

Kayhan öğleye kadar zamanın nasıl geçtiğini anlamadı. Her günün otomatik hareketleri, asistanlarla hasta viziti, raporların imzalanması, poliklinikten gönderilen danışılacak hastaların değerlendirilmesi. Bir fizik tedavi ve rehabilitasyon doktoru olarak bir eğitim hastanesinde çalışmaktan elbette çok memnundu. Bir kere fizyoterapi yapan birim de hep elinin altındaydı ama hastanenin zorunlu kıldığı bir yığın evrakla boğuşmak zorunda kalıyordu.

Öğle yemeğini adeta iple çekmişti. Arkadaşı kızı hakkında nasıl bir yorumda bulunacaktı merak içindeydi. Bu buluşma onu heyecanlandırıyordu ama sıkıntı dolu bir heyecan. Arkadaşının "Kızına nasıl davrandınız da böyle bir psikopata dönüştü" diye sormasından dehşet ürküyordu. Aslında bu soruyu kendisi soruyordu. Her gece yatağında bu soruyla dönüp duruyor, kızının doğumundan bu yana anne-baba olarak kızlarıyla nasıl bir ilişki kurmuş olduklarını baştan sona bir film gibi izliyor, davranışlarını en ince ayrıntısına kadar hatırlamaya çalışıyordu.

Öğretim üyeleri yemekhanesinde bir masada oturmuş Arkadaşını beklerken, "uykusuz, can acıtıcı geceler" diye geçirdi içinden. Çok emindi, "bir psikopat" babasıydı, annesiyle beraber Derin'i farkında olmadan psikopatlaştırmışlardı.

Arkadaşı beklemediği yerden geldi. Kayhan onu ön kapıya gözlerini dikmiş beklerken, Arkadaşı birden elini sırtına koyup "Nasılsın?" diyerek karşısına oturdu. Anlaşılan o tarafta asansör olmadığı için pek kullanılmayan arka kapıdan gelmişti. Psikiyatri kliniği ise on kat alttaydı,

Arkadaşı Kayhan'ın yüzündeki şaşkınlığı görünce güldü. "Yukarı katta dekanla bir görüşmem vardı, sabah beni aradı, bu kadar uzun süreceğini tahmin etmemiştim, geciktim, kusura bakma" dedi ve "Yemek alalım mı?" diye sordu.

Kayhan, "Sen al gel istersen, benim midem pek bir şey alabilecek durumda değil, sadece bana da bir su getirebilirsen sevinirim" diye karşılık verdi. Arkadaşı başını "olur" anlamında sallayıp masadan kalkıp uzaklaştığında, onun hakkında başka bir arkadaşına yaptığı bir yorum geldi aklına:

"Bir psikiyatrdan daha fazlası. Hiç aklımıza gelmeyecek ayrıntıları biliyor ya da seziyor, karar veremedim."

Arkadaşı yemek tepsisini masaya koyup suyunu Kayhan'a uzattı. Sonra oturdu ve iki elini yüzüne yakın birbirine kavuşturup Kayhan'a gülümsedi:

"Demek kızının bir psikopat olduğunu düşündün."

9. Orası-III

Kahkahanın içi

Fatma ile o sabah uzun bir süre kahkahalaşmıştık.
Bir çağrışım ilişkisiydi bizimki. Ben onun resminden farkında olmadan etkilenip bir şeyler karalarken o da benim bir yazımın renklerini hissediyordu.

Bir sabah "Arda haklı mıydı?" diye sordu. Onun evindeydik. O teziyle ilgili çalışıyordu. Ben de gece nöbetinden çıkmış ona gelmiştim ve boş boş camın önündeki koltukta oturup dışarıya bakıyordum.
"Arda mı, anlamadım" dedim.

"O akşam Arda haklı mıydı, resimlerimin sosyal bir sorumluluk taşıması mı gerekiyor?" Gülümsedim, "Taşıyorlar zaten" dedim.

"Ama sadece yapıyorum, resim kuramları hakkında bir şey bilmiyorum, yapılan resimlerin ne anlama geldiği hakkında kafamda hiçbir yorum belirmiyor."
"Fatma sen ressamsın, sanat eleştirmeni değil. Sanatçıların eserlerini yorumlamak, onlardaki anlamı aramak sanat eleştirmenlerinin işi."
"Ama belki Arda sanatçının aydın olmasını vurgulamak istiyordu, ben öyle değilim ki!"

"Dali çok mu aydındı? Saymakla bitmez. Seni bir sanatın içine yuvarlayan, duyularının kolay uyarılması ve müthiş bir yaratıcılık geninin seninle beraber dans etmesi. Düşündüğümüzde aslında insanı diğer insanlardan yalıtan, tek düşüren, anlaşılmaz kılan bir durum bu. Sadece duyularının akmasına ve yaratmaya izin vererek, buna izin vermediğinde dehşet bir anlamsızlık duygusuna katlanarak yaşamak."
"Sende öyle değil mi?"
Güldüm, "Evet" dedim, "öyle, zaten kendime söylüyorum bunları".

10. Eskitilmiş Maşrapa-IV

"Evet" dedi eşi, "bir süreç, insandaki bir süreç".

Adam hâlâ kediye bakıyordu. Gözlerini ayırmadan, "Hımm bir süreç" diye mırıldandı. Gözleri kediyi değişik bir biçimde inceliyor gibiydi. Eşine dönmeden, "Sahi biz, daha doğrusu sen bu kedi dediğimiz şeye neden Uslanmaz ismini koydun?" diye sordu.

Eşi bu soru karşısında durdu, bir süre gözleri uzaklara daldı. Sonra gözlerini daldığı "uzaktan" ayırmadan sakin bir ses tonuyla, "Bu soru bu konuşmaya çok uygun düştü, hem de tam zamanında" dedi. "Bunu sana hiç anlatmadım, aslında anlatmadım değil, aklıma gelmedi ya da konu olmadı sadece."

"Çok gençtim, kendimi açıklayamıyordum. Aşırı duyarlıydım, sadece duygusal olarak değil, seslere, kokulara ama en çok da görüntülere. Acımasız, karşıdakini yok sayan, çaresiz bırakan her türlü davranış görüntülerine. Çaresiz bırakılanların, insanların, hayvanların görüntülerine. Çocukluğumdan beri öyleydim.

Adam gözlerini Uslanmaz'dan uzaklaştırmış, ilgiyle doğrulmuştu.

"Ben aşırı duyarlı tepkiler verdiğimde anne ve babamın söyledikleri ve söylendikleri gibi, 'Anlamsız bir biçimde duyarlıydım'. Ben de istemiyordum bu kadar duyarlı olmayı. Çaresizlik içinde olduğunu hissettiğim insan ya da hayvan, bitki, herhangi bir canlı gördüğümde onların çaresizliğini elimde olmadan yaşamayı ben de istemiyordum. Sorun şuydu, ben onların durumlarına üzülmekle kalamıyordum, onlarla beraber bir anda aynı vücudun, aynı zamanın içine yuvarlanıyordum. Niye böyle olduğumu bilmiyordum. Sonra yirmi dört yaşında bir sahafta onunla karşılaştım, daha doğrusu onun yazdığı kitapla. Bir psikiyatr. Altmış yıl önce yazmıştı. Beni tanımadan beni, daha doğuştan 'benim ne olduğumu' yazmıştı."

Adam "Seni mi, nasıl yani?" diye sordu.

"Elbette beni değil. Doğuştan gelen ve keskin bir biçimde davranışları biçimleyen, özgül bazı kişiliklere yol açan durumları anlatıyordu. Psikopatlık, sosyopatlık, doğuştan gelen ağır sosyal fobi gibi. Ve elbette benimkini. İnsanlar tarafından bilinmediği için tanınması amacıyla da en fazla sayfayı ben ve benim gibilerin durumuna ayırmıştı. Bu benim yorumum değil, kitapta psikiyatrın kendisi özellikle vurgulamıştı bunu. Tanımladığı şöyle bir şeydi: Ben ve benim gibilerin duyuları, bir ya da daha fazla uyarana karşı doğuştan daha duyarlı oluyormuş, yani daha şiddetli ve ayrıntılı algılıyormuş, bu kişilere de 'Aşırı Duyarlılar' deniyormuş. Düşünsene, adam altmış yıl önce yazmış ama bugün bile kimse bunun farkında değil. İnsanların çoğunluğu ben ve benim gibilere kendini kontrol edemeyen, hayvanlar ya da canlılar konusunda saplantılı kişiler olarak bakıyorlar. Bu durumların hepsi doğuştan gelen ve neredeyse yaşamı boyunca kişinin hangi biçimde doğduysa o biçimde davranmasına yol açan insan özellikleri. İşte bu kitabın adı 'Uslanmaz' idi. Yazarı kitabın önsözünde, bu özellikler yaşam boyunca neredeyse hiç değişmeden kaldığı için kitaba böyle bir isim koyduğunu belirtmişti. Benim için kitaptaki diğer tanımların hiçbiri önemli değildi. Bu adam altmış yıl öncesinden gelip benim kim olduğumu fısıldamıştı: Uslanmaz bir aşırı duyarlı! Kediye, benim için taşıdığı anlamı nedeniyle bu adı koydum. Zaten bu isim yanlış da değil. Kediler doğuştan neyse hep öyledirler, yani en katıksız halleriyle bir Uslanmaz."

"Yani çeşitli duyuların fazla çalışıyor öyle mi?" diye sordu adam. "Bu da seni hayvanlara karşı daha duyarlı yapıyor."

Eşi, "Kolay anlaşılmadığının farkındayım" dedi. "Çok fazla anlamanı beklemiyorum ama kısaca kitabın yazarının bu duyarlılıkların ya da kitapta anlatılan diğer kişiliklere yol açan durumların farklı bir amaca hizmet ettiğini vurgulaması daha önemli, yani işin asıl yüzünü açıklaması."

Adam içinden, "Bu konuşma artık çığırından çıktı, şimdi de bir robota sevgi duymanın asıl yüzü çıktı ortaya" diye bıkkınlıkla söylendi, sonra derin bir nefes alarak eşine baktı:

"Böyle uslanmaz bir hayvan sevgisi neye hizmet ediyormuş, merak ettim doğrusu?"

11. Bir Kuyruğun Geleceği-IV

"Demek kızının bir psikopat olduğunu düşündün."

Kayhan şaşkınlıkla duraladı. İşte arkadaşı böyleydi. Yanılmamıştı, bilgili ya da sezgisel değildi, hem bilgili hem de sezgiseldi. Şaşkınlığından sıyrılıp gülümsedi:

"Ne diyorsun, düşünmek ne kelime, eminim ve dehşet içindeyim."

Arkadaşı yemeğinden bir çatal alıp "Ağır ol bakalım, psikopat olmak öyle herkese düşebilecek bir ödül değil" deyip güldü.

"Bir ödül mü? Psikopatlık bir ödül mü?"

Arkadaşı Kayhan'ın yüzündeki soru dolu irkilmeyi görünce, onun bu tepkisiyle hafifçe eğlenerek "Dur, anlatayım" dedi.

"Bir bebek doğduğunda anne ve babanın farkında olmasa da onunla ilgili beklentileri olur. Zekâ, akıl, yetenek daha bir sürü şey.. Oysa bir bebek binlerce yıllık gen havuzundan seçilmiş genlerle dünyaya gelir, çoğu kez de bizim istediğimiz genler değildir bunlar."

"Evet" dedi Kayhan, "görüyorum, bizim başımıza gelen gibi".

"Belki de Kayhan. Ancak genetik olarak bebeğe yön veren en önemli özellikler kimsenin aklına gelmeyecek şu işlevler: Duyularının keskinliği ve ayna nöronlarının çalışıp çalışmadığı."

"Ayna nöronlarını duydum, şu karşımızdakinin duygusal durumunu fark eden, empati ve vicdanın gelişmesini sağlayan nöronlar değil

mi bunlar? Ama duyuların keskinliği gibi bir şeyi ilk kez duyuyorum."

"Duyu keskinliği beş duyumuzdaki nöronların gelen uyaranlara daha hassas olmasından başka bir şey değil. Ama bazı insanlarda bu duyarlılık o kadar yüksek oluyor ki adeta bir fiziksel acıya yol açıyor."

"Köpekleri kaçırmak için kullanılan, bizim duyamayacağımız bir ses dalgası oluşturan aletler gibi?"

"Aynen. Diğer insanların yemek yerken ağızlarından çıkan seslerden rahatsız olma gibi. Bende yok ama bundan şikâyet edenlere sen de rastlamışsındır. Diğer duyuları da hassas olanlar var. Dokunmadan duramayanlar, çevresindeki renklerin en ince ton farklılıklarını hissetmeden duramayıp gökkuşağının içinde yaşayanlar. Duyu keskinliği bu. Bunun psikopatlıkla ilgisi yok ama psikopat genlerle beraber duyu keskinliğinin de olması ya da olmaması davranışları etkiliyor."

"Bunun kızımla ne ilgisi var?"

"Bir ilgisi yok, her özelliğin içimizde bir spektrum halinde bulunmasıyla ilgisi var. Bunu anlatmaya çalışıyorum. Psikopat özelliği de öyle. İnsanlara son derece acımasız ama hayvanlara çok düşkün psikopatların da olduğunu biliyor muydun?"

"Gerçekten mi?"

"Evet, yani psikopatlık geni çocuğumuzda olsa bile bu da genelde bir spektrum içindeki bir yerde olacaktır. Su katılmamış cinsinden psikopatların oranı o kadar yüksek değil."

"Bunun anlamı ne, yani kızımla ilgili?"

"Söyleyeceğim ama önce şu ayna nöronlara bakalım. Ayna nöronlarla ilgili söylediklerin doğru ama biraz eksik. Ayna nöronlar kuyruğumuzdur. Senin söylediğin gibi karşımızdakinin ne durumda olduğunu bize söyleyen nöronlar bunlar. Daha önemlisi, bu nöronların bizim de ne durumda olduğumuzu karşımızdakinin yüzünden algılamaları. Yani kim olduğumuzu zihnimizdeki gizli bir perdede sürekli bize yansıtırlar. Bu da aynı bir kuyruk gibi bulunduğumuz koordinatta dengemizi sürdürmemizi sağlar. İşte psikopatlık geni taşıyanlarda ayna nöronların bu işlevlerinde bir sorun vardır. Şu gerçek psikopat oranından söz etmiştim, işte bunlar ayna nöronları hiç çalışmayan kişiler. Dengelerini de dürtülerini serbest bırakarak sağlarlar."

"Peki ya kızım?"

"Evet, kızına gelince!"

12. Eskitilmiş Maşrapa-V

Adam sıkılmış olduğunu gizlemeden, "Böyle uslanmaz bir hayvan sevgisi neye hizmet ediyormuş, merak ettim doğrusu?" dedi.

Eşi, Adam'ın sıkılmış haline alaycı bir bakış fırlattı, sonra aldırmadan açıklamaya başladı:

"Bu kitabı yazan psikiyatra göre insanın tek başına güçlü olması yaşamda kalabilmesi için yetmiyormuş. Asıl içinde yaşadığı kabilenin yaşamda kalması onun da yaşamda kalmasını sağlıyormuş. Zamanla insan kabilelerinin yaşamda kalabilme şansını artıran bir kişilik oranı belirmiş. Yani belirli oranda psikopat, belirli oranda duyarlılar ve belirli bir oranda doğuştan gelen diğer özelliklere sahip insanlar. Her bir genetik özelliğin kabilenin yaşamda kalması için kabile içinde vazgeçilmez bir rolü oluyormuş. Diğerlerini pek hatırlamıyorum ama duyarlıların işlevinin kabile bireylerinin arasındaki uzlaşmanın sürmesini, ekip çalışmasını, kabile içindeki bütünlüğü sağlamak olduğu aklımda kaldı."

Adam sıkıntısının geçtiğinin farkına varmadı, samimi bir hayretle "Biyolojik bir sosyoloji" diye adeta haykırdı. "Arılar gibi."

"Evet ama yerleşik yaşam başlayıp aynı yerde ve dar bir alanda yaşayan insan sayısı artınca kent içi kabileleşme başlamış. Akrabalar, yakın dostlar ve evcilleştirilmiş köpek, at ve sığırlardan oluşan kabileler. Evcil hayvanların kabilenin bir parçası olarak algılanması binlerce yıl içinde pekişmiş ve günümüzde kent yaşamında kabile yerine koyacak bir yaşam kalmayınca duyarlı insanların çekinmeden ve uzlaşma içinde yaşayabileceği tek canlı türü onlara adeta miras kalmış: Evcil hayvanlar."

Adam konuyu ilginç bulduğunu hissettirerek "Şaşırtıcı bir açıklama" dedi. Sonra Uslanmaz'ı başıyla işaret etti: "Ama bu anlattıkların robotlara hayvan sevgisi hissetmeyi açıklamıyor."

13. Orası-IV

Çağrışımlar tek başına dans etmeyi sever

Ben psikiyatri uzmanlığımı bitirip uzak bir yere atandım. Fatma ise bitirdikten sonra ressamlığına daha fazla zaman ayırmak için İstanbul'a taşındı.

Hiç ayrılmamıştık ama bir daha karşılaşmayacaktık. Sadece iki kere, o da çok kısa sürelerle mektuplaşacaktık. Zaten hiç beraber olmamıştık. İlişkiyi yaşayan bizim çağrışımlarımızdı.

Ona yılbaşı kartı yollamıştım, üstüne de "Duyarlılık ve yaratıcılığın çağrışımları tek başına dans etmeyi sever" diye yazmıştım. Yanıt olarak o her zamanki gülümsemesini yolladı.

14. Eskitilmiş Maşrapa-VI

Adam konu ne kadar ilgisini çekse de kendisine göre mantıklı bir yanıt istiyordu.

"Bu anlattıkların robotlara hayvan sevgisi hissetmeyi açıklamıyor."

Eşi, Adama gülümseyerek baktı. İçinden "Hiçbir zaman benim gibi hissetmesi mümkün değil" diye geçirdi ama yine de gülümsemeye devam etti:

"O kendimi diğer canlılarla aynı olduğumu hissettirmeye devam ediyor, bu nedenle o bir kedi ve canlı."

15. Bir Kuyruğun Geleceği-V

"Evet, kızına gelince!"

Kayhan, Arkadaşının kızı hakkında ne söyleyeceğini o kadar merak ediyordu ki şimdiye kadar anlattıklarını anlamış olduğunu sanmıyordu.

Arkadaşı çantasına uzanıp bir tomar kâğıt çıkarıp Kayhan'a uzattı.

"Bunlar benim beş yıl önce yazdığım bir kitaptan fotokopiler. Kusura bakma, elimde bir tane kaldığı için fotokopisini getirmek zorunda kaldım. Kızınla ilgili o kadar kaygılısın ki beni çok dinleyemediğinin farkındayım. Anlattıklarıma sonra bu kitap sayfalarından göz atarsın diye getirdim."

Kayhan "olur" anlamında başını salladı. Arkadaşı bu arada yemeğini bitirmişti. Ağzını sildikten sonra "Gelelim kızının geleceğine" dedi.

"Kızın zor çocuk dediğimiz, agresyonu kontrol edemeyen çocuk grubundan. Bu çocukların çok azında ilerde psikopati diyeceğimiz özellik gelişiyor. Bak 'çok azında' dedim, çünkü daha davranışları etkileyecek olan yeni genler açılacak. Özellikle on dört, on beş ve yirmi bir yaşlarında açılan yeni genler bu tür davranışları nereye doğru yönlendirecek bunu izlemek gerek. Bu konuda en güzel örnek bu duyuları aşırı duyarlı olan kişilerdir. Söylediğim yaş dönümlerinde açılan yeni genler duyarlılığın yönünü belirler. Bu yüzden bu kişilerin bir kısmı hayvanlara, bir kısmı insanlara, sanata ve daha birçok şeye daha spesifik olarak duyarlıdırlar, yani duyarlılıkları birbirinden farklı alanlara serpişir adeta."

"Peki, kızıma nasıl davranacağız?"

"Ayrıntısı kitapta var ama bir iki cümleyle özetleyeyim. Sürekli size vurmayı alışkanlık edinmiş bir çocuğa yaptığımızdan farklı değil. Bu bir dürtü ve bu dürtü disiplin altına alınacak. Aynı zamanda çocuğumuzun tümüyle bu dürtüden oluşmuş olduğu yanılgısına düşmeyip diğer yönlerinin arkadaşı olacağız. Bu nedenle kızına bir psikopatmış gibi bakmayı bırakmak bu işin en önemli tarafı."

"Kitapta da var mı bunlar?"

"Evet ama aklından çıkarma, kızının yaşamı boyunca hiç uslanmayan tarafları da olabilir. Bu kitap bu gibi özellikleri olan kişileri anlatıyor. Bu nedenle adını 'Uslanmaz' koydum."

16. Orası-V

Bir kitap

Uzun yıllar oldu.

Yirmi yıl mı?

Sevgili Fatma!

Adresini özellikle arayıp buldum.

Sana "Uslanmaz" bir şey gönderiyorum.

Bir kitap.

Kitabın adı "Uslanmazlar" idi aslında ama bu özellikleri gösteren insanların her birinin birbirlerinden ayrıntıda çok farklı renkler de gösterdiğini aklıma getirerek değiştirdim ve bir kategori isminden vazgeçip özel bir isim, "Uslanmaz" yaptım.

Elbette kitapta anlatılan özellikleri taşıyan insanların gerçek anlamda birer uslanmaz olup olmadıklarını bilmiyorum. Ancak çocukluk yaşamlarında pek de anlaşılmış olduklarını sanmıyorum.

Düşünsene, yavru bir kediyi boğarak öldüren çocuğuna karşı ne hissedersin?

Yanıtı söyleyeyim mi? Onu sev. Doğa, kendisini koruması için onun içine bir gen yerleştirmiş ve onu koruyacak bu davranışın tekrarlaması için de bu davranışı haz duygusuyla ilintilendirmiş.

Peki, duyuları hayli duyarlı olduğu için uyaranları elinde olmadan çok şiddetli algılayan çocuklara ne demeli! Daha çocuk oldukları için beyinleri çevreden gelen uyaranları kontrol edemez ve uyaranlar normalden çok daha şiddetli etki yapar bu çocuklarda. Bu durumun bu çocuklarda gerçek anlamda bir fiziksel acı oluşturduğunu biliyor muydun? Ama bunu ikimiz de çok iyi biliyoruz değil mi? Ve çocuklar bu acının neden kaynaklandığını da anlayamazlar. Anlayamadıkları şeyi de anlatamazlar, sadece ağlarlar. Anne babaları için ne kadar *"anlamsız"* bir ağlama. Bıktırıcı.

Bir çocuğun ağlamasına ille de bir neden, bir isim bulmak zorunda mıyız ki! Bir isim bulmak sadece bizi rahatlatır, onu değil. Oysa bir isim bulmaya çalışmadan ağlamasının yanında olmak ve o yatışana kadar kucaklamak onu rahatlatır.

Yani toplum davranışının ortalamasına uymayan ya da bir isim bulamadığımız çeşitli davranışları nedeniyle -bence- bu çocukların hepsi eleştiri, yargılama, fiziksel ya da duygusal cezalandırmalarla büyümüştür.

Bu nedenle şu soruyu çözümleyememiş olmak içimde hep bir eksiklik olarak kalacak:

"Gerçekten birer Uslanmaz mıyız, yoksa çocukluk çağımızdan bugünlere yansıyan farkına varamadığımız bir öfke, bir çaresizlik, bir umutsuzluk nedeniyle mi ya da anlaşılmamış olmaya bir başkaldırı için mi uslanmamayı seçtik ve Uslanmaz olarak kaldık? Belki de önemli değil. Böyleyiz!

17. Bir Kuyruğun Geleceği-VI

Arkadaşı "Bu nedenle kitabın adını 'Uslanmaz' koydum" dedi. Ayağa kalkıp gitmek üzereyken de "İstersen sen bir göz geçir, üzerinde konuşalım" diye ekledi.

Kayhan başını salladı. Arkadaşı uzaklaşırken kitap sayfalarını iki eliyle masaya vurup düzleştirdi. Yemekhaneden çıkarken içinden kızını bu kitapta bir yere yerleştirebileceğini düşünüyordu.

Oysa kızının bir yere yerleştirilmeye ve kendi isminden başka bir isme ihtiyacı yoktu.

18. Orası-VI

Uslanmaz

Merhaba, "Seni" bir çırpıda okudum. Gökkuşağına yeni renkler eklendi.

Ben Uslanmazım. "Bir Uslanmazım" değil, sadece "Uslanmazım".

Bu beni sadece diğer canlılarla değil, nesnelerle de aynı kılıyor.

Bunu seviyorum. Aynılık, canlılığımı hissettiriyor.

Evren çökerken açığa çıkacak yeni renklerde buluşmak üzere Sevgili Uslanmaz.

19. Eskitilmiş Maşrapa-VII

Eşi "Bu nedenle o bir kedi ve canlı" dedi. Sonra aklına bir şey gelmiş gibi durdu. Birkaç saniye sessiz kaldıktan sonra elini uzatıp Adam'ın çenesini okşadı ve kulağına fısıldıyormuş gibi Adam'a doğru başını uzattı:

"Sanırım o eskitilmiş maşrapa hep yere düşecek. Sen eve geldiğinde kısa dinlenmeni başka yerde yap istersen."

20. Orası-VII

Uslanmaz bir kuyruğun geleceği

Gece nöbetinden çıkmış Fatma'nın evine gelmiştim. Elimde onun bana gönderdiği mesajın çıktısı vardı. Zihnimdeki o gülümseyen sesi yazdıklarını bana tekrarlayıp duruyordu.

"Uslanmazım

Bu beni sadece diğer canlılarla değil, nesnelerle de aynı kılıyor.

Bunu seviyorum. Aynılık, canlılığımı hissettiriyor..."

Ses her sustuğunda camın önündeki koltukta oturmuş dışarıya boş boş

bakan halimle baş başa kalıyordum.

Fatma arkamdaki masada tezini yazıyordu. İki ay sonra da İstanbul'a yola çıkacaktı.

Ona gülümsedim:

"Uslanmaz."

Şengül KIYAK

Hayvanlaşmış insandan insanlaşmış hayvana

Günah keçilerimiz

"İnsanın alacası içinde, hayvanın alacası dışındadır."
Atasözü

"Bırakın doğa öğretmeniniz olsun."
W. Wordsworth

© TANJU AKLEMAN

Her hayvan farklı türlerle de olsa neredeyse insan günahlarının bir yansımasıdır, her hayvan "günah keçisi"dir adeta! (...) Hayvanlar bize günahlarımız konusunda yoldaş olabilir, günahlarımızın bedelini ödemek için değil.

İlk çağlardan bu yana mağara sanatının hayvan resimlerinden Géricault'un yapıtlarına, Çin resim yazısından Mısırlıların kabartmalarına kadar hayvanlar hayal gücümüzde önemli bir yer edinmiştir. Yaşamımızda bize farklı biçimlerde yoldaşlık eden hayvanlar aynı zamanda düşüncemizin de dayanakları olmuştur. Onlar tarih boyunca inançlarımızı simgelemiş, masal ve söylencelerimizin konusu olmuş, kendimizi daha iyi anlayabilmemiz için bize rehberlik etmişlerdir. Dünya üzerindeki insanın gizini çözebilmesi için bazen bir inancı perçinlemiş, bir dini simgelemiş, bazen ise bir ahlakı ya da dünya tasarımını canlandırmamızın aracı olmuşlardır. Her türlü varlığın "ne"liğine dair sorgulamalar gibi, evreni birlikte paylaştığımız "hayvan" dediğimiz canlının varlığı da günümüze kadar farklı bakış açılarıyla ontolojinin konusu olmuştur. Doğa filozoflarından antikçağ filozoflarına, aydınlanma döneminden çağdaş dönem filozoflarına dek birçok filozofun "hayvan" varlığı, hakları ve özgürlüğüne dair düşüncelerini görebiliriz. Sanırım bunlardan güncel olarak en bilinen ya da akıllarda kalan sözün de aynı zamanda bir biyolog olan Aristoteles'in "İnsan düşünen ve siyasi bir hayvandır" olduğunu söylemek yanlış olmaz. Düşünmeyi hayvan ile insan arasındaki bir ayrım gibi göstermiş olsa da, "Poetika" adlı eserinde insanın neden bir devlete ihtiyacı olduğunu temellendirirken, "iyi ile kötü"yü, adil olan ile adaletsiz olanı kavrama yeteneğini bu şekilde ifade eder. Öte yandan Aristoteles'in "Ruhun Ölümsüzlüğü" ve "Nikomakhos'a Etik" adlı eserlerinde hayvana yönelik bu denli keskin bir ayrımdan vazgeçtiğini, insan ruhu ile hayvan ruhunun bir süreklilik ve benzerlik içerdiğini savunarak iki uçlu bir bakış sergilediğini söyleyebiliriz. Bundan 2420 yıl önce Aristoteles, zekânın insanlarla hayvanlar arasındaki kesintisiz bir süreç olduğunu anlatmıştır. Her canlı varlığın kendine özgü bir zekâsı vardır. Canlı varlık için dünya, anlam taşıyan, bir dizi imlem içeren, tutarlı bir bütündür. Descartes ise ünlü "Cogito ergo sum" ("Düşünüyorum, öyleyse varım") sözüyle insanın var olabilmesini sağlayan en temel eyleminin düşünme olduğunu ileri sürerken, hayvanın da bir makine olduğu görüşünden hareket etmiş, bu düşüncesiyle ne yazık ki neredeyse Fransız Devrimi'ne kadar hayvanlara mekanik bir anlam verilmesi ve bu yönlü kullanılmasında etkili olmuştur. Aydınlanma döneminde liberalizmin kurucusu J. Locke, insanın özgürlük sorununun, onu güvence altına almasını sağlayacak zorunlu bir varlık dediği "devlet"le ortadan kalkacağını, çünkü insanın doğal ortamda birbiriyle rekabet eden bir varlık olduğunu "Homi homini hominicus" ("İnsan, insanın kurdudur")

© GÖNÜL OCAK

sözüyle insan doğasını açıklamaya girişmiştir. Ne ilginçtir ki ona yüklenen bu anlama rağmen insan tarafından ilk evcilleştirilen hayvan da "kurt" olmuştur. Kurt, insan algısında zaman zaman şeytanlaştırılmış, vahşileştirilmiş, bazı ideolojilerde kutsanmış, bazen de kurtarıcı rolü yüklenmiştir. Bir insanın zeki ya da akıllı olduğunda bize daha uzak yaşamasına rağmen, "kurt gibi", öte yandan birini aşağılarken de atası kurt olan ve bize daha yakın olan "köpek gibi" benzetmeleri, onlardan çok üstün bulduğumuz aklımızın ve dilimizin yaman çelişkilerinden olsa gerek!.

Fransız Devrimi'nin etkisiyle, ezilenlerin, toprak kölelerinin ve evcil hayvanların özgürlüğüne kavuşturulması düşüncesi ciddileşmeye başlamıştır. Hedonizmin (hazcılık) temsilcilerinden olan İngiliz düşünür ve hukukçu J. Bentham hayvanların toplumsal konumunu yepyeni bir bakışla ele almıştır. Soru artık, "Hayvanlar akıl yürütebilir mi, konuşamazlar mı?" değil, "Hayvanlar acı çekebilir mi?" olmalıdır. Bundan sonra birçok ülkede hayvanların korunmasına yandaş olan ve olmayanlar arasında savaş başlamıştır. 1824'te Londra'da İngiliz soylu sınıfı tarafından ilk Hayvanları Koruma Derneği kurulmuştur. Bununla birlikte hayvanların korunması hareketi tüm Avrupa'ya yayılacak, Birleşik Devletler'e ulaşacak, aynı zamanda aydınlar ve kadın haklarından yana çevrelerce ateşli bir şekilde savunulmaya başlanacaktır.

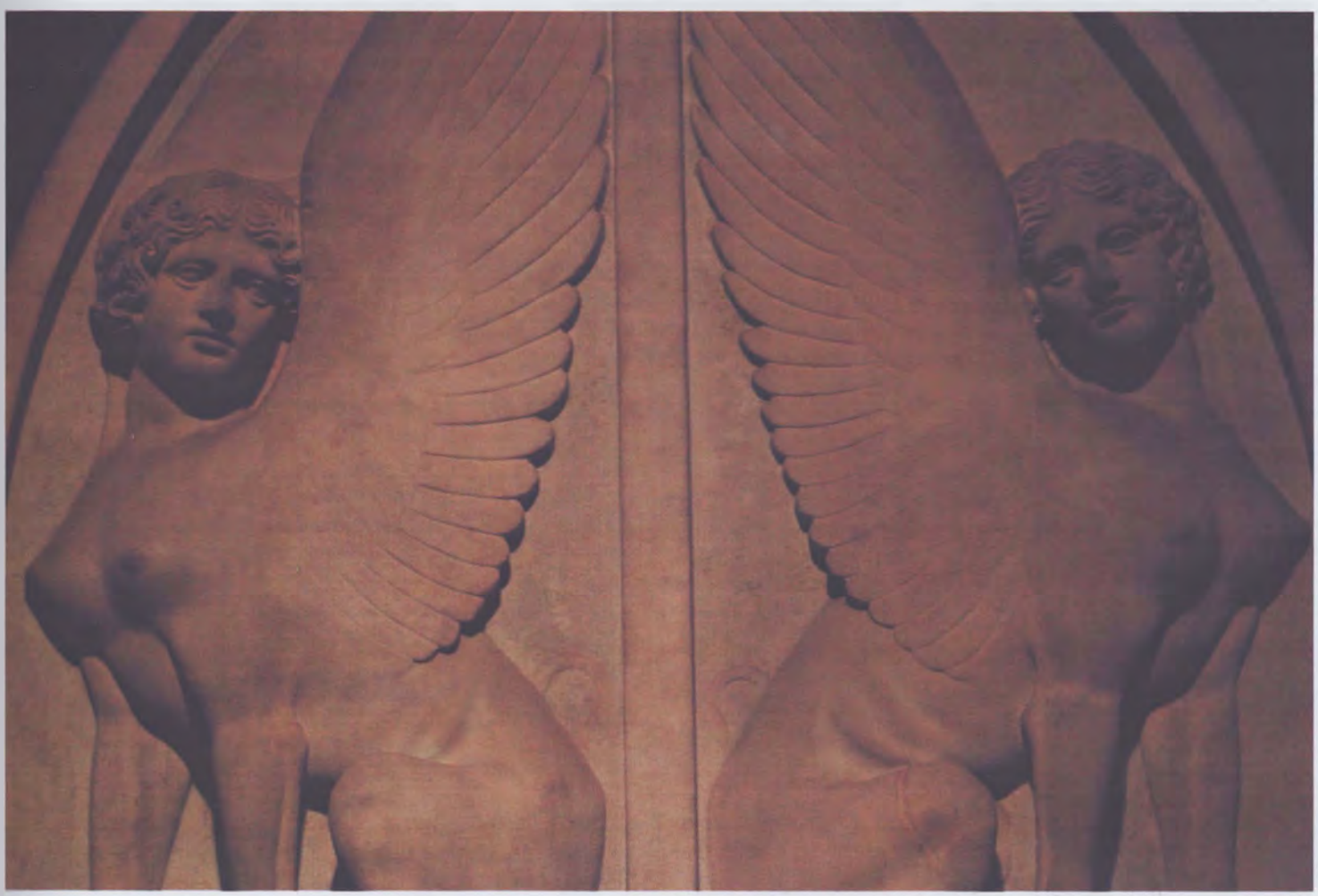
"Hayvanla ilgili ilk sistemli felsefik analizleri yapan Anglosakson filozoflar (Peter Singer, Tom Regan, Paola Cavalieri) hayvanların da insanlar gibi acı çektiğini belirtmiş ve insanlarla bazı 'temel' ortak yetilere sahip oldukları gerekçesiyle onların da kimi temel haklara sahip olmaları gerektiğini öne sürmüşlerdir. Onlar erken dönemden itibaren özellikle hayvan hakları aktivizmiyle ilgilenirken kıta felsefesinin filozofları tartışmaya görece daha geç dahil olmuştur. Kıta felsefesinin Nietzsche, Heidegger, Bataille, Levinas gibi filozofları felsefenin insan-merkezci yapısını eleştirmiş ama doğrudan hayvan sorusuyla ilgilenmemişlerdir. Ancak Agamben, Derrida, Deleuze ve Guattari gibi daha çağdaş kıta felsefesi filozofları için hayvan sorusu ciddi bir odak oluşturmuştur." Günümüz açısından her birinin bu analizleri incelenmeye değerdir. Çağdaş felsefe dönemine örnek oluşturması açısından, çok ayrıntısına girmemekle birlikte, J. Derrida'nın görüşlerine yer vermek istiyorum. Derrida'ya göre felsefe tarihi boyunca hayvanların mahrum bırakıldığı şey rahatlıkla insana atfedilmiş, heterojen hayvanlar daima homojen hayvan kategorisi altında ele alınmış, onların sonsuz yapısal farklılıkları görmezden gelinmiştir. Derrida'nın hayvan üzerine üretilen söylemlerde hedef aldığı işlemlerden ilki atıf/yoksunluk mantığıdır. Başka bir ifadeyle insanın hayvandan mahrum bıraktığını kendine rahatlıkla atfetmiş olmasıdır. Derrida, atıf/yoksunluk mantığını inceledikten sonra geleneksel ontolojinin homojenleştirici özdeşlik mantığını hedef alarak hayvanları indirgemeci "hayvan" kafesinden kurtarmayı amaçlamıştır. Bunun için felsefe ve mitoloji tarihine de giderek kimi dilsel müdahalelerde bulunmuştur. Hayvanları "hayvan" yapan mantığı ve insanı hayvandan tekil sınırlar üzerinden ayıran geleneksel felsefeyi eleştirerek sınırların sonsuzlaştırılması gerektiğini, insan ve hayvan ayrımının artık tutunulacak bir ayrım olmadığını, bunun yerine insan/kedi, geyik/aslan gibi ayrımları geçirmek gerektiğini, hatta insanlar arasında bile tıpkı türler arasındaki gibi yapısal farklar olduğunu ve bu yapısal farklara odaklanmak gerektiğini belirtmiştir. Böylelikle yapısal farklılıların sonsuzlaştığı, farklara açık bir ontoloji oluşturulabilecektir. Derrida, felsefe tarihinde sıklıkla karşılaşılan homojenleştirme ve atıf/yoksunluk mantığı dışında bir de eksikliğin veya kusurun insan tasarımının yararına kullanıldığı kimi anlatılara da odaklanmıştır.

Uygarlık tarihi bize insanların tarihini anlamak için hayvanların tarihini anlamamız gerektiğini gösterir. Felsefik temelinin dışında hayvanlar, ilgili bilimlerin (biyoloji, zooloji, nörobiyoloji), aynı zamanda antropoloji, arkeoloji, paleontoloji, sosyoloji ve insan davranışları ile benzerlik ve ilişkisini anlamak üzere psikolojinin de konusu olmuştur. İlkel toplulukların da besin kaynağı olsa da, onlardaki kendine eş ya da kutsal bulduğu ortakçı ve eşitlikçi, yön verici, yaratıcılık ya da bereket simgesi hayvan algısı; sonraları etinden, sütünden, derisinden, gücünden daha da fazla, ayrıca doğal tepkilerinden faydalanılan/sömürülen bir hale bürünmüştür. Avcılık-toplayıcılık, tarım ve hayvancılık, kırdan kente göç, kentleşme, sanayileşme, bilimsel ve teknolojik gelişme gibi toplumsal olgular hayvanla olan ilişkimizi de değiştirmiştir. Yani, toplumsal yaşam dinamiklerinin ve ekonomik üretim/paylaşım süreçlerinin etkisi büyüktür. İnsan, avcılaşarak, öldürülen hayvanın etini paylaşarak, doğa ve yaşam üzerinde belli bir güce kavuşmuş, toplumsal ilişkiler yaratmıştır. Hayvanlar ise evcilleşmekle; insan uygarlığına gelişme, değişme, yabanıl doğanın o güne dek dayattığı anlık gereksinmeden kurtulma olanağı vermişlerdir. Doğaya egemen olma ve kendini diğer canlılardan üstün kılma çabasında olan insan, hayvanı da denetim altına almaya, ele geçirmeye çalışmıştır. Her hayvanın davranışlarından, bir uygarlıktan diğerine değişen çağrışımlar, coşkular ve inançlar doğmuştur. Örneğin Akdeniz havzasında, bir keçi türü olan "teke" uğursuz sayılırken, Kuzey Amerika yerlilerinde uğur getirirdi. İsrail halkı onu Yahudilerin günahlarının bağışlanmasında kullandı. Bugünkü ünlü "günah keçisi" sözü buradan gelir. Öyle ki her hayvan farklı türlerle de olsa neredeyse insan günahlarının bir yansımasıdır, her hayvan bu ilk anlamından farklı da olsa "günah keçisi"dir adeta!.

Paleolitik çağın sonlarına doğru ilk evcilleştirilen hayvan köpeğin atası olan "kurt"tur. Öte yandan en kolay evcilleştirilen hayvan "ipek böceği" olarak kullanılan "kelebek" olmuştur. Diğer türlerin evcilleştirilmesi neolitik dönemle başlar ki biz bu bilgileri arkeoloji (fosil ve tabletler) sayesinde elde etmişizdir. Evcilleştirmeye en uygun hayvan, gereğinde yerini insanın tutabileceği bir önderin buyruğunda yaşayan, yumuşak başlı, uslu ve sürücül bir hayvandır. Nesne kılınarak evcilleştirilen hayvan; kurban hayvanı, av hayvanı, güç hayvanı, yük hayvanı, yarış hayvanı, eğlence-oyun hayvanı, deney hayvanı, ticaret hayvanı, makine-sanayi hayvanı, süs hayvanı ve neyse ki daha insancıl bir hale gelerek ev hayvanı gibi amaçlarla kullanılır hale gelmiştir. Bana kalırsa insan bu sömürüde adeta sınır tanımayan, bilmeyen o çok övündüğü aklı ve bilincini, "kendisinin hayvanlara atfettiği güdüleriyle hareket etme" özelliklerini bir anlamda kendi deneyimleriyle kendinde göstermiştir. İnsan, hayvanlara işkence ederek, onları birbiriyle dövüştürerek, kendi türlerine uygun olmayan tepkileri eğlence amaçlı zorla öğreterek, farklı türleri zorla çiftleştirerek, daha şirin ve sevimli görünmeleri için laboratuvar ortamında genetiğiyle oynayıp cins dediğimiz türleri oluşturarak, deneylerde kobay olarak kullanarak, makinelerde daha fazla et, süt vb. besinlerin üretimi için onların genetiğini ve beslenme şeklini bozup yetiştirerek, satarak yeterince zarar vermiştir. Doğayı ve ekosistemi kendi çıkarları

ve konforu için tehdit etmekten, hayvanların doğal yaşam alanlarını yok etmekten de maalesef geri dur(a)mamıştır. Oysa hayvanın özgürleşmesi, insanın da özgürleşmesi demektir. 20. yy.ın başında başlayan ve devam eden çalışmalar, hayvanların hiç de sandığımız gibi sadece içgüdülerinden ibaret olmadığını, zihinsel becerilerinin hatta duyusal/duygusal alıcılarının, her türün kendi içindeki farklılıklar taşıdığı gerçeği göz önünde tutularak, oldukça gelişmiş olduğunu bizlere net olarak göstermiştir.

İnsanla hayvan arasındaki ayracın "konuşma" olduğu söylenebilse de yeni doğan bebekleri, işitme ya da dil problemi yaşayanları, konuşma yeteneğini yitirmiş ya da koma halinde olan kişileri hesaba katarsak bu ayrımın da yeterli olmadığını söyleyebiliriz. Bu nedenle insanla hayvan arasındaki ayrım düşünsel, öğretiseldir. Çağdaş teknoloji, hayvanların zihinsel dünyasını 20. yüzyıla 20 yıl kala nörobiyolojinin zihinsel tasarım alanındaki çalışmalarıyla göstermeye başlamıştır. Buna göre bir canlı varlık her bellekte olduğu gibi yaşamış olduğu bir olayı geri çağırabildiğinde, öğrenebildiğinde zihninde bir şey canlandırıp tasarımda bulunabilir. Bu yeteneklerin çevre yoluyla kazanıldığını tomografi gibi görüntüleme teknikleri açık seçik göstermektedir. Öte yandan pozitron kamerası bir canlı varlığın yalnızca dışarıdan gelene değil, beyindeki belleme yeteneğinden doğan bir uyarıcıya yanıt verdiğini göstermiştir. Ve hayvanların birçoğu bunu başarabilir. Ne kadar hayvan türü varsa o kadar farklı zihinsel dünya vardır. Bir yılan kızılötesi ışınlarla dolu bir dünyada yaşar ve oradaki en küçük ısı değişimlerini algılar. Bir yarasa ses ötesi seslerle dolu bir evrende devinirken, filler ses sınırının altında kalan titreşimlerle dolu bir dünyada yaşar. Sülükler gölgeleri ve nem değişimlerini algılar, maymunlar yüz biçimlerini ve sesli yapıları tanıyacak yetenektedir. Her hayvan, sinir sisteminin biçim verdiği dünyayı algılar. Aynı zamanda her canlı, dünyayı kendine özgü bir duygusal donanımla algılamaktadır. Hatta onların birçok zihinsel imgesinin biz insanlara çok yabancı, bizden çok daha ileri olduğunu söyleyebiliriz. Herhangi bir varlığın algısı canlı türlerine göre farklılık göstermektedir. Örneğin bir çiçek, otobur bir hayvanla çiçek özü toplayan bir arı ya da üzerine yumurta bırakan bir örümcek için ve onu koklayan biz insanlar için aynı anlamı taşıyamaz. Beynimiz, hayvanınkiyle aynı ilkelere dayanarak oluşmuştur. Ancak evrimsel süreç içinde çeşitlenmiştir. Beynin nerede, ne şekilde, nasıl kullanıldığıyla yakından ilişkilidir bu durum. Bilincin açığa çıkması için canlı bir varlığın bir tasarıma yanıt verebilmesi gerekir. Bellek oluştuğu an tasarım olası hale gelir, bu sayede canlı varlık artık bir şey öğrenebilir ve kafasında canlandırdığı şeye yanıt verebilir. Türe göre değişiklik gösterse de, hayvanın kendisiyle ilgili bir imge oluşturma, birtakım coşkular duyup bunları belleme ve dolayısıyla düş kurabilme yetisi dahi vardır. Öyleyse hayvana sadece içgüdüsel bir canlı olarak bakan, tin (ruh) ile bedeni ayıran, hayvanları bir makine gibi kullanıp atan öğretinin içi boştur.

© TANJU AKLEMAN

Hayvanlar bizim onları gördüğümüz gibi görmüyorlar, onlarla aramızda duyusal köprüler ve konuşma dışı iletişim yolları vardır. Duyarlılık, tek hücreli canlılarda bile görülen, canlıya özgü bir özelliktir. Duyu organları her canlıda evrim boyunca çeşitlenmiştir. Hayvanları bizimle ilgili bilgilendiren şeyler sesli yayına, duruşa, bakışa, el-kol hareketlerine, bedensel salgılara ve feromonlara (her türün kendi arasında iletişim kurmasını sağlayan, hormonların dışa yönelik ürettiği salgılara) bağlıdır. Örneğin bir hayvan böylece bir dişinin yumurtlama evresini, korkuyu ya da saldırganlığı seçebilir. Onlar bir kokuyla, davranışla, beden duruşuyla dile gelen duygusal hallerimizi rahatlıkla algılayabilirler. Bir köpek neşeli bir çocukla karşılaştığında hemen gidip onun yüzünü ve üreme organını koklar. Derideki salgılar, bedenin her yerinde farklı bir duygusal anlam taşır. Bir at kendisine binecek olan bir insanın kaygılı mı, sıkıntılı mı yoksa kendinden emin biri mi olduğunu anlar. Kimi türler duygusal tepkilerimizden çok daha kolay etkilenir. Foklar bizim için çıldırır, yunuslar da öyle. Onlar daha evcilleştirilmeden bile Senegalli balıkçılara yardım etmişlerdir. Bu işbirliği kendiliğinden vardır. Genel olarak hayvanların dünyasında biz insanlar, onları hem büyüleyen hem korkutan bir güce, söze sahip garip varlıklarız. Kullandığımız sözcükler onları dilsel bir sesletim olarak değil duyusal bir nesne olarak etkiler. Bir sözcüğün köpek, inek, kemirgen, yunus, papağan ya da herhangi bir hayvan tarafından anlaşılması için belli bir nesne ya da eyleme bağlı olması gerekir. Ona kendi yaşam öykümüzü anlattığımızda, içeriğine değil, söylemimizden çıkan sevince ya da üzüntüye duyarlı olacaktır. Saatlerce ona yaptığının yanlış olduğunu anlatmamızdan hiçbir şey anlamayacaktır, dediğimizi yapmayınca bağırmamız bir işe yaramayacaktır. Tersine daha çok kederi artıp, bizi anlamakta daha da zorlanacaktır. İşaret dili, büyük maymunlara Beatrice Gardner, Roger Foults ve David Premack gibi psikologlarca öğretilmiş ve böylece hayvanların sözsüz düşüncesini örten giz kaldırılmıştır. Bu çalışmalara göre, bir bağlamdan yoksun herhangi bir nesne ya da tasarıyı sözcük değil, elin bir işareti gösterir. Şempanzelere, orangutanlara ve bonobolara bu eğitimin verilmesi dilbiliminin anlamına da katkı sunmuş ve bize sözü bedenden ayıramayacağımızı öğretmiştir. Bazı hayvanlarla aramızda ilişkiden çok etkileşimden söz edilebilir; örneğin böcekler, çekirgeler, leylekler, keneler ya da sinekler gibi. Yağ bezlerimizin çıkardığı acımış yağ asidi, keneleri; deri hücrelerimizin salgıladığı tuz molekülleri, sinekleri bize çekebilir. İlkel birçok kabilede hayvan yavrularının kadınlar tarafından emzirildiğini görebiliriz. Yapılan araştırmalar, hayvanlarla kadınların ilişkilerinin daha içten, samimi ve yakın olduğunu göstermektedir. Hayvanlar da insanlar gibi "bağlanma" özelliğine sahiptir. Burada "bası" ya da "basılama" denilen kavrama açıklık getirmeyi önemli buluyorum. Bu kavramlar bir hayvanın doğumunu izleyen ilk saatlerde algıladığı ilk nesneyi "ana- baba" olarak benimsemesi anlamına gelmektedir. Basılama süreleri türe göre farklılık gösterir. Bu süre içinde hayvan herhangi bir nesneye bağlanabilir. Bu bir traktör, bir diş fırçası, bir hayvan ya da insan olabilir. Örneğin civciv doğumundan sonraki on üçüncü saatle on altıncı saat arasında herhangi bir şeye bağlanabilir. Söz konusu nesne yaşamından çıkıp giderse şaşkına döner, ne yapacağını bilemez. Duyduğu kaygı öğrenmeyi engeller, birkaç saat sonra artık hiçbir şey öğrenememeyi öğrenir. Bir köpek, beşinci hafta ile dokuzuncu hafta arasında basılamanın doruk noktasındadır, daha önce alınırsa, alanın basısını taşır. Kimi zaman köpek satıcıları, görür görmez insana aşırı derecede bağlansın diye, yavruları kümeden ayırır. Aslında o yavrulardan kaçınmak gerekir, ruhumuzu okşayan aşırı bir bağlanma gösterdikleri için bizler bu yavruları yeğliyoruz, oysa gerçekte kendi türleri açısından duygusal bir bozukluk geçiriyorlardır. Bu süreçte sahiplenilen bir köpek kendini köpek değil, insan sanabilir. Topluma ve diğer nesnelere karşı ürkek olup, korktuğu için saldırganlaşacak, toplumsal yaşama ayak uydurmada zorlanacak, giderek cinsel bozukluk da gösterecek hatta sahiplerinin bacağıyla sevişmeye kalkıp yaklaşan türdeşlerine ise saldırgan davranışlar sergileyebilecektir. Bu nedenle hayvanın türüne göre bası sürecini bilmek onunla yaşama zamanına karar vermek için önemlidir. Sağlıklı olan her hayvanın kendi türüyle basılanmasıdır.

Bana öyle geliyor ki; insanın atfettiği anlam üzerinden bakarsak, ironik bir biçimde insan hayvanlaşırken, hayvan insanlaşmıştır. Onlar birbirleriyle kendi türleri içinde ve diğer türlerle dayanışmayı, birliği, yardımseverliği potansiyelleri ölçüsünde insana göre daha iyi gösterir oldular. Makine ya da deney hayvanı olmaktan çıkarılmaları gerekliliği ve duyarlılığı ile doğal ortamlarında hayvanlara yönelik yapılan gözlemler, onların saldırganlık ve cinsellik dürtülerini yönetebilme, çatışma durumlarında uzlaştırıcı, yatıştırıcı özellikleri kullanabilme gibi yetilerini de göstermiştir. Günümüzde daha sevgi dolu, daha çıkarsız, daha empatik olunabileceğini sanki bize onlar hatırlatıyor. Bizler ise bir yandan hayvanı insanlaştırıyoruz, hayvan da insanı türdeşi gibi algılıyor; bu durum insanları histerikleştirirken hayvanları saldırganlaştırıyor. Bir hayvanı gerçek doğasını unutturacak kadar insanlaştırmak, onun değerini düşürmek ve ona saygı göstermemektir. Olmadıkları şey için seviyoruz onları; bu yüzden sevdikçe daha az tanıyoruz. İyi bir iş yaptığımızı sanarak onlara yanlış davranıyoruz, bu da kötü davranmakla eşdeğerdir. Bir çocuğa çocuk gözüyle bakmadan davranmak nasıl bir istismar biçimi ise, bir hayvanın hayvan olduğunu kabul etmeden davranmak da başka bir istismar biçimidir. Çünkü onu başka bir tür -müş gibi davranmaya zorluyoruzdur. Apartman dairelerine sığdırmaya, kendi yaşadığımız koşullara onları uydurmaya çalışıyoruz. Doğal bir ortamda topraktan, havadan ya da sudan beslenmelerini kısıtlamış oluyor, açık havada yapmaları gereken egzersizleri de kendi yaşam koşullarımızla ya da kaçıp gider kaygısıyla sınırlıyoruz. O nedenle buna olanak tanıyan koşullarda bulunmaları çok önemli. Kentleşmeyle birlikte doğaya ve hatta insana yabancılaşma, evlerimize daha çok hayvanı alma isteğimiz elbette artıyor. Terapötik olarak hayvan sahiplenmenin, onunla yakın ilişki içinde olmanın birçok faydası olduğunu da biliyoruz. Özellikle çocuklarda davranış bozuklukları, hiperaktivite, otizm spektrum vb. gibi durumlarda çok olumlu etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Çocuklar kentleşmeyle birlikte doğacıl ve canlıcıl yetilerini kullanamaz hale geldikçe sosyalleşmeleri engelleniyor, duygusal tepkileri azalıyor ve daha fazla uyum sorunları yaşıyorlar. Masumiyet, merhamet, bağlılık, koşulsuz sevgi ve kabul gibi çoğunlukla birbirimizle karşılayamadığımız duygusal ihtiyaçlarımızı ev hayvanlarıyla gidermeye çalışıyoruz. Takıntı ve saplantılarımızı "maruz kalma"yı yaşayarak onlarla törpüleyebiliyoruz. Bu olumlu katkılarının yanında, bir hayvana sahiplik etmek bazen onları istismar biçimine ya da bütünsel bir hayvan duyarlılığı/sevgisini görmezden gelmemize yol açabiliyor. Onları

kendi türüne özgü davranışlardan, kendimiz gibi bakarak yaşamsal deneyimlerinden alıkoyabiliyoruz. Evimize aldığımız hayvan, bir mülkiyet aracı olarak diğer tüm canlılardan üstün ya da özel kılınabiliyor. Kendi hayvanımız dışındakileri sevemeyip yok sayabiliyoruz. Pandemiyle birlikte virüs bulaşır/bulaştırır kaygısıyla birçok ev hayvanının sokağa atıldığına tanık oluyoruz. Sokaktaki hayvan evimizdekine göre daha değersiz kılınabiliyor. Cins olmadığı için melez ırklar ev hayvanı olarak tercih edilemeyebiliyor, bu nedenle sahiplenmektense satın alınan birçok hayvan var hâlâ. İnsan eliyle genetiğiyle oynanmış "cins" denilen hayvanlar, kendi türü içinde özel kılınıyor, popülize ediliyor hatta gösteriş malzemesi haline getiriliyor. Bu hayvanlar aracılığıyla mamalar, aksesuarlar, bakım ürünleri vb. şeklinde büyük bir ticari piyasa oluşturulduğunu ve onları ciddi bir tüketim nesnesi haline getirdiğimizi de görmemiz gerekiyor. Öte yandan makineleşmiş, genetiğiyle oynanmış hayvanlar, seri bir katliama uğrayan modern teknolojik mezbahalar hiç aklımıza gelmiyor, yaşam alanlarını gasp ettiğimiz, sokağa, caddeye hatta evlerimize gelen ayılar, domuzlardan korkuyor, kaçıyor iken onlar bizi kendi hayvanımızdan daha fazla ilgilendirmeyip, aklımıza bile gelmeyebiliyor. Oysa biz canlılar birbirimizle bir bütünüz. Herhangi bir canlı türünün uğradığı zarar evrimsel ve biyolojik olarak hepimizi etkiliyor. Bir hayvanın yiyecek ya da su bulamaması, doğal yolla bunu karşılayamaz hale gelmesi, bu durumun diğer hayvanların da ortak sorunu olduğunu ve diğer canlı türlerini doğrudan etkilediğini gösterir. Çünkü doğadaki canlılığı sürdüren bir besin zinciri ve canlılar arası simbiyotik bir ilişki söz konusudur. Doğanın diyalektiği insan eliyle bozguna uğratıldıkça, doğa kendini yenileyemez hale gelecek ve yalnızca biz canlıların birbirimize, biz doğaya değil, doğa da kendi kendine yabancılaşacaktır. Hayvanlar bize günahlarımız konusunda yoldaş olabilir, günahlarımızın bedelini ödemek için değil. Nitekim her canlı gibi insan da ancak, önce kendi türü olanlarla, insan gibi gördüğü değil, insanca yaşayarak ilişki kurabildiği hayvanlar ve tüm canlılara olan bütünsel bir sevgiyle, duyarlılıkla "insan kalarak" doğanın sunduğu güzellikleri tadabilir, yaşayabilir ve sürdürebilir.

"Belki bir gün hayvanlar dünyasının geri kalanı da kendilerinden ancak zorbalık yoluyla esirgenen haklara sahip olacaktır. Fransızlar bir insanın derisi sırf siyah diye kayıtsız şartsız bir zalimin keyfine terk edilemeyeceğini anladı. Belki bir gün bacak sayısının, derideki tüy miktarının ya da sağrı kemiğinin nerede bittiğinin de duyguları olan bir varlığı aynı akıbete terk etmek için eşit derecede yetersiz sebepler olduğu anlaşılır. Bu aşılamaz sınırları çizebilecek başka ne olabilir? Akıl yürütme yetisi mi? Ya da belki konuşma yetisi mi? Ama yetişkin bir at ya da köpek, gerek akıl gerekse iletişim kurma açısından bir bebekten kat kat üstündür."

P. Singer

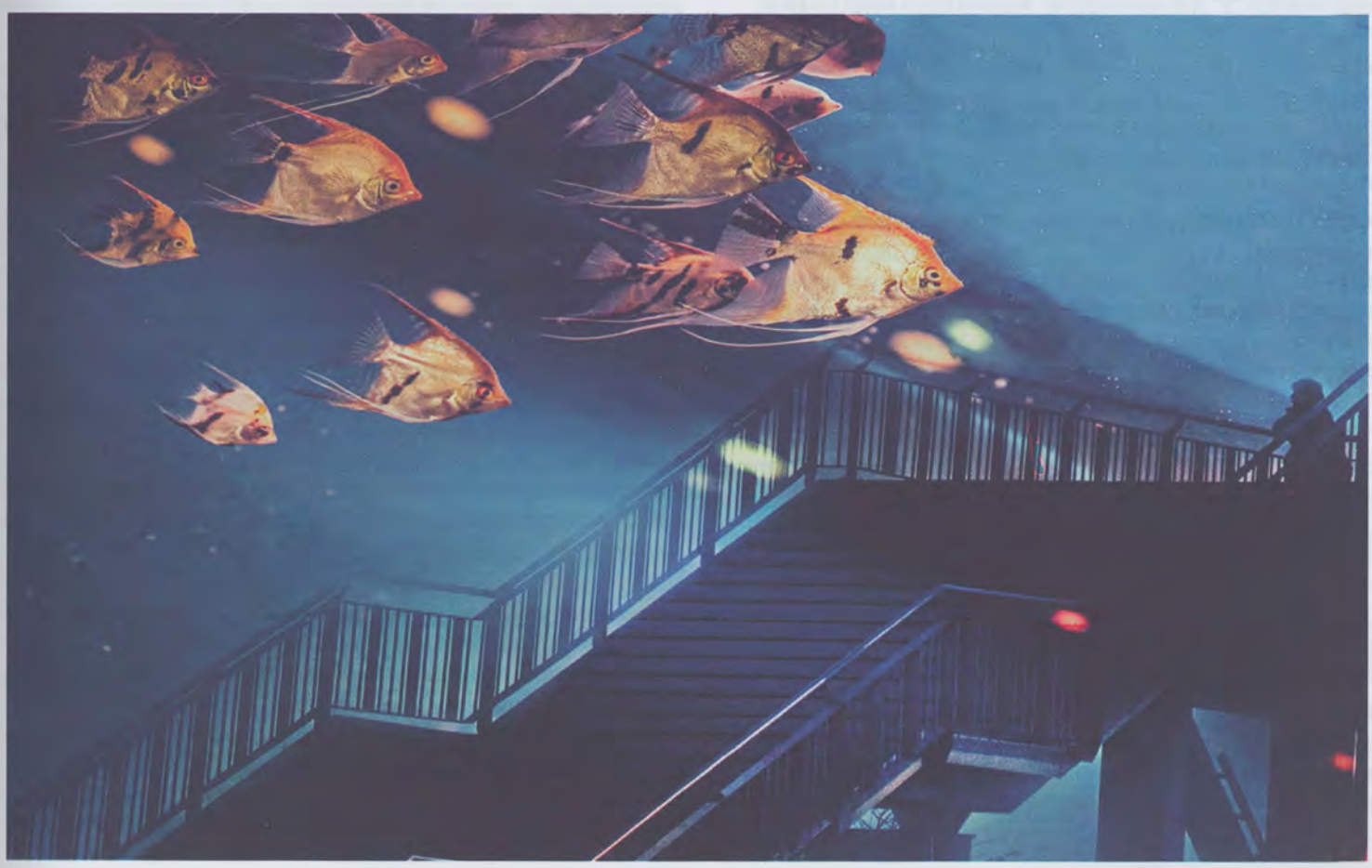
Kaynakça

Hayvanların En Güzel Tarihi, P. Pick-J. Pierre Digard-B.Cyrulnik-K. L. Matignon, çev. Onaran, B. İş Bankası Kültür yayınları, 2003 İstanbul.

Doğadaki Son Çocuk, R. Louv, çev. Temürcü, C., TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2010 Ankara.

Hayvan Özgürleşmesi, P. Senger, çev. Doğan, H., Ayrıntı Yayınları, 2005, Ankara.

Aristoteles'te ve Derrida'da Hayvan Sorusu, Güncel Oğulcan Ülgen, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi Ankara, 2019.

© AYAZ YILDIZ

Hira Selma KALKAN

Kalpten kalbe giden görünmez yol

© WWW.ANNACHAN-ART.COM

Hepimiz dünyanın beynindeki küçük hücreler gibiyiz. Tüm canlı sistemler arasında var olan ince, görünmeyen bir düzeyde bilgi paylaşıyoruz, sadece insanlarla değil, hayvanlarla, ağaçlarla...

Hanginiz ambulansla hastaneye götürülen anne babanızın arkasından saatlerce koştunuz? Hanginiz alınmadığınız hastane kapısında yatıp ebeveyninizi geçirmek için beklediniz? Gömüldüğü mezarın üzerinde kar altında günlerce yattınız? Bunları yapan birçok köpek var. Hani sevginin çokluğunu anlatmak için "Köpek gibi seviyorum" dediğiniz, hani çalışmanın çokluğunu anlatmak için "Köpek gibi çalıştım" dediğiniz ve utanmadan, birini aşağılamak için "it" diye seslendiğiniz. Aşağıladığınız sevgi, sadakat, vefa mıydı? Aynen her türlü işte çalıştırıp hakkını yediğiniz güzel gözlü eşeği aşağıladınız gibi. Aşağıladığınız emek miydi? Onlarsa hiç ikiyüzlülük etmedi, sevmediğine kuyruk sallamadı, sevdiğini arkadan ısırmadı. İçten seven, çaba harcamadan bağışlayan, sevmenin almak değil vermekle ilgili olduğunu sezen, gerektiğinde ölümüne mücadele etme cesareti gösteren köpekler...

Hanginiz bebeğiniz doğduğunda ona sütüm yetmezse diye dertlenmeden bir başka bebeğin, üstelik türünüzün dışında bir bebeğin ağzına memenizi verdiniz? Bebekleriyle birlikte köpek yavrusunu, tavuk yavrusunu, hatta kirpi yavrusunu besleyen kediler var. Hani siz istediniz diye başını okşatmadığı için nankör dediğiniz kediler. Onlarsa seviyormuş gibi yapıp kandırmadılar. Sevgiyi en olgun haliyle sunan, sınır koyabilen, bağımsız, zorlamayan, sıcak ve sevgiye olduğu gibi kendisi olarak karşılık verme becerisi olan kediler.

Acilde kanlar içinde yatan bir çocuk varken, onu kaldırıp "Çocuğumun ateşi var, daha acil" diyeni gördüm. Sorsak çocuk sevdiğini söylerdi. Çocuk derken doğurduğu, kendi çocuğunu, sahip olduğunu sandığı çocuğunu. "Sahip olduğunu sanmak" diyorum zira kimse çocuğuna da birlikte yaşadığı hayvana da sahip değildir, zaten sahipliğin sevgiyle ne alakası vardır. İnsan denen mahlukat, az bir kısmını dışarıda bırakırsak, ancak sahip olduğunu yani şeyleştirdiğini sevdiğini sanan az gelişmiş bir canlıdır.

Bir hayvanla yaşamak, "yemeğini ver, kakasını temizle"den fazla bir şey. Hareket edecek, oynayacak, sevilecek, ilgilenilecek, bağ kurulacak... Bunları gözetmek gerek. Liderlik baskıcı bir otorite değil, koruma kollama, onun kaynaklarını kullanmasına olanak sağlama ve gitmek istediğinde metanetle karşılama demek. Ebeveynlik de bu. Birini sevdiğinde ondan alacaklı olmazsın, ona borçlu da olmazsın. Ona sahip olmazsın, ait de olmazsın. Birini sevdiğinde birini sevmiş olursun. Bir hayvana yemeğini verdiği için sahip olduğunu sanıp, dahası sevdiğini sanıp koca bahçeye bağlayan, gece boyu ağlamasına aldırış etmeyen komşumu anlatmak istemiyorum. Oturduğumuz evin eski kiracısının tatile giderken sokağa bıraktığı, yaşta yağmurda kaçıp bize gelen, "Aman, gelir!" diye merak etmeyen, ellemeyen, bizden gitmek istemeyince köpekleri olduğunu anımsayıp bize düşman kesilen insansıdan söz etmek istemiyorum. Milyonlarca Suriyeli savaş nedeniyle evlerini terk ederken, Halep'te kimsesiz kalan kedileri korumak için bulunduğu bölgeyi terk etmeyen Muhammed Alla Jaleel'den söz etmeyi yeğlerim. Yeni taşındığımız evin sahiplerinin yedi yıldır birlikte yaşadıkları kediyi hiç düşünmeden arkalarında bırakmalarından söz etmek istemiyorum. Edirne sınırı açıldığında Avrupa'ya geçmek üzere sınırda bekleyen, 10 yıldır yaşadığı Türkiye'de zor günler geçiren Ahmed, sınırda bir bilinmezliği beklerken yanına birkaç parça değerli eşya ve evlatlarını almıştı. Kedi ve köpeğini geride bırakmadı. Ne olacağını bilmediği bir bölgede vazgeçmediği evlatlarıyla bekleyen Ahmed'i anlatmayı yeğlerim.

Hayvanseverim deyip de bahçeli evde kaybolur diye kedileri evden çıkarmayan, koca bahçede koşmak varken köpeklerini bağlayanlardan da söz etmek istemiyorum. Bir tek evinde beslediği cins köpeğine kıymet gösterip (evindeki kristal vazo gibi, zira para verip aldığı kıymetli bir mal) dışarıda yaşayan evlatları döven, pis gören, zehirleyen, toplatmaya çalışan, onları besleyenlere zulmedenlerden söz etmek istemiyorum. Her gün iş çıkışı orman beslemesi yapan gönüllülerden söz etmeyi yeğlerim.

Urla birçok kişi için tatil yeri malum, yazın çocukları eğlendirmek için aldıkları yavru kedi ve köpekleri tatil dönüşü sokağa atan insanların, vicdansızların yükünü başka bazı vicdanlı insanlar çekiyor. Her yaz sonu onlarca köpek evsiz barksız sokaklarda dolaşıyor. Sokaklarda doğup büyüyen canlar bir yolunu buluyor da bu eve alışmış evlatların terki ve gözlerindeki hüzün, hayal kırıklığı yürek burkuyor. Onlara kol kanat geren insanlar da, talan ettikleri tarlalara malikâne yapmak, rant sağlamak için ağacı, kurdu kuşu öldüren sefillerce, "Burada bakmayın, pislik geliyor, bla bla..." ile bezdirilmeye çalışılıyor. Sevgisiz, saygısız insanların çokluğuna karşın azınlık da olsa uğraşan didinen insanlar var neyse ki.

Belediye ise yok saymak, görmezden gelmek ve öldürmek yolunda işliyor çoğunca; az bir kısmını saymazsak. Çünkü sokak hayvanları toplumun en zayıf halkası, itilip kakılabilir, öfke boşaltılabilir, çabucak harcanabilir nesneler. Onları korumaya çalışanlar da bu harcanmadan nasibini alır. Kendi çöpünü kapatmayı beceremeyenlerin, onca haksızlığa ses etmeyenlerin bu canlılarla uğraşması insanın zavallılığı diyeceğim az kalacak, düpedüz kötülüğü. Hayvan nüfusu artınca kısırlaştırmaktan ziyade alıp dağ başına atma eğilimi hasıl oluyor. Kısırlaştırmaya karşıymış haspam, hayvanın doğasıymış. Hayvanın doğası senin kokmuş yemeklerin için çöpleri karıştırmak, arabanın altında kalmak, dağ başında susuz yiyeceksiz ölmek öyle mi? "Ben de hayvan severim ama..." diye başlayan sözlerde hayvan sevgisi yoktur; "ama"dan sonrası gerçektir. "Çocuklar, insanlar açken hayvanlara niye bakıyorsunuz?" söylemi hiç de insansever bir tutum değildir. Sosyal devlet o insanları korumak için vardır, insanların başvuracağı kurumlar, kendine bakabilecek yöntemleri vardır. Bunu diyen sen düşkün, acaba kaç insanı korudun kolladın? Ayrıca türler arasında bu hiyerarşi nedir? Birini koruyup kollamak, ötekini koruyup kollamaya engel değil ki.

Hayvanın doğasını bozmasak diyen sözlerde hayvan sevgisi yoktur, sorumluluktan kaçma vardır. Aynı mahallede yaşadığımız canlılardan sorumluyuz, aynı doğada yaşadığımız canlılardan sorumluyuz. Bu topraklar üzerinde onlardan daha fazla hakkımız yok. Derdini sizin konuştuğunuz kelimelerle anlatamayacak olan bu canlılara, kendi dilleriyle dertlerini anlatmaya çalışırken gürültü yaptığı gerekçesiyle kötü davranmaya hakkımız yok. Belediyeye şikâyet edip toplatmaya hakkımız yok; ki belediyenin görevi onları toplayıp ücra bir yere atmak değildir. Ne yazık ki bu belediyecilik anlayışı ile hayırsızlık örülü şanlı tarihimiz vardır.

Yapıcı bir yol arama yerine "kökünü kazıma" taraftarı olan Osmanlı Sultanı II. Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nı böyle ortadan kaldırdığı gibi sokak köpeklerini de ortadan kaldırmak istemiştir. Sokak köpeklerinin yakalanmasını ve Hayırsız Ada'ya bırakılmasını emretmiştir. Sokak köpekleri envaiçeşit yöntemlerle yakalanıp büyükçe bir gemiye doldurularak Hayırsız Ada'ya doğru yola çıkmışlar. Fakat yolda öyle bir fırtınaya yakalanmışlar ki gerisin geri dönmek zorunda kalmışlar. Zaten İstanbul halkı köpeklerin bu şekilde götürülmesine karşıdır. Fırtınayı ilahi ikaz saymışlar, padişah kararından vazgeçmiş.

İkaza aldırmayan Sultan Abdülaziz, 1865'te yayınladığı fermanda, "Sokak köpeklerinin hakkından gelinmesi"ni istemiş. Hazretlerinin emrini ikiletmeyen "Belediye Başkanı" Suphi Bey, sokak köpeklerini toplatıp teknelerle Hayırsız Ada'ya bıraktırmış. Aylarca devam eden bu işlem sonucunda, adaya 80 bin civarında köpek taşınmış. Etrafı sarp kayalıklarla çevrili olan ve üstünde tek bir ağaç bile bulunmayan bu ıssız adada köpekler ne su ne yiyecek bulabilmişler. Açlıktan birbirlerini yemeye başlamışlar. Acı ulumaları özellikle geceleri İstanbul'dan bile duyuluyormuş. Halk beddua yağdırıyormuş. Bu olaydan hemen sonra çıkan ve Beyazıt'tan Gedikpaşa'ya kadar tüm binaları kül eden büyük İstanbul yangınını "köpeklerin ahının tutmasına" bağlamışlar. "Köpekler olsaydı, havlayarak felaketi önceden haber verirlerdi" diyorlarmış. Bunun üzerine sayın yetkililer, Hayırsız Ada'da ölüme terk ettikleri köpeklerden sağ kalanları İstanbul'a geri getirmişler.

Köpekler Antik Mısır ve Sümer medeniyetlerinde kutsal sayılırmış. Özellikle Sümerlerde ustalığa erişmiş her bir büyücü, eğitmek için bir köpek edinirmiş. Sümer tabletlerinde anlatıldığı şekliyle bu eğitim, diğer medeniyetlerin aksine bekçilik, korunmak veya avlanmak için değil tamamen ruhsal boyuttaymış. Kızılderililer koşulsuz sevgi ve adanmışlık sembolü görmüşler köpeği. Mümkün mertebe vermeyi, özgeci olmayı salık veren bu ruh hayvanının ruhuna saygı duyulmayan yerde felaketlerin olacağına inanmışlar.

Ama yok, çok sevgili büyüklerimiz ders almamış, ar etmemiş, illa Hayırsız Ada'ya köpekleri atacaklar. 1910 yılında İttihat ve Terakki kurucularından, İçişleri Bakanı Talât Paşa'nın derdi olmuş bu sefer sokak köpekleri. Yine Hayırsız Ada adres gösterilmiş. Görevi yaşatmak olan bir doktor, Belediye Başkanı Cemil Topuzlu bu sefer el pençe divan durup çok muteber bu işi yapmış. 30 bin köpek toplatıp adaya attırmış, gururla da anlatmış.

Bu kadar mı? Köpeklerden başka canlılar da kıyımdan nasibini almış bu topraklarda. Sultan III. Murat zamanı maymunlara kıyılmış. Yavuz zamanında başlayan Kuzey Afrika'daki fetihlerle İstanbul'da maymunların sayısı hızla artmış. Maymunlar gemilerde gözcülük

yapıyor, direklere kolayca tırmanıyor, keskin gözleriyle kara ya da başka bir gemi gördüklerinde aşağıya haber veriyorlarmış. Şehirde çok sayıda maymun dükkânı açılmış. III. Murat'ın favori din adamı Molla Abdülkerim Efendi son derece tutucu bir zat. Kadınların bu maymunları fena işlerde kullandığını anlatıyor cemaate. Aslında kendi fantezisini boca ettiği bu kızgın güruh maymunları toplayıp ağaçlara asıyor. Kardeşini asan insanlar bunlar, ne bekliyorsun diyenleri duyar gibi oluyorum, o da doğru. Bir milletin büyüklüğü ve ahlaki gelişimi, hayvanlara olan davranış biçimi ile değerlendirilir diyen Mahatma Gandhi'yi tanımıyor tabii, hoş tanısa ne olacak? "Yaratılanı sev Yaradan'dan ötürü " desek Yaradan'ı tanır mı?

Bu şatafatlı, gücü kendinden menkul sanan sultanlık zamanında, bir tek Sultan II. Abdülhamid'in padişahlığında huzur içinde yaşamış köpekler. Ülkeden gitmek zorunda kaldığında diğerlerine göre komik ve saçma görünen bir istirhamı olan padişah zamanında. İstirhamı kedi ve köpeklerini yanında götürmekmiş. İşte II. Abdülhamid sokak köpeklerini toplatmak yerine, olması gerektiği gibi, kuduzla uğraşmayı tercih etmiş. Fransa'daki Pastör Enstitüsü ile işbirliği yaparak, İstanbul'da dünyanın üçüncü "Kuduz Enstitüsü"nü kurdurmuş. Ayrıca sokak kedileri ve köpekleriyle ilgili araştırmalar yaptırmış. Onları koruyup kollayıp gerekli tedavi için kaynak aktarmış. Ey belediyeler, ey yetkililer, hayvan koruma konusunda Abdülhamid gibi ol.

Ama bunlar da değildi asıl anlatmak istediğim. Meğer ne çok hayvansevmez birikmiş anılarımda. Biraz güzel hikâyeler, yürek ısıtan hikâyeler anlatacaktım. İnsanların sevmesi böyleyken hayvanların sevgisi şüphe götürmez. Hayvan sevgisi diyeceksek, hayvanların sevgisinden söz edeyim. Zira sevgi ve vefa hayvan literatüründen sözcüklerdir.

Genç yaşta ölen ve içimize acıdan başka duygular da eken köpeğimiz Maskot, sokakta iki köpek arkadaş yaptı. Sonra onlar bizim evin önünde takılmaya başladılar. Beş-altı yıldır sokakta olduklarını tahmin ettiğimiz canlar, enselerine pire damlası damlatmaya çalışırken kaçarlardı, bahçeye girmezlerdi. Hani bebekken alalım bize alışsın, soyu sopu belli olsun diyorsunuz ya, sizin soyunuz sopunuz belli olsun, onların zaten belli. Maskot'un öldüğü gece, bizden önce anlayıp girdiler bahçeye, arkadaşlarına veda ettiler ve bahçeden çıkmadılar. Bizimle yas tuttular. Biz o evden ayrılıp başka eve gittiğimizde, ikisini de burada bırakamazdık, yanımızda götürdük. Bir gün denize götürdüğümüzde eski mahallelerine gittiler ve akşam bir saatlik uzaklıktaki o mahalleden yürüyüp geldiler. Üç yıldır bizimle beraber evde yaşıyorlar. Ağızlarına ilaç koymama, tıraş etmeme izin veriyorlar. Yılların sokak köpekleri tasmayla yürüyorlar artık. Tasmasız olsa da bizden uzağa gitmiyorlar. Sevgi, vefa, sadakati öğretiyorlar, kendilerine müteşekkirim. Köpeklerin dünyasına beni kattılar, bambaşka bir sevgi âleminin kapılarını açtılar. Bu sevgiyi dışarıdan gören, tatmayan anlamıyor gerçekten ve abartılı buluyor. Dahası hayvanseverleri yaftalama eğilimi gösteriyorlar. Hayvan sevmekten daha önemlisi hayvan saymak ve hayvan korumak bence. Bizim sevgimiz hayvanların sevgisi yanında hakikaten cılız kalıyor.

Köpek ve kedilerin hikâyesi kısmen tanıdık gelebilir. Ya vahşi dediğimiz, korktuğumuz, uzaktan baktığımız hayvanlar. Hani ağızları yok, duyguları yok, nasıl iletişim kuracağız dediğimiz. Hiç de değil; konuşuyorlar, duygulanıyorlar ve dahası...

Brezilya'nın kargaşa dolu şehri Rio de Janerio'ya yakın bir köyde yaşayan balıkçı Joao de Souza, 2011 yılında kumsalda yaralı bir penguen görüyor. Her tarafı petrolle kaplanmış halde ölümü bekleyen pengueni tedavi ediyor, balıkla besliyor. İyileşince doğaya salmak üzere denize bırakıyor ancak penguen kurtarıcısının peşinden evine gidiyor. O zamandan sonra her yılın sekiz ayını birlikte geçiriyorlar. Kalan dört ayda muhtemelen Arjantin ve Şili kıyılarına giden penguen, yaklaşık 8 bin km mesafeyi yüzerek dostunun yanına geliyor.

İki arkadaş Ace ve John, 1969 yılında Avustralya›dan Londra›ya geldiklerinde bir aslan yavrusu alıyorlar. Birlikte bir apartman dairesinde yaşıyorlar. Ancak aslan büyüyünce, daire şartlarında yaşamaya uygun olmayınca, Kenya'da korunaklı doğal bir alana götürüyorlar. Bir yıl boyunca görüşmüyorlar. İnsanlar aslan artık sizi tanımaz derken bir yılın sonunda buluştuklarında muhteşem bir vuslata tanık olunuyor.

Hayvanlar için imkânlarını kullanan, kariyerini değiştiren insanların hikâyeleri az değil. Biraz google karıştırmayla dahi hatırı sayılır derecede yürek ısıtan hikâyeye ulaşmak mümkün. Ancak bu yazının da bir sınırı var. Hayvanların sevgisine örnek anlamında bana değen hikâyeleri aldım biraz. En güzel, en kalpten hikâyeyi sona sakladım. Fillerin hikâyesini... Filler hepimizin sevimli bulduğu, birçok kültürde şansı simgeleyen

sevimli koca minnoşlar. Beri yandan insanın zulmünden en çok nasibini alan da onlar. Birileri beyaz altın dedikleri o iki diş için filleri öldürürken, birileri varını yoğunu filler doğal ortamda özgürce yaşasın diye seferber ediyor. ABD 2003'te Bağdat'ı işgal ettiğinde Beytül Hikme'yi, o muazzam kütüphaneyi yok etmişti. Koskoca tarihle beraber 700 hayvanın yaşadığı hayvanat bahçesini de yok etmişti. Güney Afrikalı doğasever, doğa sayar ve korur Lawrence Anthony, büyük çabalarla oradaki 35 hayvanı kurtarıyor.

Doğa konusunda bu denli duyarlı olan Anthony, yaşadığı bölgede de Thula Thula Koruma Alanı olarak bilinen yaklaşık 20 bin kilometrekarelik araziyi satın alıyor, doğal yaşam alanı haline getiriyor. Yıllar boyunca pek çok fili avcılardan kurtararak bu yaşam alanında barındırıyor. Yıllar önce emlakçılık yaptığı sırada Anthony, boynuzu çıkarılıp kanlar içinde ölüme terk edilen bir gergedan görüyor ve bir şey yapamıyor. İçine yerleşen bu sızı ona başka bir dünyanın kapılarını açıyor. Ne yapabilirim diye düşünüyor ve bu yaşam alanını organize edip hep sevdiği filler için bir alan oluşturuyor. Tabii parası varmış yapmış diyenler olursa söyleyeyim; parası olan diğerleri kütüphane yıkıyor, orman yakıyor, dere kurutuyor. Mühim olan parası olmak değil, o parayı harcayacak amacı olmak; o parayla neylediği, neye hizmet ettiği.

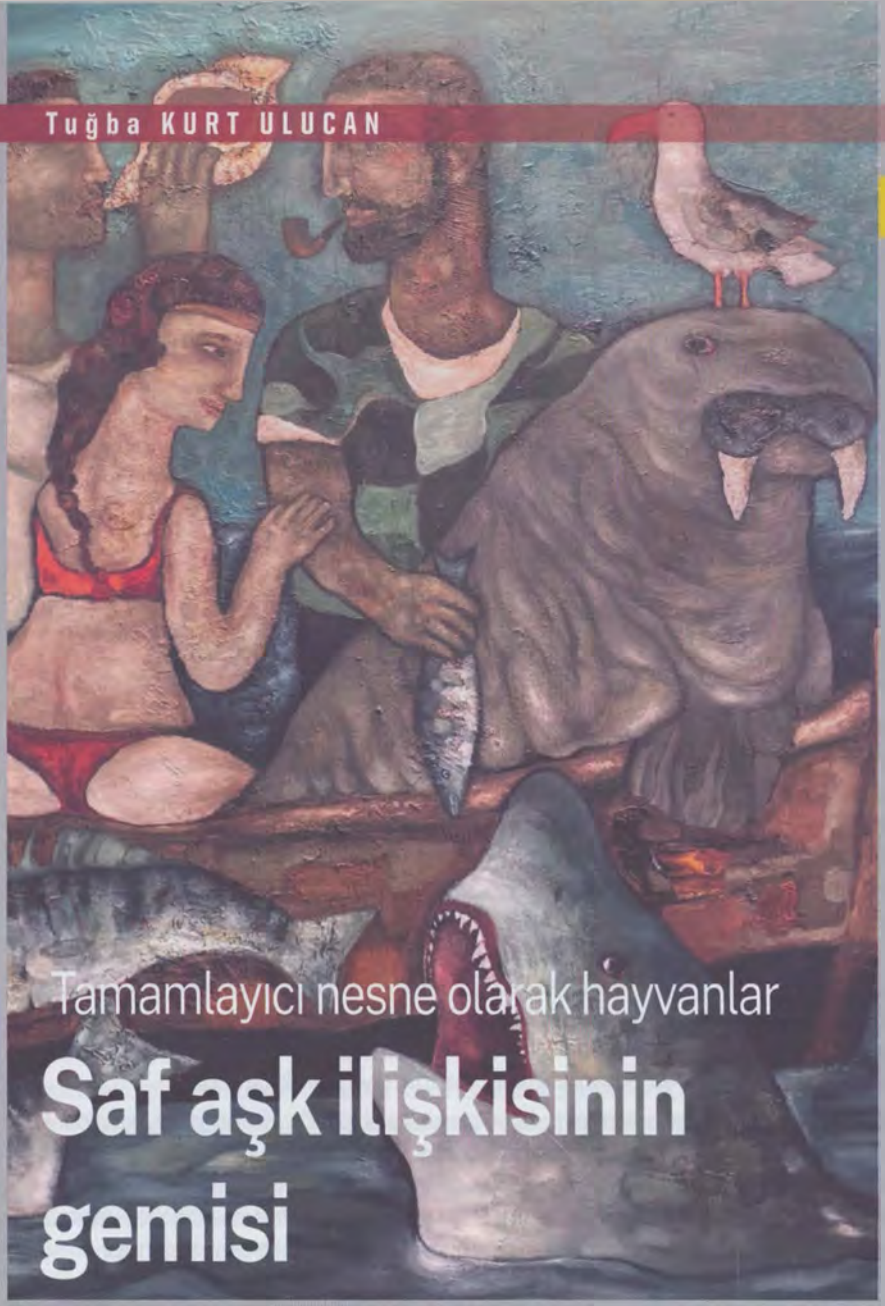
Anthony Mart 2012 'de kalp krizi geçirip öldükten 12 saat sonra, Thula Thula'daki evine, bakıp koruduğu fil sürülerinden biri geliyor. Yaklaşık 12 saatlik bir yoldan yürüyerek. 24 saat sonra da diğer sürü geliyor, yaklaşık 24 saatlik yürüme mesafesinden. Yani iki fil sürüsü de Anthony'nin kalbi durduğunda yola çıkıyor. Evin etrafında bekliyor, iki gün süreyle ağlama benzeri sesler çıkararak yas tutuyorlar. Fillerin uzun ömürlü olduğu, duygusal bağ kurduğu, alet kullandığı hatta resim çizebildiği, çok uzak mesafeden koku aldığı, hafızalarının olduğu ve sürülerinden ölen biri için yas tuttuğu bilinen özellikleri, ancak onları koruyan, kollayan, seven bir insanın kalbi durduğunda hissedip yola çıkmaları ilginç. İnsanlardan yıllarca kötülük gören filler, iyilik yapan insanını unutmuyor, öyle ki o kalbin titreşimlerinin durduğunu hissedebiliyor. Türküde söylendiği gibi hakikaten kalpten kalbe bir yol varmış görünmeyen.

Kalp ve sinir bilimi alanında çalışmalar yapan Dr. McCarty ve ekibinin çalışmaları, kalbin kan pompalamaktan öte işlevleri olduğunu açıklıyor. Yine sanat bilimden önde gidiyor, Küçük Prens haklı çıkıyor. Gerçeği ancak kalbin gözü görebiliyormuş. Dr. McCarty ve ekibi, kalpte merkezi sinir sisteminden bağımsız öğrenme, idrak, hatırlama, bilgi işleme gibi işlevleri yürüten 40 bin sinir hücresinden oluşan nöron ağının varlığından söz ediyorlar. Bu hücreler kalbin işlevlerini düzenlerken beyinle iletişim kurarak hem beyinden kalbe hem kalpten beyine bilgi akışı sağlıyorlar. Daha kıymetli bir buluş ise kalbin elektromanyetik alanı. Bu alanın elektrik bileşeni beyinden çok daha fazla ve manyetik alanın gücü kat kat fazla. Yani filler Anthony'nin kalp titreşimlerini kilometrelerce öteden algılamış olmalılar. Yıllar önce kalpleri beraber titreşen adamın kalbinin artık titremediğini algılayıp yas tutmaya gelmiş olmalılar.

Sirkadiyen ritimler terimini literatüre sokan Dr. Hallberg, beynimizde ve bedenimizde mevcut ritimler olduğunu çünkü dünyanın frekanslarında evrimleştiğimizi öne sürdü. 0,1 Hz temel frekanstır; insan-hayvan iletişiminin ve kalp damar sistemlerinin ritmik frekansıdır. Yani hepimiz dünyanın beynindeki küçük hücreler gibiyiz. Tüm canlı sistemler arasında var olan ince, görünmeyen bir düzeyde bilgi paylaşıyoruz, sadece insanlarla değil, hayvanlarla, ağaçlarla...

Sistemin kolladığı açgözlü bir müteahhidin dere yatağını kurutup yıllanmış ağaçları kesmesine canınız yanmıyorsa, kolları kesilip çöpe gömülen genç kızlara da içiniz sızlamaz. O kızları öldüren psikopatlara arka çıkan amcaların söylemini kullanırsınız. Bir orman yakılıp yıkıldığında yüreğiniz yanmıyorsa, patlayan bombalar altında yanan insanlara da yanmaz. Yıkılan ormanlardan kalan araziye çöktüğünüz gibi bombalardan kaçan insanların emeğine de, vücuduna da çökersiniz. Bir hiç uğruna silahla vurulan geyiğe, turnaya, domuza yanmıyorsa içiniz, bir hiç uğruna savaşlarda ya da güya sınır korumasında gencecikken vurulan çocuklara da içinizin yanması sahici değildir. Bir sokak kedisi, bir sokak köpeği açken rahatça doyabiliyorsanız, açlıktan ölen çocuklara içinizin sızlaması sahici değildir. Denizi kirletip nefes alamaz hale getirenlere tepki göstermiyor, dur demiyorsanız, şehirlerde nefes alamaz hale gelmeye de ses etmezsiniz. İtaatten aldığınız haz yaşam hazzının ötesine geçiyorsa muktedirin hazzına hizmet eder, kalbinizle uzak düşersiniz. Doğayı, hayvanı korumak, saygı duymak, ve sevmek, ancak kalbiyle tümden irtibatı kesmeyenlerin işidir.

Tuğba KURT ULUCAN

© MURAT TOLGA

Tamamlayıcı nesne olarak hayvanlar

Saf aşk ilişkisinin gemisi

Eskiden hayvanlar insanlar için avlanma arkadaşı, geçim kaynağı, beslenme aracı, koruyucu unsur ya da dini bir sembolken, şimdilerde yalnızlığını paylaştığı dert ortağı, kaybettiği bir yakını, hayalini kurduğu kardeşi ve benzeri birçok ruhsal anlamı barındıran aktarım nesnesine dönüştü.

Günümüzde hayvanların hayatımızdaki yerinin genişlediğini, yaşamımızın vazgeçilmez nesneleri haline geldiğini görüyoruz. İnsanın hayvanla kurduğu ilişki öteden beri yakın-uzak ama bir şekilde yıllardır sürüp gitmiş olsa da şimdilerde insanların hayvanlara duygusal olarak daha fazla ihtiyaç hissettiklerini düşünüyorum. İnsanın bu daha fazla ihtiyaç duyma halinin ardındakiler de hayvanlarına yüklediği anlamları çeşitlendirdi ve değiştirdi aslında. Eskiden hayvanlar insanlar için avlanma arkadaşı, geçim kaynağı, beslenme aracı, koruyucu unsur ya da dini bir sembolken, şimdilerde yalnızlığını paylaştığı dert ortağı, kaybettiği bir yakını, hayalini kurduğu kardeşi ve benzeri birçok ruhsal anlamı barındıran aktarım nesnesine dönüştü. Tam da bunları anlamaya çalıştığım bir yerden, bu yazıda postmodern hayatlarda insanların hayvanlarıyla kurduğu bağı, bağlanma ilişkileri ekseninde, "aktarım" odağında değerlendirmeye çalıştım.

Literatürde bu konuda yapılan araştırmalarda, insan ve hayvan arasındaki bağın nasıl kurulduğunu anlamak için psikoloji biliminin bilgisinden yararlanılmış olduğunu görüyoruz. İnsanın insana nasıl bağlandığını ele alan Bowbly'nin "Bağlanma Kuramı" aslında bağlandığımız tüm ötekilerle olan ilişkilerimizi yapılandırması açısından son derece önemlidir. İnsanların ebeveynleriyle kurduğu ilişkinin paralelinde geliştirdikleri bağlanma şekilleri, gelecekte karşılaştığı tüm ötekilerle olan ilişkilerini belirler. Dolayısıyla hayvanlarımızla da aynı bağlanma şekliyle ilişkileniriz. Yani insan ve hayvan arasındaki ilişki, Bowlby'nin bağlanma kuramında tanımladığı bakım veren-çocuk veya bakım veren-bebek arasındaki bağlanma yaşantısına birçok açıdan benzerdir. Bowlby kuramında (1969), temel bakım verenin, bebeğin ihtiyaçlarına duyarlı olduğunda, bakım veren ve çocuk arasında güvenli bağlanma oluştuğunu, bu bağın şeklinin de çocuğun ileriki yaşantısını etkilediğini belirtir. Levinson da (1969) evcil hayvanın ulaşılmaya hazır halde, aktif, sevecen olmasından dolayı doğal bir bağlanma nesnesi olduğunu söyler. Ve insanların bir şekilde hayvanlarına seslenirken ya da onları başkalarına tanıtırken seçtikleri kelimeler de (çocuğum, aşkım, sevgilim, en iyi arkadaşım, dert ortağım vb.) bizlere bağlanma nesnesinin anlamını ve ikamesini ifade eder. Bu adlandırmalar aslında insanların bağlanma ihtiyaçlarının göstergesi, aynı zamanda da hayvanlarını kimin yerine koyduklarının ipucudur. İnsanların hayvanlardan beklentileri (koşulsuz sadakat, sevgi, şefkat, arkadaşlık, ilgi) bize insanın ilk bağlanma nesnesi olan "annesiyle" kurduğu sembiyotik ilişkideki ihtiyaçlarını hatırlatır. Anneyle olan bu sembiyotik ilişkinin hayvan ve insan arasında tekrar sahnelenmesi

ya da canlanması, hayvanların bir aktarım nesnesi haline gelmesine vasıl olur. Ve birçok hayvan sahibinin de farkında olarak ya da olmayarak hayvanlarını aktarım nesnesine dönüştürdüğünü düşünüyorum. Bennetth Roth da 2005 yılında yayımladığı "Evcil Hayvanlar ve Psikanaliz" adlı makalesinde, evde beslenen bir evcil hayvanın, aile sistemi içerisinde canlı aktarımlar yaratarak aile içindeki etkileşimi değiştirdiğinden bahsetmiştir. Evcil bir hayvanın ortak bir aktarım nesnesi olduğunu ve her kişi için farklı aktarımları ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Bununla birlikte makalesinde insanın evcil hayvanıyla olan ilişkisinin öğelerinin, fantezi ve gerçek nesne arama davranışlarını tekrar oluşturduğu üzerinde durmuştur (Roth, 2005). Roth'un da belirttiği gibi insanların bakım vericileri tarafından karşılanmayan bağlanma ihtiyaçlarının doyurulması, hayvanlarıyla kurduğu olumlu bağlanma yaşantılarıyla mümkün olabilmektedir. Yani hayvanlarıyla yaşadıkları olumlu bağlanma yaşantıları terapötik bir etki göstererek insanın yaşamında birçok işlevsel deneyimi kazandırabilir. Güvenli bağlanabilmek ve diğerleriyle sağlıklı ilişki kurma biçimlerini geliştirmek için katkı da sağlayabilir. Bazen de bu aktarım, daha yıkıcı olabilir. Bu ilişki insanların hayvanlarına psikolojik ve fiziksel şiddet uyguladıkları istismarcı bir ilişkiye dönüşebilir. Hayvanların, insanlardan duygusal şiddete sıklıkla maruz kaldığını her birimiz gözlemliyoruz. İnsanların hayvanlarına yönelik bu duygusal şiddetlerinin ve aktarımlarının çoğu zaman fark edildiğini ya da bunlar üzerine çok kafa yorulduğunu düşünmüyorum. Roth da makalesinde aslında tam olarak bu aktarımları ortaya koymaya çalışmış. Bu aktarımlara örnek olabilecek vakalarından biri de Bay E'nin hikâyesiydi. Aktarımları daha iyi anlamamız açısından vakadan kısaca bahsetmek istedim sizlere. Bay E, klimakterik dönemde iki ergen oğlu olan bir anneden dünyaya gelmiş. Ebeveyni iki erkek ergen çocuklarıyla ilgilenirken, Bay E bebeklik döneminde ihmal edilmiş. Bay E, terapi sırasında Roth'a fiziksel temas ve ilgi ihtiyacını evin köpeğinden karşıladığından bahsetmiş. Aynı zamanda küçükken köpeği ısırdığını ama aynı zamanda yemeğini de paylaştığını aktarmış. 5 yaşına geldiğinde ise annesi bakamayacağını söyleyerek köpeği evden göndermiş. Roth'a göre Bay E, annesinin köpekle ilgilenemeyecek hale gelmesiyle, kendisine bakamayacak durumda olmasını köpekle özdeşleştirmiş. Daha sonra annesi, iki erkek kardeşinin evliliğinin ardından depresyona girmiş ve Bay E ile yine ilgilenmemiş. Bay E de uzun süre, terk edilmiş yavru kedileri ve köpekleri eve getirip onları beslemeye kendini adamış. Roth, Bay E'nin kurtardığı kedi ve köpeklerin aslında kendisi (Bay E) olduğu yönünde bir değerlendirme yapmış. Yani bu açıdan kedi ve köpekler özdeşim nesnesi olmuş. Ayrıca Bay E, sık sık bir köpek kulübesine sahip olmayı ve hayvanlar arasında huzur içinde yaşamayı hayal ediyormuş (Roth, 2005). Ben de Bay E'nin ailesinin ona sağlayamadığı bağı, ailesinin ikamesi olarak, hayvanlarla bir aile kurmaya çalışarak sağladığını düşündüm. Hayvanların ona sunduğu bağın bağlanma ihtiyaçlarını karşıladığını ve bu karşılamanın Bay E'nin preoedipal çatışmaları için kısmi bir onarım işlevi gördüğünü söyleyebilirim.

Bu vakayı okuduğumda aklıma hemen Vamık Volkan'ın "Atlarla Yaşayan Kadın" adlı öyküsü gelmişti. Bu öyküde, Vamık Volkan bizlere Pattie'nin analiz sürecini anlatmıştı. Pattie, aslında büyük bir çiftlikte yaşayan varlıklı bir ailenin kızıydı. Ancak o koca çiftlikte evde yaşamak yerine ahırda atlarla yaşamayı tercih eden biriydi. Evde uyuduğu ender zamanlarda bile yatakta yatmayarak sedirde köpeğiyle uyuyordu. Aile hikâyesinde önemli bir detay olarak, kendinden küçük fiziksel engelli bir kız kardeşi vardı. Kardeşinin fiziksel engelinden dolayı annesinin tüm ilgisi o kardeşindeydi. Bu ilgi yoksunluğu, nedeni belirgin bir durum olsa bile onda öfke yaratıyordu. Vamık Volkan, Pattie'nin küçükken ona alınan fare yavrularını plastik bir biberonla bir süre besleyerek, simgesel olarak anne-bebek ilişkisinin canlandırılmasını, çocukluk anılarındaki ihmalin aktarımı olarak yorumlamıştır. Aynı zamanda Pattie'nin kendini, çiftlikteki diğer başıboş hayvanlardan biriymiş gibi algıladığını da düşünmüştür. Pattie de böyle hissetmiş ki, evinde nadiren uyuyan ve genellikle kendini rahat hissettiği ve hayvanlarla konuşabildiği ahırda gecelemeyi tercih eden biri olmuştu.

Tüm bunlar da terapinin ilk başlarında kot pantolonunda neden hayvan dışkısı lekeleri olduğunu açıklıyordu (Volkan, 2018). Bunlara ek olarak Pattie'nin, atların kimsesizliğiyle kendi kimsesizliği üzerinden özdeşim kurduğunu, bundan dolayı da evde ailesiyle yaşamaktansa, ona bir şekilde yakınlık göstererek ikame ailesi olan ahırdaki hayvanların yanında kalmayı tercih ettiğini ve duygusal ihtiyaçlarını buradan karşılamaya çalıştığını düşündürttü. Vakaların ikisini de değerlendirdiğimizde, bir hayvanla yakın ve iyi gelen bir ilişki kurmanın insanın nesne teması için arzusunu beslediğini gözlemliyoruz. Bay E ve Pattie için hayvanlarla kurdukları ilişkilerin, ailelerinden alamadıklarıyla ilgili içsel çatışmalarını onarması açısından bir işlevi de var tabii. Her ikisinin de bağlanma şekilleri farklı olsa bile bağlanma nesneleriyle kurdukları bir benzer ilişkiyi, hayvanlarla kurdukları ilişkiye aktardıklarını görmek ve anlamak mümkün. Bu açıdan da bir hayvanın, insanın değişen ruh hali ve duygusal ihtiyaçlarını aktarabileceği uygun bir "nesne" olduğunu düşünüyorum. Tabii bu ihtiyaçların bazen sevecen bazen gaddar biçimde karşılanmaya çalışıldığını da sıkça gözlemliyoruz. İhtiyaçlarını nasıl karşıladığını anlamak için önce insanın kendini anlaması ve bilmesi gerekiyor. "Bir hayvanı sevmek" başlığı altında o hayvanla kurulan ilişkide; erken dönem bağlanma yaralanmalarını onarırken, hayvana duygusal ve fiziksel zarar verecek şekilde ortaya konan bakım vericiliğin, sevgiden öte istismar olduğu kanaatindeyim. Aynı benlik yatırımını çocuğunun üzerine boca eden ebeveynler gibi ...

Kaynakça

Bowlby, J. (1969). Attachment and Loss v. 3 (Vol. 1). New York, NY, Random House.

Levinson, B. M. (1969). Pet-oriented child psychotherapy. Springfield, Illinois: Charles. C. Thomas.

Roth, B. (2005). Pets and Psychoanalysis: A Clinical Contribution. Psychoanalytic Review The 92(3):453-68.

Volkan, V. (2018). Atlarla Yaşayan Kadın. İstanbul: Okuyanus Yayınları.

Bahar KÖSE KARACA

Derin deniz, derin iz

Balık sevdası

Olay sadece balık olma hikâyesi mi acaba?

© TAMER DURAK

Gidiyorsun önün alabildiğine deniz, tertemiz koylar ve mavi alabildiğine... İçinde kaybolmak suların hem ruhuna hem bedenine iyi gelen, güzelleştiren, yatıştıran, iyileştiren, toparlayan, destekleyen... Değil mi ki her yerde aradığımız... Memlekete dönmek, sahip çıkılmak gibi, saçlarımın uzun uzun okşanması gibi... Ve tabii içinde olduğunuz, bir başka yaşam alanı ve bambaşka bir dünya. Daldıkça derinlere kendi var oluşunu gerçekleştiren, akışında devam eden bir sürü canlıya denk geliyorsunuz. Ve izledikçe izlediğiniz hatta görmek için devamlı etrafı kolaçan ettiğiniz bir süreç başlıyor. O salınım içinde ne ki insanı derinlerde balıkların seyircisi kılan ve onların varlığına şahitlik ettiren?

Bu sefer ne araştırmadan ne de genel popülasyonun tutumundan yola çıkacağım. Kendimce anlamaya ve duygumu paylaşmaya çalışacağım, büyükçe bir su, içinde minicik kaldığınız ve dünyasına dahil olduğunuz yer... Ve inip baktıkça derinlere uyum içinde devam eden bir varlık dünyasının bir parçası olmak mesele belki, varoluşsal bir yalnızlığın, aidiyet arayışının karşılığı belki... Hem de hiç sessizliğinizi bozmadan sadece o anı paylaştığınız... Kimse kimseyi rahatsız etmeden herkes bir bütün ve aynı zamanda kendi akışında olduğu bir ortam... Orada öylece bakıp izlerken, bir yandan bilmediğiniz bir dünyayla balıkların yenilerine rastlayıp, şahitlik edip, heyecanlanıp belki evrenin bir parçası olmaya duyduğunuz bir ihtiyaç, peşinden koştuğumuz... Koca bir şeyin içinde, bir'likte, kapsanmış, zararsız ve kendi halinde... Ve balıkla, evrenle uyum içinde olmanın bir de kendiliğinden olma ihtiyacına denk gelen bir yanı var belki. Hiçbir şey düşünmeden an'da olduğun ve gidişine, birlikteliğine, farklılığına, uyumuna şahit olduğun bu dünya, belki de uyum arayışının ve düşünmeden sadece salınma, akışta olma ihtiyacınla ilgili...

Olay sadece balık olma hikâyesi mi acaba? Ve bir de denizlerde kocaman haliyle ansızın ortaya çıkan ve gülümseyen bir ifadeyle size sürpriz yapan yunuslara ne demeli... Bilmem sevmeyeni var mı? Ekipçe gezen, hız yapan, sudan sıçrayıp içine geri kendisini bırakan, adeta dans eden ve özgürlüğün tadını çıkaran bu güzelim balık türü ne de coşku veriyor... Peşinden koşup dalıp görme şansınız pratikte pek de mümkün değil. Şansınız varsa size gösterir yüzünü ve özgür olma, yine hem uyum hem de duramayan eylemde olma ihtiyacınıza ne de iyi gelir. Bindiğiniz deniz taşıtını takip eder ya da zıplar ve kendisini sulara bırakarak şımarıklık yapar. Veyahut İstanbul'da sahilde bir gün ansızın kahvaltı ederken sürüyle size gösterir kendini. Durduk yere mutluluk sebebidir, beklentisiz, çabasız, neden benim başıma geliyor dediğiniz onca olumsuzluğun arasında işte bakın beklenmedik bir mutluluktur onların bize verdiği ve kaçırdığımız. Ve gülümseyen bu yüz şefkatli, keyifli, şımarık, hareketli, uyum içinde ve dans halinde oluşuyla ne kadar da çok ihtiyacımızı temsil eder... Ve şanslı hissettiğim bir diğer şeyse hayvanlara karşı korkunun öğrenme olduğunu bana gösteren Amazonlar deneyimimdir. Nehirde yunus olacağını hiç beklemezken bindiğim sandalda arkamızda bir sürü yunusun bize eşlik etmesine şahitlik ederken, öte yandan bir de pembe yunusla karşılaşmak ne büyük lütuf! Ne inanılmaz bir deneyim... Bu şefkatli yüze bir de pembe eklenmiş ama kambur konularak, bir bütünün parçası hissettiğiniz ve öylesine ait hissettiğiniz bir ortam ki... Siz gidiyorsunuz, peşinizden size eşlik eden bir grup geliyor, biriz, bütünüz, yan yanayız, uyum içindeyiz, hepimiz birbirimize aitiz. Hepimizde birbirimizden bir şey, bu doğanın parçasıyız. Ve kendi halimizde izlediğimiz yollarda karşılaşmışız, arkadaşlık ediyoruz birbirimize. Hem birbiriyle ilişkili hem de kendi yolunda bağımsızız. Ve ondandır gözlerimi kaparken bu dünyaya, hayal edeceğim Amazon'daki o saniyeler olacak, doğanın hiçbir canlısına korku duymadığım, bir hissettiğim ve kapsandığım o an! İşte budur benim için balık sevdası...

Şehnaz TUNA

Freud'un vazgeçemediği "chow chow" tutkusu

Freud danışma odasında köpeği olan ilk analistti. Bu açıdan bakıldığında onun sadece psikanalizin değil "Hayvan Destekli Terapi"nin de babası olduğu söylenebilir.

©GÖNÜL OCAK

Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud'un az bilinen yönlerinden biri köpeklere olan düşkünlüğüydü. Freudların Viyana Berggasse 19'daki dairelerinde yaşayan ilk köpekleri, Wolf adında siyah bir Alman çoban köpeğiydi. Freud onu 1925 senesinde kızı Anna'ya arkadaşlık etmesi için alır. Kocaman bir köpek olan Wolf, zaman içerisinde ailede önemli bir misyon üstlenir. Bu görev profesörün altı çocuğundan, ileride tahtını devredeceği, Viyana'nın dolambaçlı sokaklarında uzun yürüyüşler yapmayı seven küçük kızı Anna'yı korumaktı. Wolf bir keresinde Freud'un meslektaşı ve gelecekteki biyografi yazarı olacak olan Ernest Jones'u ısırır. Yıllar önce, Jones'un İngiltere'ye ilk ziyaretinde Anna'yı baştan çıkaracağından endişelenen Freud'a göre Jones bu cezayı çoktan hak etmiştir. Freud kızına karşı sahip olduğu koruyucu duygularının Anna'nın uygun olmayan taliplerini ısırıp uzaklaştırma yoluyla Wolf'a yansıdığını görmüş, bu bağlamda terapi deyimiyle bir nevi "aktarım" yaşamıştır (yourdog.co.uk, 2021). Wolf'un gelişi ailenin dinamiklerini bir hayli değiştirmiştir. Freud'un Wolf'a yönelik şefkat duyguları genç yaşta ölen torunu Heinele'nin kaybıyla körüklenmiş, Anna da bir yetişkin olarak babasına olan sevgisini Freud kendi köpeğini alana kadar, Wolf'a olan karşılıklı sevgileri aracılığıyla çok daha özgürce iletilebilmiştir. Bir doğum gününde

babasına köpeği Wolf'un resmini hediye eden Anna, Freud'un kendisine olan ilgisini tamamen Wolf'a aktardığından biraz da kıskançlıkla bahseder.

Martin Freud anılarında ailesinin köpek sevgisini bilhassa vurgulamıştır: "Ailem, özellikle de babam bilinçsizce birer köpek âşığı olmuşlardı." Babasının doğum gününde kızı Anna, ailenin evcil hayvanlarına parti şapkaları giydirirdi. Köpeklerin masada kendi sandalyeleri vardı ve ailenin insan üyeleriyle birlikte doğum günü pastasını yerlerdi (Stall, 2007). Ailenin köpekleri her yıl doğum gününde Freud'a şiir yazarlardı. Gerçek yazar elbette ya Anna ya da Martin olurdu, ancak bu şiirler köpekler tarafından, onların bakış açısından imzalanırdı. Evin köpeklerinin yakalarına bir kurdele ile bağlanarak kendisine teslim edilen bu şiirler, Freud tarafından her zaman sıcak bir şekilde karşılanırdı. Ailede doğum günü tebriklerini teslim etme onuruna ilk sahip olan köpek Wolf'tu. Profesör, yedi yılını beraber geçirdiği ayrılmaz dostu Jofi'den ilk dizelerini ise 74'üncü yaş gününde alır. Bu şiir merasimleri Freud ailesinin en önemli anılarından biri olmuştu.

©GÖNÜL OCAK

Wolf, Anna'nın hayatında son derece

©GÖNÜL OCAK

önem taşırken Freud chow chow'lara düşkündü (Davies, 2020). İnsan davranışını anlamaya çalışan herhangi bir kişide olduğu gibi Sigmund Freud da zaman içerisinde köpeklerin arkadaşlığını takdir etmeye başlamıştı. Hayatını, hayvanların anlaşılmasını çok daha kolay hale getiren bir çalışma olan bilinçdışı zihnin çelişkili ve irrasyonel yönlerini analiz etmeye adayan, küçüklüğünde hiçbir evcil hayvanı olmayan Freud'un köpeklerin dünyasına olan ilgisi oldukça geç bir kazanım olmuştur. Köpek sahiplenme konusunda ilhamını yakın arkadaşı, yazar ve psikanalist Prenses Marie Bonaparte'dan alır. Freud, Bonaparte'ı psikanalizle tanıştırırken, Bonaparte da Freud'u bir köpek âşığı haline getirmiştir. Freud'un ilk köpeği, Anna'nın hayat arkadaşı Dorothy Burlingham'ın kendisine 1928 yılında hediye ettiği Lun-Yu adında bir chow chow'dur. Lun-Yu henüz minik bir yavruyken tren tarafından ezilince Freud adeta bir insanmış gibi köpeğinin yasını tutar. İlk köpek sevgisi sadece 15 ay süren Freud'un bir sonraki chow chow'u, kaybettiği Lun-Yu'nun kız kardeşi olan Jofi'ydi. Duruş ve görünüşüyle küçük bir aslana benzeyen Jofi yedi yıl boyunca Freud'un sadık yol arkadaşı olur. Eski dostlarından çoğunu kaybeden ya da onlardan ayrı kalan Freud, zaman içerisinde Jofi ile ayrılmaz bir bütün haline gelir. Günlüklerinde sık sık onun kahramanlıklarından bahseder, genel sağlığı, köpek kulübelerinde kalması ve yavrularının akıbeti gibi ayrıntılara dikkat çekerdi. Freud, hayatının merkezine koyduğu Jofi ile ilgili her şeye hayrandı. Önceliği her zaman onun mutluluğu ve sağlığıydı. Jofi'yi sahiplendikten sadece birkaç hafta sonra Freud köpeğini çok düşkün olduğu bir başka yol arkadaşı

olan purolarıyla kıyaslar: "Şimdi onu neredeyse purom kadar çok özlüyorum. O büyüleyici bir yaratık, dişil özellikleriyle de çok ilginç, vahşi, fevri ve akıllı ama yine de köpeklerin çoğu zaman olduğu gibi bağımlı değil" (Green, 2002). Prensese yazdığı bir mektubunda ise Freud tüm köpek sahiplerinin aşina olduğu bir duyguyu itiraf eder: "Genellikle Jofi'yi okşarken, müziğe yeteneği olmayan biri olarak kendimi Don Giovanni'nin bir aryasını mırıldanırken yakalardım: Bir dostluk bağı ikimizi de birleştiriyor" (Grezemkovsky, 2015).

"Psikanalizin babası Sigmund Freud, hayatını bilinçdışını incelemeye adadı, ancak sonunda pek de karmaşık olmayan köpek arkadaşlığını tercih etti."

Isabel George

Jofi her zaman Freud'un yanındaydı; yürüyüşlerinde, yemek saatlerinde ve hatta döşemeleriyle ünlü, kanepeli ofisinde bile. Freud ailesinin yardımcısı Paula Fichtl, Freud'un Jofi'nin hastalarına karşı keskin bir analitik içgörüye sahip olduğunu söylediğini hatırlar (Grezemkovsky, 2015). Jofi evde hiçbir aktiviteden dışlanmazdı. Freud onu kendi tabağından verdiği lokmalarla beslerdi. Çene kanserinden dolayı yemek yerken çok acı çektiği için genelde Freud'un tabağındaki yemeğin hepsini bitiren Jofi olurdu. Hastalığının son aşamalarında Freud için son derece yorucu olmaya başlayan analiz seanslarında Jofi sahibini hiç yalnız bırakmadı. Freud acı veren ameliyat dönemlerinde köpeğinin onu nasıl teselli ettiğini arkadaşı Marie Bonaparte'a yazdığı mektubunda: "Keşke bu cehennem gibi günlerde Jofi'nin sanki her şeyi anlarmış gibi bana ne kadar sempati gösterdiğini görebilseydin" cümlesiyle ifade eder (Green, 2002).

Anna'ya göre babasının köpeklerinde değer verdiği şey onların zarafet, bağlılık ve sadakatiydi; sık sık vurguladığı ve insana kıyasla kesin bir avantaj olarak övdüğü şey, köpeklerin herhangi bir kararsızlığa sahip olmamalarıydı (Rosen, 1995). Freud köpeklerin duygularını doğrudan ifade edebildikleri, kandırmayı beceremedikleri ve son derece sadık olmalarından dolayı insanlarda genellikle eksik olan niteliklere sahip olduğuna inanıyordu.

"Saf sevgiden aciz olan ve nesne ilişkilerinde her zaman sevgi ve nefreti karıştırmak zorunda olan insanların aksine, köpekler arkadaşlarını severler ve düşmanlarını ısırırlar."

Sigmund Freud

Büyük psikanalist, köpeklerin insanların duygusal durumlarını okuma yeteneğine sahip olduklarını ve karakterleri çok iyi yargıladıklarını düşünüyordu. Bu nedenle Jofi'nin hasta görüşmelerine katılmasına izin verirdi. Birisi sakin ve huzurluysa Jofi onun yanına uzanır, eğer endişeliyse mesafesini korurdu; bazen heyecanlanıp hastasının üzerine atladığında Freud da "Görüyorsunuz, Jofi o kadar heyecanlı ki endişenizin kaynağını bulabildiniz!" derdi (yourdog.co.uk, 2021). Hastalar bu duruma alışıktı. Freud'un analizanlarından, şair Hilda Doolittle, seansının sonunda Jofi ortalıkta dolaşıp duracağı için sinirlendiğini ve Freud'un onun hikâyesinden çok Jofi ile ilgilendiğini hissettiğini anlatır (Grezomsky, 2015).

Jofi'nin bir başka özelliği Freud'un seansları sona erdiğinde onu uyaracak bir iç saate sahip olmasıydı. Elli dakika geçtikten sonra, koca köpek ayağa kalkar, gerinir ve ofis kapısına yönelirdi. Bu nedenle Freud, seans sonunun geldiğini her zaman saatine bakmadan bilirdi. Bir saatin tamamlanmasına on dakika kala uyanarak Freud'un kendisini dışarı çıkarması için seansını sonlandırmasına yol açtığından dolayı geleneksel psikoterapi seanslarının 50 dakika sürmesinin Jofi'ye atfedildiği iddia edilmektedir (Glucksman, 2005).

Jofi Ocak 1937'de yumurtalıklarındaki kistlerin çıkarılması için karmaşık bir operasyon geçirir. Prosedür iyi gitmesine rağmen kalp yetmezliği yaşar ve ne yazık ki ameliyatından birkaç gün sonra ölür. Duygularını kontrol altında tutmasıyla tanınan Freud, Jofi'yi kaybettikten sonra yaşadığı yoğun üzüntüyü Alman romancı Arnold Zweig'a şu sözlerle ifade eder: "Herhangi bir yas bir yana, bu çok gerçekdışı ve insan buna ne zaman alışacağını merak ediyor. Ama tabii ki yedi yıllık yakınlık kolay kolay atlatılamıyor" (Green, 2002).

Hayatının bu döneminde artık köpeksiz yaşamaya dayanamayacağını itiraf eden Freud, Jofi'nin ölümünden bir gün sonra Lun adında bir chow chow sahiplenir. Aslında Freud'ların evine Jofi ile beraber gelen, sonrasında iyi geçinemedikleri için arkadaşlarına verilen ve son derece nazik bir köpek olan Lun, Freud'un Jofi'nin kaybına dayanmasına yardımcı olmakla kalmadı, aynı zamanda hem sağlığı hem de Avusturya'daki siyasi durum kötüleştikçe moralinin yükselmesine de yardımcı oldu.

Freud'un hayatındaki son köpek olan Lun, Freud ailesi Nazi işgali altındaki Viyana'dan ayrıldıktan sonra 1938'de onlarla beraber Londra'ya gidebilse de bir müddet karantinada kalması gerekir. Dover'a varıldığında, İngiliz yasalarına göre Lun onlardan alınır ve Londra'daki Ladbroke Grove'daki karantina kulübelerine yerleştirilir. O dönem 82 yaşında olan Freud yeni evine yerleştikten sadece birkaç gün sonra, "köpeğin hapishanesi" dediği kulübelere doğru yolculuk yapar. Avustralyalı bir gazete olan The Referee olayı şöyle anlatır: "Freud, Londra'daki yolculuğunu oldukça yorucu buldu. Kızı Dr. Anna Freud'un desteğiyle ön kapıya giden yolda yürürken büyük bir çaba harcıyor gibiydi. Ama hiçbir şey büyük bilim insanını köpek dostundan uzak tutamazdı. Ve dün karantina kulübelerinin başkanı Bay Kevin L. Quin, Freud yaklaşırken Lun'un onu nasıl zıplayarak karşıladığını ve hareketlerindeki memnuniyeti anlattı. Bay Quin, 'Hangisinin daha mutlu olduğunu söylemek zordu' dedi. 'Hiçbir hayvanın gözlerinde böyle bir mutluluk ve anlayış görmemiştim... Onunla oynadı, onunla konuştu, her türden küçük sevgiyle, tam bir saat boyunca. Ve onun yaşındaki bir adam için uzun bir yolculuk olsa da Lun'u elinden geldiğince sık görmeye gelmekte kararlı olduğunu söyledi'" (Grezemkovksy, 2015).

2 Aralık 1938'de Anna ve Prenses Marie Bonaparte, Lun'u karantinadan çıkarmak için gittiklerinde bütün dünya basını olayı haber yapmak için oradaydı. Londra'ya gelişi basında geniş yer tutan Freud'un köpeği Lun'un karantinadan çıkması Evening

Standard, The Daily Herald ve The Star'ın yanı sıra Brüksel ve Paris gazetelerinde de konu edilir. Köpeklerinden altı ay ayrı kalmak zorunda kalan Freud ailesinin Lun ile buluşmaları İngiliz gazetesi Daily Mail tarafından "Freud'un Evcil Köpeği 'Hapishaneden' Çıktı" manşetiyle haber yapılır ve Anna ile Prenses Marie Bonaparte'ın Lun'u selamladıkları bir fotoğrafına yer verilir.

Heyecanlı Lun artık hasta olan sahibiyle yeniden bir araya geldiğinde Freud'un kanseri de nüksetmişti. Freud son günlerini Lun'un refakatinde geçirir ama kanserli çenesinden yayılan koku nedeniyle çok sevdiği köpeği ona pek yaklaşmaz. Uygulanan morfin fiziksel acısını gidermeye yardımcı olurken, Lun'un yüzünü ondan çevirdiği zamanlarda profesörün yaşadığı duygusal acının ilacı yoktu. Lun'un bu kaçınmaları Freud'un sıkıntısını artırır. Ağrısı artık dayanılmaz hale geldiğinde Freud yıllar önce yaptıkları anlaşmaya sadık kalan doktoru tarafından enjekte edilen morfinle 1939 yılında hayata veda eder. Babası öldüğünde kızı Anna'nın yanında halen chow chow'ları vardı ve bunlardan birine babasının en sevdiği köpek şerefine Jofi adını vermişti.

Freud'u uzun süreli hastalığı sırasında rahatlatan köpeklerden bir diğeri de Prenses Bonaparte'ın chow chow'u Topsy'ydi. Freud ve Anna, Viyana'dan kaçmadan önce, Bonaparte'ın köpeği Topsy'nin kanserle mücadelesini anlattığı 1936 tarihli "Topsy: Chow-Chow au Poil D'or" ("Topsy: Altın Saçlı Chow Chow") adlı eserinin Almanca çevirisi üzerinde işbirliği yaparlar. Freud'un ve Topsy'nin hastalığı arasındaki paralellikler oldukça ilgi çekicidir -her ikisinin de ağız boşluklarının sağ tarafında tümörler vardı ve her ikisi de ameliyat ve radyasyonla tedavi edilmişti. Hatta Prenses Marie Bonaparte, Freud ve Topsy'nin durumları hakkında Paris Curie Enstitüsü'nde aynı doktorlara danışmıştı. Bu mesele aralarında hiçbir zaman açıkça tartışılmamış olsa da herkes bu durumun Freud'un kendi kanseriyle başa çıkmasına oldukça yardımcı olduğunun farkındaydı (Grezemkovsky, 2015).

Freud'un köpeklerle tanışması 70'li yaşlarına denk gelse de onun köpeklerin insanlar üzerinde sakinleştirici bir etkisi olduğu görüşü

©GÖNÜL OCAK

bilim dünyası tarafından desteklenmiştir. Bu konuyla ilgili yapılan çalışmaların birinde katılımcılar, "yakınlarında bir köpek bulunan", "bir köpek hayal etmeleri istenen" ya da "evcil hayvan katılımı olmayan" olmak üzere üç gruba ayrılırlar. Her üç gruptaki katılımcılara sıkıntılı bir bilişsel görev verilir ve bu görevi gerçekleştirirlerken kan basınçları ölçülür. Çalışmanın sonucunda yanında köpek olan ve köpek hayal eden gruptakilerin evcil hayvanı olmayanlara oranla daha düşük kan basıncına sahip oldukları görülür (Vogt, 2014).

Freud danışma odasında köpeği olan ilk analistti. Bu açıdan bakıldığında onun sadece psikanalizin değil "Hayvan Destekli Terapi"nin (*AAT- Animal Assisted Therapy*) de babası olduğu söylenebilir. Çalışmalar, AAT'nin kaygı, depresyon, öfke ve saldırganlığı azaltmaya yardımcı olduğunu göstermiştir. Barker'a (akt. Glucksman, 2005) göre AAT aynı zamanda sosyal etkileşimi artırır ve tedavi ortamının tehdidini azaltarak hastaları acı veren konuları, materyalleri tartışmaya teşvik eder. Terapi seanslarında köpek kullanan ve bu konuda yayımlanan ilk raporun sahibi Levinson da köpeklerin iletişimi kolaylaştırdığını ve çocuk hastalarına güvenlik hissi verdiğini söylemiştir (Glucksman, 2005).

Freud'dan sonra birçok analistin muayene odalarında köpekleri olmuştur.

Kaynakça

Davies, B. (2020). Freud at home with his dogs. *Freud Museum London*. https://www.freud.org.uk/2020/04/15/freud-at-home-with-his-dogs/

DOI: 10.1521/jaap.2005.33.4.611

Glucksman, M. L. (2005). The Dog's Role in the Analyst's Consulting Room. Journal of the American Academy of Psychoanalysis and Dynamic Psychiatry33(4):611-8.

Green, S. (2002). Freud's dream companions. *The Guardian*. https://www.theguardian.com/theguardian/2002/mar/23/weekend7.weekend3

Grezemkovsky, U. (2015). Freud sang to his dog. *Bark*. https://thebark.com/content/freud-sang-his-dog

Rosen, R. (1995). Anna Freud In Her Own Words. *Bulletin of the Anna Freud Centre*, 18(4):293-308. http://www.pep-web.org

Sigmund Freud - The uncomplicated company of dogs. (2021). *Your Dog*. https://www.yourdog.co.uk/the-your-dog-blog/sigmund-freud-the-uncomplicated-company-of-dogs/

Stall, S. (2007). *100 Dogs Who Changed Civilization: History's Most Influential Canines*. Philadelphia: Quirk Books.

Vogt, M. (2014). The surprising way Sigmund Freud used his dog for psychoanalysis of humans. *Bark Post*. https://barkpost.com/life/sigmund-freuds-dog/

Hilal BEBEK

Kedileri severim, tavukları yerim!

© MURAT TOLGA

İnsanın hayvanlara şiddet gösterirken insanları "sevmesi" ya da insanlara şiddet uygularken hayvanlara olan sevgisi nasıl açıklanabilir? Kedisini evladı gibi seven birinin gözü görmediği için rahatlıkla yiyebildiği kuzuya olan çelişkili duygusu nasıl açıklanabilir? Çocuklarını darp edip köpeklerini sevgiyle besleyen biri için ne söylenebilir?

İnsan tamamen homojen ve tutarlı bir varlık değildir. Kimi zaman birbirinden ayrık gibi gözüken kara parçaları vardır. "Ben buyum" dediği yerde orada olmayan özellikleri kapının dışında bir yerde bekliyordur. Hayatı kucaklayan ve şefkat duyan tarafı agresif parçasını, akılcı tarafı dürtüsel parçasını, bilge tarafı çocuksu olan parçasını dışlıyordur.

Birbiri ile zıt bu parçalara "iyi ve kötü" adını verecek olursak, iyi ve kötüyü bir arada tutmak zordur. Gerilim yaratır, psişenin iç dengesini bozar. Ambivalans denilen bu gerilime dayanmak ruh sağlığımız geliştikçe mümkün olur. Midemiz ne kadar gelişirse, zor lokmaları hazmetme kapasitemiz o derece artar. Bütün, gelişkin ve esnek bir benlik, iyi ve kötü parçalarını ayrı kutuplara fırlatmaz. Onları bir arada tutabilir, uzlaştırabilir ve birbirine yaklaştırabilir.

Böylece yarıklarla ayrılan bölgeler aralarında köprü kurmaya ve bir uzlaştırma siyaseti izlemeye başlar. Ya "iyi" ya da "kötüde" konumlanmıyordur artık büyüyen insan. Hem iyide hem kötüdedir. Siyah ve beyaz bir arada tutulabilirdir. Bu sayede aynı nesneye hem sevgi hem öfke hissetmek mümkün olur. Bunlar bütünün bir arada kalabilen parçalarıdır. Öfkeliyken sevgi yok olmaz, seviyorken de öfke unutulmaz. İyi ve kötü parçalar birbirilerinden haberdar yaşarlar. İki tarafın da bilgileri aynı anda muhafaza edilir. Böylece uçlar yumuşamaya ve keskinliklerini kaybetmeye başlar. Öfkelendiğim şeyin aynı zamanda sevdiğim şey, sevdiğim şeyin de aynı zamanda öfkelenebileceğim şey olduğunu bilirim. Bölmenin tersi olan bu birleştirme halinde aynı nesneye duyulan sevgi ve agresyon büyük resmin parçalarını oluşturur. Biri diğerini yok etmez. Nesne bütünlüğünü ve devamlılığını korur.

İkilemlere dayanmak ve onları uzlaştırmak zorlaştıkça bölme "imdada" koşar. İki tarafı bir arada bulunduramayan benlik, siyah ve beyaz bölgelerini, birbirleriyle temasa geçmeyecek şekilde yarar. Ya libidinal uçta durur ya da agresif uçta (aşırı sevme, yüceltme, pürüssüzleştirme ya da

tamamen değersizleştirme, nefret etme). Bu yarma eylemi, kişinin kendi benliğini de, algıladığı dünyayı da ikiye böler. Nefret eden ile seven özne, nefret edilen ile sevilen nesne aynı değil gibidir.

Herkesin çelişki ve ikilemleri vardır elbette ancak bu ikilemler bir arada duramayacak kadar keskinleştiğinde makul düzeyde bir karşıtlık olmaktan çıkarlar. Böylece bütünlüğü bozacak türden bir yarılmaya dönüşürler. Kişi, öfke duyduğunda hiç sevmiyormuş, sevdiğinde ise hiçbir olumsuzluk yokmuş gibi hissedebilir. Bazı bağlamlarda başka, bazılarında ise bambaşka bir örüntü sergileyebilir.

Bu bağlamda insanın hayvanlara şiddet gösterirken insanları "sevmesi" ya da insanlara şiddet uygularken hayvanlara olan sevgisi nasıl açıklanabilir? Kedisini evladı gibi seven birinin gözü görmediği için rahatlıkla yiyebildiği kuzuya olan çelişkili duygusu nasıl açıklanabilir? Çocuklarını darp edip köpeklerini sevgiyle besleyen biri için ne söylenebilir?

Benlik bir bütündür ve normal şartlarda kişilere, durumlara, varlıklara göre bölünmez. Sevme kapasitesi olan biriyseniz, insanla, hayvanla, eşyayla olan ilişkilerinizin hepsi bu özelliğinizden nasibini alır. Düşmancıl ve yıkıcı bir yapınız varsa da aynı şekilde tüm varlıklara bu özelliğinizin gölgesi düşer. Güvenli bağ kurabilen biriyseniz yine bu çoğunlukla değişen şartlara göre değişmez

İçyapımızın hayattaki tezahürleri farklı olabilir elbette. Ancak rollerimize göre değişen kimliklerimizin temel taşlar açısından farklılaşmamasını bekleriz. Öğrencimizle daha ciddi, sevgilimizle daha eğlenceli olmak, rollerin gerektirdiği kadar esneyebilmek anlamına gelir. Fakat patrona aşırı uyumlu, anneye gaddar, sevgiliye zorba, arkadaşlara ise fedakâr ve sıcak olmak benlik bütünlüğüyle ilgili sorunlara işaret eder. Bu durumda ne sevgi tam olarak sevgidir, ne de bağ tam olarak bağ. Olsa olsa belli şartlar altında belli savunmalarımızın devreye girmesiyle ortaya çıkan örüntülerdir bunlar. Korkarak bastırmanın dış cephesi uyum, onay alma ihtiyacının dış cephesi ise sevgi olarak gözükebilir.

Bazı koşullarda savunmalarımız zayıflar ve iç cephelerimiz görünür olur. Yasanın olmadığı, Tanrı'nın görmediği, bedelin olmadığı ortamlarda mesela. Adına sevgi, uyum ya da bağ dediğimiz özellikler kaybolmaya başlar. Şiddet, öfke ya da dürtüsellik görünür olur. Herhangi bir varlığa şiddet gösteren bir benliğin sevme kapasitesinden bahsetmek zordur. Benlik, bir bütündür. Sevebilen, güvenli bağ kuran, kapsayan ve hayata eşlik eden biri için şemsiyesinin altına giren her varlık bu temel yapıya göre muamele görür.

Hayvanlarla olan ilişkimiz hiyerarşiktir. Büyük bir güç dengesizliği mevcuttur. Haklarını koruyamaz, şikâyet edemez ve hatalarımızın bedelini ödetemezler. Hayvanlarla olan ilişkiler, zihnimizdeki Tanrı'nın, babanın, yasanın zayıflayabileceği yerlerdir. Bu durumda onlarla olan ilişkimiz kişiliğimizin turnusol kâğıdı olur. "Gerçekten ben kimim?" sorusuna verilebilecek en iyi yanıt belki de onlara olan tavrımızda gizlidir.

Bütün bir benlik için sevgi, bir güneş gibi tüm varlıkların üzerine doğar. "Öfkelenme hali" dahi sevme kapasitesi olan, sağlıklı bir bireye yaraşır şekilde dışarı çıkar; yıkıcı, saldırgan ve hostil olmayan. Sevgi; kapsamak, onarmak, beslemek, sorumluluk almak, önemsemek, ihtiyaçların farkında olmak, eşlik etmek gibi temel bileşenleri içerir. Benlik bütünleştikçe hayatı insan, hayvan, doğa şeklinde bölmemeye başlarız. Eğer eliniz bir taneyse ve her şeyi aynı elle tutuyorsanız bu, derinizin, tuttuğunuz değişmeyeceğini gösterir.

Yalnızca insan, hayvan, doğa ayrımı değil hayvanları da kendi içinde ayırmak bir bölme mekanizmasıdır. Gözümüzün gördüğü kanlı canlı bir kedi için büyük bir sevgi ve sorumluluk hissederken hiç haberimiz olmadan öldürülen ve önümüze yemek olarak sunulan tavuk hakkında çoğumuz en ufak bir şey hissetmeyiz. Bu bize "doğal" gelir. Oysa tavuk da acı çeken, nefes alan bir canlıdır. Bu ayrımı "bölme" mekanizmamız sayesinde yaparız. Tavuğu şeyleştirir ve bir eşya gibi algılamaya başlar, kediden bambaşka bir klasöre yerleştiririz. Beynimizin iki tarafından da haberdar olan bir göz fısıldayacak gibi olur, "İkisi de canlı değil mi?" diye. Ancak arzu ve dürtülerimiz bu sesi bastırmak ister; hayvanlar dünyasını yararak farklı gruplara böler. Bu sayede sevgi dolu bir kalple kedileri sevmek ve hiç suçlu hissetmeden büyük bir iştahla tavukları yemek mümkün olur. Bu bölme sayesinde "aynı insan" kalarak hem farklı ihtiyaçlarımızdan vazgeçmemiş, hem hayvansever olmanın ödülünü toplamış hem de suçlu hissetmeden tavuk yemenin hazzına varmış oluruz. Bu, iç dengeyi kurmanın ve duyguların çatışmasından kaynaklanan gerilimi devre dışı bırakmanın kısa yoludur.

Ve son:

Bir kedim var. Hayvanları sevdiğimi düşünüyorum. Sorumluluk almaya çalışıyor ve şiddetin tüm gücümle karşısında durmak için çabalıyorum. Ancak vegan ya da vejetaryen değilim. Yani ben de benzer bir bölme mekanizmasını kullanan birçok kişiden biriyim. Yine de yarığın öbür tarafındaki sesi duymaya ve üzerinde düşünmeye çalışıyorum. Bu bende gerilim yaratıyor. Bölmenin verdiği huzur azalıyor ve ambivalan bir duruma geçiyorum. Ve bu; ağız dolusu bir şekilde "hayvansever"im dememe ve tavuk yerken suçlu hissetmeksizin haz duymama engel oluyor. Fakat bu huzursuzluğa değer.

Ambivalansın yarattığı gerilime dayanabilmek, kendi çelişkilerimizle göz göze gelmek, sahtekârlıklarımızla yüzleşebilmek; daha bütün ve olgun bir varlık olmak adına olmazsa olmaz. Kedileri seven ve tavukları yiyen tarafımızı aynı anda görebilme çabası yarattığı gerilimle beraber daha iyi/gelişkin bir insan olma fırsatı sunuyor. Huzur içinde değişmeden yaşamaya değil, gerilim ve sancılarıyla beraber daha bütün bir insan olmaya ihtiyacımız var.

Şimdilik, kedileri seviyor, tavukları yiyorum, ya siz?

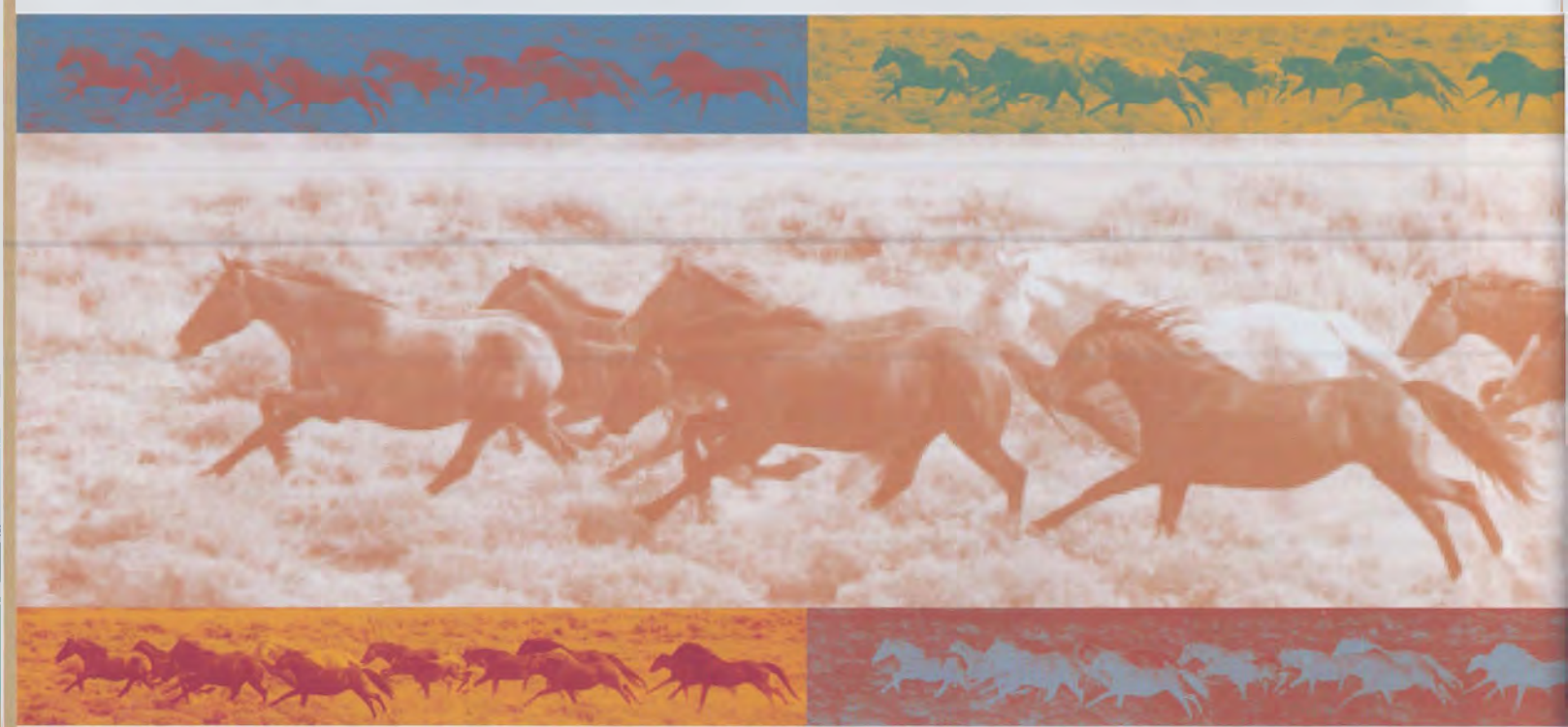
Duygu KUZU

Yılkı atları

Yılkı atları insanın hayvanlara ve doğaya ihanetinin en büyük örneğidir.

Dağların özgür çocukları olarak da adlandırılan yılkı atlarını çok azımız biliriz. Abbas Sayar'ın "Yılkı Atı" kitabında öyküsel bir dille yaşam şekillerine, geçtikleri yollara hatta duygusal iç dünyalarına yakından şahit olabiliriz. Yılkı atları, doğal ortamlarında yaşar; tüm ihtiyaçlarını doğada giderir ve her türlü tabiata uyum sağlayabilirler. Genellikle Orta Anadolu'da görülen bu atlar yaklaşık 10 attan oluşan gruplar halindedirler. Her grubun başında bir erkek bulunur ve bu erkek gruba liderlik gösterir. Gruba dışarıdan katılım oldukça zordur ve bu söz konusu olduğu zaman erkek at koruma iç güdüsüyle harekete geçebilir. Sanıldığının aksine bu atlar vahşi değildir ancak insanların onları doğaya terk etmesi sonucunda bir kısmı vahşileşmiş durumdadır. Aslında yılkı atlarının edebiyatımıza da konu olan hüzünlü hikâyesi tam da bu terk edilme meselesiyle başlıyor. Sahiplenildiklerinde, sahiplerinin yük taşıma, tarım hatta yarış amaçlı pek çok ihtiyacına cevap vermek için kullanılıyor. Zamanla bu atlar diğer tüm atlar gibi sahipleriyle bağ kuruyor ve sadık birer aile bireyine dönüşüyor. Sahibinin duygularını tanımakla kalmıyor, zamanla onlara cevap bile vermeye başlıyor. Ancak bu sadakate karşılık bu atları sahiplenen kişiler, soğuk kış aylarında bakımı zor ve masraflı olduğu (!) için atını dağ başına götürüp bırakıyor. Bahar gelince de hâlâ yaşıyorsa ve tabii sağlıklı ise atını geri alıyor. En hüzünlü kısmıysa, doğada bu terk edilmiş atlardan o kadar çok var ki, aynı atın sahibine denk gelmesi neredeyse imkânsızlaşıyor. Böylece at kurduğu bağın kaybıyla baş ederken zamanla sahipsiz olduğunu, tekrar tekrar doğanın zorlu koşullarında aç ve susuz bırakılacağının öğrenmişliğiyle hayatta kalmaya çalışıyor. Haliyle kimsesizleşerek vahşileşiyor.

Yılkı atları insanın hayvanlara ve doğaya ihanetinin en büyük örneğidir. Bizi aslında orada hep var olan ama

haberimizin olmadığı yılkı atlarıyla tanıştıran romanın üzerinden neredeyse 60 yıl geçti. Ancak hâlâ ne o atlar için ne de diğer hayvanlar için pek bir şey değişmedi. Ticari kaygılarla ya da eğlence amaçlı yetiştirilip kullanıldıkları yetmiyormuş gibi, giderileceği varsayılan o derin yalnızlıklar için de sahipleniliyorlar. Ait olmadıkları ortamlarda, onlar için en iyisinin sağlandığı düşünülerek "evcilleştiriliyorlar". İnsanın bu tek taraflı, sorgusuz karar verme alışkanlığı o kadar ilerledi ki zamanla kişilerarası ilişkilere de bulaştı. Doğayla ilişki insanın çevresi ve kendisiyle ilişkisini de açıklar ya onları da tüketip terk ettiğimiz gibi ilişkileri de yok ediyoruz. Aslında belki de hem biraz yılkı atıyız, biraz da yılkı atlarının sahipleriyiz. Emek vermekten, bağ kurmaktan her geçen gün biraz daha uzaklaşıyoruz. Çünkü içten içe biliyoruz ki emek verdiğimiz zaman bağlanırız. Bağlandığımız zaman da kaybetme riskimiz vardır. Haliyle bizi bekleyen olası kayıp riskinden korunmaya çalışıyoruz. Korunmaya çalışırken daha da çok kaybediyoruz. Bu kayıp korkusu, bazen bir atı beslemek için gerekli olan yeme ödenecek para olarak belirirken, bazen de güçlü bir kaçınmayla kendini belli edebiliyor. Nihayetinde kanıyor, kanadığımız yerden kanatıyoruz.

Yılkı atlarını tanıyın. Tüm bu terk edilmişliklerine rağmen geliştirdikleri dayanıklılıklarını, nesillerini devam ettirme çabalarını, yeniden kurdukları ufak ailelerini ve oradaki bağlılığa yakından tanık olun. İnsan için de söylenen, bir o kadar da acımasız olan "dayanırsa hayatta kalır, dayanamazsa yazgısıdır" lafının nasıl da her şeye rağmen geçersiz olduğuna tanıklık edin. Kim bilir belki yılkı atlarının soğuk ve ışıksız tepelerdeki bırakılmışlığı, Murathan Mungan'ın dizelerinde tarif ettiği kentin ışıklı çöllerindeki bırakılmışlıkla birlikte bize bir şeyleri anımsatır...

"Anımsıyor musun?

...

vahşi siyah atlardık

kentin ışıklı çöllerinde *kendi izini arayan*

deri ceketlerimize sığdıramadığımız düşlerimiz kadar

aşık ve düşmandık

dünya acıtırdı bizi, her şey *kanatır, her* şey *yaralardı*

sevişmek çekip çıkarmazdı *bizi derinliğimizden*

öfkemizi *dindirmezdi hiçbir* şey

geceleri uyumayan çocuklardık,

otobüs garlarında uzun maceralar umar

apansız yolculuklara çıkardık

...

vahşi, siyah atlardık; yılkıya bırakıldık..."

Murathan Mungan

Gizem GERDAN

Tüyler, ana rahmi ve psişik işler

Cinsi ne mi? Cinsi "bağ"dır tüm hayvanların.

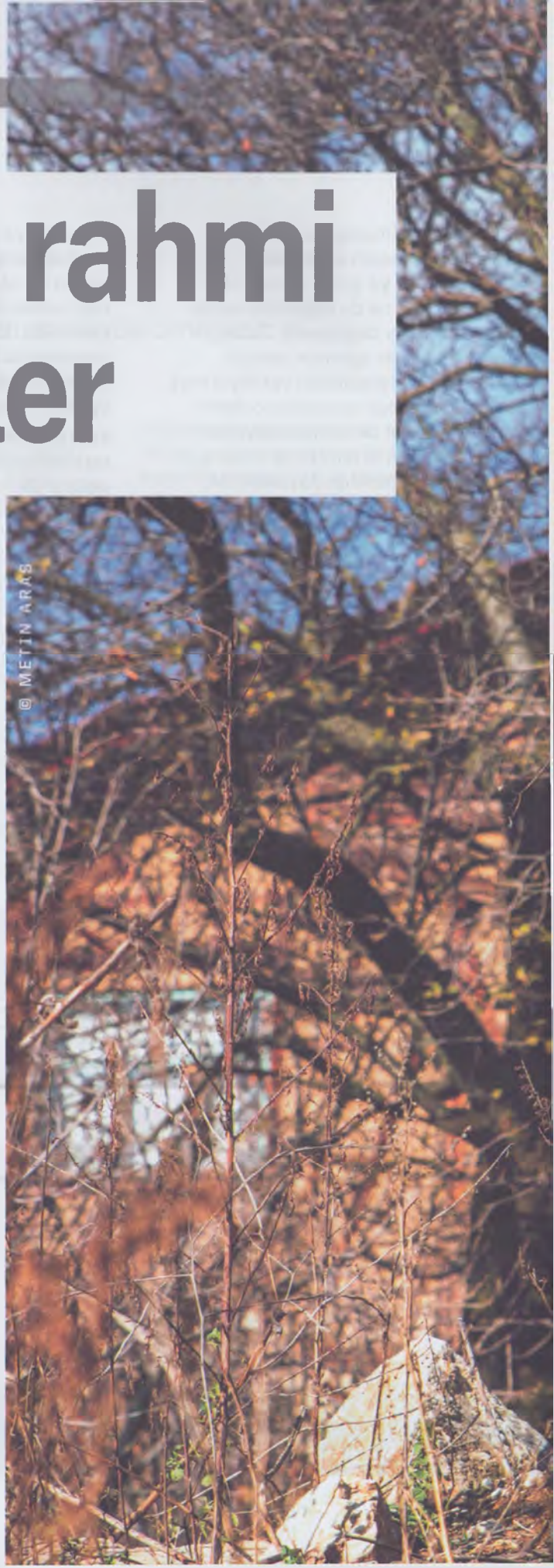
Öykünde giriş ya da gelişmede sancılanan tarafların, arıza lambası yanan ruhsal argümanların, büyürken tersten okudukların... Her ne varsa onarmaya niyeti çoktur bu tüyden ilişki biçiminin. Kralın kahkahasını havlamasıyla kesen, kategorilerimizi dağıtmadan sınıf denenin ayrımcılık olduğunu hatırlatan, cinsi ne sorusunu oksitleyen, kullan-at mertebelerle ilgilenmeyen türden. Cinsi ne mi? Cinsi *"bağ"*dır tüm hayvanların.

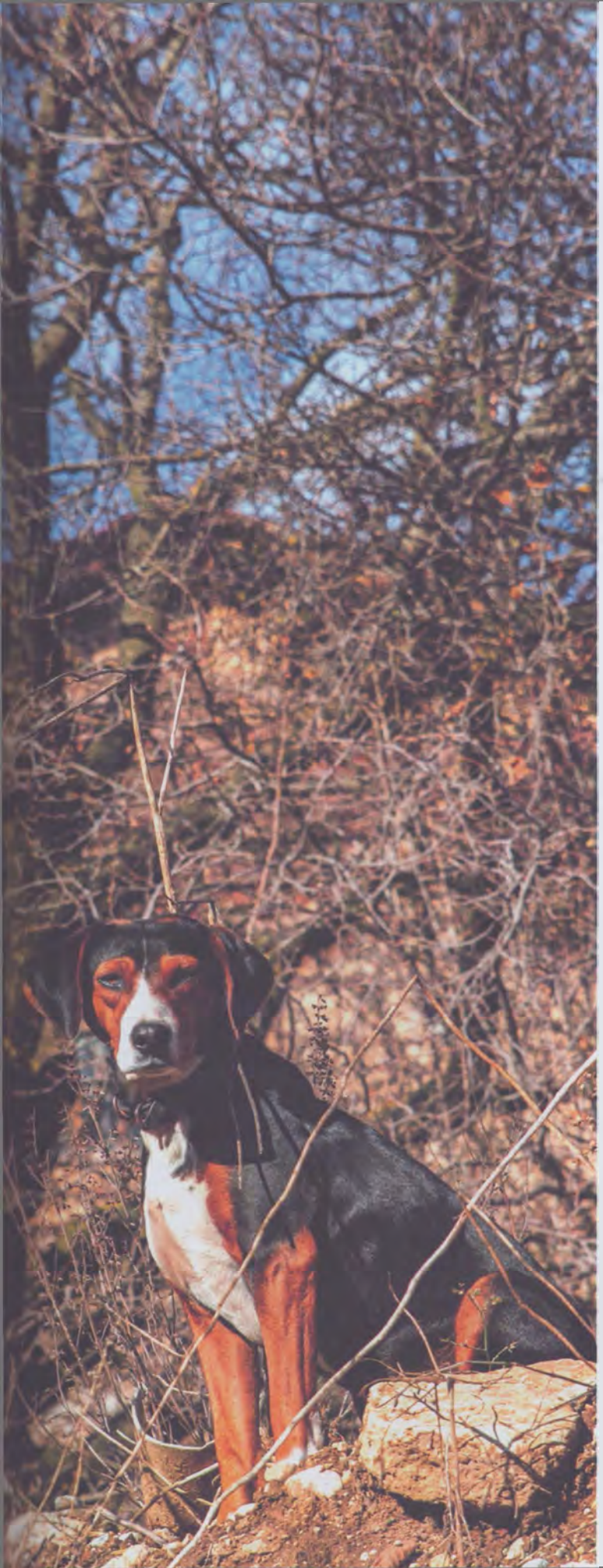
Tüm işgaller ve ihmaller coğrafyasında ilişmeyi göze alandır bu tüyden kurulan bağ. Ve bu ilişki, ilişmesiyle sizden taraftır. Sağ salim çıkarsınız.

Düşler manifestosu

Durulanmış, tüyden kelimelerin öğrenildiği bir düşler okulu anlattığım. Mesela kelebek kanadıyla aklın hararetinin söndüğü, pençesi lehçe olarak görüldüğünden aslanların lirik takıldığı, kuşların insanları yemlediği, ses geçirmesin diye izolasyonların kuyruk salladığı, duvarların tekir desenli olduğu, gözün yaşına bakıldığı, kullanılmayan duyguların geri dönüşüme alındığı, şüphenin ölüm uykusuna yattığı, evden-bahçeden kaçışların devrimci bir edayla selamlandığı, kedilerin refakatçi olabildiği, ne bileyim bir köpek kahkahasıyla bütün beşiklerin salladığı bir dünya işte.

Karşı çıkmalarla dertleşilen bir mecrayı hatırlamaya çalışıyorum. Tipik insanlar arası ilişkilere benzemiyor anlatmaya çalıştığım. Bu ilişkide "görünmezler" sarar "görünenleri". Tözden mütevellit gerçek bir ilişki vardır. Prangaları sisteminkine benzemez, içerden çıkarır. Düş kurdurmuştur ama kırmışlığı yoktur. Üzerine yürümez, bildiklerini illa pencerenin önüne dayatmaz. Dünyanın

© METİN ARAS

zımbırtıları dünyanın kalbine iner. Haset artık akşamdan kalmıştır. Velhasıl bir ayılma hali anlatıyorum, sarhoşluktan da ümit kesmeyen.

Ona bakınca neyi gördüğün biraz hakikat içerir. Bakıştır anlamı ileten. Ölülerimizin ölmediği bir yerdir burası. Canlanır tüm kayıplar, kayıptan mütevellit rendelenmiş yanıklar. Sırra kalem bastığınız saklambaç bile oradadır. "O" sizi bulandır. Siz değil, bu ilişkide gözleriniz çocuktur. Annemizin şarkı söyleme ihtimali bile artar bu ilişkide. İyi olma ödevleri de verilir. Yani yine terli-terli su içemezsiniz mesela. Bu kez tüydendir ana rahmi. Bugüne kadar tersten okuduğun, disleksik ilişkilerin de dize gelir. Nedenselliği olmayan gibi görünen bu bağ, tam anlamıyla sevmek yüzündendir.

Görünmeyen yanların galeyana geldiği bu ilişki bir nevi ifşa içerir. Gerçeğinle görünen arasındaki mesafeyi işaret ederken izah da eder. Bu ifşadan şifayla çıkmak da sevgi duvarını aştığından dolayı en ezkaza gibi görünen bir zaferdir. Çünkü hayvanlarla kurulan bağ tüm yıkımlar üzerine düzelmeye niyetli olandır.

Hiç rastlantısal olamayan, en kasıtlı haliyle hazmetmeyi hasretten kurtarandır. Severken kırmaz, bağın ağından korkmaz. Sabıkana dolanır da yüzüne vurmaz. Yüreğine-yüreğine sürer tanklarını. Bastırman ya da inkârın iş yapmaz. Hatta bastırdıkça ayaklanır yalın ayaklı tüyler. Nasır tutmaz, suda dağılmaz, şimşekten de korkmaz, eksiklerine âmâ, var olanlarına müpteladır. Elinden geleni yapmaya hazır olan bu ilişki canımızın tam da çektiğidir! Ruhumuzun suyu akar.

Psi-şik

Hayvan sevgisinden dile gelsem de hiç şaşmadan bağ kurmakla işim var. Bağın tözüdür demek istediğim, üzerimize yürüyen ezberlenmişler değil. Çıkmadık candan ümidi kesmeme halidir. Dönüşler imkânlıdır. Dönüşler imkânlı olunca hasretin kürsüsü de öyle payidar kalmaz. Bağ ile kavuşunca korkulukların da işlevi kalmaz, korkmaz olurlar. Nerede yangın çıksa bir tas suyun olur. Protestolar artık bir ilişki olarak okunur. Bu yazı da bir manifesto kıvamından çıkar ve hayırsız olmaz.

Hem duayı hem bedduayı içine sindirirken, meyhane şarkısına düşman olmayan bir düş bağı tanımlıyorum. Vitrinleri parçalasa da mankenlere dokunmayan. Bir köpeği severken yavruluğunu hatırlayan. Baharı hafifletici bir sebep olarak gören bir bağ. Kimya laboratuvarlarından çıkarak, NŞA'yı terk edip, kırılma kaygısını ittirip, esnemeye yüz tutan.

Tüy yutmanın kaygı vermediği, yutma ve yutulmanın aslında ilişkilerde içe alma pratiklerinden biri olduğunun bilindiği bir yer burası. Akıl kısa, kalem uzundur bu civarda. Canımız bol köpüklü bir teşekkür olmak ister. Algının ve duygunun imgeye yapışmadığı, meselenin özüne ya da tüylerine dolandığımız bir mecra işte.

Sophie'ye...

Serap SÖZEN

Hayvan sevgisi ve psikoterapideki yeri

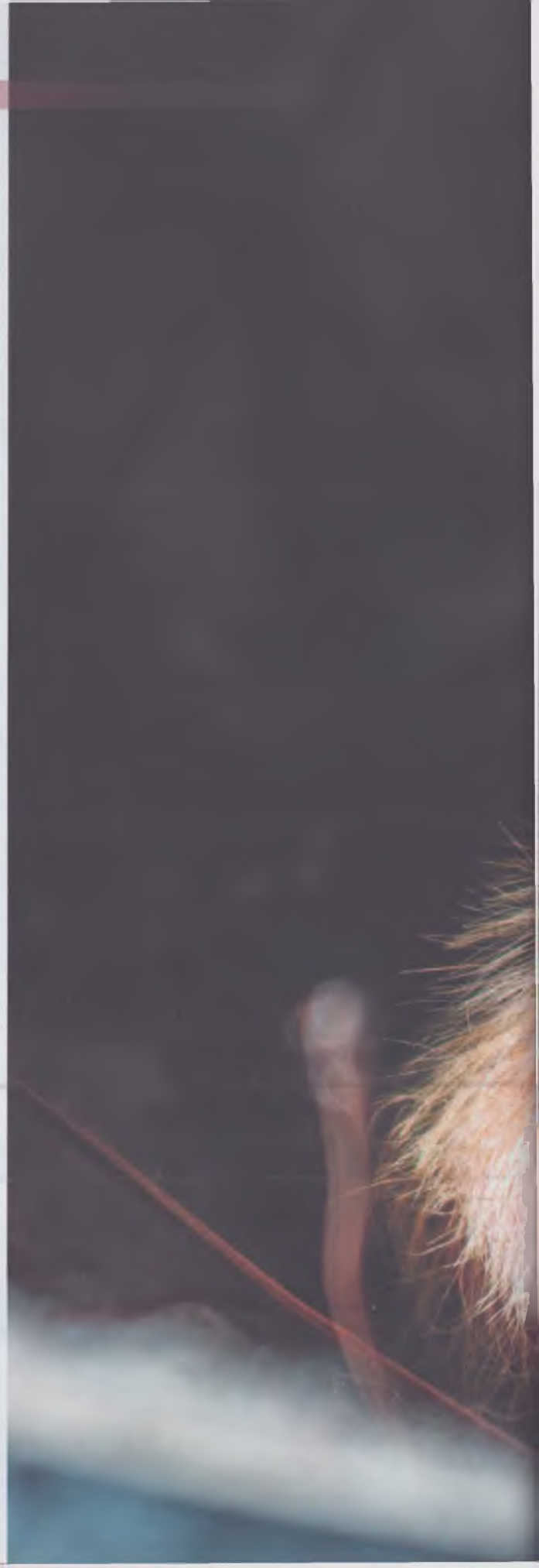
Bağlanmaya yazgılıdır insan psişesi. O en köksüz, en bağsız, en aidiyetsiz görünenler bile bazen bir güvercinin kanatları altında bulur huzuru ve güveni. (...) Bazen bir hayvan sevgisi -ya da korkusu- sadece bir hayvan sevgisi -ya da korkusu- olmayabilir.

VAKA-1

Bayan E.: Ben bu kadar duyarsız, bu kadar bencil, empatisi olmayan bir adam hayatımda görmedim Serap Hanım. Sokakta buldum diyorum, yavru kedi diyorum, annesini kaybetmiş sanırım diyorum, aç diyorum. O yine de bakamam diyor. Altı üstü birkaç gün. Birkaç günün lafı mı olur? Sonuçta bir canlının hayatını kurtarmış olacak belki de. Yine de istemiyor. Çalışıyormuş, mesaisi geç bitiyormuş, evde sıkılırmış kedi. Hem sık sık iş gezileri de oluyormuş, biliyormuşum ben zaten. Bir canlıya bakamazmış o... Öyle sinir oldum ki anlatamam size. Hayır ben ailemle yaşamıyor olsam zaten ben alacağım yanıma. Ona muhtaç olur muyum hiç! Bizimkiler istemiyor ki. Onlara laf anlatmak mı daha zor, yoksa ona mı bilmiyorum!

Terapist: Erkek arkadaşınıza bakıma muhtaç, eğer yeterince bakım alamazsa belki de hayatta kalamayacak olan yavru bir sokak kedisi getirdiniz ve o da ona bakım sunmayı reddetti. Bu reddediş sizi çok öfkelendirdi. Belki de çok üzgün hissediyorsunuz kendinizi.

Bayan E.: Hissetmez miyim hiç? Bu umursamaz, bencil, duyarsız, halden anlamayan, yeri geldiğinde ufacık bir fedakârlık bile yapamayan adamla ne işim var bir anlasam!

© METİN ARAS

Terapist: Umursamaz, bencil, duyarsız, halden anlamayan, fedakârlık yapamayan... Sevgilinize bu yüzden çok kızıyorsunuz. Yani iyi bir bakım veren olamadığı için. Bu size bir yerlerden tanıdık geliyor olabilir mi?

Bayan E.: (Büyük bir şaşkınlıkla gözlerini kocaman açar) Ah... Şimdi anladım. Bu aynı benim anneme benziyor. Annemin de her zaman bizden (kendisi ve kardeşini kasteder) önemli işleri vardı. Yetiştirmesi gereken projeleri, halletmesi gereken sunumları, hemen dönmesi gereken mail'leri vardı. Aç mıyız, canımız bir şeye mi sıkkın, bir ihtiyacımız mı var, hiç umurunda olmazdı. Bize ayıracak vakti de olmazdı zaten. Biz, benim sokakta bulduğum o yavru sokak kedisiydik Serap Hanım (ağlar). Ve asla yeterli bakım alamadık...

VAKA-2

Bayan Y. ve Bay B. bir süredir çift terapisine gelmektedirler. Bayan Y. bir kedi sahiplenmek istemektedir. Çocukluğundan beri hayvanlara aşırı düşkün olduğunu ve artık bir kedi sahiplenmenin zamanının geldiğini düşünmektedir. Bay B. ise bunu kesinlikle istememekte, eşi ısrarcı olursa kedinin bakımıyla ilgili hiçbir sorumluluk almayacağını vurgulamaktadır. Çiftin anlaşmazlık yaşadığı birçok konudan bir tanesi de budur. Ve bu seansta bunu gündem yapmak istemişlerdir.

Bayan Y.: Serap Hanım ben çocukluğumdan beri hep bir kedim olsun istedim. Anneannem de bizimle yaşıyordu ben küçükken. Tüy döker, etrafı kirletir, bakımı zor olur diye hiç izin vermedi. Annem de ben de çok istiyorduk oysa bir kedimiz olsun diye. B. ile evlenme kararı alırken ona söylemiştim. Mutlaka bir kedi sahiplenmek istiyorum diye. O da evliliğimizi biraz oturtalım, ileride bakarız demişti. Şimdiyse kesinlikle istemediğini söylüyor. Bunun benim için ne kadar önemli olduğunu anlamıyor. Lütfen siz anlatın ona.

Bay B.: Gerçekten anlayamıyorum bu ısrarını. Biz yoğun çalışan insanlarız. Ayrıca seyahat etmeyi de çok seviyoruz. Evde bir kedinin olması her şey için ayak bağı. Yedi mi, içti mi ayrı dert, aşısı geldi mi ayrı dert, hastalanır ayrı dert... Ben bunlarla uğraşmak istemiyorum.

Bayan Y.: Tamam, sen uğraşma. Ben bakarım ona. Ne gerekirse tek başıma yaparım. Senin yardımına ihtiyacım yok. Sesini çıkarma yeter. Hem para harcamak bile istemiyorum. Sokak kedisi bile olur. Öyle olsun istiyorum zaten. Kimsesiz bir canlıya yardım etmek istiyorum. Sen yeter ki engel olma. Her şeyiyle ben ilgilenirim.

Terapist: Söylemlerinizde bir şey dikkatimi çekti Y. Hanım. Bir kedi sahiplenmeniz için eşinizden tek isteğiniz buna engel olmaması sanki. Onun dışında her şeyiyle kendi başınıza ilgileneceğinizi, yalnız başınıza idare edeceğinizi, eşinizden başka hiçbir şey istemeyeceğinizi vurguluyorsunuz. Merak ediyorum. Acaba bu yalnız, tek başına, tek sorumlu gibi hissetmenin sizin öykünüzde bir yeri var mı?

Bayan Y.: (Gözleri dolar) "Bunlar annemin lafları... Annemin hissedişleri... Annem bir çocuğu olmasını çok istemiş. Bana hamile kalınca da aklı başından gitmiş adeta sevinçten. Ama babam hiç istememiş beni. Çocuk istemiyor, ayak bağı gibi görüyormuş çocuk sahibi olmayı... Onun yerine bir kuş, kedi, köpek al, ona bak diyormuş anneme. Annem çok mücadele etmiş beni doğurabilmek için. Babamla çok kavga etmişler. Ben çok küçükken de boşandılar zaten... (Kısa bir sessizlikten sonra) Çocukluğumdan beri hep bir hayvanım olsun istedim. Bunu hayvan sevgisine bağlıyordum. Şimdi anlıyorum ki annemin acısını taşımışım ben hep. Taşıyorum da hâlâ. Şimdi de B. hiç istemiyor kediyi. Ayak bağı gibi görüyor. Tıpkı babamın beni ayak bağı gördüğü gibi... Tıpkı babamın beni sahiplenemediği gibi, o da sahiplenemiyor kediyi (ağlar)...

VAKA-3

Bayan D.: Artık o kadar yoruldum ki Can'ı sürekli uyarmaktan. Ne zaman arkamı dönsem köpeğin kuyruğu ya elinde çekiştiriyor, ya ağzında emiyor. Oyuncağı gibi görüyor herhalde diyorum. Hayvancağız da illallah etti Can'dan. Bakışlarından anlıyorum. Kurtar beni diyor adeta. Ne yapsam işe yaramıyor. Rahat bırakmıyor hiç hayvancağızı. Sahiplendirmeyi düşünüyorum artık Bobby'yi. Bir gün yüzü görsün bari.

Terapist: Oğlunuz kaç yaşındaydı?

Bayan D.: 3 yaşında. Yapma, olmaz, yasaktan anlayacak yaşta herhalde değil mi? Anlamıyor gibi davranıyor ama. Tamam anne, bir daha yapmayacağım diyor ama odadan çıkmama, hatta bazen arkamı dönmeme bakıyor. Aynı şeyi yine yapıyor. Çok seviyor Bobby'yi aslında. Bobby de onu. Birlikte saatlerce güzel güzel oynuyorlar. Evde iki tane Hint bülbülümüz ve kocaman bir akvaryumumuz da var. İçinde renk renk balıklarımız var. Onları da çok seviyor Can. Hayvanlara çok düşkün olacak diyor eşim. İyi, güzel de zavallı köpeğimizi bezdirdi ama.

Terapist: Can, köpeğiniz Bobby'nin kuyruğunu hangi zamanlarda elinden ve ağzından düşürmüyor dikkatinizi çekti mi?

Bayan D.: Evet tabii. Sabahları ben işe gittikten yarım saat sonra uyanıyor Can. Bakıcısının dediğine göre her sabah "Annem nerde?" diye soruyormuş önce. Bir ay oluyor ben işe başlayalı. Doğum iznine çıkmıştım. Uzattım sonra izni. Bakıcı, anne işe gitti deyince Bobby'yi soruyormuş sonra. Bakıcı Can'ın Bobby'ye gideceğim diye tutturduğunu, zapt etmenin mümkün olmadığını söylüyor. Sonra da tüm gün hayvanı kuyruğundan çekiştiriyor ve kuyruğunu emiyormuş. Bakıcı dikkatini dağıtmak için uğraşsa da sonunda pes ediyor kadın tabii. Can'la uğraşmak hiç kolay değil. Çok ısrarcı çünkü.

Terapist: Anlaşılan o ki Can sizin evdeki yokluğunuzu idrak ettiği anda Boby'ye büyük bir ihtiyaç duyuyor. Onunla yoğun bir temas hali içinde, ondan uzak duramıyor, ona dokunmadan yapamıyor ve sanki meme emer gibi onun kuyruğunu emiyor.

Bayan D.: Evet, çok doğru. (Uzunca bir sessizlikten sonra) Yani Can benim işe başlamamadan çok mu etkileniyor bu durumda? Sanki benim yokluğumu ikame etmeye çalışıyor Bobby'yle... (Gözleri dolar) Şimdi anlıyorum. Ben ona hep ne yapmaması gerektiğini söyledim. Ama onun ihtiyacının ne olduğuyla ilgilen-

medim. Her çocuk gibi annesine, yani bana ihtiyacı var. Onunla daha fazla ilgileneceğim.

Bir insan bir başka canlıyı, -o canlı bir hayvansa üstelik- neden bu kadar sever? Neyi sever onda? Ne olur da vazgeçilmezi olur o hayvan onun? Öyle ki uzun süreli ayrılığı dayanılmaz, ölümü ise katlanılmaz olur kişi için. Kişisel tarihçesinin en önemli nesne ilişkilerinden birisi olur evcil hayvan. Yeri gelir bir terapi odasında bahsettiği, kızdığı, özlediği, ne istediğini bilemediği, arzuladığı... Konu edindiği olur. Bazen diğer bir insanda bulamaz hayvanında bulduğunu insan. Hiçbir sevgili köpeği kadar sadık olamayacaktır, hiçbir dostu kedisi kadar anlayışlı... Balıkları kadar sakinleştirememiştir hiçbir zaman eşi kendisini, kuşları gibi neşeli şakımamış, onlar gibi güzel seslenmemiştir annesine kendisine hiç... İnsan olan bağ kurdu mu derinden kurar. Bağlanmaya yazgılıdır insan psişesi. O en köksüz, en bağsız, en aidiyetsiz görünenler bile bazen bir güvercinin kanatları altında bulur huzuru ve güveni. Köklerini insan ilişkilerine salamamış olanların hayvanlarla muazzam bir yakınlık kurabilmeleri şaşırtıcı gelse de bu durumun çok fazla sayıda örneği vardır. Hayvanlar bambaşka bir dünyanın kapısını aralıyor gibidir insanlar için. Koşulsuz, karşılıksız, saf ve masum sevginin, adeta bir çocuğun sevgisinin başka bir canlıdaki tezahürü gibidir hayvanlar.

Bazen ise hayvanlar ve onlarla kurulan ilişki bilinçdışının karanlık dehlizlerinde olanların göstereni gibidir. Hayvanlar, projeksiyon ve aktarım nesnelerinin en önemlilerindendir. Yoksa bir yılanla hiç karşılaşmamış olduğu halde sadece onu düşündüğünde bile kişinin delicesine korkması başka nasıl açıklanabilir? Bir kaplumbağa onu görende tiksinti yaratabiliyorsa bu kaplumbağanın alametifarikasından değildir elbet, kaplumbağanın onu görende ne tür bilinçdışı çağrışımları tetiklediğindendir. Peki ya sıradan ve hatta zararsız denebilecek bir böcek nasıl olur da bu denli korkutucu algılanabilir? Böceğe bakan kendi agresif dürtülerini böceğe yansıtıyor olduğunun farkında olmadığında küçücük, minicik, zararsız bir böcek bile pekâlâ epey korkutucu algılanabilir.

Hayvanlarla kurulan ilişki psişe içi yapıyı anlamak bakımından psikoterapinin önemli malzemelerinden birisidir. Hele ki bu hayvanlar ve onlarla kurulan ilişki diğer nesne ilişkilerinde kırılmalara, çatlamalara, çatışmalara ve hatta kopmalara yol açıyorsa, psikoterapi içsel gerçeklikte neler olduğunu görmenin en işlevsel yolu olarak görülebilir.

VAKA-1'de Bayan E. erkek arkadaşıyla ilişkisinde tam da bu tür bir krizin içindedir. Bayan E.'nin sokakta bulduğu bir yavru kediyi sahiplendirene kadar erkek arkadaşından ona bakmasını istemesi ve erkek arkadaşının ise bu bakımı sunmayı reddetmesi büyük bir çatışmanın fitilinin ateşlenmesiyle sonuçlanmıştır. Sahnede olan bakıma muhtaç, küçük, savunmasız bir yavru kediymiş gibi görünse de terapistinin de yardımıyla Bayan E. bulduğu yavru kedi üzerinden annesiyle ilişkisindeki travmatik bakım yoksunluklarını tekrar deneyimlemiş olduğunu fark etmiştir. Bayan E.'nin bilinçdışı bir yolla erkek arkadaşına atfettiği ilgisiz, duyarsız, bencil, empatisi olmayan ebeveyn rolü ve yine bilinçdışı yolla yavru kediye projekte ettiği kendi küçük, savunmasız, bakıma muhtaç çocuk kendiliği arasındaki yoğun duygusal çatışma şimdi ve buradaki ilişkide kılık değiştirerek tekrar sahnelenmektedir.

VAKA-2'de ise bir çiftin ilişkisinde hayvan sahiplenme arzusunun nasıl büyük bir çatışmaya yol açtığını görürüz. Çifti konuyu gündem yapmak isteyecek kadar yoğun çatışmalara sürükleyen Bayan Y.'nin hayvan sahiplenme talebi ve Bay B.'nin bunu kesinlikle istemiyor oluşudur. Bayan Y.'nin bir kedi sahiplenme arzusuyla annesinin Bayan Y.'yi dünyaya getirme arzusundaki paralellik şaşırtıcı görünse de çocukların ebeveynlerine duydukları bilinçdışı sadakatten kaynaklı olarak yine bilinçdışı yollarla ebeveynleriyle kader ortaklığı ettiklerine pek çok terapist terapi odasında tanıklık etmiştir. Annesinin bir çocuk dünyaya getirerek onu sahiplenme ve bakım sunma arzusuna kendi çocukluğundan beri gebe olan Bayan Y., babasının türevi gibi görünen Bay B. ile de kendi babasına duyduğu benzer bir bilinçdışı sadakat yoluyla ilişki kurmuştur denebilir. Bay B. de Bayan Y.'nin babası gibi bakım verme sürecinin bir öğesi olarak kendisini konumlandıramamakta ve bu konuda ısrarcı olan eşini de anlayamamaktadır. Muhtemelen Bayan Y.'nin babasının da Bayan Y.'nin annesini çocuk sahibi olmayı neden bu kadar çok istiyor olduğunu anlayamaması gibi. Kaynağını o zaman ve oradaki yaşantılardan alan bilinçdışı çatışmalar Bayan Y. ve Bay B. arasındaki ilişkide kendisini kedi sahiplenme konusu üzerinden tezahür ettiriyor gibi görünmektedir.

VAKA-3'te ise oğlunun ayrılığa karşı gösterdiği bir duygusal reaksiyon olan köpeğin kuyruğunu çekiştirme, emme gibi davranışlarının kaynağını anlayamayan bir annenin yaşadığı güçlüğü görmekteyiz. Bu annenin oğlunun ruhsallığında hep orada olan, evden hiç ayrılmayan, hep kendisiyle kalan köpekleri, Winnicott'ın psikoloji literatürüne kazandırdığı bir kavram olan geçiş nesnesi olarak işlev görmektedir. Anneden ani ayrılmaya (anne belirttiği üzere 1 ay önce çalışmaya başlayana kadar hep çocukla birlikte olmuş, bakım sunmuştur) bağlı oluşan şiddeti yüksek anksiyeteye çocuğun bulduğu çözüm köpeğe yapışmak olmuştur. Küçük çocuk için duygusal yükü ağır olan intrapsişik çatışma böylelikle dışsallaştırılmış ve bir yardım çağrısına dönüşüvermiştir.

Tüm bu örneklerden anlaşılabileceği gibi bazen bir hayvan sevgisi (ya da korkusu) sadece bir hayvan sevgisi (ya da korkusu) olmayabilir. Duygusal reaksiyon şiddetinin yüksek olduğu her yerde, gösterilen reaksiyonun intrapsişik köklerini aramak gereklidir. Psişe içi açmazlar kendilerini zaman zaman bir hayvan ve onunla kurulan/kurulamayan ve/veya kurulmak istenen ilişkiler üzerinden tezahür ettirebilir. Psikolojik sağlığını ilişki kurmaksızın koruyamayacak olan insan canlısının başka bir canlı türü olan hayvanlarla ilişkilenme biçimi ruhsal sağlığının da en iyi gösterenlerinden birisi olacaktır.

Hayvanlar ve onlarla kurulacak sevgi dolu ilişkilerin, yaşam yolunu keyifli, neşeli, umutlu, tatminli ve mutlu kılması dileğiyle.

Not: *Vaka öyküleri tamamen kurgusaldır. Gerçek kişi ve olaylarla ilgisi yoktur.*

Cansu GÜNEY, Şeyda KUTSAL

© DİLEK ÖZALP

Mitolojiden günümüze

Bir varmış, bir yokmuş

Hayvan metaforları ve figürlerinin kullanımı sadece masallarda değil, çocukların ruhsal dünyası ile daha yakından temas edilen oyun terapilerinde de sıklıkla kullanılır.

© GÖNÜL UCAK

© DİLEK ÖZALP

Karga ile Tilki

Günlerden bir gün bay karga konmuş bir dala
Koca bir peynir ağzında.
Tilki peynirin kokusunu almış gelmiş:
— Günaydın, Sayın Karga, demiş;
Bu ne güzellik böyle:
Bakmaya doyamıyorum size.
Şu tüylere bakın, pırıl pırıl;
Sesiniz bilmiyorum nasıl;
O da renginiz kadar güzelse
Ne yalan söyleyeyim
Bu ormanda güzel yoktur üstünüze.
Karga bu sözlere bitmiş:
— Şuna bir gak diyeyim de ses görsün, demiş;
Gak der demez peynir düşmüş, tilki yutmuş.
— Kara bayım, demiş kargaya;
Şu sözümü hiç unutma,
Kaptırdığın peynire değer:
Her dalkavuk çıkarı için över,
Yüzüne güler, peynirini yer.
Karganın aklı gelmiş başına
İş işten geçtikten sonra.

La Fontaine

Çocukluğumuzun "Bir varmış, bir yokmuş" ile başlayan, olağanüstü kahramanlar ve olaylara yer veren masalları, henüz okumayı öğrenmediğimiz dönemlerde bize yaşamı öğretmeye çalışan sözlü anlatımlardır. Hayal gücü ile oluşan bu ürünler toplumun gelenekleri, görenekleri, değer yargıları, özlemleri, arzu ve isteklerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını içerir. Masal kahramanları olağanüstü yaratıklar, cinler, periler ve çoğu zaman hayvanlardan oluşur. Tilkiye kurnazlık, aslana güç, karıncaya çalışkanlık, baykuşa bilgelik ve daha pek çok kahramana sayabileceğimiz pek çok simgesel özellik yüklenir. İnsani özelliklerin yüklendiği hayvan metaforlarının kullanıldığı masallar, diğer materyallerle kurulan metaforlara göre daha güçlü etki bırakır. Bu etkinin nedeni, hayvanların insanlara hem benzer hem de insanlardan ayrışır olmalarıdır. Özellikle çocuklar için, boyut olarak da yakın olmaları, başka bir canlı türü olmalarının ilgi çekiciliği, hayvanların tehdit ediciliğini azaltıp, çocukların daha rahat özdeşim kurmalarını ve aktarım yapabilmelerini sağlar. Masallarda hedefin, insani değerleri aktarmak, ego ve süperego arasında bir çatı oluşturmak olduğunu düşünürsek, sebep-sonuç ilişkisi kurma, olaylardan ders çıkarma, toplumsal değerleri kavrama gibi soyut ve karmaşık durumların, çocuklar üzerinde böyle bir etki yaratan hayvanlar üzerinden anlatılması pek de şaşırtıcı değildir.

© DİLEK ÖZALP

Hayvan masallarındaki sembolikleştirmeyi psikanalitik kuram açısından da değerlendirirsek, özellikle 2-4 yaş arası çocuklar için, dürtülerin harekete geçmesi sonucu libidonun ve agresyonun nesneye yansıtılmasının en kolay yolunun hayvan figürü üzerinden sağlandığı görülür. Hayvanlar, dürtüleriyle hareket etmeleri, özellikle beslenme, besin verme özellikleri ve bilinçdışı düzeyde ego ile süperegodan yoksun olmalarıyla, çocukların özellikle oral ve anal dönemlerinde onlarla daha rahat özdeşim kurmalarına olanak verir. Bu sebeple hayvan metaforları ve figürlerinin kullanımı sadece masallarda değil, çocukların ruhsal dünyası ile daha yakından temas edilen oyun terapilerinde de sıklıkla kullanılır. Örneğin ebeveynin ve diğerlerinin agresif dürtüleri, nüfuz edici veya reddedici tutumları çocuk tarafından başa çıkılması zor durumlar olabilir. Dil ve duygusal gelişimi henüz yeterli olgunluğa erişememiş çocuk, maruz kaldığı bu durumlarla baş edebilmek ve yüzleşmekten kaçınmak için belli savunma mekanizmalarına başvurabilir. Halihazırda bu durumu reddeden bir çocuğun, agresif bir babayı tanımlamak için, özelliklerinden ötürü agresyonla eşleşen bir figür olan "aslan" ile "baba"yı transparan bir şekilde özdeşleştirmesi daha rahatlatıcı ve kolaydır. "Bağıran bir baba" yerine "yüksek sesle kükreyen bir baba aslan" daha değişik ve ilgi çekici gelmekte, bu bağlamda çocuğu kendini "öfkeli baba"sından uzaklaştırıp, "öfkeli aslan"a yönelterek, bilinçdışındaki rahatsızlığını daha kabul edilebilir kılmaktadır.

Hayvanlar; masallar ve çocuklar arasında aracı olmanın yanında, toplumsal bilincin inşasını sağlamak amacıyla da geçmişten bugüne kadar kullanılmaktadır. Hayvanlara atfedilen görevler, sıfatlar ve kişilik özelliklerine, mitolojide de sıklıkla rastlanır.

Çingene mitolojisinde günahkâr insanlar öldükleri zaman bir kara kediye dönüşürler. Bu şekilde Kedi Dağı adı verilen dağda günahlarının cezasını çekerler, ondan sonra da ölüler ülkesine kabul edilirlerdi. Kara kediler bazen de insanlarla beraber yaşarlar. Eğer bir evde kara bir kedi yaşıyorsa, bir gün o evin kapısında parlak kara bir taş bulunur. İşte bu taş çok değerlidir. Çingeneler bu taşın değdiği tüm metalleri altına çevireceğine ve tüm kapıların kilidini açacağına inanırlardı...

Trakyalı ünlü bir şair olan Thamyris aynı zamanda yetenekli bir şarkıcıydı ve çok güzel lir çalardı. Bu delikanlının yeteneklerinin yanı sıra göz kamaştırıcı fiziği, kusursuz sayılabilecek bir güzelliği vardı. Bu özellikleriyle halk arasında büyük beğeni toplayan genç sanatkâr, kral olmuştu. Çevresindekilerin yoğun ilgisinden kendini kaybeden Thamyris, şımarıklığa kapılarak ilham perilerine meydan okudu. Onları müsabakada yenerek emri altına alabileceğini düşünüyordu. Sonuçta bir fani olan Thramyris'in gücü ilham perilerini geçmeye yetmeyince, Thramyris güzelliği de dahil olmak üzere tüm yeteneklerini o anda kaybetti. Efsaneye gore Thramyris'in tüm kaybettikleri ve ruhu bülbüle geçti. O günden sonra bülbül, bahar akşamlarında insanları kendisine hayran bırakacak güzellikle şakımayı sürdürdü.

Dede Korkut hikâyelerinde de geyik, bir avcıyı mağara içinde yeraltındaki bir çayırlığa çeker. Avcı mağaradan çıktığında artık farklı bir insandır. Mağara sadece Türk mitolojisinde değil, bütün mitolojilerde dönüşümün gerçekleştiği bir yerdir. Türk mitolojisinde kahramanı bu dönüşüme götüren varlığın geyik olduğu görülür.

Hayvanlar mitolojide oldukları kadar, nasıl ve ne zaman oluştuğunu bilmediğimiz ve çoğu zaman kendimizi doğruluğuna inanır bulduğumuz mistik inanışlarda da yer alırlar. Toplumda, kara kedi görmenin uğursuzluğu, karıncanın bereketi, üzerimize pisleyen bir kuşun getirdiği şans, evin önünde karga ötmesinin o eve uğursuzluk getirmesi, gece ansızın horoz öterse savaş çıkacağına inanılması, kurbağa yüksek sesle bağırırsa yağmurun yağması gibi bazı kişilerce benimsenmiş batıl inançlar mevcuttur.

© PAYYU

Hayvanlar, masallarda ve mitolojide sembolik varlıklarının yanında, ilk çağlardan bu yana insan hayatına somut varlıklarıyla da değer ve önem katmışlardır. Bu bazen besin kaynağı, bazen iş gücü, bazen de savaşlarda medeniyetlerin kaderini değiştiren birer yardımcı olarak karşımıza çıkar. Modernleşmeyle birlikte hayvanların insan hayatındaki yerleri de dönüşüme uğrar; temel ihtiyaçların karşılanmasından öte, sevgi, bağlılık, aidiyet gibi üst düzey duygularla ilişkilendirilirler. Yalnızlığın paylaşıldığı bir ev arkadaşı, kardeşi olmayan bir çocuğa kardeş rolüne geçmiş olsalar dahi, ilişkinin insan merkezli kurulma hali her koşulda ve her çağda devam eder. Kendini ifade etme becerisi insana oranla nispeten sınırlı olan hayvanlar, insanoğlunun "tümgüçlülük" yanılgısı içinde, birer yansıtma aracı haline döner. İçinde bulunulan dönemin, çağın gerekliliği her ne ise bunun karşılanmasında hayvana ihtiyaç duyulur olması, tümgüçlülük karşısındaki yetersizliğin de bir yüzleşmesi gibidir. Kimisi için hayvan, kendilik aktivasyonunun gerçekleştirilmesine bir etken, aynalama ihtiyacına olanak sağlayan bir sevgi nesnesi, içinde yaşanılan duyguları dengeleme aracı gibi işlevler içeren bir ötekidir. Kimi zaman korkuların, kimi zaman gücün, kimi zaman da cinsdaşlara yansıtılamayan sevginin yaşanabilir olmasına olanak sağlayan hayvanlarla kurulan ilişkinin ne yönde yaşanacağı, insanın ruhsal dünyası ve ilişki dinamiğinden bağımsız olarak düşünülemez.

"... Sıcak bir kucağa ihtiyacım vardı. İstediğim her an birine sarılmak istedim. Tamamen benimle bir bağ kuracak birini istedim. Üzmeden, kırmadan, tartışmadan beni anlayan birini istedim, sığınmak istedim, o da "X" oldu." (Bir köpek sahibinin ağzından...)

Kaynakça

Bellak, L. (1975). The T.A.T, C.A.T and S.A.T In Clinical Use. Grune&Stratton.

Bowlby, J. (2012a). Sevgi bağlarının kurulması ve bozulması (M. Kamer, çev.), Kocaeli: Psikoterapi Enstitüsü Eğitim Yayınları.

Gezgin, D. (2019). Hayvan Mitosları. İstanbul: Sel Yayıncılık.

La Fontaine (2019) Masallar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Sena SOYSAL

Ötekiyle ilişkide bir yol gösterici

Hayvanlarla kurduğumuz ilişkiye bakarak insanlarla nasıl ilişkilendiğimizi görebiliriz.

İnsanlar geçmiş dönemlerden bu yana hayatlarını hayvanlarla paylaşıyorlar. Hayvanların hayatımızdaki anlamı ve yeri zamanla değişmiştir. Atalarımızın evi geçindirmek üzere yol arkadaşı, koruyucuları olan hayvanlar şimdilerde ise evlerimizi paylaştığımız hayat arkadaşlarımız olarak yaşamımızın tam da ortasında yer alıyorlar.

Yapılan araştırmalara göre bir hayvanla aynı evi paylaşmak psikolojik ve fizyolojik olarak iyileştirici bir etkiye sahiptir. Olumsuz duyguları, depresyon belirtilerini azaltıp olumlu duyguları artırırken, kan basıncı ve kalp atış hızını düşürdükleri ve fiziksel hareketliliği artırdığı gözlemlenmiştir.

Bağlanma kuramının yaratıcısı John Bowlby'ye göre, bağlanma yönelimlerindeki farklılıklar, kişinin nesnelere ilişkin tüm zihinsel temsillerinde belirgindir. Bu bağlamdan bakıldığında tıpkı kişilerarası ilişkilerde olduğu gibi hayvanlarla kurulan ilişkide de bağlanma biçimleri farklılık göstermektedir.

Bağlanma kuramına yakından bakalım

0-2 yaş bebeğin fiziksel, duygusal ve zihinsel olarak en çabuk geliştiği dönemdir.

Bebek bu dönemde kendi ihtiyaçlarını karşılayamadığı için kendisine bakım verecek birine bağımlıdır ve bu kişiyle kurduğu ilişki bebeğin zihinsel ve duygusal yönden gelişiminde çok etkilidir. Bebek fizyolojik olarak yetersiz oluşu sebebiyle bakım verenine karşı bir bağlanma geliştirir.

Bebek ve bakım verenin arasındaki olumlu ve yardım edici nitelikteki ilişki olarak tanımlanabilir. İki tarafın da gereksinimlerini karşıladığı çift taraflı bir ilişki olarak düşünülebilir.

Bebeklik yıllarında bakım verenle kurulan bağ, bireyin kişiliğinin oluşumunda çok önemli bir etkiye sahiptir ve bu dönemde sahip olunan kişilik özelliklerinin değişimi zordur.

Anne bu dönemde bebeğin dünyayı keşfetmek istediğinde gidebileceği ve döndüğünde anneyi yerinde, bıraktığı gibi bulabileceği güvenli bir ortam oluşturmaktadır. Anne ile bebek arasında kurulan güvenli bağlanma sayesinde çocuk sağlıklı psikolojik gelişim için ilk adımı atmış olur.

Bu güvenli bağlanma sayesinde çocuk ileriki ilişkilerini de güven duygusu üzerine kurmaktadır.

Bebek ilk üç senede anne için oluşturduğu imgeyi yaşamı boyunca karşılaşacağı tüm "öteki"ler için bir referans noktası olarak belirler.

Bebek yeni doğduğunda anne ile bir "psikolojik erime" içindedir. Yani "bir" olma hali. Çocuk bu bir olma halinden çıkıp "birey" olduğunda kişilik gelişimi için önemli adımlardan birini atmış olur.

Ayrılma-bireyleşme çelişkisi

Bebeğin bireyleşme isteği ve annesi tarafından korunma isteği çatışmaktadır ve bu çatışma etkisini ilk altı yıl özellikle özbenlik algısı yoğunlukta olmak üzere yaşam boyunca hissettirecektir.

Bağlanmanın üç temel işlevi

- Dünyayı keşfederken dönülebilecek güvenli bir limana sahip olma.
- Fiziksel gereksinimleri karşılama.
- Yaşama dair güvenlik duygusu geliştirebilme olanağı.

Eğer bakım veren ile çocuk arasında bağlanma işlevleri yerine getirilmezse çocukta düşük özbenlik algısıyla bağlantılı çeşitli patolojiler ortaya çıkabilmektedir.

Bağlanma Stilleri

Üç tür bağlanma vardır.

Güvenli bağlanma: Çocuk anne gittiğinde normal bir gerilim yaşar, anne geri döndüğünde mutlu ve sevinçli bir karşılamada bulunur.

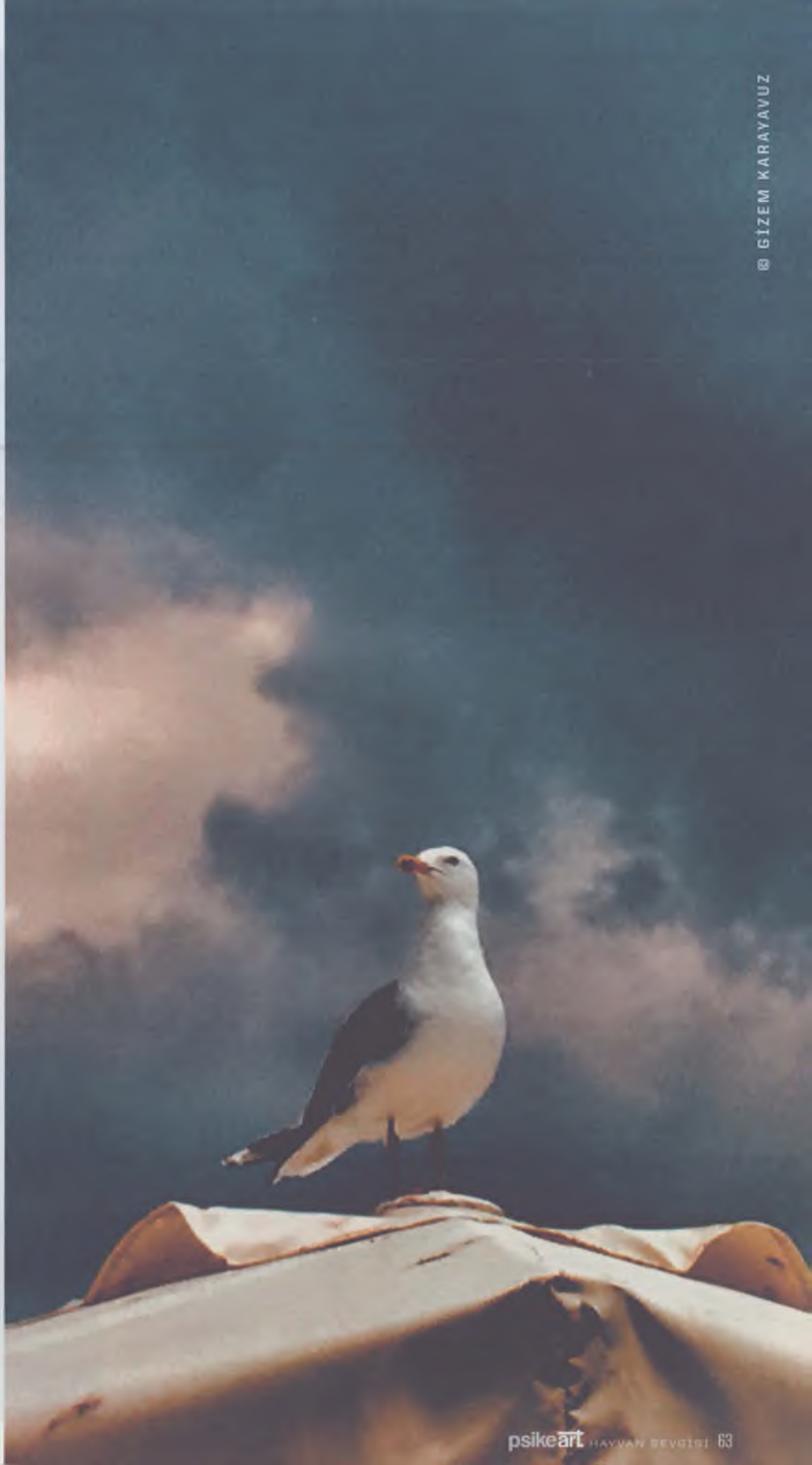
Kararsız bağlanma: Çocuk anne ayrılırken aşırı bir üzüntü ve ayrılmaya direniş gösterir, anne döndüğünde ise anneye karşı çok öfkeli ve reddedicidir.

Kaçıngan bağlanma: Çocuk annenin gidişini sakin ve tepkisizce karşılarken anne döndüğünde reddedici ve uzaklaştırıcı davranışlar sergiler.

Bağlanma stilleri ve anne özellikleri

- Güvenli bağlanan çocukların annelerinin çocuklarının ağlamalarına duyarlı, onları çabuk güldürebilen ve gereksinimlerine uygun davranış geliştirebilen annelerdir. (Bebek acıktığı için ağlarken onun altını almaya çalışmayan anne.)
- Kararsız bağlanan çocuk annelerinin ise tutarsız davranış sergiledikleri görülmüştür. (Çocuk ateşi olduğu için ağlarken onu aç zannedip beslemeye çalışmak, sonrasında altı ıslak olduğu için altını almak, sonrasında

tekrar yanlış gereksinime yanlış tepkiyi vermek.)
- Kaçıngan bağlanan çocukların mesafeli, duygusal olarak anlaşılması zor ve ihmalkâr anneleri olduğu görülmektedir.
Hayvanlar tıpkı insanlar gibi doğal birer bağlanma nesnesidir. İnsan-insana iletişimde olduğu gibi aktif, karşılıklı, canlı, duygu ve davranış değişikliği zemininde şekillenen bir ilişki söz konusudur. Hayvanlarla kurulan ilişkide insanlar yakınlık arayışı, güvende hissetme ve ayrılık anksiyetesi gibi temel bağlanma özelliklerini gösterirler. Hayvanlar sevgi, kabul ve destek kaynağı olarak yaşamdaki duygusal dengeyi güçlendirirler. Ayrıca hayvanların insanları koşulsuzca sevdiği ve kabul ettiği inancı ile kurulan ilişkiler sadakat, sıcaklık, düzen ve tutarlılık içinde devam eder. Bu da kişilerin ilişki içinde kendini güvende ve rahat hissetmesine yardımcı olur.
Bu güvenli hissin tam karşısında kararsız ve kaçıngan bağlanma ve beraberinde getirdiği duygular durmaktadır.
Kararsız bağlanmada, hayvanın başına kötü bir şey gelebileceğine ve sahibinin yalnız kalabileceğine yönelik yoğun kaygı ile birlikte hayvana aşırı bir bağlılık, yakınlık ihtiyacı söz konusudur. Burada kişinin kendini değerli hissettiği bir ilişkiyi kaybetmekten korkması durumuna rastlanabilir.
Bu kaybetme korkusu hayvanın bir başkasıyla kurduğu yakın iletişimde bile tetiklenip kendini öfke olarak gösterebilir.
Kaçıngan bağlanmada hayvanın talep ettiği fiziksel ve duygusal yakınlıktan duyulan rahatsızlık söz konusudur. Hayvanla araya bir mesafe koyma, yakınlıktan kaçınma, alanını paylaşmak istememe, hayvana bağlı olmaktan sıkılma ve stres, öfke duygularını hayvana yansıtma gibi davranışlar gözlemlenebilir.
Hayvanlarla kurduğumuz ilişkiye bakarak insanlarla nasıl ilişkilendiğimizi görebiliriz. Kendimizi gözünde gördüğümüz öteki yalnızca insan değildir...

© GİZEM KARAYAVUZ

Ece OĞUR

Zoofilinin evrimi

Sık vakit geçirdiğimiz ve duygusal paylaşımda bulunduğumuz hayvanlara tıpkı annemiz veya eşimize olduğu gibi bağlanma geliştiririz.

Bilgisayarın başına oturmuş uzun uzun düşünüyorum. Tam birkaç sözcük yazmışken o da ne? Bir davetsiz misafir. Uzun süredir birlikte yaşadığım kedim çok normal bir şey yapıyormuşçasına klavyenin üzerine oturuyor. "Oğlum ekranı göremiyorum ama" diyecek oluyorum. "Miv!" diye cevap veriyor. Daha sonra onu kucaklayıp indirirken küçük bir rüşvet vermeyi de ihmal etmiyorum. Biraz sevip okşadıktan sonra yere bırakıyorum. Düşünmeye devam ediyorum. Nasıl oluyor da onları bu kadar sevebiliyoruz? Nasıl birer aile üyemiz oluveriyorlar? Nasıl bazen tıpkı bizler gibi davranıyorlar? Aslında ne kadar da benziyoruz... Acaba aramızdaki bu bağ ve bu benzerlikler nerelerden geliyor?

Aslında bu hepimizin ortak noktası. Hayvanlara, doğaya sevgi duyuyoruz. Peki bu sevginin kökleri neye dayanıyor? Biyofili hipotezine göre insanlar canlı bir varlığa cansız bir varlıktan daha fazla ilgi göstermeye programlı. Cansız varlıklardan farklı olarak, tüm canlı varlıklara duygusal tepkiler veriyorlar. Bu duygusal tepkiler yalnızca olumlu duygularla sınırlı değil. Canlı bir varlık, sevgi ve şefkat duyguları kadar korku ve kaygı gibi duygusal tepkileri de uyandırıyor.[1] Sürdürülen diğer çalışmalar ise daha ilginç bulgular ortaya koymakta. Beynimiz de evrim basamaklarında ilerlerken, diğer hayvan türleriyle ilgili süreçlerin gerçekleştiği, ayrı beyin bölümleri ortaya çıkıyor. Bunu, önemli misafirlerimiz için evimizde ayrı bir oda hazırlamaya benzetebiliriz.[2] Zoofili, hayvanlara duyulan yoğun sevgiyi ifade ediyor.

Çocuklarla yapılan pek çok deneysel çalışmayı incelediğimizde çocukların hayvanlara, diğer varlık ve nesnelere oranla daha fazla ilgi

© SONIA SERPİL ASLAN

ve dikkat yönelttiğini görürüz. Bulunduğu ortama bir hayvan giren çocuk, oyuncaklarını bırakıp ona yönelir. Onunla oynamaya daha isteklidir.[3] Burada bir noktayı detaylandırmakta fayda var. Hayvanlara ilgi duyarken aslında bir ayrıma gidiyoruz. Yani bazı hayvanlar "daha eşit". Yavrular dünyaya getirme ve onları yaşatma dürtülerimiz diğer bazı alanlarda da kendini gösteriyor. Özellikle yavru veya yumuşak hatlarıyla yavruya benzeyen, çocukları anımsatan hayvanlara karşı daha büyük bir sevgi besliyoruz. Yumuşak, tombul, ufak tefek bir hayvanla karşılaştığımızda yavruyu koruma güdümüz devreye giriyor ve ona karşı daha fazla sevgi ve şefkat besliyoruz.[4]

Tüm diğer varlıklara oranla hayvanlara daha fazla ilgi gösteriyoruz, bu bir gerçek. Ancak bunun bir de negatif yönü var. Her ne kadar şehirlerde yaşıyor olsak da evrim sürecinde atalarımızdan kalıtımsal ve sosyokültürel yollarla bize aktarılan, kimi zaman anlam veremediğimiz eğilimler mevcut. Bunlardan biri de yırtıcılardan, zehirli sürüngen veya böceklerden büyük zararlar görmüş atalarımızdan bize miras kalan hayvan korkusu. Yılan, fare, böcek, örümcek gibi pek çok türe karşı, hiçbir negatif deneyimimiz olmamasına rağmen korku duymaya eğilimliyizdir.[5]

Antikçağ felsefesiyle öne çıkan beden ruh düalitesi çağlar boyunca düşünce dünyasına hâkim olmuş durumda. Buna göre, Descartes'ın "De Anima"sında öne sürdüğü gibi, insanın ruhu diğer tüm hayvanların ruhundan farklı. Kendini diğer hayvan türlerinden ayrı tutma ve hiyerarşik düşünme eğilimi de tam bu dönemlerde filizlenmeye başlar. Ne var ki bu düşünce yapısı Darwin'in keşifleriyle çatırdamaya başlar. Aslında bir hayvan türü olduğumuz, diğer hayvanlarla farklılıklarımızdansa, benzerliklerimizin daha fazla olduğu gerçeği su götürmez artık.[6] Evet, farklı bir türüz. Ama her tür bir diğerinden ne kadar farklıysa biz de o kadar farklıyız.[7] Memeli hayvanların tamamında birçok ortak motor becerinin yanı sıra duygusal ortaklıklar da mevcut. Örneğin tıpkı diğer memeliler gibi biz de ebeveynlerimize ve yavrularımıza bağlanma davranışı gerçekleştiriyoruz.

Bağlanma kuramlarına hepimiz aşinayızdır. Psikoloji dünyasında oldukça kabul gören bu kurama göre doğumdan itibaren anne veya bize bakım veren kişiye büyük bir duygusal bağ geliştiririz. Bu kişi yanımızdayken güvende hisseder, o ortamdan ayrıldığında kaygılanır ve kötü hissederiz. Örneğin annesi işe giden bebeğin, annesinin arkasından ağladığına sık sık şahit olmuşuzdur. Bu kurama göre bağlanma nesnemiz yani anne veya diğer bakım verenler ile kurduğumuz bağlanma biçimi, yetişkinlikte kurduğumuz yakın ilişkileri ve bu kişilere bağlanma biçimimizi de etkiler. Örneğin tıpkı bebeklikte annemize karşı geliştirdiğimiz bağlanma gibi eşimize yönelik de bağlanma geliştiririz. İlginç olan şu ki son yıllarda yürütülen çalışmalar, insanların yanı sıra diğer hayvanlara yönelik de bağlanma geliştirdiğimizi ortaya koydu. Buna göre sık vakit geçirdiğimiz ve duygusal paylaşımda bulunduğumuz hayvanlara tıpkı annemiz veya eşimize olduğu gibi bağlanma geliştiririz. Evcil hayvanlarla birlikte yaşayan kişiler bu hayvan dostlarından ayrıldıklarında büyük bir üzüntü, kaygı ve yas geliştirir. Evcil hayvan dostu ölen kişiler büyük bir çoğunlukla tıpkı bir aile bireylerini kaybetmiş gibi hissettiklerini ifade eder.[8]

Peki bu bağ bizde neyi değiştirir? Hayvanlarla kurduğumuz bağın üzerimizde oldukça pozitif etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin 1 yaşından küçük bebeklerle yapılan çalışmalar bu bebeklerin evcil bir hayvanla birlikte büyüdüklerinde daha az ağladığını, daha az stres sergilediğini ortaya koyar.[9] Her çocuk stresli bir olay yaşadığında az ya da çok strese girer, kaygılı davranışlar sergiler. Evcil bir hayvanla yaşayan çocuklar ise bu hayvanlar yanlarındayken veya bu hayvanları düşündüklerinde daha az stres yaşar, olumsuz olaylara karşı daha sakin davranışlar sergiler.[10]

Kohut tarafından geliştirilen kendilik psikolojisi kuramına göre, tıpkı bağlanma kuramında olduğu gibi bebeklik yılları ve anne ile olan ilişki kendilik gelişimimizde oldukça belirleyici. Her yetişkin, annesi, babası veya kendisine bebeklik yıllarında bakım veren kişiyi kendilik nesnesi olarak içselleştirir, gittiği her yere taşır. O artık bizim bir parçamız haline gelmiştir. İnsanların davranışlarında, seçimlerinde, yaşam biçimlerinde hep içselleştirilmiş kendilik nesnelerinin izlerine rastlarız. Kimi araştırmacılar ise içimizdeki hayvan sevgisini bu kuram ışığında incelemiştir. Hayvan dostlarımızı sevdiğimizde, onlara duygusal bağ geliştirdiğimizde onları da birer kendilik nesnesi olarak içselleştiririz. İç dünyamızda varlığını sürdüren bu figür, bir yandan bizlere bir yandan da karşılaştığımız stresli olaylara karşı bizi daha dayanıklı hale getirir, sakinleştirir. Hayvan dostlarla kurulan sözsüz iletişim, onların bizlere eşlik etmesi, bizleri dinlemesi, çıkardığı sesler ve davranışlarıyla geribildirimlerde bulunması bizlerin adeta psikolojik bağışıklığını güçlendirir.[11]

Ebeveynler veya diğer bakım verenler ideal bir rol model olmadığında veya çocuklarına karşı duygusal bakımdan ihmalkâr davrandığında, kişi yetişkinliğe ulaştığında sağlıklı bir kendilik nesnesi geliştirememiş olabiliyor. Bu da kendilik algısında çeşitli sorunlara yol açıyor. Bunun kişideki yansıması ise boşluk hissi, özgüven sorunları, dağılma gibi psikopatolojiler şeklinde ortaya çıkıyor. Ancak bu etkiyi azaltan, ebeveynlerin negatif tutumuna rağmen sağlıklı bir kendilik gelişiminde rol oynayan bir etmen var. Hayvanlarla kurulan bağ. Hayvan dostların destekleyici, aynalayıcı ve duygusal bakımdan eşlik edici tutumları kişinin duygusal gelişimini olumlu yönde etkileyerek sağlıklı bir kendilik oluşturmasında rol oynar.[12] Hatta kim bilir, belki de

insanlardan daha iyi birer kendilik nesnesi olurlar. Ne de olsa konuşamadıklarından kalbimizi kıramaz, bizi terk edemezler. Bizler de en çok duygusal gereksinimlerimizi karşılayan, insan özellikleri atfettiğimiz, tıpkı insanlar gibi hissettiğini varsaydığımız hayvanlara daha fazla sevgi besleme eğilimindeyiz.[13]

Her ne kadar hayvanlara ilgi, sevgi ve şefkat duymaya eğilimli olsak da, onlara yönelik olumsuz tutum ve davranışlarımız da ne yazık ki varlığını sürdürüyor. Hayvanlara yönelik davranışlarımız, güdülerimiz kadar öğrenme, özellikle de kendilik nesnesi görevi gören, rol model aldığımız ebeveynlerimizin tutumlarından da etkileniyor. Hayvanları ihmal eden veya onlara şiddet uygulayan ebeveynlerin çocukları da onların bu davranış örüntüsünü kopyalıyor, hayvanlara şiddet uygulamaya devam ediyor. Hayvanlara yönelik şiddet suçlarından hükümlü kişileri ele alan çalışmaları incelediğimizde bu kişilerin ailelerinde de benzer davranışlara tanık olduğunu görüyoruz.[14]

İnsan davranışını ele alırken kültürden bahsetmemek olmaz. Kültürel etmenler de hayvanlara bakışımızı büyük ölçüde etkiliyor. Öyle ki, bir kültürde sevilen, evcil hayvan olarak tercih edilen bir hayvan türü bir başka kültürde korkulan, sevilmeyen, uzaklaştırılan bir tür olabiliyor. Kültürümüz hangi hayvan türlerini yediğimizi, hangi hayvan türlerini sevimli bulduğumuzu, hangisini evcil hayvan olarak tercih edip hangisini evimizden uzaklaştırmaya çalıştığımızı belirliyor. Örneğin Güney Kore'de köpek yenebilirken ülkemizde, bize komşu ülkelerde, hatta Amerika gibi daha uzak coğrafyalarda da favori evcil hayvan türü olarak karşımıza çıkıyor.[15] Kimi kültürlerde birlikte yaşanan evcil hayvanlar ailenin birer bireyi olarak görülürken kimi toplulukların konuştuğu dilde evcil hayvana karşılık gelen bir sözcük bile bulunmaz.

İnsan davranışlarını pek çok yönden şekillendiren en önemli etkenlerden bir diğeri de dini inanışlardır. Hangi inanış olduğu önemli olmaksızın, dini hayatında önemli bir yere koyan kişilerin hayvanlara yönelik tutumunun da değiştiğini görüyoruz. Dini muhafazakârlık düzeyi arttıkça insan kendinin bir hayvan türü yerine farklı bir canlı türü olduğunu düşünmeye daha eğilimli oluyor. Buna paralel olarak da diğer hayvanları kendine denk görmüyor. Bu konuda hiyerarşik bir bakış açısı geliştiriyor. Buna göre muhafazakâr bireyler hayvanlara hükmeden, onların haklarını çiğneyen, hatta tüm bunları kendine hak gören bir tutum geliştiriyor.[16]

Hiyerarşiden söz etmişken, hiyerarşik diğer kültürel ögelerin de hayvanlara olan bakışımızı etkilediğine değinelim. Yapılan araştırmalara göre politik görüşler de hayvan sevgimizi belirliyor. Sağ-otoritaryen politik görüşlere sahip kişilerin diğer görüşlere sahip kişilere oranla daha hiyerarşik bir bakış açısı geliştirdikleri bilinmekte.[17] Buna paralel olarak da diğer hayvan türlerini insandan daha aşağıda konumlandıran ve hayvanlara daha az sevgi bağı geliştiren bir tutum sergilediklerini görüyoruz. Bir başka noktadan baktığımızda ise hayvan hakları aktivist hareketlerini destekleyen, vejetaryen beslenen kişilerin ise hayvanlarla duygusal bağ geliştirmeye ve onları sevmeye daha fazla eğilim gösterdiğini görüyoruz. Ki bu da pek sürpriz olmayacaktır.

Gerek evrimsel, gerekse sosyolojik süreçlere baktığımızda, ne kadar kendimizi ayrı tutsak da hayvanları sevmekten geri duramadığımız ortada. Aslında onların da bizden biri olduğunu içten içe biliyoruz. Kentleşme sürecindeki endüstri toplumunda insanlarda bulamadığımız yakınlığı hayvan dostlarımızda yakalıyoruz. Onlarla arkadaş, hatta aile oluyoruz. Ben bunları yazarken kedim de fonda çalan müziğin de etkisiyle gevşemiş, köşedeki koltukta mışıl mışıl uyuyor.

Dipnotlar

[1]Wilson, E. O. (1993). Biophilia and the conservation ethics. In S. R. Kellert & E. O. Wilson (Eds.), The biophilia hypothesis (pp. 31-41). Washington, DC: Island Press.

[2]Herzog, H. (2010). Some we love, some we hate, some we eat: Why it's so hard to think straight about animals. New York, NY: Harper.

[3]LoBue, V., Bloom Pickard, M., Sherman, K., Axford, C., & DeLoache, J. S. (2013). Young children's interest in live animals. British Journal of Developmental Psychology, 31, 57-69.

[4]Lorenz, K. (1943). Die angeborenen Formen moglicher Erfahrung. [The innate conditions of the possibility of experience.]. Zeitschrift fur Tierpsychologie, 5, 235-409.

[5]Ohman, A., & Mineka, S. (2001). Fears, phobias, and preparedness: Toward an evolved module of fear and fear learning. Psychological Review, 108, 483-522.

[6]Melson 2002 Melson, G. (2002). Psychology and the study of human-animal relationships. Society & Animals, 10(4), 347-352.

[7]Daly 1999 Daly, M., & Wilson, M. I. (1999). Human evolutionary psychology and animal behaviour. Animal Behaviour, 57(3), 509-519.

[8]Amiot, C. E., & Bastian, B. (2015). Toward a psychology of human–animal relations. Psychological bulletin, 141(1), 6.

[9]Paul, E. S., & Serpell, J. A. (1996). Obtaining a new pet dog: Effects on middle childhood children and their families. Applied Animal Behaviour Science, 47, 17-29.

[10]Zilcha-Mano, S., Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2011a). An attachment perspective on human-pet relationships: Conceptualization and assessment of pet attachment orientations. Journal of Research in Personality, 45, 345-357.

[11]Brown, S.-E., & Katcher, A. H. (2001). Pet attachment and dissociation. Society & Animals, 9, 25-41.

[12]Alper, L. S. (1993). The child-pet bond. In A. Goldberg (Ed.), The widening scope of self psychology: Progress in self psychology (Vol. 9, pp. 257-270). Hillsdale, NJ: The Analytic Press.

[13]Serpell, J. A. (2002). Anthropomorphism and anthropomorphic selection: Beyond the "cute response." Society & Animals, 10 (4), 437-454.

[14]Thompson, K. L., & Gullone, E. (2006). An investigation into the association between the witnessing of animal abuse and adolescents' behavior

toward animals. Society & Animals, 14, 221-243.

[15]Amiot, C. E., & Bastian, B. (2015). Toward a psychology of human–animal relations. Psychological bulletin, 141(1), 6.

[16]DeLeeuw, J. L., Galen, L. W., Aebersold, C., & Stanton, V. (2007).

[17]Altemeyer, B. (1998). A 20-item version o f the RWA scale. Unpublished manuscript, University of Manitoba, Winnipeg, Canada.

Songül DEMİR

Bir bağımlılık ilişkisi

İlk hayvanın evcilleşmesiyle birlikte insanla hayvan arasındaki ilişki de kökten değişmeye başladı...

"[...]
Abuherriras Katze hier
Knurrt um den Herrn und schmeichelt;
Denn immer ist's ein heilig Tier,
Das der Prophet gestreichelt."[1]

J. W. Goethe

Hayvanlarla insanların arasında kurulan ilişki farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yediğimiz hayvanlar, sevdiğimiz hayvanlar, kendi çıkarlarımız çerçevesinde kobay olarak kullandığımız hayvanlar, yine kendi yararımıza iş gücü olarak kullandığımız hayvanlar, seyirlik -eğlenmek için- şov amaçlı kullandığımız hayvanlar...

Elbette bu listeye daha birçok farklı ilişki kurma biçimi eklenebilir.

Ama hemen belirtmek gerekir ki; zamanla insanın ve doğanın geçirdiği evrimsel değişimle birlikte insan-hayvan arasındaki iletişim ve ilişki boyutu da farklılaştı. Bu farklılaşma binlerce yıldır tekrar tekrar değişime uğradı. Ancak bu değişim tek yönlü değil, aksine iki yönlü olarak gerçekleşti. Birinci değişim olumlu yönde pozitif olarak ortaya çıkarken, ikinci değişim olumsuz yönde negatif olarak ortaya çıktı. Bununla birlikte, her zaman aynı kalan, değişmeyen bir durum vardı: İnsanların hayvanlara olan bağımlılığı. Günümüzden geçmişe bakıldığında bu bağımlılığın birçok farklı açıdan ele alındığı rahatlıkla görülebilir. Ayrıca vurgulamak gerekir ki bu bağımlılığın en belirgin şekli hayvanlara duyulan sevgi ile ortaya çıkar.

İnsan-hayvan ilişkisi tarihten antropolojiye, biyolojiden psikolojiye birçok farklı disiplin tarafından ele alınmış ve hâlâ da ele alınmakta, her disiplin kendi perspektifinden açıklama yapmaktadır.

Bu yazıda insan-hayvan ilişkisini bir yandan "insan"ın varlığını açıklamak için kullanırken diğer yandan onun haklarını ve değerini anlama çabasında olan felsefi perspektife yer verilecektir. Bunların yanı sıra hayvana duyulan sevgiye ise son dönemde sıkça vurgulanan eleştirel bakış çerçevesinde değinilecektir.

Fakat insan-hayvan ilişkisindeki bağımlılığına ilişkin felsefenin meseleye yaklaşımını daha anlaşılır kılmak için biraz geriye gitmekte fayda vardır.

İlk bağımlılık, hayatta kalma mücadelesi

İlk hayvanın evcilleşmesiyle birlikte insan-hayvan arasındaki ilişki de kökten değişmeye başladı, çünkü yaklaşık MÖ 10. yüzyılda insan bitki yetiştirmeye başladığı aynı dönemde ilk hayvanları da evcilleştirdi. İlk sırayı yaban öküzü, yaban koyunu, keçi, tavuk ve hatta kurtlar almaktaydı. Bu aynı zamanda insanın hayvanlardan üstün olduğunun en belirgin işaretiydi.

İnsanoğlu bu üstünlüğü her açıdan kullanmayı ihmal etmedi.

Öte yandan evcilleştirme faaliyeti insanın yaşamında medeniyeti inşa etmesi ve ilerletmesi açısından da önemli rol oynamıştır. Örneğin Avrupa ve Asya'da tarım kültürünün başka yerlerden çok daha hızlı gelişmesi tesadüf değildi. Burada evcilleştirilebilecek ve sonra yetiştirilebilecek birçok farklı büyük hayvan yaşıyordu. Oysa Avustralya'da binicilik, yük, sürü veya üreme hayvanı olarak uygun olan tek bir cins yoktu. Bu nedenledir ki Aborijinler kendilerini beslemeyi çok daha güç başardılar. Günün çoğunu yiyecek arayarak geçirdiğinizde, ekonomik yapıları geliştirmek için çok daha az zamanınız olur. Başka deyişle, insanın hayvanlar yardımıyla temel ihtiyaçlarını daha hızlı, kolay, ekonomik olarak karşılayabilmesini ona farklı alanlarda ilerletebilecek gücü, zamanı kazandırmıştır.[2]

Daha hızlı daha güçlü

İnsanlar, evcil hayvanların yalnızca yiyecek tedarikini güvence altına almak için uygun olmadığını çabucak anladılar. MÖ 9. bin yıl civarında insanlar evcil hayvanlarının gücünü yönlendirmeyi de öğrendiler. Sığırlar tarihteki ilk başka türlü de yararlanılan hayvan oldu ve bu sadece başlangıçtı. Zamanla fiziksel yetersizliklerini telafi etmek için hayvanları daha fazla kullanmaya başladılar. Örneğin, güçlü bir adam bile, 100 kilogramlık bir ağırlığı uzun bir mesafeye taşımaya çalışırsa hızla çökebilir, başarısız olur. Öte yandan bir deve için bu kolaylıkla yapılabilir bir iştir.

Ancak hayvanlar sadece yük taşımak

[1] B J. W. Goethe, West-östlicher Divan (1814-1836), "Begünstigte Tiere" (Himaye Edilen Hayvanlar) Abuherrira'nın kedisi burada / Tanrı için mırıldıyor ve pohpohlanıyor; / Çünkü o her zaman kutsal bir hayvan, / Onu Peygamber okşadı.

[2] Buradaki bilgiler için ABD'li biyolog Jared Diamond'un araştırmalarından yararlanılmıştır.

zorunda kalmadı, aynı zamanda insanları da taşımak zorunda kaldılar. Hayvanlar sayesinde sadece daha güçlü değil, aynı zamanda daha hızlı olma imkânını da elde ettiler.

O zamanlar evcilleştirilebilen bir hayvanın neredeyse her farklı görevi, antikçağda hızla keşfedildi. Bu ise, daha önce belirtildiği üzere aynı zamanda insanın medenileşmesine ivme kazandıran en önemli etkenlerden biri oldu.

Yardımcı mı, sıkıntı mı?

Ortaçağda ise hayvanlar için yeni uygulama alanları vardı. Kentleşme nedeniyle, giderek daha fazla insan daha küçük bir alanda birlikte yaşıyordu. Çöp ve böcekler şehir sakinleri için en büyük problemdi. İşte bu böcek ve çöp sorunundan kurtulmak için de hayvanlara başvuruluyordu. Özellikle köpeklerin ve domuzların çöp öğütmekte etkili oldukları ortaya çıktı.

Ancak bu dönemde Fransız Kralı Şişman Ludwig'in biraz üzülmesine neden olan bir hikâye anlatılır. Buna göre, Ludwig'in oğlu 1131'de Paris'e gittiğinde, atını çöple beslerken atın bir domuzdan uzaklaşması esnasında genç adam düşer ve boynu kırılır. Bu durumdan etkilenen Ludwig, bundan sonra domuzların çöplerden uzaklaştırılmasını emreder. Ancak sonuç sokaklarda biriken çöpler ve salgın hastalıkların yayılması olur. Hatta veba hastalığı hayvanlara kadar sıçrar. Kemirgenlerin insan yaşamını tehdit etmesi şehirlerin kedilerle dolmasına neden olur. Öyle ki, ev kedisi, haşere kontrolünde son derece yararlı ve değerli bir yardımcı olarak baş köşeye oturur. Ancak bu durum13. yüzyılın ortalarında, kilise yetkililerinin kedileri şeytanın habercileri olarak adlandırmasıyla değişti. 17. yüzyılda "Reform" hareketinin sonuna kadar, kedilere karşı genellikle ölüm cezasıyla sonuçlanan yasal süreçler bile vardı.

Tahmin edileceği üzere, kemirgen popülasyonu için olumlu olan bu gelişme, şehir sakinleri için kâbusa dönüşmüştü. Sıçan salgınları ve ilettikleri hastalıklar, insanların ne kadar hayvan yardımcılarına bağımlı olduklarını bir kez daha açıkça ortaya koydu.

Teknoloji ve hayvanlar

18. yüzyılda Aydınlanma'nın başlamasıyla ve buna bağlı olarak dini dogmaların terk edilmesiyle, insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişki de değişti.

Öte yandan doğa bilimlerinde yapılan yeni keşif ve icatlar sadece artan bir ilgiyi değil, aynı zamanda hayvanların yeteneklerine karşı saygıyı da teşvik etti. Üstelik bu, o zamanlar sanayileşmenin gerçekleşmesiyle, binicilik atı gibi bazı hayvanların adım adım işsiz kalmasına neden olsa da, daha çok olumlu yönde gelişmeler yaşandı.

Bununla birlikte, teknolojik ilerlemeye rağmen, hayvan yardımcıları için yeni uygulama alanları tekrar tekrar yaratıldı. Madencilik alanında hayvanlardan yardım alma modern zamanlardaki ilklerden biriydi.

19. yüzyılın başlarında, madenciler zehirli gaz veya oksijen eksikliği konusunda uyarmaları için hayvanları tünellere götürdüler. Fareler ve güvercinler bu görevi güvenilir bir şekilde yerine getirdi, ancak bir hayvan bu işte rakipsizdi: Kanarya.

Bu küçük ötücü kuşun kötü hava koşullarına karşı son derece hassas olduğu ortaya çıktı. Şarkı söylemeyi bıraktıysa veya barından düştüyse, bir şeylerin ters gittiği muhakkaktı. Kanaryanın bu hassasiyeti onu maden sektöründe kullanmak için en elverişli hayvan statüsüne taşıdı. Bu şekilde sayısız insan hayatı kurtarıldı. Madencilerin tüylü yardımcılarına çok minnettar olduklarını söylemek abartı olmaz. Harz Dağları'ndaki St. Andreasberg kasabasında, küçük bir müze "yeraltı kuşlarına" adanmıştır.[3]

20. yüzyıl, taş devrinden bu yana insan-hayvan ilişkisindeki en büyük değişikliği gördü. Hayvanlar hiçbir çağda bu kadar aşırı sömürülmemiş ve yine bu kadar değerli görülmemiştir.

Bir yandan kitlesel et üretimi sürekli yeni rekorlara ulaşırken, diğer yandan insanların hayvan yardımcılarının potansiyelini bu kadar iyi kullandığı ve takdir ettiği bir zaman olmamıştı.

Psikolojik açıdan ata binme terapisinden polis köpeklerinin kullanımına kadar yüzyıllar süren cehaletten sonra, hayvan yardımcılarına olan minnettarlık neredeyse bir sorun haline geldi.

İşte tam bu ikilem arasında fayda ve minnettarlık arasında hayvanlar ile kurulan kurumsal ilişkiler öne çıktı ve kullanılan kavramlara yenileri eklendi. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Tarım Politikası, Beslenme ve Tüketici Sağlığının Korunması, Bilimsel Danışma Kurulu gibi kurumsal düzenlemeler aynı zamanda insan-hayvan ilişkisini daha nesnel düzeye taşıdı.

Öte yandan hayvan etiği gibi hayvanların haklarını ve üreticiler, satıcılar ve müşteriler dahil olmak üzere insanların yükümlülüklerini belirleyen çok yeni ve önemli bir konu insan yaşamına dahil edildi. Hayvan etiğinin yanı sıra, et tüketimi söz konusu olduğunda tüketicilerin düşünme ve davranma şeklindeki çelişkileri ele alan tüketici etiği öne çıktı. Endüstriyel et üretimi ise, kapsayıcı iş etiğinde tartışılmaktadır. Ayrıca çevre etiği ile çevrenin fabrika çiftlikleri tarafından hammadde kaynağı gibi kullanımı ve kirletilmesini önlenmeye hizmet etmektedir. Çünkü, çevrenin bozulması, doğanın tahrip olması sadece insan yaşamını değil hayvan yaşamını da doğrudan tehdit etmektedir.

Hayvan-makine etkileşimi alanındaki araştırmalardan ortaya çıkan teknolojiler ve hayvan güçlendirme gibi yaklaşımlar prensip olarak acıyı hafifletmeye yardımcı olmaya çalışmaktadır. Ne kadar başarılı olunduğu ise tartışma konusudur.

Az evvel bahsedilen bütün gelişmeler konunun girişinde belirtilen iki yöne, yani insan-hayvan arasındaki hem pozitif

[3] İnternet sitesi. Kaynak: www.grube-samson.de- 01 Haziran 2021.

hem de negatif yöne işaret ettiğinin en önemli göstergeleridir. Bir yandan hayvanlar insanın geliştirdiği teknoloji ile olabildiğince sömürülürken, diğer yandan onu kendine ait hakları olan ve insandan ayrı bir özne olarak ele alma çabası gösterilmektedir.

Elbette "etik" söz konusu olduğunda orada yapılan felsefi bir tartışmadır.

Bu kavramların ve kurumsal ilişkilerin merkezinde önemli felsefi tartışmalar bulunmaktadır. Ayrıca bu tartışmaların şekillenmesi tarihsel olarak dönüşen hayvan ilişkilerinden bağımsız değildir. Ancak "hayvan etiği" tartışmalarından ayrı olarak felsefecilerin hayvanlar hakkında yaptığı tespitler oldukça önemlidir. Bu nedenle önce farklı filozofların görüşlerine yer verilecektir.

Filozoflar ve hayvanlar hakkında

Felsefenin en temel sorusu olan insan nasıl bir varlıktır sorusuna cevap ararken, en çok başvurulan yöntemlerden biri insan ile diğer canlılar, özellikle hayvanlar arasındaki farkı ortaya koymaktır. Ve daima insan merkezde durur, çünkü insan düşünebilen, düşüncesini diğer canlılardan farklı olarak daha karmaşık biçimde kullandığı dille başkalarına aktarabilen bir canlıdır. Üstelik bunların yanı sıra insan kendi bilincini bilen, yani kendinin nasıl bir varlık olduğunu bilen, refleksif bilince sahip olan bir varlıktır.

Kendini bilen bir varlık olan insan yaşadığı çevreyi ve kendi dışındaki canlıları da bilmek üzere yola çıkar. Bu yolda en çok ilgisini çeken varlıklar, kimi zaman rakibi, kimi zaman yardımcısı, kimi zaman arkadaşı rolünü biçtiği hayvanlar olur. Hayvan insan eliyle ele alınır ve ilk yapılan tespit insan ile hayvan arasındaki ayrımdan yola çıkılarak yapılır. Yani nasıl insan, hayvan olmayan varlık olarak belirlenmeye çalışılıyorsa, hayvan da insan olmayan varlık olarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Sayısız filozof sadece insan hakkında değil aynı zamanda hayvanlar hakkında da görüş bildirmiş ve önemini vurgulamıştır. Hatta bu görüşlerin bir kısmı hayvan etiğinin çekirdek düşüncesini oluşturmaktadır.

Hayvanlar hakkındaki görüşleriyle öne çıkabilecek bazı filozoflar şunlardır:

Felsefecilerin gözüyle

Antikçağdaki Stoacılardan erken modern döneme kadar, hâkim görüş, hayvanların kendi değerlerine sahip olmayan içgüdü kontrollü varlıklar olduğuydu.

Aristoteles, hayvanın aklının olmaması nedeniyle haklardan da yoksun olarak görüyordu. Descartes ise hayvanların ruhunun olmadığını hatta makine olduklarını ileri sürer.

Descartes'ın ikili görüşünün (res extensa - res cogitans) aksine, Leibniz ruhu ve bedeni bir birlik olarak görür. Her iki varlığı da "belki de tamamen farklı yapıya sahip olmalarına rağmen tamamen aynı şekilde düzenlenen" iki saatle karşılaştırır.[4]

Bu bakımdan Leibniz'in fikri, insan ve hayvan yaşamı arasında bir yakınlaşma, benzerlik ile sonuçlanır. Tanrı'nın yarattığı, hassas ve canlı olan aynı temel malzemelerden oluşan iki varlık özünde aynıdırlar.

Kant, hayvanları aklı olmayan varlıklar olarak insandan ayırsa da hayvanlara hiçbir şekilde kötü muamele edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü bu, nihayetinde insanı ahlaki açıdan köreltecek ve daha sonra insanlarla ilişkilerinde acımasız olma eğilimine yol açacaktır. Bu nedenle Kant, insanların hayvanlar üzerindeki üstünlüğüne de sınırlar koyar. Hayvanların kaba bir şekilde ele alınmasına karşı argümanında, bir hayvan koruma fikrinin değerlendirilmesini formüle eder, ancak bu korumayı yalnızca insanın kendisine karşı ahlaki yükümlülükleri temelinde haklı çıkarır. Yani Kant'ın görüşüne göre, hayvan koruması hayvanın kendisi için gerçekleştirilmemeli, daha ziyade insan ahlakına olan görevinin bir uzantısı olarak anlaşılmalıdır ve bu yolla insan ahlaki duygusunun zayıflatılması engellenmelidir.[5]

Doğa bilimci ve filozof Herder'in insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişki hakkındaki ana fikri, yaratıklar arasındaki bir analojiye olan inancına dayanmaktadır. Herder'e göre tüm canlılar vücut yapıları ve yaşam süreçleri bakımından anatomik ve fizyolojik olarak benzerdir ve bir prototipe göre oluşturulmuştur. Morfolojik benzerliklere ek olarak, tüm canlılar için aynı büyüme, sindirim, üreme ve ölüm yasaları geçerlidir. Hepsinin sinir sistemi ve içgüdüleri vardır. Doğanın tüm organizasyonları bir zincirdeki halkalardır, birbirine kesintisiz geçiş halindedir. Cansızdan insana, dünya, kesintisiz bir şekilde dizilmiş, sürekli olarak birbirini izleyen varoluş biçimlerinin basamaklı bir âlemini temsil eder. Herder'e göre hayvanlar, evrim açısından insanlardan önce yaşadıkları için "insanların ağabeyleridir".[6] Bu düşünce hayvanı insandan üstün yapmamakla birlikte ona karşı şefkatle yaklaşmayı gerekli kılar. Yani zorbalığı ve şiddeti dışarda bırakmayı sağlar. Ancak bunun ötesinde Herder, hayvanla ilgili olarak herhangi bir ahlaki sonuç çıkarmaz.[7]

İngiliz hukukçu ve filozof Bentham faydacılığın -utilitarizmin- bilinen en tanınmış savunucusudur. Bu felsefi

---

[4] Lehrsätze der Philosophie. Monadologie. Letzte Wahrheiten über Gott, die Welt, die Natur der Seele, den Menschen und die Dinge. Textausgabe Dt.-Frz., Übers. & fortlfd. dt. Kommentar Joachim Christian Horn. Königshausen & Neumann, Würzburg 1985.

[5] Immanuel Kant, Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, Hrsg. von Theodor Valentiner, Reclam, 2007.

[6] Hayvanlar insanların ağabeyleridir fikri Charles Darwin (1809-1882) aracılığıyla yaklaşık yarım asır popüler olmuştur. Bu doğrultuda türlerin kökeni doktrininde, insanları hayvan soyağacına eklemiştir.

[7] Herder, Johann Gottfried, Abhandlung über den Ursprung der Sprache, hg. V. Hans Dietrich Irmscher, Stuttgart Reclam 1986.

öğretinin temel ilkesi, mümkün olan en fazla sayıda insan için mümkün olan en büyük mutluluğu elde etmektir. Mutluluk arayışı insan ahlakının temelidir; her eylem, ancak insan mutluluğunu kişinin kendi lehine arttırdığı takdirde iyi kabul edilir.

Bentham`ın faydacı düşüncesi sadece insanları değil aynı zamanda hayvanları da içerir. Ona göre, acı ve ıstırabı hissetme yeteneği açısından, insanlar ve hayvanlar eşit düzeydedir. Bu bakış açısından, Bentham yasal düzenlemeye gidilmesini işaret eder.

İnsanlar ve hayvanlar için eşit haklar gerektiğini savunur. Bu düşüncenin Fransa›da ilk insan hakları bildirgesi yapıldığı ve yayınlandığı döneme denk gelmesi, Bentham'ın geniş çapta bilinir hale gelmesini sağlamış ve bu talep hayvan etiği tarihine geçmiştir.

Bununla birlikte değinmeden geçmemek gerekir ki Bentham hayvanların istismar edilmesini sorunlu görmesine rağmen, hayvanları kullanmak veya öldürmek için "iyi nedenler" olduğunu vurgulayarak, insanın yararını öne çıkarıyor.[8]

Romantizmin merkezi düşünürleri Fichte, Schelling ve Schleiermacher'ın görüşleri de bulundukları dönem göz önünde tutulduğunda oldukça etkileyicidir.

İlahiyatçı ve filozof Schleiermacher, insanlar her bakımdan hayvanlardan üstündür görüşünü savunur, ancak Schleiermacher, organik yaşamın öldürülmesine karşı şaşırtıcı bir bakış açısı getirimektedir. "Felsefi ahlaki doktrininde", yüksek rasyonel varlıklar lehine canlı varlıkları (ister hayvan ister sebze olsun) öldürmenin veya yok etmenin ahlaka aykırı olduğunu beyan eder: "Hiçbir şey kesinlikle hammadde değildir, ancak her şey sadece içinde tasarım halindedir. Bu nedenle, halihazırda bulundukları yerde yaşamı ve tasarımı yok ederek doğa ile akıl arasındaki bağlantıyı geliştirmek bir çelişki olacaktır. Ama hayatın olmadığı yerde, tüm değişimlerde bozulma olmaz. Ancak Schleiermacher, insanın bu ikilemden nasıl kurtulabileceğini ve ahlaki olarak doğru bir şekilde nasıl davranıp aynı zamanda kendini besleyeceğini yanıtlamaz.[9]

Fichte, doğal hukuk teorisinde, doğaları açısından insanlar ve hayvanlar arasında kesin bir ayrım yapar. Bu noktada, insanların hayvanlarla hiçbir ortak yanı yoktur; insan ve hayvan yaşamı arasındaki boşluk, Fichte'nin hukuk görüşünde ifade edilir. Yalnızca insan, onun yasal kavramının bir parçasıdır, çünkü yalnızca insanlar rasyonel varlıklar olarak birbirleriyle ilişkilidir. Hayvanların yasal bir statüsü olmasa da Fichte hayvanlara kötü muamele edilmesini veya hayvanların işkenceyle öldürülmesini hiçbir sebep olmaksızın aşağılık olarak nitelendirmektedir. Bu tutum, sosyal vahşet korkusuna veya bireylere olan özsaygının yitirilmesine dayanmaktadır.[10] Yani ona göre, hayvanlara yapılan kötü muamele sosyal yaşamı ve bireyin kendine olan tutumunu olumsuz etkileyecektir.

Schelling, daha doğa dostu bir dünya görüşüne sahiptir. Dünyayı tutarlı bir sistem olarak görüyor. Organik ve inorganik varlıklar, tüm organizmayı oluşturmak için birbirine bağlıdır. Dünya ve varlıkları belirli yasalara tabidir. Ölmek ve doğmak tesadüfi olaylar değil, gerekli bir ilişkiyi sürdürmeyi amaçlamaktadır.

Schelling, sahip oldukları özelliklerine göre insanlar ve hayvanlar arasında ayrım yapar. Hayvan doğaya daha yakındır, doğaya göre yaşar ve hareket eder ve bireysel zekâdan yoksundur. Hayvanların tüm içgüdüsel eylemleri rasyonel düşüncelerden değil, kör içgüdülerden kaynaklanır.

Schelling, kanaatlerine dayanarak hayvan için herhangi bir etik sonuç formüle etmez.[11]

Schopenhauer, Kant'ın insan merkezli hayvan korumasını, yani insanın kendisine karşı görevinin zarar görmemesi için hayvana yapılabilecek kötü muameleye karşı çıkmasını «çirkin ve tiksindirici» bularak reddeder. Dahası rasyonalizm filozoflarına, kişisel çıkarlarından dolayı insanlar ve hayvanlar arasında "muazzam bir boşluk, ölçülemez bir mesafe" açtığını söyleyerek karşı çıkmaktadır.

Schopenhauer sadece hayvanlar üzerinde görüş bildiren bir filozof değildir. Butz ve Atman olarak adlandırdığı köpekleri ile doğrudan hayvanlarla yaşamı tecrübe etmiştir. Schopenhauer`a göre hayvanlara karşı sempati, insan karakterinin iyiliğiyle o kadar yakından ilgilidir ki, hayvanlara karşı acımasız olan birinin iyi bir insan olamayacağı iddiasında bulunmuştur.

İlginçtir ki, günümüzde de çoğunluk tarafından hayvan sevmeyenin insan sevmeyeceği kanaati kabul görmektedir. Oysa bu görüşü çürütebilecek çok çarpıcı örneklerden bahsedilebilir. Örneğin Naziler, insanlara akıl almaz zulümlere neden olmalarına rağmen, hayvanlara son derece insanca davranmışlardır. İktidarın ele geçirilmesinden hemen sonra, benzeri görülmemiş derecede sert bir hayvan koruma yasası yürürlüğe girmiştir. İnsanlara insanlık dışı muamele eden aynı sadist despotlar, diğer yaratıkların refahı için öncü çalışmalar yapmışlardır. Dolayısıyla, hayvanlara zalim olan kimsenin iyi bir insan olamayacağını belirten Schopenhauer`ın tespiti çok da gerçeği yansıtmamaktadır.

Öte yandan yapılan bazı çalışmalarla, insana kötü davranan, suç işlemiş

---

[8] Bentham Jeremy B, An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, 1988.

[9] Schleiermacher, Friedrich, Kritische Gesamtausgabe. Walter de Gruyter, Berlin / New York 1980.

[10] Fichte, Johann Gottlieb, Grundlage Des Naturrechts, Hrsg. jean-Christophe Merle, de Gruyter, 2016.

[11] Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph, System der gesammten Philosophie und der Naturphilosophie insbesondere. Hrsg. v. Christoph Binkelmann, Andrea Dezi, Vicki Müller-Lüneschloß. Beatrix Editions, London 2017.

kişilerin çoğu zaman öncesinde hayvana karşı da şiddet içeren davranış geliştirdikleri tespit edilmiştir.[12]

Sonuç olarak, Schopenhauer'ın çalışmasında hayvanlar, ahlak kavramına ve yasal statü talebine dahil edilerek takdirleri açısından değerlendirilir ve türlerin katı bir sınıflandırması ile insanlardan uzak olmayan bir konum verilir.[13]

Öte yandan kimi filozoflar düşüncelerini hayvan ve insan arasında analoji kurarak anlatmaya çalışmış, bir şekilde hayvanları felsefi görüşlerine dahil etmişlerdir. Bunun en çarpıcı örneğini Nietzsche'nin eserlerinde bulmak mümkündür.

Nietzsche ateist dünya görüşünün tanınmış bir temsilcisidir. Hayvan, dünyayı olumsuzlama adına öncelikle insanlar için bir metafor rolü oynar. Nietzsche, insanlarda amaçsız yaşayan ve kaderi tarafından kontrol edilen bir hayvan görür. Hayvan doğasına göre, insanın diğer canlıların doğasının üzerine çıkması ve kendisini Tanrı'nın görüntüsü olarak görmesi için hiçbir neden yoktur. İnsan, sayısız diğerleri arasında bir varlıktan başka bir şey değildir. Nietzsche, insanlar ve hayvanlar arasındaki karşılaştırmanın ötesine geçerek, insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişki hakkında birkaç spesifik açıklama yapar. "Menschliches, Allzumenschliches" ("İnsanca, Daha İnsanca") adlı çalışmasında insanları hayvanlarla uğraşırken "tamamen sorumsuz" olmakla suçlamaktadır. Örneğin böcekleri öldürüyor ve yaralıyoruz ya da yaşamalarına izin veriyoruz ve genellikle hiçbir şey düşünmüyoruz. O kadar sakarız ki, çiçeklere ve küçük hayvanlara karşı nezaketimiz bile neredeyse her zaman öldürücüdür diyerek insanın bir yönüyle ne kadar vahşi olduğunu belirtiyor. Öyle ki, Nietzsche, hayvanlara karşı davranışıyla ilgili olarak, insanları "en acımasız hayvan" olarak tanımlar ve insan türünün kibrini eleştirir.[14]

Intermezzo

Burada görüşlerine yer verilen filozofların görüşlerinde ortak olan çök önemli bir nokta vardır: Sadece insanların değil, hayvanların da acı çekebileceğinin farkına vardıklarını, yani pato-merkezciliğe (Pathozentrismus)[15] ulaştıklarını görebiliriz. Bu farkındalık hali, o zamandan beri insanları, dahil olan herkesin yararına ahlaki olarak davranmaya zorladı.

İşte bugün hayvan etiği ve hayvan haklarından bahsedilmesinin çekirdek fikri bu düşünceye dayanır. Temel soru hayvanların insanlardan bağımsız olarak duygularının, ihtiyaçlarının ve haklarının olup olmadığıdır. İşte tam da bu noktada 21. yüzyılda hayvan etiği devreye girmektedir. İngiliz filozof Mary Wollstonecraft sayesinde, hayvan makineleri kavramı 18. yüzyılın başlarında eleştirilmiş, hayvanlar, acı çekebilen ve duyguları olan varlıklar olarak sınıflandırılmıştır. Tıbbi gerekliliklerine rağmen, hukukun üstünlüğüne dayalı modern bir toplumda hayvan deneylerinde bu dikkate alınmaya çalışılmaktadır. Özellikle kozmetik alanındaki hayvan deneylerinden büyük oranda vazgeçilmiştir. Hatta bunu tüketiciler bir ürünü tercih etmeme sebebi olarak görmektedirler.

Aynı zamanda bu yazının başlığı olan insan-hayvan bağımlılık ilişkisi artık, kendi duyguları, ihtiyaçları ve hakları olan bir varlıkla kurulan bağımlılık ilişkisine dönüşme yolundadır.

Az önce dile getirilen teknolojik gelişme ve bu doğrultuda hayvanların endüstriyel ürüne dönüşmesi onların insandan bağımsız bir özne olmalarını nasıl engellediği tartışılmaktadır.

Hayvan ile kurulan, öne çıkan, en temel ilişkilerden bir diğeri belki en önemlisi "sevgi" ile kurulan bağdır. Ancak insanın Antropomorfizm ile hayvana yaklaşması bu ilişkiyi alışıldık "sevgi" anlayışından çok başka bir yere taşımaktadır. Alışıldık "sevgi"nin ne anlamda kullanıldığı bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

Bir bağımlılık ilişkisi olarak hayvan sevgisi

Sevgi çok genel anlamıyla, insanların birine duyduğu güçlü eğilim, duygusal sempati, çekim ve derin bir bağlantı tutumu olarak tanımlanabilir. Ayrıca alışıldık sevgi anlayışı karşıdakini, yani sevgi duyulan özneyi kendi olarak muhafaza etmeyi gerektirir. Ancak hayvan ile kurulan bağda sevilen hayvanın insanlaştırılması -Antropomorfizm-[16] oldukça önemli bir problemdir. Yani hayvanın kendiliğini göz ardı ederek, onu

---

[12] 1970'lerin sonlarında FBI'ın davranış araştırmacıları ciddi şiddet suçluları ve seri katillerle ilgili çalışmaları sırasında, bu kişilerin çocukluk ve ergen zulmünden önce genellikle hayvan zulmünden geçtiğini keşfettiler. FBI psikologlarına göre, daha sonraki sadizm için zemin oluşturan ve bugün seri katillerin hemen hemen hepsinde ortak olan yatak ıslatma, kundakçılık ve hayvanlara zulüm unsurları öne çıkmaktadır.
ABD Hayvanları Koruma Derneği'nin son istatistiklerine göre, hayvan zulmünün yüzde 94'ü erkek failler tarafından gerçekleştiriliyor. Diğer rakamlar, hayvanlara sürekli zulüm ile insanlara karşı şiddet kullanma isteği arasında bir bağlantı olduğunu gösteriyor. Şiddete başvuran hapishane mahkûmlarının yüzde 52'si, kendi türlerini düşünmeden önce hayvanlar üzerinde sadizmini sergilemiştir. Şiddet içermeyen hapishane mahkûmlarının sadece yüzde 17'si hayvanlara işkence yapmıştır.
Sonuç olarak diyebiliriz ki: hayvana iyi davranan insana iyi davranır diye bir çıkarımda bulunamıyoruz ama hayvana kötü davranan insana da kötü davranır, hayvana işkence eden insana da işkence eder diye bir yargıda maalesef bulunabiliyoruz.

[13] Schopenhauer, Arthur, Die beiden Grundprobleme der Ethik. Behandelt in zwei akademischen Preisschriften, 2001.

[14] Nietzsche, Friedrich, Menschliches Alzumenschliches, I und II, Hrsg. Giorgio Colli und Mazzino Montinari, dtv, 1999.

[15] Pathozentrismus kavramı Yunanca πάθος [páthos]: acı çekme ve κέντρον [kéntron]: merkez kelimelerinden oluşur. Buna göre, hayvanlarla belirli bir şekilde ilgilenirken insan çıkarını korumak değil, daha çok hayvanı insan çıkarlarından korumak önemlidir. Bu nedenle pathozentrismus, insan mekezci anlayışın, yani antropomorfizm'in karşısında durur.

insanlaştırarak bağ kurmak buna örnek teşkil eder. İste bu noktada önemli eleştiriler söz konusudur.

Milyonlarca aile için evcil hayvansız bir hayat düşünülemez. Araştırmacılar, bir köpeği veya tavşanı severken evcil hayvanların insanlar üzerindeki olumlu etkilerinden, örneğin insanın tansiyonunun düşmesinden, stresinin azalmasından bahsederler. Ancak sağlıklı ve sözde hayvan sevgisi arasındaki sınırlar akışkandır.

Özellikle birçok yaşlı insan veya yalnız yaşayan insanlar için sadık bir evcil hayvan bazen çocukların yerine geçebilir veya önemli birinin yerini alabilir. Psikologlar, hayvanla derin bir duygusal bağ kurmanın yanlış bir şey olmadığını söylemektedir. Fakat hiçbir koşulda sahiplenilen köpeğin veya kedinin insanlaştırılmaması gerekir.

Eğlence, hayvanın artık hayvan olmasına izin verilmediği, ancak bir aksesuara dönüştüğü yerde biter. O halde hayvanlara zulmün sınırı çok dardır. Hayvanlarda davranış bozuklukları kaçınılmazdır. Örneğin türe uygun beslenme çok önemlidir. Köpekler ve kediler doğal olarak etoburdur. Birinin sadece vegan olduğu için hayvanını vejetaryen veya vegan yiyeceklerle beslemesi kabul edilemez. Bu, eksiklik semptomlarına, hastalıklara ve en kötü durumda köpeklerde ve kedilerde ölüme yol açar. Öte yandan çok seviyor diye bir köpeği çikolata ile tıka basa doyurmak da sağlıksızdır. Bunun için yalvarıyor olması, onun için iyi olduğu anlamına gelmez. Köpekler genellikle yemek yemeyi sever. Bu nedenle beslenmesine dikkat etmek kaçınılmazdır.

Ayrıca evcil bir hayvan sevimli bir oyuncak değildir. Köpeğin kürkü tek başına dışarıda yürüyüşe çıkmak için yeterli görünmüyorsa ve "güzel ve sıcak olsun" diye bir ceket giydirilirse, bir şeyler ters gider. Hayvan, kişinin kendi fantezilerini gerçekleştirme nesnesi olarak hizmet etmemelidir. Örneğin, saç stilleri için saatlerce kuaförde tutma, bakım adı altında tüylerini şekilden şekle sokma hayvanlara eziyet etmekten başka bir şey değildir. Üstelik evcil hayvanlar sosyal varlıklar oldukları ve efendilerini sürü liderleri olarak kabul ettikleri için sessizce acı çekerler. Ancak, böyle bir prosedür türe uygun değildir.

Onu insandan faklı bir canlı olarak görmek, belki de sevilen hayvanın, kurulan bağın hakkını vermenin en iyi yoludur. Bu doğruluk, her şeyden önce, hayvana bir insan ruhu atfetmek istememekten ve kesinlikle karşılığında herhangi bir insan sevgisi vermemekten ibaret olacaktır.

Daha patolojik olan durum hayvan sevgisinin bir tür kendini sevmeye, narsisizme dönüşmesidir. Hayvanları insanlaştırarak, hayvanın haysiyetini ihlal edecek şekilde davranılır. Ve insanlar kendilerini hayvanlardaki her şeyden çok daha fazla sever. Hayvan sevgisi gizli bir öz sevgiye dönüşmüştür. Hayvanlar narsist bir ayna görevi görür. Ve narsisizme ek olarak, egoizm gizlice katılır: Bu durumdaki kişi (ve kişiler) çoğunlukla duygusal ihtiyaçları için kullanabileceği bir hayvan edinir.

Elbette, hemen belirtmek gerekir ki, az önce bahsedilen sevgi adı altında kurulan bağın dışında, hayvanı ne kendi ihtiyaçları ne de insanlaştırarak sevmeyen, aksine hayvanı kendi hakları ve içgüdüleri çerçevesinde bağımsız bir özne olarak değerlendiren sevgi bağına rastlamak da mümkündür.

Son söz

Buraya kadar bahsedilenleri şöyle bir toparlarsak; insanoğlunun ilk hayvanı evcilleştirdiğinden bu yana onunla kurduğu ilişki zamanla değişen şartlar ve teknolojik ilerlemeyle birlikte yazının en başından bu yana vurgulanan "bağımlılık" düzeyini azalmak bir yana daha da artırmıştır. Geçen zaman içinde insan-hayvan arasındaki gereklilik ilişkisi insanın yeme ihtiyacından ulaşımına, salgın hastalıklardan korunmasından suçluları yakalamasına kadar çeşitlenmiştir. Ama insanoğlu yaşamı için bu kadar önemli rol oynayan bir diğer canlıya gerekli özeni ve değeri göstermiş midir sorusuna verilecek cevap maalesef negatif olacaktır. Çünkü insan yeryüzündeki her şeyi sömürme üzerine yola çıkması nedeniyle sadece diğer canlılara değil kendi varlığına da zarar vermiş ve vermeye devam etmektedir. Bunun en çarpıcı örneği, içinde yaşadığımız dönemin doğal dengesinin gitgide insan yaşamını tehdit edecek kadar tahrip edilmesi, erozyona uğraması, bir şekilde yok edilmesidir. Doğanın parçası olan -insan dahil- bütün varlıklar bu felaketten etkilenmektedir. Günümüzde doğadaki canlı yaşam hiç olmadığı kadar yok olma tehdidi ile karşı karşıyadır. Nietzsche'nin belirttiği gibi "en acımasız hayvan insandır" ve sevgi ile ya da sevgi adına bile öldürme kabiliyetine sahip tek canlıdır.

Kaynakça

Bentham, Jeremy, An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, 1988.

Schleiermacher, Friedrich, Kritische Gesamtausgabe. Walter de Gruyter, Berlin / New York 1980.

Fichte, Johann Gottlieb, Grundlage Des Naturrechts, Hrsg. jean-Christophe Merle, de Gruyter, 2016.

Herder, Johann Gottfried, Abhandlung über den Ursprung der Sprache, hg. V. Hans Dietrich Irmscher, Stuttgart Reclam 1986.

Kant, Immanuel, "Grundlegung zur Metaphysik der Sitten", Hrsg. von Theodor Valentiner, Reclam, 2007.

Leibniz, Lehrsätze der Philosophie. Monadologie. Letzte Wahrheiten über Gott, die Welt, die Natur der Seele, den Menschen und die Dinge. Textausgabe Dt.-Frz., Übers. & fortlfd. dt. Kommentar Joachim Christian Horn. Königshausen & Neumann, Würzburg 1985.

Nietzsche, Friedrich, Menschliches Alzumenschliches, I und II, Hrsg. Giorgio Colli und Mazzino Montinari, dtv, 1999.

Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph, System der gesammten Philosophie und der Naturphilosophie insbesondere. Hrsg. v. Christoph Binkelmann, Andrea Dezi, Vicki Müller-Lüneschloß. Beatrix Editions, London 2017.

Schopenhauer, Arthur, Die beiden Grundprobleme der Ethik. Behandelt in zwei akademischen Preisschriften, 2001.

Wild, Markus, Tierphilosophie. Erwägen Wissen Ethik, 2012.

İnternet sitesi. Kaynak: www.grube-samson.de- 01. Haziran 2021.

[16] Antropomorfizm [Yunan anthrōpomorphos'tan = insan benzeri; Adj. Anthropomorphic], biyolojide insan davranışının, özelliklerinin ve insan şeklinin hayvanlara aktarılması için bir terim olarak kullanılır. Bir insanlaştırma söz konusudur. Örneğin; "kurnaz" tilki, "hırsız" saksağan, "çalışkan" arı.

Hande ÖĞÜT

Ekolojik ve vejetaryen feminist perspektiften hayvan sevgisi

Sevdiğimizi yiyebilir miyiz?

Hapsederek, köleleştirerek, zarar vererek, öldürerek sevebilir miyiz?

Peter Singer "Hayvan Özgürleşmesi"nin önsözünde, konuyla ilgili kitap yazdığını duyunca kendisini heyecan ve ısrarla çaya davet eden hayvansever bir kadının evine karısıyla birlikte yaptıkları ziyareti anlatır.[1] Kadın bir arkadaşını daha çağırmıştır, zira hayvan hakları ve hayvan özgürleşmesi kuruluşlarının olmadığı, hayvan refahının kedi ve köpek sevenlere özgü bir mesele olduğu o dönemler ('70'ler), hayvanlarla ilgili böylesi bir kitap yazmak hayli ilginçtir:

"Ev sahibemizin arkadaşı eve bizden önce gelmişti ve gerçekten de hayvanlar üzerine konuşmaya can atıyordu. 'Hayvanlara bayılıyorum' diye başladı. Uzun süre hiç durmamacasına konuştu. Kendisine ikram edilen jambonlu sandviçi alırken konuşmasına ara verdi ve sonra bize kaç hayvanımız olduğunu sordu."

Hayvanları pek sevdiğini iddia edip jambonları mideye indiren kadının riyakârlığını kınamak ve hayvan sevgisine dair bu türden işlevselci duygularla arasına mesafe koymak niyetindeki Singer'ın cevabı şöyledir:

"Hayvanlara özel bir 'ilgi' duymuyorduk. Birçok insanın aksine, kedilere, köpeklere ya da atlara öyle aşırı bir düşkünlüğümüz yoktu. Biz hayvanları 'sevmiyorduk'."

Singer'ın bir şeyi ne olmadığı ile tarif etme çabası, limitli, göreceli bir sevginin, limitsiz, koşulsuz bir sevgiyi

[1] "Peter Singer, Hayvan Özgürleşmesi, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı, 2005.

tanımlayamayacağını gösterirken, hayvanlarla kurulan ilişkinin nasıl bir ilişki olduğunu da sormamıza vesile oluyor. Bir sahiplik-kölelik ilişkisi mi, bir sevgi ve iletişim mi, bir ikame ve gösteriş mi, paylaşım mı, faydacılık mı, bilinç mi, orta sınıf hassasiyeti, burjuva şımarıklığı mı?

Çocukken çok sevdiği kuşunu yedi diye kedilere düşman olup zarar veren bir adam olan komşumuz, kendi savunmasına göre "tabii ki hayvansever"; kuşları, köpekleri seviyor, onlara yuvalar yapıyor. Evinde onlarca cins kedisi olan bir başka komşumuz da kürklerle, yılan derisi ayakkabılarla gezerken kendini hayvansever olarak tanımlayabiliyor. Herkesin çevresinde vardır: biri sadece sevimli hayvanları seviyor, diğeri "cins" hayvanları seviyor, öteki sadece kendi hayvanlarını, bir başkası sadece dişi kedileri seviyor; kadınlar küçük, erkekler büyük köpek seviyor; erkekler aslan-kaplan, kadınlar minik kuş, kuğu, kedicik oluyor vb...

Aslında hayvan sevgisi de cinsiyetli, sınıfsal, ayrımcı bir olgu mu? Tüm hayvanları koşulsuz ve oldukları haliyle sevmeyi mi gerektiriyor yoksa istisnalar var mı? Herkes kalbinin sınırları çerçevesinde mi seviyor? Duygusal bir şey mi yoksa kültürel mi? Öğrenilen bir şey mi yoksa fıtrat mı? Nasıl insanların hepsini sevmiyorsak, tüm hayvanları da sevmeme tercihimiz yok mu? Hepsini sevmezsek hayvansever olamaz mıyız?

İnsanın aklına türlü soru geliyor...

İngiliz köpekleri, siyam kedileri, egzotik evcil hayvanlarıyla övünürken, manda, inek, sığır, öküz, domuz gibi hayvanlardan -tabaklarına kalın bir biftek olarak gelmediği sürece- iğrenenler; köpeklerini birer köleye dönüştürmek için eğitim merkezlerine gönderenler, her fırsatta onlara bağırarak "öğretmeye" çalışanlar; sokaktaki sahipsiz kediyi evlat edinmek yerine illa cins kedi diye tutturanlar; sokak hayvanlarıyla ilgilenmeyen paragöz veterinerler; kimi hayvanları -aslan, kaplan, kartal- yüceltip kimi hayvanları -yılan, akrep, fare, tilki- aşağılayan,

negatif söylemlerle inciten insanlar; hayvanları yarıştırmak için besleyenler, üzerinden para, rant elde edenler, hayvan koleksiyoncuları hayvansever midir? Kedileri kurban eden Satanistler şeytani ve günahkâr, kümes ve çiftlik hayvanlarını kurban eden dindarlar inançlı ve iyi insanlar mıdır? Bir köylünün kedi sevgisiyle bir burjuvanınki bir midir? Et yiyen insanlar da hayvansever olabilir mi? Hayvanları sevmeyen, gücü yettiğini öldüren bir aileden hayvan seven bir çocuk çıkabilir mi?

Pazardan zorla aldırdığı civcivi büyümeye başlayınca babası tarafından kesilen bir çocuk; tırmalar, ısırır diye korkutularak kedilere, köpeklere taş attırılan bir diğer çocuk; babası avcı mezbahacı, kasap, hayvan tüccarı vb. olan bir başka çocuk... Babası, et yoksa sofraya oturmayan, kınalı kuzusu kurbanda kavurmaya dönüşen, babası kızınca "eşşek herif", "hayvanoğlu hayvan", "domuz suratlı", "pis köpek" diye bağıran bir çocuk hayvanları sevebilir mi?

Müziksever, kitapsever, sanatsever, hayırsever vb. denildiğinde sormadığımız bu türden soruları hayvan sevgisi söz konusu olduğunda niye soruyoruz? Çünkü hayvan sevgisi sadece duygusallık ve öznellikle ilgili değil, tümüyle etik bir tutum, bir bilinç ve politik bir duruş. Hayvanlarla aranın iyi olması, onları ayırt etmeksizin, hissedebilen birer canlı olarak görebilmek, sevebilmek, mutlu ve özgür olup olmadıklarını algılayabilmek öncelikle, çocukluğa, aileye, kültür ve eğitime, ilk kodlamalara, toplumsal bilinçdışına dayanıyor.

Zira antik kültürlerde hayvanlarla kurulan organik bağ, burjuva aile modelinin gelişimiyle birlikte evcil bir pratiğe, "hayvanseverlik" olgusuna dönüştü ve zamanla sınıfsal bir hal almakla birlikte türcülüğü, hayvanların metalaşmasını ve ticaretini de beraberinde besledi.

Çocukken pek çoğumuz bazı hayvanlardan korkutulmuş, uzak tutulmuş, bazılarını çirkin, sinsi, zararlı vb. kategorisine koymayı öğrenmişizdir. Ailemiz de seviyor ya da rıza gösteriyorsa kedimiz, köpeğimiz, kuşumuz, balığımız, hemstırımız, tavşanımız olmuştur en çok. Hayvanat bahçeleri ise çocuklar başta pek çok insanın, hayvan sevgisi tohumlarının atıldığı, kimi hayvanlarla ilk kez yüz yüze gelindiği, kimileriyle dolaysız ilişki kurulduğu ve yakınlaşabilmenin öğrenildiği önemli alanlardır. Keza dev akvaryumlar, yunus gösterileri, kimi turistik çiftlik ve bahçeler, at yarışları, sirkler... Türlü hayvanatla bu şekilde karşılaşabilmenin heyecanını yaşarken mutlu ve sevgi doluyuzdur. Peki, hepsinin özgür olabildikleri yaşam alanlarından koparılıp bir tür gösteri hayvanına dönüştürülerek metalaştırıldığının farkında mıyızdır?

Hapsederek, köleleştirerek, zarar vererek, öldürerek sevebilir miyiz?

Bu ve benzeri sorulara yanıt vermektense hayvanları sevmediğini söyleyerek ironi yapan ve hayvan özgürleşmesine birincil önem atfeden Peter Singer haklı, ancak bizzat kendisinin hayvanlardan, "insan olmayan hayvanlar", "insan dışı hayvanlar" şeklinde söz etmesine, hayvanları, insan kategorisi üzerinden açıklamasına, insana biçtiği bu birincil role ne demeli? Tüm hissedebilir varlıklar etik topluluğun bir üyesi olduğu halde Singer ve benzeri hayvan özgürlüğü savunucularının, sadece insan benzeri bir bilişsellik ve özfarkındalık sahibi olanların etik topluluğun tam üyesi olduğunu kabul etme fikrine ne demeli?

Neden insan daima ilk sırada? Neden hem hayvanlar, hem insanlar, hem bitkiler, tüm canlılar değil de "insanlar ve insan dışı hayvanlar"? Ve neden insanı erkek tanımlıyor? İnsanlığı, insanoğlu oluşturup sürdürüyorsa, "insan dışı hayvanlar"ı Havva kızları mı oluşturuyor?

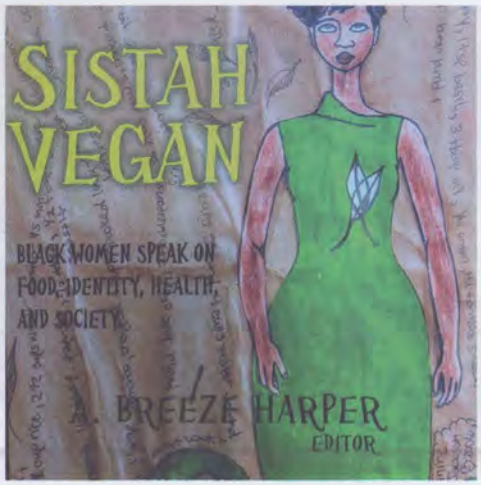
İnsanı, "doğanın ve tüm canlıların efendisi beyaz erkek" olarak tarifleyip, kadınları ve hayvanları denetlenmesi ve ehlileştirilmesi gereken vahşi doğanın karşılığı olarak kuran bir uygarlık fikrinin içinden çıkan insan merkezci yaklaşım, "insan dışı hayvanları" sevebilir mi?

Ya da sevmeli mi?

Erkekler tarafından işlenen kadın cinayetlerinin nedeni hep sevgi değil mi? Et yemek bir sevda, avlanmak bir tutku, fethetmek bir coşku, kurban sunumu tanrılara duyulan sevgiden değil mi?

Hem Doğu hem Batı kültürü, destanlar, mitler, romanlar, gelenekler sevdiğini öldüren, yiyen, yutan, aşktan eriyen, öldüresiye, ölümüne seven kahramanların hikâyeleriyle, ölü kadın, ölü hayvan, ölü doğa imgeleriyle, av sahneleriyle resmedilmiş tablolarla yüklüdür. 18. yüzyılda özellikle de varlıklı erkekler arasında saplantılı bir merak haline gelen ölü beden ve organik olmayanın cinsel çekiciliği, insanlığın doğadan kopuşu ve duygulara yer vermeyen kapitalist endüstri çarkının içinde beyaz erkeğin üstünlüğünü savunan 19. yüzyılda etin ırksal politikasına dönüşmüş ve 20. yüzyılda etin cinsel politikası, porno endüstrisini oluşturmuştur. Pornografinin kölelik gereçleri (zincirler, gütme sopaları, kementler, tasmalar, kancalar vb.) hayvanların zaptını çağrıştırır, hayvanların pek tercih edilen yenilebilir bölgeleri (kalça, but, göğüs), damızlık oluşları kadınları fetişleştiren sembolik dili çağrıştırır. Genelde yenilen, etinden, sütünden, yumurtasından faydalanılan ve sömürülen hayvanlar dişi hayvanlardır. Kadınlara ve hayvanlara uygulanan şiddetin unsurları aynıdır: Nesneleştirme, beden parçalarının fetişleştirilmesi, fiziksel şiddet, ruhsal şiddet ve tüketme; hayvanın fiilen tüketilmesi ya da pornografi, tecavüz, dayak yoluyla kadın bedeninin tüketilmesi... Kadınları hayvanlaştıran, hayvanları da cinselleştirip dişilleştiren ve her ikisini de sömüren ideolojiyi "etin cinsel politikası" olarak adlandıran Carol J. Adams'a ilham olan feminist düşünürler de bu ideolojiyi benzer tanımlarla ifade etmişlerdir. Simone de Beauvoir'nın "etçil kibir", Kate Millet'ın "cinsel yamyamlık", Mary Daly'nin "kadınkırımcı oburluk", Andrea Dworkin'in "ruhani yamyamlık", Ti-Grace Atkinson'ın "metafizik yamyamlık" olarak tanımladığı bu erkek egemen şiddet, negatif anlamda özdeşleştirilen kadınları da

hayvanları da seks ve üreme nesnesi olarak sömürüyor, tutsak ediyor, öldürüyor, şiddete maruz bırakıyor, nesneleştiriyor.[2] Düalist Batı kozmolojisi, kartezyen indirgemecilik ve Baconcu eril bilginin köklerinden beslenen bu ideoloji, kapitalizm, ırkçılık, cinsiyetçilik ve militarizmle gayet organik ilişkiler içinde "doğaya tecavüz"e devam ediyor.

Böylesine iç içe geçmiş güçlü hegemonik yapılar, sadece sevgiyle ya da kimi haklar vererek aşılabilir mi?

İlk politik hayvanseverler: vejetaryen süfrajetler

Antik kültürlerde şifacılığın ve ağaçlar, bitkiler, hayvanlarla ilişki kurmanın tanrıçalara bahşedilmiş bir imtiyaz olduğuna inanılırdı. Dişil tanrıça kültü, yaratıcı ve yaşamı kutsayıcıydı. Tanrıçalara sunulan adaklar kurban edilen hayvanlar değil, meyveler, çiçekler, bitkiler ve bitkilerden yapılan türlü elyaflardı. Ataerkiden önce yaşandığı düşünülen anaerkil dönemi formüle edenler, tümüyle doğayla barışık ve hayvanların zarar görmediği bir evren tanımlamışlardır. Elizabeth Gould Davis, vejetaryen anaerkil düzenin hayvan yiyen bir ataerki tarafından yıkıldığını iddia etmektedir. Aynı görüş June Brindel'in "Ariadne: A Novel of Ancient Crete" adlı kitabında da mevcuttur. Kanlı kurban törenini eril bir gelenek olarak tanımlayan Brindel'e göre, ataerkil yönetimin zaferi, hayvanların katledilmesini ve erkek tanrılara tapılmasını da beraberinde getirir:

"Tanrıçalara sunulan adaklarla ilgili önceki kayıtlarda yalnızca meyveler ve tahıllar var. Hayvanların kesilmesi ne zaman eklendi?"[3]

Pek çok antropolog, sosyal bilimci, filozof ve tanrıça inançlarının çoğu, ataerkiden önce bir anaerkiyi varsayar. Oysa Cynthia Eller'in de belirttiği gibi tarihöncesi dönemde tanrıça figürünün baskın olması anaerkillik için bir kanıt değildir. Anaerkil toplumlar aslında hiç olmamışlardır! Âdem'in yani ilk erkeğin, ilk kez kadını ve hayvanları adlandırmasından, yönetmesinden ve sömürmesinden itibaren ataerkil kültür oluşmaya başlamış, erkek doğanın, kadının ve hayvanların efendisi ilan edilmiştir.

Platoncu görüşe göre kadın, hayvani isteklerle kuşatıldığı için aşkınlığa erişemez, bu düşünceleri paylaşan pek çok filozof ve din adamı tarafından yüksek bir mevkiden kurulan akıl kategorisi erkek, aşağı bir yerden kurulan beden kategorisi ise kadın olarak tahayyül edilir. Ortaçağda kilise babaları kadının insan olup olmadığını tartışmış, doğanın bilgisini kullanan hayvanlarla iletişim kurabilen kadınlar cadı yaftasıyla yakılmış ve kadının şeytani, hayvani bir doğası olduğu inancı, dini ve batıni düşünce yapısını aşarak felsefi, kültürel ve bilimsel çevrelerde de kabul görmüştür.[4] Carolyn Merchant'ın belirttiği gibi, bilimsel dünya görüşü, doğayı, emirleri erkekten alan ve onun otoritesi altında çalışan bir kadın olarak düşünür.[5] Kadının eksikliği ama aynı zamanda taşkınlığı düşüncesi üzerine temellenen eril bilim, ruh bilim ve kültür, kadın bedeninin/cinselliğinin tıpkı hayvanlar gibi evcilleştirilmesi ve denetlenmesi gerektiğine elbirliğiyle kanaat getirmişlerdir.

Erkek akıl, felsefe, bilim, teknoloji ve sanayinin geliştiği Aydınlanma çağı, hiç de aydınlık bir dönem değildi. Dönemin iktidarı elinde bulunduran beyaz, sömürgeci egemen kültürü, kadınların, hayvanların ve beyaz olmayan ırkların ilkel/vahşi

---

[2] Carol J. Adams, Etin Cinsel Politikası, çev. Güray Tezcan & Mehmet Emin Boyacıoğlu, Ayrıntı, 2000.

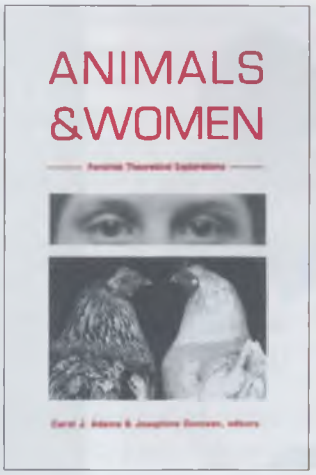
[3] June Rachuy Brindel, Ariadne: A Novel of Ancient Crete, St. Martin's Press, 1980.

[4] Cadılık kurumunun oluşturulması ve cadı avlarına ilişkin Psikeart'ın Nefret (No: 42, 2015) ve Sadizm (No: 54, 2017) temalı sayılarında uzun uzadıya yazdığım için burada fazla uzatmayacağım.

[5] Carolyn Merchant, The Death of Nature, New York, Harper, 1980.

doğayı temsil ettiklerini öne sürerek, beyaz, fetihçi ırkların üstünlüğünü güvence altına almış, fethedip denetlenmeyi meşru kılmıştı. Ayrıcalıklıların bu iktidarına karşı gelişen Fransız Devrimi'yle birlikte bir özgürleşme umudu gelişti. Madem herkes eşit haklara sahip olmalıydı, kadınlar ve hayvanlar neden bunun dışında kalıyordu?

18. yüzyıl sonlarında kadın hakları hareketi ile hayvan hakları hareketi negatif anlamda birbiriyle eş tutularak, parodi haline getirildi. Mary Wollstonecraft'ın kadınlar için eşit haklar talep ettiği ve bu nedenle son derece saçma ve gülünç bulunan "Kadın Haklarının Savunusu"nun (1792) hemen ardından, döneminin önemli akademisyenlerinden Thomas Taylor, "Hayvan Hakları Savunusu"nu yazmış ve kadınlara özgürlük, eşitlik gibi haklar veriliyorsa kedilere, köpeklere neden verilmeyeceğini tartışmıştır. Bu bağlamda hayvan-kadın özdeşliğini negatif anlamda kullanarak kadınların da hayvanların da haklarının olmasının ve eşitlik düşüncesinin anlamsızlığını, hatta gülünçlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır.

Kendisine pek çok yandaş bulmuştu elbette, neyse ki cumhuriyetçiliğe adanmış devrimciler arasında bu eril kibre, üst sınıf zevklerine, avcılığa ve et yemeye karşı çıkan vejetaryenler vardı. Rahip Sylvester Graham tarafından başlatılan Grahamizm, romantik vejetaryenlerin çoğalmasında etkili oldu. Kapitalist düzeni ahlaksal çürümeyle bir tutan Rahip Graham, bu çürümeyi, hayvansal gıdanın insan beslenmesine dahil edilmesine dayandırıyordu.

Etsiz cennet bahçesi fikrini savunan romantik vejetaryenler, Adams'ın belirttiği gibi, "Et yemenin cennetten kovuluşa neden olduğu tespitiyle efsaneyi dönüşüme uğratmışlardı. Cennetten kovuluşa bu gözle bakmak, Havva'yı baştan çıkarıcı kadın rolünden uzaklaştırır ve dünyadaki bütün kötülüklerin nedenini kadınlar olarak belleyen ataerkil takıntıya karşı panzehir olur".[6]

Et yemek, aristokrat, zengin ve ayrıcalıklı erkeklere özgü bir gelenekti. Şehveti de beslerdi, öfkeyi de. Erkeğin şehveti beslenmeli, kadınınki dindirilmeliydi. İnanışlara göre et erkeklere güç verir, kadınlarda ise âdet sancılarına ve erken cinsel arzulara neden olurdu. Bu nedenle Viktorya döneminde genç kızlar arasında etten tiksinme olgusu yaygındı. Mary Wollstonecraft'ın kızı Mary Shelley'nin meşhur romanı "Frankenstein"*ın* canavarı bir vejetaryendi; ve tabii Mary'nin kendisi de. Ancak et yememek yalnızca saflığı korumak ve cinselliği kontrol etmek için uygulanan bir pratik değildi, hayvan hakları ve kadın hakları ile politik açıdan da bağlantılıydı. Vejetaryenliğin öncüleri, kadın cinselliğini, doğum kontrolü hakkını ve kürtajı da savundular.

19. yüzyılda süfrajetlerin (kadın hakları savunucuları) çoğu vejetaryenliği benimsemişti. Köleliğin kaldırılması ve kadın haklarının tanınmasını savunan ilk beyaz Amerikalı kadınlar olan Sarah Moore Grimké ve Angelina Emily Grimké kardeşler; "İçkiden Tamamen Sakınma, Kadın Hakları ve Vejetaryenlik" örgütünün kurucuları Susan B. Anthony ve Elizabeth Cady Stanton; Kızıl Haç'ın kurucusu Clara Barton; kadın hakları konusunda dersler veren Amerikalı doktor, reformcu ve sağlıklı yaşam uzmanı Harriot Kezia Hunt; Matilda Joslyn Gage, Alice Stockham, Jessica Henderson, Edith Ward, Margaret Fuller, Charlotte Perkins Gilman başta olmak üzere birinci dalga feministleri eserlerinde ve eylemlerinde, hayvanlara yönelik duyarlılıklarını ve vejetaryenliklerini kadın hakları paralelinde vurgulamışlardır. 1890'larda İngiltere'de bir grup kadın, bir feminist vejetaryen işçi sınıfı gazetesi çıkarmış, 1910'da Kanadalı süfrajetler vejetaryen bir lokanta açmıştır.

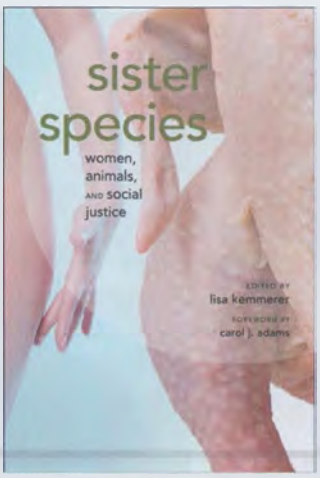
Erkek egemenliğini, hayvanlara yönelik zulmü ve eril bir mit olan et yemeyi reddeden bu vejetaryen süfrajetler, 19. yüzyılda yeni bir kadın kimliğinin oluşmasını sağladılar. Süfrajet ve sağlık reformcusu yazar Mary Gove Nichols, erkek egemenin mitleştirdiği kadın modeline karşı geliştirilen "yeni kadın" hakkında şunları yazdı: "Pisboğazlı adamın teki için domuz ve öteki yemekleri pişiren, tecrit edilmiş bir evin hizmetçisi olmayacak."[7]

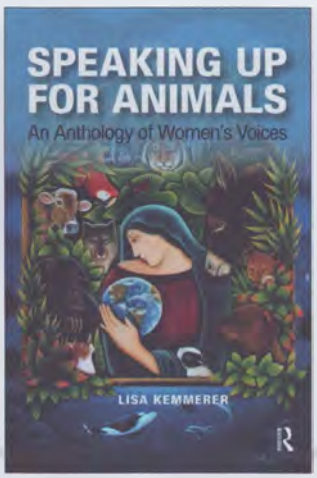
Böylelikle, Viktorya çağının evdeki melek imgesi aşındırılmaya,

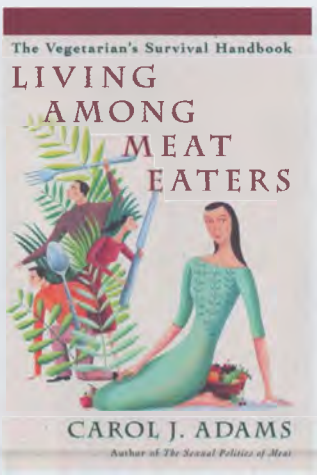
[6] Carol. J. Adams, age.

[7] Aktaran Adams, age.

ataerkil aile kurumu ve kadının ev içindeki konumu da sorgulanmaya ve yeni bir edebiyat kanonu oluşmaya başladı. Yeni kadını, özgür ve aileden bağımsız kurgulayan, kadının özgürleşmek için ekonominin en küçük birimi olan aileden kurtulmasını öneren Charlotte Perkins Gilman da bir hayvan refahı eylemcisiydi. Özellikle kendi dönemindeki kürk ve kuş tüyü modasını eleştiren Gilman'ın "Herland" (Kadınlar Ülkesi) adlı kült eseri, ilk feminist vejetaryen ütopya idi.[8] Kadınların doğayla, hayvanlarla dost olduğu bir evren kurgulayan Gilman'a göre "Et yeme hayatımızdan silinirse savaşlar da bertaraf edilebilir"di.

Gilman'ın yanı sıra I. Dünya Savaşı sırasında, savaşan bir dünyaya ve erkeklere bağımlı kalmayı reddeden çok fazla feminist vejetaryen barış yanlısı vardı. Mary Alden Hopkins, evlilik, dayak, etle beslenme, hapishaneler, savaş, devlet okulları ve hükümet gibi birbiriyle iç içe geçmiş yerleşik kurumlara isyan ederken, Isadora Duncan özyaşamöyküsü "My Life"ta (1927) savaş ve et yeme bağlantısı üzerine izlenimlerini, deneyimlerini aktarıyordu. Aynı bağlantıyı kuran Agnes Edna Ryan da yayımlanmamış otobiyografik romanında vejetaryenliği erkek egemenliğine direnmenin bir yolu olarak gösteriyordu.

Her ne kadar süfrajetlerden hoşlanmasa da savaşa ve Viktorya çağı erkekleri arasında pek yaygın sportif bir merak olan kuş avcılığına hiddetle karşı gelen Virginia Woolf, "*Üç Gine*"de (1938) şöyle yazmıştı: "Tarih boyunca neredeyse hiçbir insan evladı kadının tüfeğinden çıkan bir kurşunla yere yığılmadı. Kuşların ve diğer hayvanların büyük çoğunluğu sizin tarafınızdan vuruldu, bizim değil."[9]

19. yüzyıl feminist yazarlarının etçil erilliğe karşı çıkışları, deneyimlerini ve düşüncelerini cesurca aktarabilmeleri sayesinde kadınlar, kendilerini de hayvanları da nesne konumundan özne konumuna taşıdılar, hâkim kültüre karşı öncü ve değerli bir başkaldırı ortaya koyarak hem feminist vejetaryen bir edebi geleneğin yapıtaşlarını hem de ekofeminizmin vizyonunu oluşturdular. Marge Piercy, Margaret Atwood, Alice Walker, Audre Lorde, Iris Murdoch, Helen Yglesias, Ursula K. Le Guin, Jeanette Winterson, Han Kang gibi değerli yazarlar, onların açtığı bu yoldan ilerleyen feminist vejetaryenlerdi.

Yenilebilir kadın, yenilebilir hayvan; etin cinsel politikası

1970'lerde oluşmaya başlayan "İkinci Dalga"yla birlikte, özel olan/alan politize edildi ve erkek egemenliği tüm kurumlarıyla birlikte sorgulanmaya başlandı. Savaş, erkeklik ve et arasındaki bağlantılar bu kez kadına ve hayvana yönelik kurumsal şiddet, cinsel şiddet ve erkeklerin özel şiddeti odağından kuruldu. Vejetaryen ve feminist Brigid Brophy'nin belirttiği gibi, "Sanayileşmiş Batı dünyasının kadınları, aslında modern bir hayvanat bahçesindeki hayvanlar gibiydi". Hesapta özgürleşmişlerdi ama bu ancak kafesler ardındaki hayvanların özgürlüğü kadardı. Margaret Atwood'un dilimize "Evlenilecek Kadın" olarak çevrilen "The Edible Woman" yani "Yenilebilir Kadın" (1969) adlı ilk romanı, bu çelişkiye işaret eden ve radikal feminist hareketin güçlü etkisini de haber veren eşsiz bir manifestodur.

Tüketici davranışlarını ölçen bir araştırma şirketinde çalışan Marian, sevdiği erkekten evlenme teklifi alınca havalara uçar. Ancak aile evlilik gibi mülkiyetleri reddeden edebiyat öğrencisi Duncan ile tanışınca kafası karışır. Hayatını, Peter'i, evliliği, aşkı, bedenini sorgularken et yiyememeye başlar: Yoksa kendi bedeni de Peter için tüketilecek bir nesne midir? Vejetaryen hayatı ilerledikçe duruşu, bedeni değişir, sanki bağımsız bir kadın olmuştur. Ama bununla baş edemez ve bir süre sonra yeniden et yemeye ve erkeklerle çıkmaya başlar. Marge Piercy'nin "Small Changes" (1973) adlı romanı, adeta bu kadınsı baş

[8] Charlotte P. Gilman, Kadınlar Ülkesi, Çev: Seher Özbay, Otonom Yayıncılık, 2007. Gilman'ın bu ütopyasından Psikeart'ın Gelecek temalı sayısında (No: 71, 2021) detaylı olarak bahsetmiştim.

[9] Virginia Woolf, Üç Gine, çev. İlknur Güzel, İletişim Yayınevi, 2010.

edememe haline, romantik aşk olgusuna bir sekte vurma imkânı olarak gelir.[10] Kapitalizmi, cinsiyetçiliği, militarizmi sorguladığı yapıtlarıyla tanınan Piercy, "Zamanın Kıyısındaki Kadın" adlı bilimkurgu romanında cinsiyetçilikten arınmış, doğayla barışık bir ütopya yaratırken, "Küçük Değişimler"de bu tasarımını gerçek hayata uyarlamıştır. Liseden sonra hayatının aşkıyla evlenerek muradına eren Beth, yıllar içinde "ölü bir hayvan yiyen kapana kısılmış bir hayvan" olduğunun ayırdına varır. Küçük gibi görünen devasa bir değişimle başlar hayatını yeniden kurmaya. Et yemeyi reddeder... Kadınlara ve hayvanlara karşı yürütülen savaşta vicdani retçi olur. Erkek egemenliğini ve cinsel baskıyı et yemeyle bağdaştırarak evliliğini sonlandırır, lezbiyenliğini keşfeder.

Atwood'un kahramanı Marian'ın feminist bilinci, "vejetaryen bir sekte vurma"ya tam yaklaşmışken erkek egemen etçil dünyaya dönüşüyle yarıda kalır. Piercy'nin Beth'i ise devrimci bir bilinçle birlikte yeni bir eylemlilik de sergiler. Carol J. Adams'ın tanımladığı gibi "vejetaryen bir sekte vurma" gerçekleştiğinde dört tema baş gösterir: "Eril şiddet eylemlerinin reddi, hayvanlarla özdeşleşmek, erkeğin kadın üzerindeki denetimini tanımamak ve kadına karşı tahakküm, savaş ve et yemeden ibaret olan günahkâr dünyanın karşısına vejetaryenlik, barışçılık ve feminizmden oluşan ideal bir dünya yerleştirmek."[11]

Adams'ın görüşlerinden hayli etkilendiği hocası ve "Etin Cinsel Politikası" adlı kitabının ilk okuru olan Mary Daly'ye göre savaşın, şiddetin, baskının, yeryüzünü yok etmenin kaynağı erkek egemen dünya görüşü ve erkeklerdir. "Gyn/Ecology"de (1978), erkek egemenliğine, erkek tanrılara karşı bir alternatif önerir: Feminist ruhanilik, dişil enerji, doğayla barışık ve iç içe bi yaşam... "Çünkü bizler, hayvanlar ve ağaçlar, rüzgâr ve denizler gibi dünyanın cevherine kök salmışızdır. Bizim özümüz, onun özdeklerindedir."[12]

Maneviyatçı ve lezbiyen feminizme çok değerli kuramlar kazandıran ve yazılarımda sık sık andığım Mary Daly, köklerini "Derin Ekoloji"den alan ve tanrıça tinselliği ile kadınların doğaya yatkınlığını olumlayan ekofeminist kampa yakındır. Tanrıça inançlarını, anaerkilliği, şifacılığı, bitkileri, hayvanları ve dişil doğal bir yurt tasavvurunu öne çıkaran maneviyatçı, dinsel varoluşçu feministler, kendilerini doğaya ve onun kutsallığına adamışlardır.

Ekofeministlerin bir diğer kolu da 19. yüzyıldan beri sürüp gelen hayvan hakları hareketinin desteklendiği ve kadınlarla hayvanların patriyarkal kültürde aşağılandığı ve birbirine benzeştirildiğini eleştiren kamptır. Marksist ve sosyalist ekofeministler vejetaryenliği savunur, hayvanlara ve doğaya yapılan her türlü kötü muameleyi eleştirir. Et yemeyi kapitalist üretim biçimlerine bağlar ve et tüketiminin sınıfsal yapısına dikkat çeker. Toplumsal ekolojik feministler, sömürünün çok yönlü temelleri hakkındaki araştırmaları birleştirerek, tüm bu sömürü biçimlerinin birbirlerini karşılıklı olarak belirleyip desteklediklerini gösterirler.[13]

Feminist vejetaryenler, kadınlara ve hayvanlara erkeklerce yapılan zulmün ve hayvanların "et" haline getirilmeleri ile kadınların cinsel nesnelere indirgenmesi arasındaki benzerliğe işaret ederler. Vegan feministler ise insan merkezci bir feminizmi reddeder ve hiçbir canlının, bir diğerinin çıkarı için sömürülemeyeceğini savunurlar.[14]

---

[10] Marge Piercy, Küçük Değişimler, çev. İrem Sağlamer, Ayrıntı, 1998.

[11] Adams, age.

[12] Mary Daly, Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism, Beacon Press, 1990.

[13] Ekofeminizmin tarihinden, öncülerinden, farklı kamplarından, kuram ve eylemlerinden Psikeart'ın Kibir, (No: 56, 2018) ve Tükenmişlik (No: 15, 2011) temalı sayılarında söz etmiştim.

[14] Günümüzde hayvan hakları hareketinin yaklaşık yüzde sekseni, iki tahakküm biçiminin ne kadar iç içe geçmiş olduğunu anladıkları için kadınlardan oluşuyor. Vejetaryen ve vegan feminizm, Batı ülkelerinden sonra Türkiye'de de giderek yaygınlaşıyor ve büyüyor.

Carol J. Adams'ın manifestolaştırdığı feminist-vejetaryen eleştirel kuram, ataerkil dünyada kadın ve hayvanın benzer bir şekilde özne yerine nesne olarak konumlandırıldığı algısıyla başlar. Çünkü ataerki, insan/hayvan ilişkilerine içkin bir toplumsal cinsiyet sistemidir. "Etin Cinsel Politikası"nın iddiası, toplumsal cinsiyet politikasının dünyamızda yapılanma şeklinin hayvanları (özellikle de tükettiğimiz hayvanları) nasıl gördüğümüzle ilgili olduğudur.

Adams, evrensel "hayvan hakları"ndan ziyade bir şefkat etiği savunmakta ve temel hakların temel edindiği özerk insan nosyonunu eleştirmektedir. Bu şefkat etiğinde sadece hayvan haklarını savunmak ya da onlara iyi davranmak yok, onlarla duygusal bir iletişim ve empati kurabilmek de vardır. Gary L. Francione da, hayvanları etik olarak umursamanın, onları "sevme" ya da "şirin" olduklarını düşünme meselesi değil, hayvanları etik önem teşkil eden varlıklar olarak görmek ve bu sezgiyi umursamak olduğunu dile getiriyor. Bu bağlamda hayvan özgürleşmesi insanlardan, diğer tüm özgürleşme hareketlerinin beklediğinden daha fazla özgecillik bekliyor, çünkü hayvanların kendi özgürlüklerini talep etmeleri, insanlarla aynı dilde konuşup eyleyebilmeleri mümkün değil.

Sevgi, bilinçle, vicdanla, etikle ilgili, mülkiyet ve özdeşlik ilişkisi kurmayan, kendiliğe ve özgürlüğe izin veren, alan açan bir irade, bir eylem olmalı. Ama ne yazık ki insan merkezli, erkek merkezli dünyada böyle yaşanmıyor. Herkesin kendine göre hayvan sevgisi elbette var ama hayvanların özgürleşmesi, insan/oğlu yaşadığı sürece imkânsız gibi gözüküyor.

"İnsanın, 'Yaşıyorum' demesi aslında şu anlama geliyor: Yaşayan bir şeylere zarar veriyorum."[15]

Güney Koreli kadın yazar Han Kang'ın 2016 Uluslararası Man Booker Ödüllü "Vejetaryen" adlı romanının kahramanı Yonghe de böyle düşünüyor. Hayatı boyunca edilgen olmuş, babasından gördüğü fiziksel, kocasından gördüğü ruhsal şiddete sessizce boyun eğmiş, eniştesi tarafından cinsel/

estetik bir fetişe indirgenmiş, rutin ev hayatının sıradanlığı ve Kore'de kadından beklenen görevlerle kuşatılmış genç bir kadın Yonghe. Gördüğü bir rüyanın ardından et yememeye, hayvansal hiçbir ürünü tüketmemeye karar veriyor. Ancak kocası başta olmak üzere ailesi tarafından yadırganıp et yemeye zorlanıyor, dışlanıyor, hastalanıyor. Nihayetinde sadece hayvani gıda değil hiçbir şey yemeyen, hastanelik olan derken akıl hastanesine kapatılarak tedavi gören Yonghe aslında deli değil. Sadece bir bitkiye dönüşmek çünkü gerçek anlamda yaşamak istiyor, çünkü sadece bitkiler hiçbir şeye zarar vermeden yaşayabiliyor. "İnsan, aslında bitki olmalı!"

Bitkiler âlemi, insanoğlunun "ot gibi yaşamak", "bitkisel hayat" gibi tanımlarla cansızlaştırıp durağanlaştırdığı bilinçsiz bir evren değildir. Campbell'ın belirttiği gibi "Bitkiler âlemi, ilgilenmenin, besleyip büyütmenin, yavaş evrimsel değişimin ve mevsimlerle uyum içerisinde olmanın resmini sunar. İçinde saklı olan politik anlamlar; ayrışma yerine bedensel birlik hissinden, şiddet yerine hasattan, nüfuz altına almak yerine uyum içerisinde yaşamaktan türetilir." [16]

---

[15] Han Kang, Vejetaryen, çev. Göksel Türközü, April Yayıncılık, 2017.

[16] Joseph Campbell, The Masks of God, Penguin Books, 1976.

Tufan GÖBEKÇİN

Bütün canlıların dostu ve kardeşi olabilmek

© TANJU AKLEMAN

"Güneşe erişemeyeceksin, gücün çıplak aya kadar bile uzanmayacak. Ne denizleri fethedebileceksin ne kutuplardaki karları ne de çöllerdeki kumları. Yalnızca yeşil yeryüzündeki birkaç noktaya hükmedebileceksin. O da sonsuza kadar sürmeyecek."

Carl Jung, "Liber Novus", s. 283

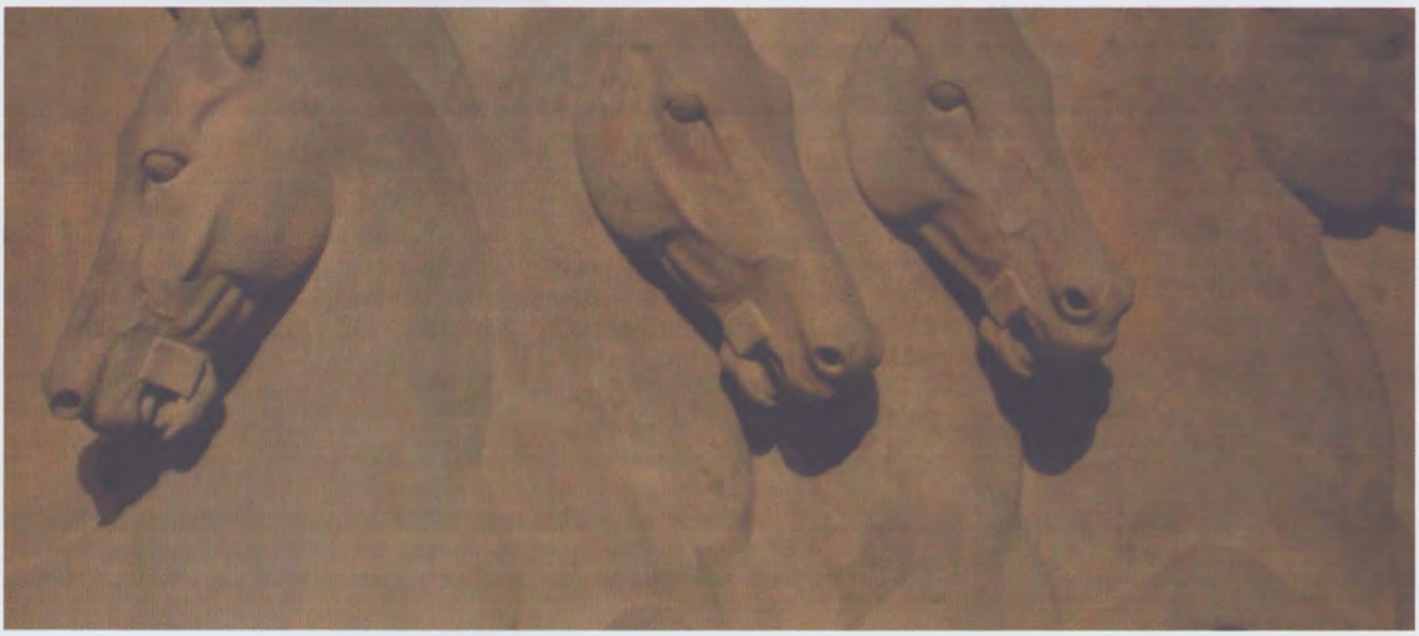
İnsanın doğadaki bütün canlıların dostu ve kardeşi olabilmesi için doğaya karşı sahte tutumunu terk etmesi gerekir. (...) Jung'un ifadeleriyle, "hepimizde uyku halinde olan en uzak atalarımızdan gelen bilinçdışı hatıralar geceleri uyanır ve modern insanın doğaya karşı sahte tutumunu telafi etmek için harekete geçer".

İnsanlık tarihi en başından beri insanın kendini doğada diğer canlılardan farklı bir şekilde konumlandırmaya çalışmasına tanıklık etmiştir. İnsanın kendini özel ve ayrıcalıklı görme ısrarı yazının henüz icat edilmediği tarihlerdeki mitolojik öykülerden başlar ve bilinmeyen gezegenleri keşfetme -aslında fethetme- hayallerinin bir yansıması olan bilimkurgu öykülere kadar devam eder. İnsan elindeki teknolojik imkânlar çerçevesinde evrendeki özel yerini kendince ispatlayacak ve meşrulaştıracak öyküler yaratır. Çağlar boyunca çok farklı dinamiklerden beslenen öyküler arasındaki bu paralellik, şaşırtıcı değildir. Öncelikle modern zamanların öyküleri, mitolojik öğelerle doludur ve daha önemlisi mitolojik öyküler de tıpkı modern zamanların öyküleri gibi kendi dönemlerinin bilimsel bilgilerini toplar. Joseph Campbell bunu mitlerin kozmolojik işlevi başlığı altında açıklar.

Mitler ve özellikle de Batı mitleri evreni açıklarken insanı varlıklar hiyerarşisinde tanrılardan hemen sonraki basamağa koyar. Genel olarak tanrılar, insanlar ve diğerleri şeklindeki kategorileştirme, kendini en çok tanrılara hem fiziksel hem de duygusal olarak insansı özelliklerin atfedilmesinde gösterir. Yunan mitolojisinde tanrılar olsa olsa kötücül eylemlerini gerçekleştirmek için hayvan kılığına bürünür. Afrika mitolojisinde ve Amerikan yerlilerinin mitlerinde olduğu gibi hayvanların aktif bir rol üstlendiğini ve kendi başına bir kişiliğe sahip olduğunu nadiren görürüz.

Hesiodos'un "Theogony" ("İşler ve Günler") şiiri, bunun açık ifadelerinden biridir. İnsan çok daha iyi çağlardan aşama aşama gerileyerek bugünkü durumuna gerilemiştir. Karamsar bir tasvir gibi görünse de aynı zamanda insanların tanrısal bir hayat sürdüğü "Altın Çağ" için duyulan özlemin bir ifadesidir. Bu özlemin bir getirisi de mevcut koşullar altında doğaya ve hayvanlara hükmederek kendisinin başlangıçtaki ayrıcalıklı konumunu pekiştirme gayretidir. Ateşi tanrılardan çalarak insanlara hediye eden Prometheus'un "ölümlüleri kaba işlerden kurtarmak için hayvanlara ilk boyunduruk vuran ben oldum" diyerek övünmesini bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

"Mitin Yapısal İncelemesi" adlı çalışmasıyla dünya mitlerinin çözümlenmesine önemli bir katkıda bulunan Claude Lévi-Strauss'un izinden giden Edmund Leach, Yunan mitolojisinde insanlar, hayvanlar ve tanrılar

© TANJU AKLEMAN

arasındaki farkların hayatta karşılaştığımız çelişkilere işaret ettiğini söyler. Bu karşıtlıkların en önemlisi hiç şüphesiz doğa-kültür karşıtlığıdır. Ancak Yunan ve Roma mitolojisinin dışına çıktıkça bu doğa-kültür karşıtlığının çok daha zengin bir şekilde işlendiğini görürüz. "Gılgamış Destanı", başından sonuna doğa-kültür karşıtlığına sahne olur ve insana kendi sınırlarını hatırlatır.

Jung ve Gılgamış'ın yolculuğu

Ölümsüzlüğün peşindeki Gılgamış ve doğada hayvanların arasındaki yaşamını terk ederek Gılgamış'a yol arkadaşlığı yapan Enkidu, doğaya ve doğanın koruyucularına boyun eğdirerek kahramanlaşmaya çalışır. Enkidu doğada doğduğunu ve hayvanlarla bir arada yaşadığını unutarak çobanların ve sığırtmaçların rahat edebilmesi adına silah kuşanır; aslanlar ve kurtları kovalar ve bu şekilde tarafını seçtikten sonra hayvanlar tarafından reddedilir. Gılgamış'ın, Enkidu'nun da yardımıyla ormanın koruyucusu Humbaba'yı (diğer adıyla Huwawa) öldürdükten sonra kral kıyafetleri giyip tacını takması sembolik bir anlam taşır. Ama çok geçmeden bu gücünün sınırlarını bütün çıplaklığıyla öğrenirler. Enkidu can verirken doğaya ve hayvanlara ihanetinden dolayı pişmanlık duyar. Çam ormanının koruyucusu Humbaba'nın Gılgamış tarafından öldürülmesine yardım ederek kendi kökeniyle bağını koparmıştır. Enkidu'nun pişmanlığı, kendisine "kültürü" öğreten Şamhat'ı suçlamaya kadar varır. Doğadan uzaklaşmasında pay sahibi olduğuna inandığı Şamhat'a savurduğu lanet dikkat çekicidir:

"Sana büyük bir lanet savurayım!

Oturduğun tek yer, yol ağızları olsun,

Issız araziden başka bir yerde yatma,

Şehrin duvarının gölgesinden başka bir yer bulma."

Enkidu'nun bu büyük lanetini, ağaçların gölgesinden bile mahrum kalmak olarak okuyabiliriz. Gılgamış, en azından tanrılara layık bir yaşam sürdüğünü söyleyerek onu teselli etmeye çalışsa da artık her ikisi de ormanın koruyucusunu öldürerek kendilerini kahraman gibi hissettikleri zamanın çok uzağındadır. Gılgamış, sunduğu tesellilerin ne kadar nafile olduğunun bilincindedir ve Enkidu'nun ölümünün ardından kültürü tamamen reddederek doğaya karışır. Kendi gücünün sınırları ve ölümün gerçekliği karşısında yeniden doğaya sığınmak dışında bir yol bulamaz.

Gılgamış'ın bu halini gören Siduri sorar:

"Sen Gökyüzünün Boğasını yakalayıp öldüren, çam ormanının bekçisini öldüren, ormanda yaşayan Humbaba'yı alaşağı eden, dağ geçitlerindeki aslanları öldüren Gılgamış'san, yanakların neden çökmüş ve yüzün niye asık? Neden kalbin hüzünle dolu? Yüzün neden çok uzaklardan gelen bir yolcunun yüzü gibi? Neden yüzün sıcaktan ve ayazdan kavrulmuş? Rüzgârların peşi sıra kırlarda neden dolaşıyorsun?"

Yeryüzünün yalnızca birkaç noktasında, yalnızca belli bir zaman aralığında hüküm sürebileceğini anlamış olan Gılgamış artık huzursuzdur:

"Yanaklarım neden çökmesin ve yüzüm neden asılmasın? Kalbim hüzünle dolu ve yüzüm çok uzaklardan gelen bir yolcunun yüzü gibi, sıcaktan ve ayazdan kavruldu. Neden rüzgârların peşi sıra kırlarda dolaşmayayım? Dağların yaban eşeğini ve ovaların panterini avlayan dostum, küçük kardeşim ... çok sevdiğim küçük kardeşim Enkidu ölümlülüğün yazgısına yenik düştü. Onun için yedi gün, yedi gece ağladım, ta ki kurtlanmaya başlayana kadar. Kardeşimden dolayı ölümden korkuyorum, kardeşimin ölümünden beri kırlarda dolaşıp duruyorum, huzur bulamıyorum."

Jung'un "Kırmızı Kitap"taki "Yalnızca yeşil yeryüzündeki birkaç noktaya hükmedebileceksin. O da sonsuza kadar sürmeyecek" ifadelerinin İzdubar'la bir arada olduğu kısımda yer alması tesadüfi değildir. İzdubar, Gılgamış olarak bilinen mitsel kahramandan başkası değildir. Jung'un daha sonraları yazım sürecini değerlendirirken kendisinin "en zorlu deneyimi" olarak nitelendirdiği "Kırmızı Kitap"ı yazdığı tarihte Gılgamış tüm dünyada İzdubar adıyla biliniyordu. Ve denilebilir ki Freud'un "aile romansı" anlayışının şekillenmesinde Oedipus'un öyküsünü ne kadar belirleyici bir rol oynadıysa, Jung'un insanın doğasına ilişkin anlayışının şekillenmesinde Gılgamış'ın öyküsü -*Faust* ve özellikle de Philemon'un öyküsüyle birlikte- o kadar belirleyici rol oynadı.

Doğa, insan ve hayvanların arasındaki denge

"Vizyonlar Semineri"nde Jung insanın bireyleşme yolculuğunda doğayla ilişkisini vurgular. Eksiksiz bireyleşmeyi, "doğanın bütünselliğinin bilinçli deneyimi" olarak tanımlar. "Yalnızca yapmak için doğduğunuz şeyi yaptığınız zaman bütün canlıların dostu ve kardeşi olabilirsiniz. İşte o zaman doğru yerde olursunuz ve her şeyin yerli yerinde olduğunu birdenbire anlarsınız" diye ekler. Jung, insanın doğadaki bütün canlıların dostu ve kardeşi olabilmesi için doğaya karşı sahte tutumunu terk etmesi gerektiğinin altını çizer. Sahte tutumdan kastı, her şeyin sahip olunan dış koşullara göre ölçüldüğü bir hayattır. Bu insanın sürekli geleceğe bakmasını gerektirir ve dolayısıyla içinde bulunduğu anı ihmal etmesine yol açar. Koşullara bağlı bir hayat, insana kendini gerçekleştirme şansı tanımaz. İnsan sonradan edinilen ve koşullara bağlı olan beklentiler yerine doğuştan gelen beklentilerine kulak verdiğinde doğanın bütünselliğiyle uyumu yakalayabilir.

İnsanın doğayla uyumu yakalama arayışı Asya ve Afrika mitlerinde sıkça karşımıza çıkan bir motiftir. Çin mitolojisinde Nü Kwa'nın öyküsü bunun çarpıcı örneklerinden biridir. Nü Kwa bilgi ve becerisini doğayı fethetmek için değil korumak için kullanır ve bütün canlıları su baskınlarından kurtaran bir baraj inşa eder. *Huai-nan Tzu* (Huainanzi) adlı Antik Çin metninde övgüyle anlatılan bu mühendislik başarısının ardından hayvanlar ve insanlar arasındaki uyum yeniden sağlanır. Bu aynı zamanda kozmik ve mevsimsel düzenin de müjdecisi olarak nitelendirilir. Hint mitolojisine geldiğimizde Rama da hayvanlara insanlarla aynı ölçüde saygı duyulmasını ister ve hayvanlara kötü muameleyi lanetler.

Afrika mitolojisinde hayvanların konuşabildiği ve insanlar gibi hareket edebildiği çokça öykü vardır. Mitsel kahramanın yolculuğundaki hemen her aşamadan geçen Mwindo'nun öyküsü, insanın hayvanlarla ilişkisini tanımlarken mitlerin günümüze kadar varlığını koruyan etkilerinin bir örneğini sunar. Mwindo, yolculuğunun başında insanın kibrini en saf haliyle ortaya koyar. Yoluna çıkan her hayvana üstünlüğünü ispatlamaya kalkışır:

"Yengeçler, sizin yüzünüzden yolumu mu değiştireyim? Mwindo'nun karşısında elinizden bir şey gelmez!"

Mwindo'nun kibri doğanın güçleri tarafından cezalandırılır. Onu dolu taneleriyle sırılsıklam eden Yağmur da sıcaklığıyla kavuran Güneş de "Burada senin kahramanlığına yer yok" diyerek Mwindo'ya sınırlarını hatırlatır. Gökyüzünün güçlerinin insana verdiği mesaj nettir:

"Sana saygımız var. Aksi halde burada yok olup giderdin. Asla bir hayvanı öldürmemelisin; hatta çıyan gibi bir böceği bile. Günün birinde sana yasaklandığı halde herhangi bir hayvanı öldürdüğünü haber alırsak, canını alırız."

Mwindo yolculuğunun sonunda halkına "Ormanın, nehirlerin ve köyün hayvanlarını öldürmenin yasaklandığını" açıklar. Nyanga şeflerinin hayvanları avlaması ve tuzaklar kurması bugün de yasaktır.

Kızılderili mitlerinde hayvanlar

Mayaların kutsal metni olan *Popol Vuh*, hayvanların mitlerde üstlendiği roller söz konusu olduğunda ayrı bir yer tutar. Mayaların yaratılış mitinde tanrılar ilk önce hayvanları yaratır ama çok geçmeden hayvanların tanrılara övgüler düzemeyeceği anlaşılır. İnsanlar bu ihtiyacı karşılamak için yaratılır ve hayvanlar insanlara hizmet etmekle görevlendirilir. Ancak ilk yaratılan insanların hayvanlara karşı tutumu bir isyana yol açar. İnsanların hizmetindeki hayvanlar ve dahası ev eşyaları dile gelip insanları cezalandırır. Köpekler, insanlara şöyle seslenir:

"Neden bizim yiyeceğimizi vermiyorsunuz? Biz sadece bakıyoruz, sizse zulmedip bizi savuşturuyorsunuz. Yemek yerken sopanızı hazır bekletiyorsunuz, sırf bize vurabilmek için. Konuşamıyoruz ve sizden hiçbir şey alamıyoruz. Bunu nasıl bilemezsiniz? Orada, sizin arkanızda açlıktan öldüğümüzü biliyorsunuz. Bu yüzden bugün kendimize ziyafet çekeceğiz. Sizi yiyeceğiz."

Dünya üzerindeki diğer yok oluş mitlerinin aksine *Popol Vuh*'ta insanların sonunu doğal felaketler değil intikam peşine düşen hayvanlar getirir. Kuzey ve Güney Amerika mitlerinde hayvanların üstlendiği roller, diğer coğrafyalardakinden çok daha fazla çeşitlilik taşır. En bilindik hilebaz karakterlerden biri olan Kırkurdu, Hopilerin yaratılış mitinde gökyüzünün bugünkü şeklini almasında pay sahibidir. Kuzgun karakteri birçok Kızılderili öyküsünde baş kahramandır. "Sesine itaat edilen," "Büyük mucit" veya "Şef" gibi adlarla anılır. Avrupa mitlerinde tanrılar insan şekline ve insani karakteristiklere sahipken Kızılderili mitlerinde bu şekilde bir sınırlama olmaması ve birçok hayvana rehber varlık olarak saygı gösterilmesi önemli bir ayrıma işaret eder. Bu ayrım, pratikte de doğaya ve hayvanlara yaklaşımda fark yaratır. Hayvanların ruhu olduğuna inanan Kızılderililer yalnızca hayatını sürdürmek için avcılık yapar ve av sonrasında bağışlanmayı diler. Yeni dünyayı fethetme arzusuyla hareket eden Avrupalı yerleşimcilerin gözündeyse hayvanlar ticari metadan ibarettir. Bu anlayış, Amerika kıtasındaki birçok hayvan türünün neslinin tükenmesine yol açacak boyutlara varır.

Kızılderili mitlerinde doğadaki canlıların ruhsal doğasının birbirine bağlı olduğu hâkimdir. İnsanın yazgısı doğadaki diğer canlılardan ayrı olarak düşünülmez. Bu mitleri yaratan ve yaşatan halklar, Jung'un ifadesiyle "bütün canlıların dostu ve kardeşi olabilmeye" herkesten daha yakındır. Öte yandan modern insan "doğanın bütünselliğinin bilinçli deneyimi"nden uzaklaştıkça kendi bireyleşme yolculuğunda da kritik eşikleri geçmekte zorlanır. Jung'un ifadeleriyle "hepimizde uyku halinde olan en uzak atalarımızdan gelen bilinçdışı hatıralar geceleri uyanır ve modern insanın doğaya karşı sahte tutumunu telafi etmek için harekete geçer".

Hem kendi bireyleşme yolculuğumuzda ilerlemenin hem de bütün canlıların dostu ve kardeşi olabilmenin tek yolu, yapmak için doğduğumuz şeyi yapmaktan geçer: bir başka deyişle doğayı bütün karşıtlıklarıyla kucaklamak ve doğanın kendini gerçekleştirmesine şans tanımaktan.

Kaynakça

Introduction to Mythology: Contemporary Approaches to Classical and World Myths, Eva M. Thury ve Margaret K. Devinney, Oxford University Press.

Liber Novus, Carl G. Jung, W. W. Norton & Company.

Visions Seminars, Carl G. Jung, Spring Publications.

Gönül OCAK

Onlar ne yedek bir ilişki ne de eğlenceliktir

Dünyada insandan önce hayvanlar vardı ve insanlar onların arasında büyüdü. (...) Şamanların dediği gibi, onlar aynı zamanda bizim ruh yoldaşlarımızdır. Günümüzde baş edemediğimiz yalnızlığımızın ilacıdır.

© HATİCE ÇAYCI

© SABINE BAUM

© METİN ARAS

Çeşitli efsane ve öykülere göre dünyada, yaratılışın başlarında, insanlarla hayvanlar aynı dili konuşurmuş; ağaçlarla, yıldızlarla, nehirlerle, taşlarla... Sonra bütün hikâyeler kutsal kitaplarca anlatılmaya başlanmış. İnsan zaafına yenik düşmüş, yasaklı olan elmayı yiyerek günah işlemiş ve o güzelim bütünlükten, bir aradalığın mutlu atmosferinden kopmuş, kovulmuş, aslında kendi cehennemine düşmüş. İşte o düşüşten sonra insanlarla hayvanların yolları ayrılmış. Dilleri değişmiş, birbirini anlamaz olmuşlar. Daha sonra yani tarihin ilk çağlarından itibaren hayvanlar insanoğlunun yaşam mücadelesinde önemli roller üstlenip hatta kutsansa da çoğu zaman, bilincinin olmadığını varsayarak onların insana tabi olduğu inancıyla, istediğim gibi kullanırım bencilliğiyle çeşitli işkencelere maruz kalmışlardır. Antik Yunan felsefecilerinde Sokrates'e kadar olan zamanda, insan ruhu, hayvan ve bitki ruhundan ayrı değildi, yaşayan her şey bir yaşam ilkesine göre donanmıştı ve bir bütünlük vardı. Sokrates'ten sonraki dönemde hayvan ve insan arasındaki yaşam ilkeleri arasında karşıtlıklar ortaya atılmış, hayvanlar için akıldan, bilinçten duygudan uzak oldukları fikri benimsenmiş. Daha sonra Descartes ile başlayıp onu takip edenlerce otomatlar yani hissiz, duygusuz, bilinçsiz, acı çekmeyen bir tür olarak hayvan-insan ayrımcılığı günümüze kadar gelmiş.

DergiPark, Elif Ergün'ün "Ruhsuz Makine: Hayvan" başlıklı makalesine yer vermiş. Orada hayvan hakları savunucusu Francione, Descartes'ın ve onu takip edenlerin yaptığı deneyleri şöyle anlatır: "Hayvanları pençelerinden tahtalara çivileyip

çarpan kalplerini açığa çıkarmak için vücutlarını yardıkları deneyler gerçekleştirdiler. Hayvanları yaktılar, haşladılar ve akla gelebilecek her şekilde sakatladılar. Hayvanlar acı çekiyormuş gibi tepki verdiklerinde Descartes bu tepkiyi düzgün çalışmayan bir makinenin sesinden farksız görüp es geçti. Bağıran bir köpeğin yağlanması gereken gıcırdayan bir tekerlekten farklı olmadığını savundu" der.

Peki gerçekten de insan olmayan hayvanda düşünme yetisi ya da bilinç yok mudur? Bu konu, 7 Temmuz 2012'de Francis Crick Anma Konferansı'nda "İnsanlarda ve İnsan Dışı Hayvanlarda Bilinç" başlığı altında ele alınmış. Konferansa aralarında S. Hawking'in de olduğu tanınmış bilim insanları, bilişsel sinirbilimciler, nörofarmakologlar, nörofizyologlar, nöroanatomistler, hesaplamalı sinirbilimciler katılmış. Deklare edilen bildiriye göre: "Bir organizmanın neokorteksinin olmaması o organizmanın duygulanım durumları yaşamasını engellemeyeceğini göstermektedir. Yakınsak kanıtlar insan dışı hayvanlarda bilinçli hallerin nöroanatomik, nörokimyasal ve nörofizyolojik alt tabakalarının yanı sıra iç davranış sergileme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, kanıt ağırlığı insanların bilinç oluşturan nörolojik alt tabakalara sahip olma konusunda benzersiz olmadığını gösterir. İnsan dışı hayvanlar, tüm memeliler ve kuşlar, ahtapotlar da dahil olmak üzere birçok yaratık da bu nörolojik alt tabakalara sahiptir."

Günümüzde bilimsel gelişmeler ışığında bazı insan dışı hayvanların da insanlar gibi bazı bilişsel davranış sergilediğini göstermektedir. İnsanlığın varoluşundan beri hayvanlarla olan birlikteliğimiz çok boyutlu olmasına rağmen, ne yazık ki biz sosyologlar tarafından sadece dilsel boyutuyla ele alıp değerlendirmeye çalışmışız; konuşma yetisi olmayan, zihinsiz, kendi hakkında düşünmeyen varlıklar. Bu konuda Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, "Antropolojide ortaya çıkan çok-disiplinli güçlü bir alt bilim: antrozooloji" başlığı altında Abu Bakar Siddig ve Ahsan Habib imzasıyla oldukça geniş perspektifli makaleye yer vermiş. Makale "Descartes'ın, insan dışı hayvanlar düşünemez ve bu nedenle ciddi analitik düşünceye sahip değillerdir. Bu düşünceden etkilenen sosyoloji, insan merkezciliği uzun bir geçmişe ve dolayısıyla insan dışı hayvanlarla huzursuz bir ilişkiye sahip olduğunu belirtir. Toplumbilimi yaratmaya çalışırken disiplinin kurucuları insan davranışlarını insan dışı hayvanlardan ayırmaya ve insan davranışını zirveye çıkarmaya çalışmıştır. Aynı zamanda hayvan davranışlarını içgüdüsel olarak reddetmiştir" değerlendirmesi yapmış. Her ne kadar bazı toplumbilimciler bu konuda heveslendirici bazı düşünceler ortaya atsa da yeterince ileriye gidememiş ve ne yazık ki yakın döneme kadar da merkezde sadece insan olmuştur.

Yine aynı makalede antrozoolojiye oldukça geniş yer vermiş. "Antrozooloji, antropoloji, etoloji, psikoloji, veterinerlik ve zooloji gibi diğer disiplinlerin örtüşmesiyle kurulan, yeni geliştirilen ve disiplinlerarası bir alandır" denilmiş. Antrozooloji, hayvan ve insan etkileşmesini çalışır, insan ve insan dışı hayvan arasındaki karmaşık ve çok boyutlu ilişkileri incelemek, anlamak üzerine bir disiplindir. Antrozooloji, hem insan hem hayvan ile çevreleri arasındaki ilişkileri doğrudan araştıran tek alan diye tanımlanırken buradaki anahtar terim olarak da "ilişki"den söz eder.

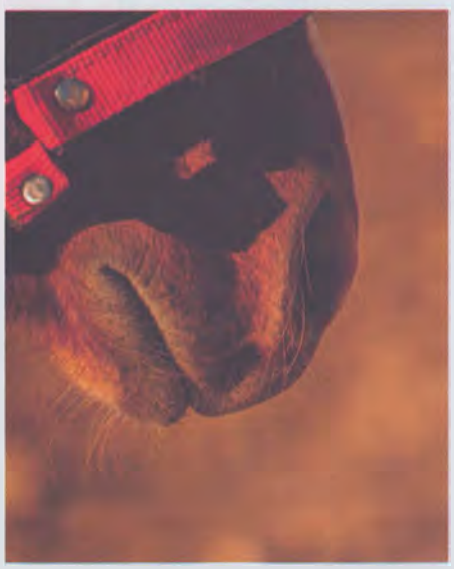
Araştırmalar birçok evcil hayvanın sahibi hakkında birtakım bilgiye sahip olduğunu gösterdiği gibi,

© GİZEM KARAYAVUZ

© SABINE BAUM

© METİN ARAS

kendi kedi ve köpeklerimde de gözlemlediğim, telepatik algılarının olduğudur. Beni beden duruşumdan, ses tonumdan, neden hoşlanıp hoşlanmadığımdan, bakışlarımdan anlarlar. Tabii ben de onları.

Bir pazar elimde Leyla Erbil'in "Kalan" kitabı. Dizimde de kedim, bütün gün onunla olacağımın huzuru içinde yatıyordu. Kitap öyle sarsıcı olaylarla dolu ki sessiz sessiz ağlayarak okuyordum. Kedim, yattığı yerden toparlandı, gözlerini yüzüme dikti, o öyle durunca ben de ara sıra göz ucuyla ona baktığımdan irileşmiş bakışlarında endişesini anlayabiliyordum. Bir süre baktı baktı, onun o duyarlı bakışı kitaptaki hayvan dışı insanımsıların yapıp ettikleri karşısında hıçkırarak ağlatmıştı. Kedim birtakım sesler çıkararak göğsüme geldi, burnuyla başımı ittirerek göz yaşlarımı yaladı.

Köpeğimin ben meşgulken rahatsız etmemek için uzakta durması, işim bitince gelip sırnaşması, gergin olduğumda kulaklarını dikip etrafımda dolaşması onların telepatik etkileşimlerinin olduğunu gösterir ve ilişkiye geçmeyi o duygu durumları belirler.

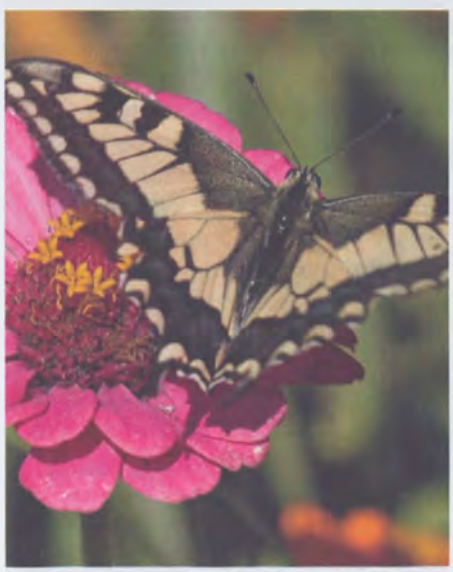
Abu Bakar Siddig ve Ahsan Habib makalede, antrozoolojinin ilişki konusuna da değinir: "Toplumsal yapıların katmanlarını çözerek ve yeniden inceleyerek, bütün tür dünyasında yaşadığımız insan ve öbür hayvanlar arasındaki ilişkilerin gerçeklerini araştıran, bu gerçeklere izin veren yollarla insan dışı hayvanlara yaklaşımlarımızı düzenlemeye çalışmaktadır. Antrozoolojideki bazı konular tartışılabilir olmasına rağmen, insan toplumunun iyiliğini ve iyi bir dünyanın gerçekleşmesi için önemli olan insan ve öbür hayvanlar arasındaki ilişkilerini birçok sosyo-kültürel yönlerden açıklamaktadır."

Çağdaş yaşam insanları doğadan ve hayvanların dünyasından ayırmış olduğu halde rüyalarda, halk öykülerinde, sinema yapıtlarında ve pek çok sanat eserinde hayvanlar dikkat çekici biçimde yer alır. Çocukların dünyasında ise hayvanlar "Olmazsa olmaz" önem taşır. Onlarla ilgili masallarda, fabllarda, oyuncaklarda, sinema ve televizyonda hayvan figürlerine başvurulmuştur. Yol gösterici, yardımcı, kurtarıcı olarak mutlaka bir hayvan kullanılır.

Son yüzyılın dünyayı betona boğup kentleşmesi hayvanları gündelik yaşamın dışına itmesine rağmen, doğayla bütüncül yaşamı tercih edenlerce evlerinde, bahçelerinde kedi, köpek ya da egzotik hayvan beslenmesi, artan hayvan sevgisi, korumacılık gayretleri kolektif bilinçdışının göstergesidir. Dünyada insandan önce hayvanlar vardı ve insanlar onların arasında büyüdü. Bunu sadece mitolojik yaratılış öykülerinde değil bilimsel verilerde de görürüz. Dolayısıyla onların gizemli dünyası, yaşam enerjileri, becerilerinde kendimizle olan benzerlikleri ve sevgiyi buluruz. Şamanların dediği gibi, onlar aynı zamanda bizim ruh yoldaşlarımızdır. Ben de günümüzde özellikle de baş edemediğimiz yalnızlığımızın ilacıdır, diyorum. Bunu derken ne eğlenceli oldukları için ne de insanın olmadığı yerde alternatif ya da yedek bir canlı olarak gördüğüm için değil, beni zenginleştiren, bana eşlik eden varlık oluşlarından; hele de yufka yürekli hayvansever oluşumdan hiç değil, ırkçılığı reddettiğim gibi türcülüğü de reddedişimden.

© SERGÜLEN DERVİŞOĞLU

© HALUK AKBATUR

© GÜNEŞ CANER

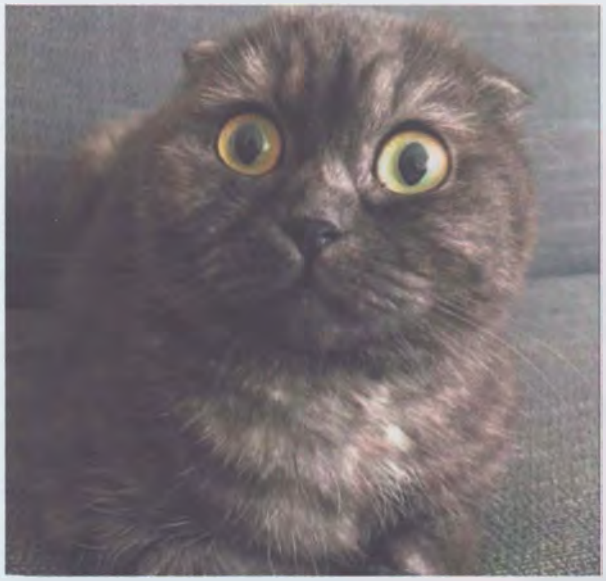
• Duyarlı kişiyi duyarlı olmayandan ayıran özellikler nelerdir?

• Yalnızca kadınlar mı hayli duyarlıdır? Duyarlılığın cinsiyeti olur mu?

kitap365.com

epsilon®

İpek ÖZEL

© ZEYNEP EYLÜL ÖNDER

Seviyorum işte var mı diyeceğin!

Pek çok hayvanın sevgi içeren duygusal bağlar kurduğunu, sevdikleriyle karşılaştıklarında sevinç çığlıkları attıklarını, ölüm karşısında yas tuttuklarını, acıyı paylaşabildiklerini, hatta pek çok hayvanın zaman zaman kronik depresyon ve nevroz gibi psikolojik patolojiler bile yaşadıklarını biliyoruz.

Hayvanları sever misiniz?

Hayvan hakları aktivistlerinin baskılarıyla, kamuoyu genelinde oluşan, hayvanlara karşı iyicil bir yaklaşım benimseme yönünde artan destekle bu soruya olumsuz cevap verebilecek pek kimse kalmamış olsa gerek.

Peki ya hayvanlar sever mi?

Hayvanlarla yakın yaşam deneyimi olmuş olanlarımız, bir üzüntü anında hayvanlarının evdeki eşlerinden daha fazla duygusal destek sağlayacağını bilir. Biz, herhangi bir evcil hayvanla yaşayanlar, hayvanların kendilerine has ve diğer türdeşlerinden farklı bir kişilikleri, kişilikleri gereğince de duyguları olduğu fikrini de memnuniyetle kabul ederiz.

Eskiden sadece insanlara atfedilen duyguların artık hayvanlarda da gözlenmesi, hayvanlarla aramızdaki, düşünce ve değerler dünyamızdaki ortaklıkları fark etmek, sadece hayvanları değil dünyayı algılayışımızı ve kavrayışımızı da derinleştirdi aslında. "Geyikler, yabandomuzları ya da kargaların, kendi gündelik hayatlarını yaşarlarken bir yandan da eğlendiklerini kavrayan biri, kadim ormanlarda, yapraklar arasında neşeyle dolaşan o minik hortumlu böceklere de saygı duyabilir belki" diyor Peter Wohlleben (Biz onu "Ağaçların Gizli Yaşamı" ve "Hayvanların Gizli Yaşamı" isimli kitaplarından tanıyoruz.)

Bugün etolojik çalışmalar sayesinde artık sadece çok fazla evcilleşmiş kedi ve köpeklerin ya da bizimle benzer genetikteki şempanzelerin değil, yaban kazlarından yunuslara, balinalardan bufalolara kadar pek çok hayvanın da sevgi içeren duygusal bağlar kurduğunu, sevdikleriyle karşılaştıklarında sevinç çığlıkları attıklarını, ölüm karşısında yas tuttuklarını, acıyı paylaşabildiklerini, hatta pek çok hayvanın zaman zaman kronik depresyon ve nevroz gibi psikolojik patolojiler bile yaşadıklarını biliyoruz (Barbara King).

Ne enteresan ki kargalar örneğin, davranışlarına bakılırsa, sevgi gibi sadakat de duyuyor olabilirler. Hayatları boyunca tek bir eşe bağlı olarak yaşıyor, yavrularının bakımında eşleriyle ortak roller üstleniyor ve ayrıca sürüden ayrı kalmış, ebeveynleri olmayan bir yavru gördüklerinde o yavruyu da sahipleniyorlar. Ayrıca bir tehlike anında sadece birbirlerini korumakla, kollamakla kalmıyor, sürülerinde bir ölüm olduğunda, ölümden de ders çıkarabiliyorlar (Nicola Clayton).

Filler ölen akrabalarının yanında günler boyu sessizce bekliyor, ara sıra hortumlarıyla onların vücutlarına dokunuyor, akraba olsun ya da olmasın diğer fillerin yasına karşı da duyarlılık gösteriyorlar (Joyce Poole).

Yavru şempanzelerin gıdıklandıkları zaman gülmeye başlaması, bir hayvanın kazandığını hissettiği anda göğsünü kabartıp, tüylerini kaldırıp, başı yukarıda ve ayakları ayrık bir şekilde -tıpkı şampiyon olmuş bir sporcu gibi- yürümesi üzerine de pek çok çalışma var. Yengeçler sadece acı hissetmekle

kalmıyor, onu hatırlıyorlar da. Sahibini yanlışlıkla ısıran bir köpek, bir tabuyu yıktığı için o kadar üzülebiliyor ki bu onda sinir krizine dönüşebiliyor (Frans De Waal).

Hayvanların insanlar gibi âşık olduğunu artık biliyoruz, bir hayvan âşık olduğunda onun beyninde de insanlarda haz ve aşk heyecanıyla bağlantılı oksitosin hormonunda ciddi miktarda bir artış görülüyor. İşin daha ilginç yanı hormonlar, insanlardan kuşlara ve omurgasızlara kadar türler arasında neredeyse aynılar ve sarılma hormonu oksitosinden stres hormonu kortizole kadar, duygusal deneyimlerle ilişkili bu kimyasalların seviyeleri hayvanlarda da insanlarda olduğu gibi kolaylıkla belirlenebiliyor (Helen Fisher).

Ölümünden sonra, tam dokuz yıl boyunca her akşam, Tokyo metrosunun Shibuya İstasyonu'nun kapısında sahibi Profesör Enyo'yu bekleyen Hatchiko'yu hepimiz tanıyoruz; hiçbir şey bu köpeği umutla profesörü beklemekten alıkoyamadı gerçekten. Bu sevgi değil de nedir?

Cesaretleri ve koşulsuz sevgileriyle, büyük felaketlerde müthiş bir soğukkanlılıkla insanların hayatlarını kurtaran kahraman atları, köpekleri de biliyoruz. 11 Eylül'de İkiz Kuleler'deki korkunç terör saldırısı esnasında, görme engelli sahibinin, kendisine, kaçması için verdiği komuta rağmen, onu bırakmayan, tüm kaosa rağmen müthiş bir sağduyu ve sadakatle onu binanın 78. katından aşağıya indiren, yalnızca sahibini değil aynı zamanda diğer 30 kişinin de bu trajik olaydan kurtulmasına yardım eden kahraman labradorun duygu, cesaret ve aklını sadece bilimle izah etmek yeterli mi, inanın bilemiyorum.

Kediler de en az köpekler kadar enteresan hayvanlar gerçekten. Köpekler sevmek kediler sevilmek istiyor. Desmond Morris, kedilerin bir çelişkiler yumağı olduğunu söylüyor. Her kedi kolaylıkla gece şehvet ve vahşetten oluşan bir pembe dizi içinde yaşarken, gündüz hiçbir şey olmamış gibi, en masum haliyle minderin üzerinde mırlayabilir. Evcil hayvandan yabanıla, sonra tekrar evcilliğe, kedi kadar hızlı ve sorunsuz geçen başka hiçbir memeli yoktur herhalde yeryüzünde. Hiçbir hayvan bir yandan bu kadar hareket ve eylem özgürlüğü talep edip, bunu elde ettiğinde de insanoğluyla böylesine yakın bir ilişki geliştirmemiştir.

Kimi insanlar kedilerin bencillik dışında bir duygu taşımadığını zannetse de, kediler salt duygudan yaratılmışlardır demek hiç de abartılı olmaz. Kedilerle biraz yakın yaşayan herkesin bilebileceği gibi, her kedi narsisizm, sevgi, haz, bağlılık, kıskançlık, korku, merak, öfke ve oyunculuktan oluşan dokuz temel duyguyu, merhamet, hayal kırıklığı, depresyon, şaşkınlık, yoğun düşüncelilik gibi duygularla harmanlayarak deneyimler (Jeffrey Moussaieff Masson). Belki biraz klişe ama köpekleri erkeklere, kadınları ise kedilere benzetmeleri de bundan olsa gerek. (Desmond Morris sanatçıların kedi, askerlerin ise genelde köpek sevmesinin eril-dişil analizini yapar, erkeklerin kendilerini büyük objelerle gösterme ihtiyaçlarıyla köpek sevmeleri arasında bağ kurar.) Kediler duruşları, dokunuşları, sokulganlıkları, gerektiğinde zekice havalandırdıkları o güzelim kuyruklarıyla, içgüdüsellikleri, yumuşaklıkları, mırıl mırıl sıcak, oyuncu ve dişi halleriyle, tılsımları, öyküleri, gelgitleri ve tüm sihriyle gerçek bir kadın değil de nedir. Her yaşta bilge, en gerçekçi ve sert durumlarda bile hayalperest, içgüdüsel, kâhin, ilham verici, yapıcı, yaratıcı ve mucittir kediler ve kadınlarla aralarında kesinlikle bir türdeşlik var.

Uzun yıllar birlikte yaşadığı, yarıştığı atını ölümle kaybeden seyisle birlikte çiftlikteki diğer atların da yas tuttuğuna inanmak çok kolay değil. Ancak sadece ölen atın yasını tutan diğer atlar değil, sürüde doğan çelimsiz yavrunun etrafında ona zarar gelmesin diye çember oluşturan beygirlerin de davranışı -yine hormon testlerinden anlaşılıyor ki- bir türü devam ettirme içgüdüsü değil sevgi de içeriyor (Kenneth Marcella).

Sadece hayvanların değil, bitkilerin, minerallerin, suyun, taşların, gezegenlerin, yıldızların ve galaksilerin de, evrende akla gelebilecek her varlığın bir duygu ve asıl daha da önemlisi sevgi enerjisi taşıdığını anlatan çalışmalar da var (John Baines).

Umarım öyledir.

Ama asıl önemlisi şu bence, her ne kadar tüm bu gözlemler her geçen gün bilimle, farklı sorularla yeniden ve yeniden sınanıyor ve hâlâ kanıtlanmaya muhtaç bir yerde duruyor olsa da gerçek olan bir şey var ki o da hayvanların duygu ve düşüncelerinin derinliklerine dalmak demek, gerek toplumsal olarak hepimizin gerekse bireysel olarak her birimizin hem kendimize hem hayvanlara hem de birbirimize nasıl davrandığımız üzerinde yeniden düşünmek demektir. Sıçanlardan tavuklara, domuzlardan atlara, kırlangıçlardan keçilere kadar belki beş milyon yıl önce bir atayı bugünse yeryüzünü paylaştığımız hayvanları anlamayı başardığımızda, başta kendimize ve daha da önemlisi yaşama daha çok yaklaşacağız. Canlı dünyanın geri kalanıyla gerçekçi ve şefkatli ilişkiler kurabilmek için çok derinlere uzanan bu bağlantıları onurlandırmak durumundayız.

Bir de şu var tabii, sevgiyi -yönü ister hayvandan hayvana, hayvandan insana, isterse insandan hayvana olsun- tarif hatta ispat etmek neden?

Bunun yerine sevginin kendisine, yarattığı bağlılığa, bir kalbin güvende hissedebilmesi için bir başka kalbin varlığını ilişkilerimizde elzem kılan o bilgeliğine, yokluğundaki hüzne, yasa bile, neden teşekkür etmiyoruz?

Serap CAN

Süper Star'ından duvar dibindekine İstanbul kedileri

Miyasofya

Bilge olan kedidir, gerisi dipnot

En meşhurları ABD'nin -eski- Başkanı Obama'yla da tanışan Ayasofya'daki tekir Gli ama Kariye, Tekfur Sarayı, Kapalıçarşı, Yeni Cami, Tahtakale, Bayezid Camii, Bayhan Sultan Çeşmesi ve Sulukule de dahil İstanbul'un hiçbir tarafı kedisiz kalmadı hiç.

© İSMAİL GÜZELSOY © SERAP CAN

Yavruyken Ayasofya'nın bahçesine atıldı. Yürekleri ceplerinden büyük çalışanların mama ve sevgisiyle büyüdü. Biri adını Gri koyalım dedi, bir başkası bunun gözleri şaşı, adı da Gli olsun buyurdu. Öyle oldu. Arkasındaki devasa somaki mermer kâseye gelince, o bazı kaynaklarda 2600 yıllıktır. Bergama Akropolü'nün Athena kutsal alanının girişini süsleyen görkemli iki su kabından biridir. Diğer kaynaklarsa geç Helenistik mi erken Bizans mı bilemezler. Bilinen, "suyu seven padişah" IV. Murat'ın Ayasofya'ya yerleştirttiğidir. Günümüzde yabancı konuklarımız, Gli orada olduğu için önünde dizilip "fotoğraf çekilme kuyruğu" oluşturur. Gli ilgiden sıkıldığında kimsenin bulamayacağı yerlere gizlenmekte de ustadır. Oradan, kanatları kırık melek resimlerinin arasında uçuşan güvercinleri gözetler.

Seyyahlar kedilere benzer. Bilmedikleri kuytu kalmayana kadar köşe bucak dolanmayı, yabancı her nesneyi anlamaya çalışmayı, eskiye, eskinin kokusuna, sıcaklığına, gizemine hayranlıkla sokulmayı, merak etmeyi, evet evet merak etmeyi herhalde kedilerden öğrenmişlerdir. İstanbul güzelim "eski"leriyle ikisini de kucaklar. İki bisküvi kırıntısı üç miyavla çağlar tanıksız devrilirken bir gün ABD Başkanı gelir ve Ayasofya'yı gezer.

Ayasofya MS 6. yy'dan bu yana dinli dinsiz herkesin aklını karıştırmasıyla ünlüdür. Başkanın da şaşırdığı belli; çıkışta soluklanırken, duvar çıkıntısında o günkü gezginleri süzen Gli'yi görür ve yılların tüylü bir canlıya dokunma özlemiyle tekirimize uzanır. Tekirimiz ne yapar bu durumda; hiçbir şey. Hatta en belirgin vasfı hayvanseverliği olmayan kendi başbakanının temasına bile tepki vermez.

Nisan 2009'dan sonra Gli marka oldu. Türkiye'nin turizminin biricik tanınanı. Lalenin, peribacasının, lokumun yapamadığını yaptı. Amerikan parmağının yararları dediğinizi duyar gibi oluyorum ve şiddetle karşı çıkıyorum; yalnızca kedi olmak mucizeleri sıradanlaştırabilir.

Not: *Serap Can'ın bu yazısı, Memlekent dergisinin 2010'da yayımlanan İstanbul-1 sayısından alınmıştır.*

© SERAP CAN

Çelik Gülersoy Bey yaşasaydı, Kariye civarında kurtardığı o güzelim binaların iki çay fazla satma adına masalarını artırıp müzeyle çiftleşmesine asla izin vermezdi; ama rahmetli kediseverin, konukların masa altında kedi beslemesine ses edeceğini sanmam.

Kariye'nin doğu duvarı dışındaki kedi(ler). Kariye'nin bu bölümü 13. ve 14. yy'larda imparator kayınvalidesi Maria Doukina tarafından yeniden yaptırılmış. Ama kedinin bulunduğu bölüm parekklesion arkasıdır ve içindeki her resim Theodoros Metokhites üstadın parasıyla yapılmıştır. Theodoros, Bizans sarayında sabahtan başlar devlet işleriyle uğraşmaya ve akşama kadar hiçbir şey onu işinden ayıramaz. Ama akşam oldu mu, bu çok şanlı diplomat, yüksek düzeyde hükümet görevlisi, ilahiyatçı, filozof, tarihçi, astronom, sanat hamisi adam evine gider, kedisini kucağına alır, mumunun ışığında şiirime dalar. Kedi mırıldanır, içindeki şairi bırakır surların dibine. Şimdiki kedi, şiirden ve Hz. İsa'nın İncil'deki sıfatlarından haberdar, "Sınırlanamayanın Meskeni"ni mesken tutmuştur. Orada, "Yaşayanların Yurdu"nda, İsa'yla Meryem arasında yaşar gider.

© SERAP CAN

Kedi yan taraftaki çöp bidonunda karnını doyurup su içmeye Beyhan Sultan Çeşmesi'ne gelmiş. 1800'lerin başlarında III. Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan, Arnavutköy Akıntıburnu'na bu anıtsal çeşmeyi yaptırmış. 1950'lerde yolu genişletmek için sökmüşler. Kaybolmuş. 20 yıl sonra Tevfikiye Camii'nin avlusunda bulunup bir 20 yıl da yeniden yapım izni ve parası için bekletilmiş. Açıldıktan sadece bir hafta sonra pirinç muslukları çalınıp gitmiş. Şimdilerde yolun karşısında balık avlamaya gelen densizlerin "küçük su" döktükleri mekâna dönüşmüş. Çeşmenin su içilen yer olduğunu bilen bir tek kedi kalmış.

Bizans'ın son dönem mimari özelliklerini taşıyan, beyaz mermer ve kırmızı tuğla geometrik bezemeli üç katlı bu devasa bina Tekfur Sarayı. Turist grupları geçerken kısa molalar vererek uğrar buraya. Asıl müdavimleri, alışveriş dönüşü dinlenen birkaç yaşlı, çocuğunu eğleyen yoksul komşu kadın, akşamdan kalanı ilk birayla hortlatan alkolik ve bu kedidir. Ötekileri bilmem ama kedi, ünlü Blakhernal Sarayı'nın uzantısı olduğu da söylenen bu ilginç binanın kalıntıları arasında dolanırken ya deli imparatorun çığlıklarını duyar ya da Osmanlı şenlikleri için başkente getirilip burada yatırılan zürafalarla fillerin homurtularını.

© SERAP CAN

Başka bir çarşının, Tahtakale'nin artık çok az sayıdaki Çin malı satmayan esnafından birinin, "havancı"nın kedisi. Gururu, olduğu yerin farkındalığından; bin yıl boyunca dünyanın en büyük pazarının parçası olmak her kediyi mutlu eder.

© SERAP CAN

Kepçeler bir gün eski evi yıktığında, anılarla dolu koltuğun leşinden ayrılmak zordur, hele her yer deliksiz betonsa. Hüznü evsizlikten değil, "Ben olmasaydım vebadan çoktan ölmüştünüz" dediğini duyuramamaktan.

© İSMAİL GÜZELSOY

Çok ender durumda kedi dipnota düşer; bu o anlardan biri işte. Ayasofya'nın sol yanında, şimdi hosteller ve kilimcilerle dolu çıkmaz sokağın üstünde Mimar Sinan'ın mütevazı yapılarından biri, Ca'fer Ağa Medresesi bulunur. Camiler dışında yapıldığı dönemdeki işlevini sürdüren tek tük binadan biridir. İç avluyu çevreleyen derslikler yerli yabancı öğrencilerin ebru, hat, çini gibi geleneksel sanat kurslarına katıldığı bir okula dönüşmüştür. Sarman, büyük mimarın asistanıdır burada, öğrencileri gözler.

© SERAP CAN

21. yy'ın Sultan'ı. Küçük evinin küçücük bahçesindeki güllerinden bile vazgeçti kediler uğruna. Elindeki sopaya bakmayın veya bakın ve baston olarak görün.

© SERAP CAN

Kapalıçarşı'nın içindeki iki üç dükkânın sahibi, geçen turistlerin ilgisini çekmek için ve biraz da sevdiklerinden, kapı önü paspasının üstünde tasmalı, şişman kediler bulundururlar. Sarmanımız onların babası olabilir ama asla kapalı kalamaz. O, yüzyıllardır Ermeni çocukların incecik parmaklarıyla gümüşü yoğurdukları meşhur Gümüşçüler Çarşısı'nın çinko çatılarında kâh av kâh meter peşinde gezendir.

© SERAP CAN

Her kedinin, yavruları palazlanana kadar kullandığı bir eski evi vardır. Yaptıran bir Rum tüccarmış; göçene kadar her yaz Kurtuluş'tan Boğaziçi'ndeki yazlığına gelirmiş; sonra bir biçimde başkalarının olmuş; bu gibi ayrıntılar kediyi ırgalamaz. Ev torunlar paylaşamadığı sürece, yani feline (kedisel) sonsuzluğuna kadar kedilerin.

Tuğçe ÇELİK

Franz Marc'ın renkli hayvanlarıyla sılaya dönüş

Resim sanatında hayvan imgelerini, özellikle de atları kullanmasıyla ünlü ressam Franz Marc, insanın doğadan kopuşunun ve yabancılaşmasının trajedisini eserlerinde tabiatı, hayvanların gözleriyle, onun bir parçası olarak görmemizi sağlayacak renk, biçim, doku ve içerik şemaları oluşturarak anlatmaya çalışır.

Binlerce yıl öncesinden günümüze ulaşan mağara resimlerindeki arkaik bizonlardan bugünün çağdaş sanat eserlerinde kullanılan hayvan figürlerine bakıldığında görsel ifade merkezli sanat alanlarında hayvan imgesi kullanımının devamlılığından bahsetmek mümkündür. Antik Roma'da iktidarın güç sembolü olan hayvan imgeleri, ortaçağ Avrupa'sında dinsel konuların alegorik anlatımlarının vazgeçilmez öğelerine dönüşmüştür. Dolayısıyla yapıtlarda yer alan hayvanlar insanlık tarihi boyunca mitolojik, psikolojik, sembolik ya da dinsel biçem olarak kullanılagelmiştir. Zamanla hayvan tasvirlerinde değişim de yaşanmıştır. Modern örneklerde deforme edilerek verilen hayvan imgeleri dikkat çekerken bazen de canlı veya tahnit edilmiş bir hayvanın kendisi enstalasyon olarak sergilenebilmekte yahut sanatçı performanslarında izlenebilmektedir. Antroposantrizmin yaygınlaşmasıyla hayvanların sanat yapıtlarında kullanılma biçimleri ve temsilleri arasında bir bağ kurulabilir. Antroposantrik anlayışa göre, doğa ve hayvanlar ekosistemde hiyerarşik sıralamanın en üstünde yer alan insan için yaratılmıştır. Böylece hâkim güç olma derdindeki insan, ezelden beri ilişkide olduğu hayvanı ötekileştirerek onu bir nesneye çevirir. Hayvanın nesneleşmesi doğanın bileşeni canlı bir varlık olduğu gerçeğini görünmez ya da önemsiz hale getirir. Buna benzer birtakım etik sorunlar içeren insan merkezli yaklaşımların kitlesel ideolojiye evrilmesi, insanın iç dünyasıyla dış dünyanın ve teknolojik olanakların değişmesi, ifade biçimlerinde de farklılaşmaları ve sanatta yeni üslupları meydana getirmektedir. 19. yüzyılın güneş ışığını çılgınca takip eden öncü empresyonistlerine karşılık 20. yüzyılın başında insanın duygulanımlarını, içsel çelişkilerini, devrimler ve savaşlar sonrası kurulan yeni dünyaya adaptasyon sorununu geometrik formlarla, çizgilerle, hayvan figürleriyle, renklerle ifade eden ekspresyonistleri vardır. Empresyonizmin temelinde doğanın insana etkisi ve ressamın doğayı taklit etme çabası, ekspresyonizmin temelinde ise insanın iç dünyasının yapıta yansıtılması yatmaktadır. Romantik dönemde ibrenin bireye dönmesini andıran şekilde ekspresyonizmde de sanatsal yaratımın ibresi dış dünyadan çarpıcı bir biçimde iç gerçekliğe doğru çevrilmiştir. Bu sanat akımlarının yönelimleri zıtlıklar veya çelişkiler içerse de aslında birbirlerinin tamamlayıcısı ya da antitezi olarak var olmaktadırlar. Bu yazıda hayvan sevgisiyle öne çıkan Alman ressam Franz Marc'ın (1880-1916) eserlerindeki rengârenk hayvan-doğa kompozisyonlarıyla ortaya koyduğu ekspresif estetiği irdelemeye çalışacağım.

Resimde bilinenin ötesine geçmek

Resim sanatında hayvan imgelerini, özellikle de atları kullanmasıyla ünlü ressam Franz Marc, 20. yüzyılın başında ayak sesleri duyulan Alman

ekspresyonizminin en farklı ve önemli isimlerinden biridir. Sanatçının Vassily Kandinsky ile kurucularından olduğu Der Blaue Reiter (Mavi Atlı/1911) grubu, gerek kuramsal çalışmaları gerek sınırlar ötesi bir hareket oluşuyla sanat tarihine damga vurmuştur. Kandinsky ile Marc'ın mavi renge ve atlara olan düşkünlükleri grubun adını belirlemiştir. Bünyesinde Gabriele Münter, Paul Klee, August Macke, Arnold Schönberg gibi sanatçıları barındıran Der Blaue Reiter grubu, görünenin ötesine geçerek öze dair yeni bir anlatım dili kurmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda Marc'ın paletindeki renklerin özgün plastik değerinin yanında farklı sembolik değerlere sahip oluşu dikkat çekicidir. Resimlerinde renkleri doğadaki görünümlerinden sıyırarak kullanması sarsıcıdır. Renklerin doğal hallerinden uzaklaştıkça kazandığı polisemik derinliğin, doğanın gerçek renklerinin sanatçının ruh dünyasında neye karşılık geldiğinin bir dışavurumu olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Marc'ın zengin, göz alıcı paletini incelediğimizde renklerle oluşturduğu kontrastlar ve kombinasyonlarla tinsel bir dünya kurduğunu görürüz. Sanatçının renk sembolizminde kırmızı yeryüzünün, sarı güneşin, mavi ise cennetin rengidir. Aynı zamanda mavi erkek, sarı ise kadını temsil etmektedir. Sarı coşkun, neşeli ve sevecen duyguları yansıtırken mavi entelektüelliğin ve maneviyatın ifadesidir. "Küçük Mavi Atlar" (Die Kleinen Blauen Pferde/1911), "Karlar İçinde Yatan Bir Köpek" (Liegender Hund im Schnee Anagoria/1911), "Maymun" (Das Affchen/1912), "Tilkiler" (Füchse/1913), "Ev, Köpek ve İnekli Peyzaj" (Landschaft mit Haus, Hund und Rind/1914), "Mavi At" (Blue Horse/1914) gibi yağlıboya tablolarında sanatçının renk sembolizmi teorisi izlenebilmektedir. Franz Marc, eserlerinde doğanın ve hayvanların mükemmel uyumuna vurgu yapmayı amaçlarken sanat felsefesini de bu amaç üzerine inşa etmiştir. Sanatçı bu yönüyle çağdaşlarından ayrılarak kendine has bir ekspresif ifade biçimi yaratmıştır. Onun mistisizmle olan ilişkisi doğada bilinenin ötesine geçip tinsel manaya ulaşma çabasına dönüşerek resimlerinde cisimleşmektedir. Marc'ın mistik evreninin bir ayağını oluşturan hayvan sevgisini eserlerinde takip ettiğimizde karşımıza at, boğa, geyik maymun, kedi, tilki, koyun, kuş, inek ve fantastik hayvanlardan oluşan geniş bir hayvanlar âlemi çıkmaktadır.

Modern insanın sıla hasreti

Franz Marc, insanın doğadan kopuşunun ve yabancılaşmasının trajedisini eserlerinde tabiatı, hayvanların gözleriyle, onun bir parçası olarak görmemizi sağlayacak renk, biçim, doku ve içerik şemaları oluşturarak anlatmaya çalışır. "Çayırda At" (Horse in a Landscape/1910) adlı, yağlıboya tekniğiyle yaptığı tablodaki atın gözünden gördüğümüz dünya parlak, enerjisi yüksek, capcanlı ve tabiri caizse hayat veren uhrevi bir cennetin yeryüzünde somutlaşmasına duyulan özlemi dile getirir. Atın gözünden izleyene sunulan, özlem duyulan bu deruni cennet elbette doğadır. Ancak modern çağda doğa, insanın artık dönüşünün pek de mümkün görünmediği sılası haline gelmiştir. Marc'ın eserlerinin altında yatan gizil manaların en güçlüsü de modern insanın çektiği sıla hasretidir. Yer yer statik, yer yer hareket estetiğiyle resmedilen hayvanlar, izleyenini psikolojik bir etkiyle sarmalayarak anlık da olsa artık yabancısı olduğu sılasına kavuşturur. Özellikle sanayi devrimi sonrası insanın doğadan kopuşuyla beraber yalnızlaşması, içe kapanması, teknolojik ilerlemenin sosyo-kültürel, toplumsal, ekonomik, ideolojik değişimlere yol açması, insanın özne iken nesneye dönüşmesi dışavurumcu geleneğin temel konuları arasındadır. Değişen düzende insan, içsel dünyası ve dışsal dünya arasında bocalamaktadır. Bocalamanın ruhsal ve zihinsel etkilerinin bir sonucu olarak ekspresif tavırlı eserler ortaya çıkar. Bu bir anlamda insanın kendini tedavi etme, iyileştirme çabası anlamına gelmektedir. Marc'ın eserlerine konu olan doğa-hayvan kompozisyonlarında bu izlerin hemen hepsi sürülebilmektedir.

Farklı ekollerden gelen etkiler

Tabiata ve hayvanlara duyduğu sevgiyle Franz Marc, resimsel gerçeği kurgularken doğada olmayan kıvrımlarla, bükülmelerle, görme biçimleriyle ve renklerle hayvan figürleri üretir. Bunun anlamı soyutlamacı ve simgeci bir anlayışı sanatının merkezine koymuş olmasıdır. Eserlerindeki izlenimci fırça darbeleri, analitik kübizmin parçalara ayırarak yarattığı optik etki ve Cezanne'ın öncüsü olduğu geometrik strüktürle kurulmuş figür anlayışı, fütürizmin diyagonal geçmeleri, Fovlar'ın çarpıcı, parlak, kütlesel renk paleti, dışavurumcu ressam Franz Marc'ın sanatını yaratırken farklı türlerle etkileşime geçtiğinin de ispatı niteliğindedir. Picasso'nun analitik kübizm anlayışıyla ekspresyonizm, ekspresyonistlerin renk, gölge, katman, doku anlayışıyla da Picasso'nun analitik kübizmi etkileşim halindedir. Modern dönemin sanat ekolleri arasındaki ilişki, tek yönlü olmamakla beraber, etkileyenin etkilendiği, etkilenenin de etki ettiği bir sürecin yaşandığına işaret eder. Bu ilişkisellik Marc'ın eserlerinde sanatçının ruh dünyasıyla tekniğin mündemiç olup eserlerine yansıması biçiminde yaşanır ve konuyu aktarmadaki yaratıcılığının özü de burada saklıdır. Gerek resmin orta aksına kondurduğu bir sarı inekle gerek mavi atlarla birlikte resmettiği insan figürleriyle Franz Marc'ın dünyasında hayvanlar ve insanlar bir arada tabiatın içinde görülürler. Marc'ın yarattığı metafizik ortam doğaya sırt çeviren insana tekrar kucak açar, yabancılaştığı uyumu yeniden duyumsatır.

Savaşla sonlanan bir hikâye

Sanatta modern çağ henüz başlamışken patlak veren Birinci Dünya Savaşı, insanlık için adeta bir sınav niteliği taşır. Dünyada Fransız İhtilali ve sanayi devriminin etkileri sürerken bir de savaş ortamının buna eklenmesi toplumları dolayısıyla sanatçıları derinden sarsar. İlerleyen süreçte savaş travmasının adeta sanatsal patlamaya dönüşerek resim, sinema, tiyatro, müzik gibi alanlarda verdiği örneklerle yeni ekoller oluşturduğu görülür. Franz Marc'ın hayvan sevgisini rengârenk biçemlerde sunduğu tabloları, katıldığı Birinci Dünya Savaşı'nda yaşamını yitirmesiyle insanlığın kültürel arşivinin en değerli parçaları halini alır. Bugün Marc'ın tablolarına baktığımızda bizi yakalayan hissin, hayvanlarla insan merkezli ilişki kurmadığımız dönemleri de yaşadığımızı ve bunun mümkün olduğunu hatırlatması dileğiyle...

Kaynakça

Ahu Antmen, 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Gözde Filinta, Güncel Sanat Pratiklerinde Özne-Nesne Bağlamında Hayvan Figürü Kullanımı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.

Selma Taşkesen, Ekspresyonizm Akımının Köprü ve Mavi Atlı Gruplarına Yansımalarının Beden Olgusu Üzerinden Sorgulanması, Atatürk Üniversitesi GSF Sanat Dergisi, 2018.

Pınar AYDIN O'DWYER

O günden bugüne müzikte hayvan manzaraları

Yerkürenin ilk sakinleri insanlardan önce hayvanlardı. Bizler sonradan taşınan kiracılarız. Buna rağmen ev sahipleriyle kaynaşmak için fazla bir çaba harcadığımız söylenemez. Ne onların hakları insanların derdidir ne de dillerini öğrenmek için emek harcayıp bir kursa gidilir.

"Hırsız Saksağan"

Etimoloji sözlüklerine göre "hayvan" kelimesi Arapça "*hyy*" kökünden türetilen bir kelime olup "*hayawan*" yaşamak, "hayatta olmak" anlamındadır; her çeşit "canlı varlık" için de kullanılır. Hayvan kelimesinin Latin dillerindeki karşılığı olan "*animal*" kelimesinin kökeni ise "*anima*" olup "ruh-can" anlamındadır. Dolayısıyla birçok dilde hayvan kelimesi ruhu, canı ifade etmektedir. Adeta kelimelerin evrimi olan etimolojik bakış açısıyla da hayvanlar bizim atalarımızdır, bir anlamda ruhlarımız kardeştir.

Bu durumda duygulara hitap eden klasik müzik eserlerinde evrimsel ruh kardeşimiz hayvanlara yer verilmesi pek de şaşırtıcı olmamalıdır. Ancak bu eserlerde hayvanlar iki farklı imge şeklinde kullanılmıştır: Ya gerçek yaşamda doğal hayvan formunda ya da masallarda doğal hayvan, yarı insan-yarı hayvan, hayvandan insana dönen formlarda, sesleri, cisimleri veya özellikleri ile karşımıza çıkıyorlar.

Gerçek yaşamdan hayvan manzaraları

Malum, yerkürenin ilk sakinleri insanlardan önce hayvanlardı. Bizler sonradan taşınan kiracılarız. Buna rağmen ev sahipleriyle kaynaşmak için fazla bir çaba harcadığımız söylenemez. Ne onların hakları insanların derdidir ne de dillerini öğrenmek için emek harcayıp bir kursa gidilir. Sadece arada bir varlıkları fark edilip ön plana çıkarılır, örneğin bir sanat eserinde sanatçının işine geldiğince onlara yer verilir. Besteciler de dünyanın henüz insanlar ve binaları tarafından işgal edilmediği çağlarda hayvanları doğal halleriyle betimlemişler; fabl misali, izleyen insanların kendilerine ders çıkarabilmelerini hedeflemişlerdir.

Hayvanlardan söz edilen ilk eserlerden biri İtalyan besteci **Giaocchino Rossini**'nin 1817'de bestelediği "**Hırsız Saksağan**"

"Ateş Kuşu"

adlı operasıdır. Bu operada saksağan doğal davranışlarını göstermektedir, hatta fail başkahraman odur. Olaylar evin hanımının mücevherlerinin çalınmasıyla başlar ve çoğu zaman olduğu gibi akla ilk gelen zanlı hizmetçi olur. Zavallı kızcağız kendisinin suçlu olmadığını bir türlü anlatamaz, kimseyi inandıramaz. Ta ki mücevherler kuş yuvasında bulunana dek; saksağan hem yine saksağanlığını yapmış hem de insanların ne denli önyargılı olabildiğini gözler önüne sermiştir.

Daha sonra 1886'da Fransız besteci **Camille Saint Saëns**, **"Hayvanlar Karnavalı"**[2] adlı süitinde hayvan konusunu etraflıca ele almış, dinleyenleri her hayvanı farklı bir orkestra çalgı aleti ve melodi ile betimlediği hayvanlar âleminde gezintiye çıkarmıştır. Hayvansever Saint Saëns, tutucu çevrelerce yeterince ağırbaşlı olarak algılanmayacağı ve eleştirileceği düşüncesiyle, yaşadığı sürede bu eserin tümünün çalınmasına izin vermemiş, sadece "Kuğu" bölümü seslendirilebilmiştir. Kimilerince kuğunun eşcinselliğin sembolü olarak kabul edildiği göz önüne alınacak olursa ve Saint Saëns'ın eşcinsel olduğu bilgisi doğru ise, sunulmasına ses çıkarmadığı tek parçanın aslında kendisini esas ele verecek parça olması ilginç bir tezattır. Eserin diğer tezat yanı "Karnaval"ın Hıristiyan inanışında "karnivor"ların, yani etobur insanların et orucuna girmeden önce kutladığı bayram oluşudur (Carne: et, vale: veda). Diğer bir deyişle "Hayvanlar Karnavalı" kelimenin tam anlamıyla insanların zihnine sokulmuş bir "hayvan bayramıdır" ki bu da o çağda hayvanların, varlıklarıyla, ses ve davranışlarıyla bestecilere ilham verecek konumda olduklarının bir kanıtıdır. "Hayvanlar Karnavalı" daha sonra, bir zamanların çok beğenilen "Fantasia"[3] adlı animasyon filmine de esin kaynağı olmuştur.

20'nci yüzyılın başında Avrupa'da monarşinin sallanmaya başlaması (benzetme makul ise) operada bir hayvanın ağzından ilan edilmiştir. **Nikolai Rimski-Korsakov**'un **"Altın Horoz"**[4] adlı operasının başkahramanı Altın Horoz'un sorumluluğu çok önemlidir. Kral, kendisine tüm açıklığıyla gerçekleri söyleyen müneccimine inanmaz, hatta onu öldürtür. Bunun üzerine Altın Horoz da ceza olarak gagalayıp kralı öldürür. Bu eser Rusya'da bir süre sansüre uğramıştır; hiç kimse krala gerçekleri görmediğini, inkâr ettiğini söyleyemez, hele onu öldürmeye hiç cesaret edemez!

Bu dönemde artık çocuklara hayvan sevgisi aşılamak ihtiyacı yavaş yavaş baş göstermeye başlamış olmalı ki Rus besteci **Sergei Prokofiev**

İgor Stravinski

"Ateş Kuşu"

bu işe girişmiş. Prokofiev çocuklar için bestelediği **"Peter ve Kurt"**[5] adlı anlatımlı senfonisinde, Peter adlı çocuğun, kuş, ördek, kedi ve kurtla olan macerasını anlatır. Eserde her hayvan ayrı bir çalgı aleti ve davranış tarzına özgü melodiyle betimlenmiştir. Bir gün Peter ve kedisi doğada gezerlerken ormandan kurt gelir, ördeği yakalayıp yutar. Kuş uçarak, kedi ağaca tırmanarak kurtulur. Peter, kuşun yardımıyla kurdun kuyruğuna ip bağlayıp onu yakalar. Gelen avcılar kurdu öldürmek ister. Ama akıllı Peter buna izin vermez, onun hayvanat bahçesine götürülmesini sağlar. Demek ki İlk Dünya Savaşı'ndan sonra, 1936'larda çocuklara hayvanların öldürülmemesi gerektiğinin anlatılmasının zamanı gelmişti.

İkinci Dünya Savaşı'nda bilimin önemi ortaya çıkınca hayvanlar doğal ortamlarından laboratuvarlara, bilim adına denek olarak kullanılmaya devşirilir oldu. Bunun bir örneği Azeri besteci **Rauf Hacıyev**'in 1978'de bestelediği **"Anne Ben Evleniyorum"**[6] adlı naif müzikli oyunudur. Eserde annesinin arzusu üzerine biliminsanı olan genç adam koyunların hangi yemle daha iyi büyüyeceği konusunda "ileri" bilimsel bir araştırma yapmaktadır. Ne yazık ki laboratuvarın hademesi yemleri karıştırır ama neyse ki sonuç yine de başarılı olur.

Masallardan hayvan manzaraları

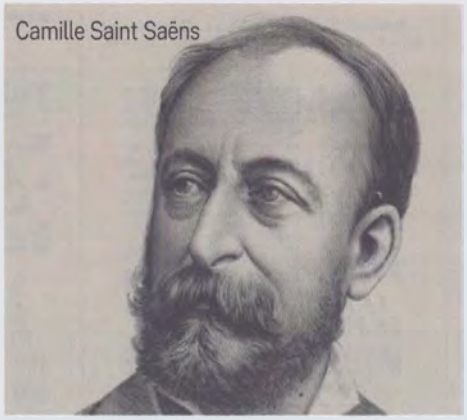
Zaman tünelinde geriye dönülecek olursa 18'inci ve 19'uncu yüzyıllar sanatta romantik masal çağıydı denilebilir. Bu dönemin eserlerinde az önce sözü edilen gerçek hayvanların yanı sıra büyülenmiş hayvanlar, yarı insan-yarı hayvan yaratıklar veya insan haline geçmek isteyen hayvanlar masal diyarlarında boy gösterir. Bu hayvanlar yeri geldiğinde insanların onlara üstünlük taslayıp zulüm ettiklerini hatırlatır, yeri geldiğinde ise onlara yol gösterir, yoldaşları olur; özetle bu kıssalardan alınacak hisseler vardır.

Avusturyalı besteci **Wolfgang Amadeus Mozart**'ın **"Sihirli Flüt"**[7] adlı operasında yarı kuş-yarı insan Papageno ve müstakbel eşi Papagena, Prens Tamino ile Prenses Pamina'dan daha az akıllıdır. Nitekim Papageno, Tamino'ya uygulanan akıl sınavından muaf tutulur. Hayvanlar sevimlidir, akıllıdırlar; tam eşitleri olmasa da insanların yoldaşı olabilirler.

Romantik Alman besteci **Richard Wagner**'in tümü efsanelerden oluşan hemen her operasında birçok tılsımlı hayvan yer almaktadır. **"Ren Altını"**[8a] operasında cüce Alberich misafirlerine gösteriş yaparken kendini önce bir ejderhaya, sonra bir kurbağaya dönüştürür. **"Valküreler"**[8b] operasında ölümsüz tanrılar, ölümsüz hayvanlarla birlikte (sahneye) gelir giderler. Büyük tanrı Wotan ve kızları Valküreler uçan atlarda, baş tanrıça Fricka koç tarafından çekilen bir arabada dolaşır. **"Siegfried"**[8c] operasının başında

"Hayvanlar Karnavalı"

Camille Saint Saëns

sahnede bir ayı belirir, daha sonraki perdelerde kuşlar, ejderha Fafner olaylara dahil olur. Bu sırada bir orman kuşu Siegfried'e gitmesi gereken kutsal yolu ıslığıyla işaret eder. Estetik görünümü nedeniyle kuğu bu operada da yer alır. **"Tanrıların Şafağı"**[8d] operasında ise tanrıça Brünnhilde'in ölümsüz atı bir lanet sonucu ölümlü hale gelir. Bunun sonunda önce babasının kuzgunlarına hadlerini bildirir. Sonra Siegfried'in yaktığı ateşe girmeden hemen önce doğrudan atına şarkı söyler ve ona binip göklere uçar.

Wagner'in **"Lohengrin"**[9] (oğul) ve **"Parsifal"**[10] (baba) adlı operaları da iki nesil aile öyküsü gibi konuları birbirine bağlı eserlerdir. Masal dünyasının kahramanları ve şövalyelerinden söz eden her iki eserde de olayların merkezinde büyülü güçleri olan kuğu yer almakta, saygı ve şefkat gösterilmesi gereken bir canlı unsuru olarak sunulmaktadır.

Rus besteci **Peter İlyiç Çaykovski**'nin üç büyük beyaz balesi adeta hayvanlar geçididir ve onların dans ile betimlenmesinin ne denli elverişli olduğunun göstergesidir. **"Uyuyan Güzel"**[11] adlı balesinde çocukların ilgisini çekmek amacıyla Beyaz Kedi, Çizmeli Kedi, Kanarya Perisi, Mavi Kuş, Kırmızı Başlıklı Kız'ın kurdu resmigeçit yaparlar. **"Fındıkkıran"**[12] adlı balesindeyse, yılbaşı partisinden sonra uykuya yatan küçük Clara rüyasında fareler görür ve korkar. Onu, belki de "çocuk korkularını" ifade eden farelerden oyuncak Fındıkkıran ve kurşun askerler kurtarır. **"Kuğu Gölü"**[13] adlı balesinde ise Odette adlı beyaz kuğu ve diğer kuğular aslında büyülenmiş prenseslerdir. Ancak bir prens içlerinden birine evlenme sözü verirse tekrar insan haline dönebileceklerdir. Prens Siegfried, Odette'e âşık olmasına olur ama yanlışlıkla büyücünün siyah kuğu kılığındaki kızı Odile'e evlenme teklif eder. Sonra aşkının tüm gücüyle özür dileyince kuğuların üzerindeki lanet kalkar ama Prens ile Odette ancak cennette beraber olabilirler. İnsanoğlu hatasının bedelini ödemelidir, sonuçta sevginin gücü ancak bir yere kadardır.

"Kuğu Gölü"ndeki öyküye benzer şekilde **Antonin Dvorak**'ın **"Rusalka"**[14] adlı operasında Rusalka adlı su perisi bir prense âşık olmuştur ve onunla beraber olabilmek için kendisini insan yapabilecek sihirli iksiri içer. Ancak bunu içtikten sonra sesini kaybedecektir. İksiri içen Rusalka ile karşılaşan prens de ona âşık olur. Ancak ne yazık ki prens düğün öncesinde, insan haline geçen ama konuşamayan Rusalka yerine konuşabilen başka bir prensesle ilgilenmeye başlar. Bunun üzerine lanetlenen Rusalka denizlere geri döner ama artık ne peri ne de insan olabilecektir. "Kuğu Gölü" ve "Rusalka" ile adeta "sosyal sınıfın neyse sen osun, sakın ola ki değişmeğe yeltenme" denilmektedir!

20'nci yüzyıla gelindiğinde masal hayvanlarının hâlâ önemini korumakta olduğu görülür; ne de olsa her çağda onlar aracılığıyla çocuklara

"Sihirli Flüt"

anlatılması gereken dersler olacaktır. **Prokofiev**'in **"Külkedisi"**[15] adlı konusu malum balesinde, perilerin sihirle balkabağından yaptıkları balo arabasını insan haline dönüşen fareler sürerler. Ayrıca dört çekirge ve bir yusufçuk mevsimlerden yaz olduğunu betimlemek için yer almaktadır. Külkedisi, her sınıftan insanın bir şeyi çok istediğinde bunun gerçek olabileceğinin öyküsüdür.

Rus besteci **İgor Stravinski**, **"Ateş Kuşu"**[16] adlı balesi çağdaşı "Peter ve Kurt"taki gibi hayvanseverlikten dem vurmakta, bir kuşun kendisine iyi davranana minnettarlığını, kötü davranana lanetini anlatmaktadır. Prens İvan ormanda avlanırken bulduğu sihirli yumurta ile büyülü dünyaya geçer. Orada karşılaştığı bir Ateş Kuşu'nu öldürmek üzereyken kuş merhamet diler, prens onun canını bağışlar. Kuş minnet ifadesi olarak ona bir tüyünü hediye eder ve ihtiyacı olduğunda bu tüyle yardımını isteyebileceğini söyler. Prens daha sonra kötü büyücü ile karşılaşır, ondan korunmak için kuşu çağırır, kuş sihir yaparak prensi kurtarır. Daha sonra kuş ile prens yumurtayı kırarak büyücünün esir tuttuğu tüm yaratıkların özgürlüklerine kavuşmasını sağlarlar. İnsan-hayvan işbirliği diye işte buna denir!

Pyotr Ilyich Tchaikovsky

Sonsöz

Tüm bu eserlerin hayvanları tanımanın ve beraber barış içinde yaşamanın önemini anlatmaya yetmediği 20'nci yüzyılda karşımıza **Leon Janacek**'in **"Marifetli Küçük Vixen"**[17] adlı yaşamın döngüsel doğasını anlattığı masal operası çıkıyor. Ormanda hayvanlar ve böcekler oyun oynarken, ormancı Forester bulduğu yavru tilki Vixen'i evcilleştirmek üzere evine götürür. Vixen zamanla büyür, artık özgür olmak ister. İpini çiğner, gitmeye yeltenir, bu davranışını onaylamayan uslu tavuklarla tartışır. Yine de tam kaçacakken ormancı "ya benimsin ya kara toprağın" misali ona ateş eder, neyse ki yara almadan kaçmayı başarır. Ormana geri döner ve bir porsuğun evine yerleşir. Yakışıklı tilki ile tanışır, evlenirler ve kendi yavruları olur. Vixen, tilki eşi ve yavruları kendilerine tuzak kurmaya çalışan bir avcıyı engellerler. Ancak ne yazık ki avcı sonunda Vixen'i vurup öldürür. Bir zaman sonra yaşlanmış ormancı Forester, evlenen bir arkadaşının karısına avcıdan satın aldığı tilki kürkünü hediye eder! Zaman geçer, bir gün Forester, ormanda Vixen ile ilk tanıştığı yere geri döner, gençliğini hatırlar, doğanın güzelliğinin ilk kez farkına varıp hayran olur ve ölüm uykusuna dalar. Vixen ona doğanın döngüsünü hatırlatmıştır; tüm canlılar kendi doğalarınca yaşar ve ne olduklarına bakılmaksızın ölürler.

İnsanların hayvanlardan tek farkı kendilerinin daha akıllı olduklarını sanmalarıdır!

Not: *Ünüşan Kuloğlu'na ve Mehmet Halis'e teşekkürü borç bilirim.*

Dipnotlar

[1]Hırsız Saksağan (La Gazza Ladra), perdelik opera. Beste: G. Rossini, Libretto: G. Gherardini (T. Baudouin ve LC. Caigniez'den esinle), 1817.

[2]Hayvanlar Karnavalı, süit. Beste: C. Saint Saëns, 1886.

[3]Fantasia, animasyon. Yönetmen: J. Algar, S. Armstrong. Senaryo: J. Grant, Oyuncular: L. Stokowski, D. Taylor, Philadelphia Orkestrası, 125 dk. 1940.

[4]Altın Horoz, 1 prolog, 3 perde ve 1 epiloglu opera. Beste: N. Rimski-Korsakov, libretto: V. Belsky (A. Puşkin'den ve W. Irving'den esinle, 1909.

[5]Peter ve Kurt, anlatımlı senfoni. Beste: S. Prokofiev, 1936.

[6]Anne Ben Evleniyorum, 2 perdelik müzikli oyun. Beste: Rauf Hacıyev, libretto: V. Yesman, 1978.

[7]Sihirli Flüt (Die Zauberflöte), 2 perdelik opera. Beste: W. A.: Mozart, libretto: E. Schikaneder, 1791.

[8]Nibelungen Yüzüğü (Der Ring des Nibelungen), dörtlü opera serisi. Beste ve Libretto: R. Wagner (Alman halk masallarından esinle), 1813-83.

[a]Ren Altını (Das Rheingold), 4 perde.

[b]Valküreler (Die Walküre), 3 perde.

[c]Siegfried, 3 perde.

[d]Die Götterdämmerung (Tanrıların *Şafağı), 3 perde.*

[9]Lohengrin, 3 perdelik opera. Beste ve libretto: R. Wagner, 1850.

[10]Parsifal, 3 perdelik opera. Beste ve libretto: R. Wagner, 1882.

[11]Uyuyan Güzel (Sleeping Beauty), 3 perdelik bale. Beste: P. İ. Çaykovski, libretto: I. Vsevolozhsky (C. Perrault'dan esinle). Koreografi: M. Petipa, 1890.

[12]Fındıkkıran (The Nutcracker), 2 perdelik bale. Beste: P. İ. Çaykovski, libretto: ETA. Hofmann'dan uyarlama. Koreografi: M. Petipa, L. İvanov, 1892.

[13]Kuğu Gölü (Le Lac des Cygnes), 4 perdelik bale. Beste: P. İ. Çaykovski, libretto: Rus ve Alman halk masalı. Koreografi: M. Petipa, L. İvanov, 1876.

[14]Rusalka, 3 perdelik opera. Beste: A. Dvorak, libretto: J. Kvapil (K. J. Erben, B. Nemcova, H. C. Andersen, F. Motte Fouqué ve Hauptmann'dan esinle), 1901.

[15]Külkedisi (Cinderella), 3 perdelik bale. Beste: S. Prokofiev, Libretto: N. Volkov (peri masallarından esinle). Koreografi: R. Zakharov, 1945.

[16]Ateş Kuşu (L'Oiseau de Feu), 2 perdelik bale. Beste: I. Stravinski, Libretto: Rus peri masalı, Koreografi: M. Fokine, A. Benois, 1910.

[17]Marifetli Küçük Vixen (The Cunning Little Vixen), 3 perdelik opera. Beste: L. Janacek, Libretto: L. Janacek (L. Bystrouska, R. Tesnohlidek'ten esinle), 1924.

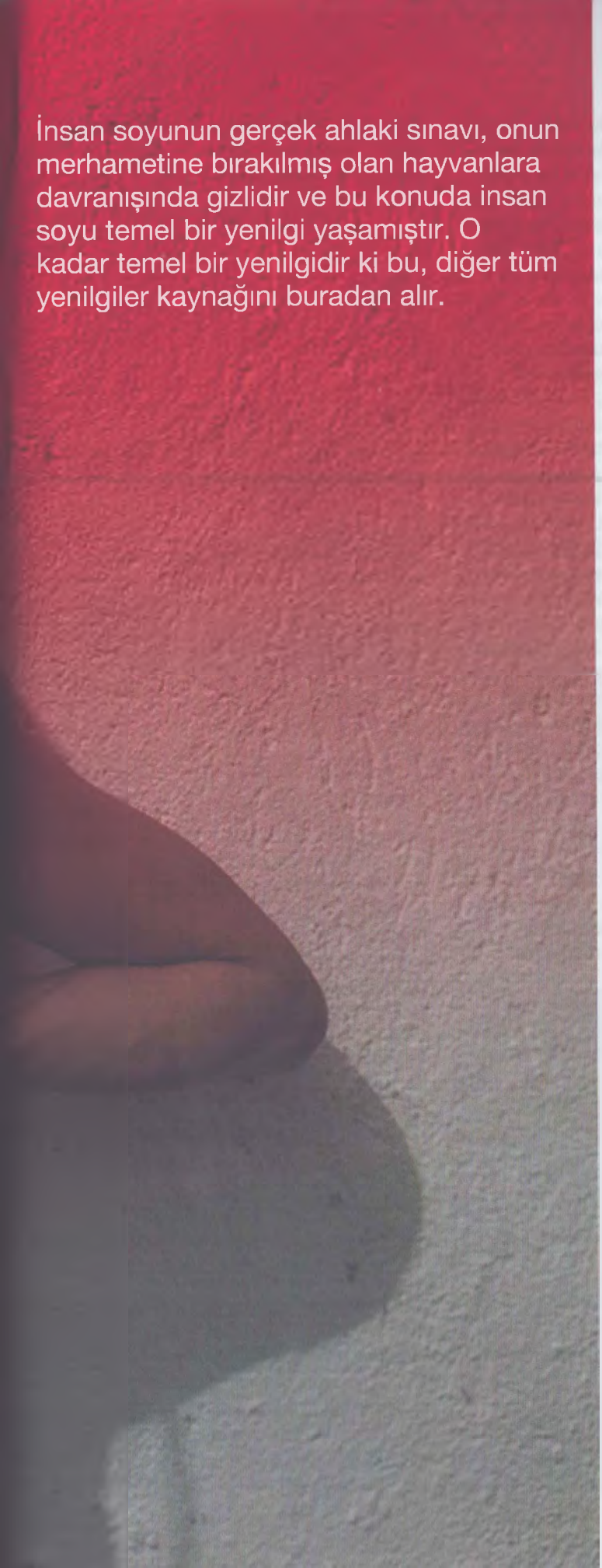

Pınar ÜRETMEN

© TANJU AKLEMAN

Düşünüyorum, öyleyse yar olmanın dayanılmaz hafifliğinde sev beni

İnsan soyunun gerçek ahlaki sınavı, onun merhametine bırakılmış olan hayvanlara davranışında gizlidir ve bu konuda insan soyu temel bir yenilgi yaşamıştır. O kadar temel bir yenilgidir ki bu, diğer tüm yenilgiler kaynağını buradan alır.

Milan Kundera'nın en önemli eseri kabul edilen "Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği" hakkında yazılan hemen her yorum yazısında, romanda dört ana karakter olduğu söylenir: Tomas, Tereza, Sabina ve Franz. Oysa bu romanın olsa olsa üç ana karakteri vardır: Tomas, Tereza ve Karenin. Karenin romanda öyle önemli yer tutar ki, onu çıkarırsanız büyük bir anlamsal boşluk oluşur. Hatta son bölüm "Karenin'in Gülümseyişi" başlı başına Karenin'e dair yüce bir sevgiyi anlatır. Ancak yorumlarda bu karakterin adı bile geçmez, çünkü Karenin bir köpektir. Öyle ya, roman kahramanı olmak ne haddine "ruhu bile olmayan bir otomat" sayılan bir hayvanın! Karenin konusuna ve onun muhteşem gülümseyişine geleceğiz ama önce hayvan sevgisi konusuna ve hayvanların ruhu olamayan makinalar olduğunu ileri süren filozofa cevaben "Düşünüyoruz, öyleyse ruhu olmayan otomatlar da sevebilir, hatta sevilebilir mi Descartes?" sorusuna kısaca bakalım istiyorum.

Hayvan sevgisi konusunda hepimizin söyleyecek çok sözü olduğuna eminim ancak buradaki temel sorun hepimizin aynı şeyden bahsedip bahsetmediği noktasından başlıyor. Öyleyse, çok basit iki soruyla adım atalım konuya: 1) Sevgi nedir? 2) Hayvan nedir ya da hayvan-insan tanımlarının sınırı nerede durur ve bu sınırı hangi taraf belirler?

Sevgiye dair

Sahi nedir sevgi? İnsani değerlerin en yücesi, en erdemli ve ulvi duygumuz, dünyayı kurtaracak olan güzellik değil mi? Peki kimi severiz ve neyi amaçlarız severken? Ne bekleriz karşılığında? Neleri hak ederiz birisini sevdiğimizde? En saf, temiz ve çıkarsız dediğimiz bu duygu ikiyüzlülük, bencillik ve çıkarcılıktan azade midir gerçekten?

Sevginin çok çeşidi vardır diyerek atılan pası yumuşatabiliriz ancak gene de atış oldukça sert. Mesela en kutsal sevgiye, anne sevgisine bakalım. Bir çocuk annesini niçin sever ya da sevmek zorundadır? Tüm hayvanların aksine insan yavrusu bedenen eksik doğar, yani doğduğunda yaşama tutunmasını sağlayacak fiziksel gelişimi henüz tamamlanmamıştır. Bir yunus doğumdan sonraki dakikalar içinde yüzebilir ya da bir zebra doğduktan sonra saatler içinde koşabilirken, bir bebeğin sağdan sola dönmesi, emeklemesi, yürümesi için aylar, konuşabilmesi içinse neredeyse 1-2 yıl gereklidir. Yani yeni doğan insan yavrusu anne bakımı olmaksızın hayatta kalamaz. Fiziksel dünyanın yanı sıra toplumsal dünya da aile sistemi üzerine kurulmuştur. Bebek yürüse, konuşsa, beslenme ihtiyacını kendi başına karşılayabilse dahi toplum içinde kabul görmesi için aileye ya da aile yerine geçen kişilere ihtiyaç duyar. Yoksa barınamaz, okula gidemez, maddi destek göremez. Öyleyse bir bebeğin annesine ya da anne bakımı veren kişiye duyduğu hislerin sevgi mi yoksa ihtiyaca binaen ortaya çıkan bir ilişkiler ağı mı olduğunu nasıl ayırt edebiliriz? O zaman -bakımını sağlayan, besleyen, bebeklik döneminde oral ve anal haz kaynağı olan- anneye duyulan hislerin saf ve çıkarsız olduğundan emin miyiz? Madalyonun diğer tarafından da bakabiliriz konuya. Fedakâr, cefakâr, kutsal olan anne de -yani her anne de- bebeğini çıkarsızca sever mi? Mesela onu kendi istediği şekle sokmaya çalışmadan, toplumsal konumu ve mesleği gibi konularda talepte bulunmadan, hele hele kendisine saygı göstermesini ve yaşlılığında ilgilenmesini talep etmeden, sadece olduğu gibi kabullenerek sevebilir mi? Annelik sevgisi toplumca kutsal sayılmasaydı da aynı şekilde mi gelişirdi sevgisi? Peki ya karşı cinse duyulan sevgi? Ulvi ve içinde eridiğimiz aşk? Onu da beni sevmesi koşuluyla sevmez

miyiz? Ya dostluk, arkadaşlık? Dostlarımızdan da sevgi, dayanışma, kabul edilme karşılığı beklemeden, bunları görmesek bile sevmeye devam eder miyiz? Sevginin tamamen saf ve çıkarsız olduğunu iddia edebilir miyiz?

Descartes sevgiyle ilgili görüşlerini 1649 yılında yazdığı "Ruhun Tutkuları" başlıklı eserinde ele alır. "*Sevdiğimiz kişiyle şimdiden sonra kendimizi birleşmiş saymamıza yol açan kabul edişten söz ediyorum. Böylece artık ancak bir parçası olduğumuz, sevdiğimiz nesnenin öteki parçası olduğunu düşündüğümüz bir bütünü düşleriz.*" Descartes'e göre bir şeye duyulan sevgi onun benim için uygun ya da iyi olduğu düşüncesinden kaynaklanır. Filozof, doğanın insana, kendisine ait bir eksiklik olduğunu hissettirdiğini, sevginin bu eksikliği tamamlayacak olana ve bütünlük hissine duyulan bir istenç olduğunu belirtir. Bu tanım bizi Platon'un "Şölen"indeki efsaneye götürür. Aristofanes anlatmaya "İnsan aslında neydi, ne oldu, önce bunu bilmemiz gerek" cümlesiyle başlar. O efsaneye göre insanlar en başta dört ayaklı, dört kollu, iki başlı yaratılmışlardı. Ancak küstah, kibirli ve kendini bilmez insanlar tanrılara karşı gelip kendilerini tanrılarla eş görünce Zeus onları ortadan ikiye bölerek cezalandırdı. O günden beri insanlar dünya üzerinde diğer yarılarını arayıp dururlar çünkü ancak o zaman diğer yarılarıyla bütünleşip eksikliklerini giderecek, bütünlüğe erişeceklerdir. İşte sevgi dediğimiz şey yaratılışımızdaki bütünlüğü arzulamak ve aramaktır. Yani bir anlamda öbür parçamızı, sevdiğimiz kişiyi, içimize almak, sindirmek, ona sahip olarak ben'in bir parçası haline getirmektir. Peki karşımızdakine verdiğimiz değer kendimize karşı olan öz-değer ve özsevi duygularımızı çok aşarsa, bu sefer yok edilen, eritilen kim olacaktır? "Ruhun Tutkuları"nı basıma hazırlayan Rodis-Lewis, kendini adama teriminin nasıl da güçlü bir anlama sahip olduğunun altını çizer. Yani bu bakışa göre sevgi, birilerinin yok olacağı bir sözleşmedir. Elbette bu düşsel ve düşünsel bir sözleşmedir.

Peki hayvan nedir o zaman?

Aynı toplumsal cinsiyetin biyolojik bir sınıflamayı aşması gibi hayvan kelimesinin ifade ettikleri de biyolojik türler meselesinin çok ötesinde, düşünsel ve ahlaki bir meseledir. Çünkü davranışlarımızı, hak ve sorumluluklarımızı bu tanımlar ve sınırlamalar belirlemektedir. O zaman, hayvanlık ve insanlık sınırını çizerken kıstasımız nedir sorusuyla başlayabiliriz belki. Mesela akıllı olan tarafa insan diyorsak eğer, akıl olarak tanımladığımız şeyi nasıl belirleriz? Zekânın göstergesi, insanların yaptıkları ama hayvanların yapmadıkları şeyler mi? Böyle tanımladığımız zaman insan dışında bir varlığın akıllı olma şansı var mı? Köpeklerin zekâlarını nasıl sınıflandırdığımız bu konunun en belirgin örneklerinden birisi. En zeki köpek dediğimiz insanların komutlarına en çok uyan cinsler mesela, ki bu da insanın doğaya ve diğer türlere bakışının ne denli insan merkezli olduğunun kanıtı. Bu çok da yeni bir kavram değil aslında, düşünce tarihi bu insan-merkezli bakış açısını yansıtan örneklerle dolu. Aydınlanma fikirlerinin temellendirildiği, insanın düşünen varlık olduğunun üzerine çok yönlü bakışın şekillendirildiği günlerde, ünlü bir filozof Rene Descartes hayvanların bırakın hakları olmasını, ruhu bile olmadığını savunuyordu. Luc Ferry Karşı-Doğanın İnsanı makalesine, "*Köleliği doğa gereği doğruladığı için Aristotales mi yoksa insanlarla hayvanları, işi sonunda basit birer makine olarak kabul etmeye vardıracak kadar ustaca ayırt eden Descartes mı?*" sorusuyla başlar. Sorar bize: hangi büyük filozofu seçerdiniz; ya da hangi ayrımcılığı?

Aristotelesçi veya Thomasçı düşünce anlayışı, yaratılışın insanı merkeze alan yapısı üzerine kuruludur. Tanrı tüm kâinatı insan için yaratmıştır. Bu yaklaşım, tüm varlıkları insana göre değerlendirir ve etik anlayışını bu bağlamda kurar. Bu nedenle insan dışı varlıklar yani hayvanlar ahlaksal açıdan fail ve hak sahibi değildirler. Aristoteles'ten Aquinaslı Thomas'a, Descartes'tan Kant'a kadar -çok değer verdiğimiz saygın düşünürler- diğer canlıları hak sahibi olarak görmemişlerdir. Milan Kundera'nın dediği gibi, "*Yaratılış kitabının en başında bize Tanrı'nın insanoğlunu balıklar, kuşlar ve tüm yaratıklar üzerinde egemenlik kursun diye yarattığı söylenir. Yaratılış kitabını yazan insandı elbette, at değil. Tanrı'nın insana hayvanlar üzerinde egemenlik kurma hakkını verip vermediği pek belli değil. Daha akla yakın olanı, insanın inekle at üzerine kurduğu egemenliği kutsasın diye Tanrı'yı yaratmış olması. Evet, bir geyiği ya da ineği öldürme hakkı insanın üzerinde görüş birliğine vardığı tek şey, en kanlı savaşlar sırasında bile.*" ("Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği")

Aristoteles "Politika" adlı kitabında doğanın insana özel olduğundan bahseder. Aquinaslı Thomas ise hayvanlara yapılan davranışları eğer insana zarar veriyorsa yanlış olarak addeder. Ancak bu küstah ve tek taraflı görüşlerin belki zirve noktası diyebileceğimiz yaklaşım Descartes'a aittir. Hayvanların bir ruhu olmadığını ve iradeden yoksun olmaları nedeniyle birer makine sayılabileceklerini ileri sürer. Ruhtan yoksun ve makine oldukları söylemi, onların acı çekmeyeceği, bu nedenle her türlü edime maruz kalabilecekleri savını da beraberinde getirir. Yani Descartes'ın bu bakışı, hayvanlara acımasız davranılması ve eziyet edilmesi açısından bir kırılma yaratır. Descartes hayvanlara karşı ahlaki sorumluluğumuzun makinelere karşı sorumluluğumuzdan farklı olmadığını düşünüyordu. Bu acımasız, tüketici, kapitalist insan dünyasının da bir yansımasıdır aynı zamanda, diğer canlılar insan için faydalı oldukları ölçüde vardır. Bunun sonucunda hayvanlar birer canlı olmaktan çıkarak birer "şey" ya da "ürün" haline gelir. İnsanlar amaçlarına ulaşmak ve daha fazla ürün elde etmek için ruhsuz makineler saydıkları hayvanlara acımasızlaşır.

Son yüzyıl içinde bu insan-merkezli bakışa karşı çok ciddi eleştirilerin getirilmesi sayesinde nihayet 1978 yılında Hayvan Hakları Evrensel Bildirisi yayımlandı. Aynı kölelere verdiğimiz haklar gibi hayvanlara da sonunda haklarını iade etmeyi başardık. Evet, geldiğimiz dünyada neyi başardığımızın hâlâ çok tartışmalı olduğu su götürmez bir gerçek. Hayvan dostlarımız diyerek evlerde yanımıza aldığımız kediler ve köpekler artık daha fazla değer görse de hayvanların kedi ve köpeklerle sınırlı olmadığını hep unutmuş gibi davranıyor, sosyal medyada kedi fotoğrafları paylaşarak hayvanseverlik kotamızı doldurduğumuzu umuyoruz. Bu da "Bana yaşlılığımda bakar" anlayışıyla çocuklarını seven, "Aman yalnız kalmayayım" anlayışıyla evlenen riyakâr ve çıkarcı sevgi kavramına ne çok benziyor. Mevzu derin ve çetrefilli, bu nedenle hayvan haklarına geri dönelim. Günümüzün dünyasında artık tüm insanların -renk, ırk, cinsiyet ayrımı olmaksızın- hakları olduğu gibi hayvanların da evrensel hakları var. Hayvan Hakları Evrensel Bildirisi'nde, tüm hayvanların yaşam karşısında eşit oldukları ve aynı yaşama koşullarına hakları olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, insanın soykırıma giriştiği oysa kendisi de hayvanlar dünyasının üyesi olması nedeniyle öteki hayvanların soyunu

kırıp geçemeyeceği yer almaktadır.

"Karenin'in Gülümseyişi"

"Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği", 1968 döneminde Çek Baharı ve sonrasında Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgalinde yaşananları hem insanın hem de toplumların varoluşsal sorgulaması yoluyla ele alan dev bir eser. İnsanların hayatlarına ne derecede kendi seçimlerinin ne derecede toplumsal mekanizmanın veya şansın etki ettiğini birçok açıdan sorguluyor. Romanın birçok yerinde -ama özellikle de son bölümünde- bu sorgulamalara bir de hayvanların varoluşuna etki eden kararları ve bu kararları verirken insanların ne derecede masum olduğunu da ele alıyor Kundera. Bu sorgulamayı özellikle Tomas ve Tereza'nın can dostu köpekleri Karenin üzerinden yapsa da başka hayvanlara -ineklere, domuzlara, koyunlara- karşı da aynı bakışı sürdürüyor. Prag'ı terk edip taşındıkları köyde Karenin'in en yakın arkadaşı bir domuz mesela. Ortaklaşmacı çiftliğin başkanının bir köpek gibi eğittiği bir domuzu var ve adı Mephisto. Onu köyün gururu ve eğlencesi olarak görüyorlar. Köydeki işi olarak inekleri otlatmaya götüren Tereza da hayvanlara kötü davranan insanlara karşı öfkeli. Zooloji kitaplarını insan-dışı varlıklar yazsa, insanı "insan asalağı" olarak tanımlayacaklarını, insanların hayvanları sömürdüğünü, sülük gibi emdiğini düşünüyor.

Kitabın birçok yerinde anlattığı hikâyeye ara vererek yazar kimliğiyle araya giren, birçok felsefi ve tarihi konuyu tartışan, romanın içine bir deneme yazısıymışçasına bölümler ekleyen Milan Kundera bu son bölümde de özellikle Descartes üzerinden hayvan haklarını tartışmaya açıyor. Ünlü filozofun yaratılış kitabının verdiği hakların üzerine önemli bir adım attığını ve doğanın efendisi ve sahibi olma hakkını eklediğini belirtiyor. Hiç kuşkusuz bu adımla hayvanların ruhu olduğunu kesinkes reddedenin o olması arasında da derin bir bağ var. İnsana efendi ve sahiptir diyor Descartes, hayvansa sadece bir otomat. Hayvan yakındığında bu yakınma değildir, sadece kötü çalışan bir makinenin hırıldamasıdır. Bir vagon tekerleği gıcırdadığında, vagon acı çekiyor anlamına gelmez bu, sadece tekerleğin yağlanması gerekmektedir. Demek ki, laboratuvarda canlı canlı kesilen bir köpeğe üzülmek için neden yoktur ("Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği").

On yıl önce gazetelerde iki satır yer alan -çok da önemsenmeyen- bir haberi hatırlar Tereza. Bu haberde Rusya'da bir kentte bütün köpeklerin resmi izin olmaksızın, tek bir tane kalmaksızın vurulduğu yer almaktadır. Bu haberin yaşanacakların bir göstergesi olduğunu düşünür Tereza. Gerçekten de Rus işgali sonrası yaşanalar bu düşüncelerini doğrular. Henüz işgalin başlarında Çek halkı üzerine uygulanan baskının ve kışkırtmanın etkisi hayvanlar üzerine sıçrar. Prag'da önce güvercinlerin öldürülmesini isteyen okur mektupları peyda olur gazetelerde. Sonra öfke köpeklere sıçrar. Başıboş köpeklerden ve pislikten şikâyet eden gruplar köpeklere zarar vermeye başlar. Tereza, Karenin'in güvenliğinden endişe duyar. İşgal, böyle bir toplu cinnet halini açığa çıkarmıştır. Sonunda insanlar hedef haline gelip işten çıkarmalar, soruşturmalar ve tutuklamalar başlayınca hayvanlar kurtulur ve rahat bir nefes alırlar.

Vicdan, ahlak ve sevgi, birilerinin belirlediği kurallara ve izinlere tabi olabilecek, sınırlar dahilinde kalıyor diye suistimal edilip kötüye kullanılabilecek kavramlar değildir. Sevgi gibi vicdan ve ahlak da içseldir, yaşamsaldır, bütünseldir. Ya vardır ya da yoktur. Ama'lara, çünkü'lere yani bahanelere sığınarak esnetilip şekli değiştirilecek bir şey değildir. Çünkü bir hayvana eziyet edebilecek ya da zarar verebilecek kadar sevgi yoksunu olabilen bir kişinin, başka yerdeki sevgisinde de her an bozulmaya, çürümeye teşne bir hal vardır.

İnsanın insan kardeşine iyi davranmasında öyle çok erdemli bir yan yok diye düşünür Tereza. Öteki köylülere iyi davranması gerekir, yoksa orada yaşayamaz, çünkü ona gereksiniyordur. Başkalarıyla olan ilişkilerimizin kaçta kaçının duygularımızın -sevgi, antipati, iyilikseverlik ya da kötücüllük- sonucu, kaçta kaçınınsa bireyler arasındaki sürekli güç oyunu tarafından belirlenmiş olduğu saptanamaz. Gerçek insan iyiliği ancak karşısında güçsüz bir varlık varsa tüm saflığıyla ortaya çıkabilir. İnsan soyunun gerçek ahlaki sınavı, onun merhametine bırakılmış olan hayvanlara davranışında gizlidir ve bu konuda insan soyu temel bir yenilgi yaşamıştır. O kadar temel bir yenilgidir ki bu, diğer tüm yenilgiler kaynağını buradan alır.

Uzayda yaşayan ve kendisine insanlar üzerinde hâkimiyet kurma hakkı verilen bir üçüncü taraf olsa oyunun tüm kartlarının yeniden karılacağını ve kuralların yeni baştan yazılacağını belirtiyor Kundera. Ve bunu romanda çok sert ve çarpıcı bir cümleyle dile getiriyor: "*Bir Marslının arabasına koşulan ya da Samanyolu sakinleri tarafından şişte kızartılan bir insanoğlu belki tabağındaki dana pirzolasını hatırlar da inekten (çok geç olarak!) özür diler.*"

Kaynakça

Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği, Milan Kundera.

Cogito dergisi, Cogito-Öyleyse Descartes sayısı.

Ruhsuz Makine Hayvan, Elif Ergün.

© TANJU AKLEMAN

Haydar ERGÜLEN

1. Özgürlük: Özgürlük bir kavram olarak güzel, hoş, değerli ama bir eylem, etkinlik olarak insanın pek bilmediği, hatta başının hoş olmadığı, hatta pek çabuk sıkılıp hücresine koşa koşa geri dönmek istediği bir... Bir olanak! Her olanak gibi onu da değerlendirip ayırdına varmak, tadını çıkarmak, keyfini sürmek, bedeline de katlanmak gerektiğini, gereksiz ama söylemiş oldum. Özgürlüğün kendisi kadar değil elbette ama şahane yanlarından biri de özenmeye yol açması, özenilir, özlenir bir şey olması. Öte yandan, özgürlüğü zamanla, mekânla sınırlı saymak gibi hafif kültür turizmi, gezelim görelim kafasında yaşama anlayışı da, belki de özgürlüğün devrimci, radikal ruhuna ket vuran sosyal demokrat bir önlem sayılır! Özgürlük devrimcidir, düzenle, onun tatlı su muhalifliğiyle sınırlandırılamaz ve onların izin verdiği ölçüde yaşanamaz! Dünyada, edebi açıdan da özgürlüğün göçer kavmi olarak görüp iç geçirdiğimiz Çingene halkı bile, ne yazık ki, yerlilerin, yerleşiklerin, dünyalıların bozduğu doğadan kopalı çok oldu, Çingene ruh bütün bütüne olmasa da onları da terk etmeye başladı. Hepsi için söylemiyorum elbette, ne yazık ki başta kendilerinin, birbirlerinin ve yeryüzünün de gardiyanları olan insan"*oğlu*" (bunu bilerek kullanıyorum) pek çok hayvanı da tutsak etmiş durumda ve etmekte. Buna karşın, doğası itibarıyla ele geçiremediği hayli hayvan var daha yer ve gökyüzünde. Onların Çingene ruhları ve kanatlarıyla dönüyor dünya, ne kadar dönüyorsa! (*Kartal, leylek, kuşlar...*)

Hayvanları sevmek için yedi hayvani neden!

Yükü olan özgür, mülkü olan bilge olamaz. Hayvanların bilgeliğine söz uzanamaz.

©SELDA DİLEK BAKINDI

2. Şefkat: Satılık böbrekten satılık ruha. Ruhunu şeytana satan Faust, peki ruhunu tüketime satana, herkesi yabancı, öyleyse düşman görene, insanın doğal hali olan yolculuk eylemini yer değiştirmeye, göçe zorlayana, adı güzel, rengi daha güzel Ege Denizi'nde, Akdeniz'de mülteci botlarını batırana, o çaresiz insanları denizin dibine yollayanlara ne ad vermeli? Başlarsak ad tükenir, bunlar tükenmez, vazgeçiyorum. Bilimkurgu filmlerinde vardır, insanın ruhunu çalıp onu yalnızca bir bedene, ceset denir ancak ona, bırakmışlar gibi bir yaşam bu. Ya da insanı insan yapan diyelim, kimi duyguları ve değerleri, bunlar artık eski, işe yaramaz, zararlı, fazla deyip söküp almışlar gibi. Kalbini çıkarmışlar yani. Adalet, merhamet, iyilik, özveri, yardım, özgecilik, dayanışma, paylaşma, hak, bölüşme, anlayış ve şefkat duygusu kalmamış, yerine ne kalmış, kalan şeyin değeri var mı? "İnsan insanın kurdudur" diye yine kötü olanı hayvanlara bağlamışız, oysa hayvan hayvanın yurdudur! Şifa yurdu, şefkat yurdu. Gazetelerde ne çok görürüz, annesiz kedi yavrusunu köpeklerin emzirdiğini, kedinin köpeğin nasıl şefkatle sarmaş dolaş uyuduklarını, birbirlerine sığındıklarını, suaygırlarının yavrularını korumak için kendi canlarından geçtiklerini, yavrularını ağızlarıyla besleyen kuşları... Şefkatin şimdi hayvan resimlerinde en çok karşımıza çıkması sizce ne anlama geliyor? Doğaya yakın olanın şefkati de doğaldır belki de. Ve insan artık doğaya, doğasına en uzak hayvan olduğu için şefkatten de uzaklaşmıştır. İnsanın hayvanlığından çıkmış olmasıyla pek çok duygusu, değeri de boşa çıkmıştır ne yazık ki!

(*Kuğu, geyik, fil...*)

3. Bilgelik: Hayvan zamanı yok, insan zamanı var. Tanrıyı yarattığı gibi zamanı da yarattı insan, zamanı yaratınca da ölümü yarattı. Kendi arasında ırkçılık, türler arasında da türcülük yapan insan, bir bakıma da tahakküm hırsının kurbanı oldu. Şimdi tapacak bir tanrısı ve kul köle olduğu bir zamanı, *"gelme ecel gelme üç gün ara ver"* diye türküler yaktığı bir ölümü var. İnsan çok zengin, en yoksulun payına bile bu zenginlikten kırıntılar düşüyor, hiçbir şey düşmese tanrı ve ölüm düşüyor, yani ona acı ve ıstırap ve korku vermekten başka hiçbir şeye yaramayacak iki şey. Tabii insanın başka zenginlikleri de var ki en başta kendisine, sonra dünyaya yük olan, ama ona da geçmişten kalan ve geleceğe devretmek zorunda olduğu, adına da kültürel miras denilen bir dolu, bir daha dolu şey! Sosyalist deneyim 60 yıl sürdü, sonunda ütopya değil ama cisimleşmiş hali dünyaya teslim oldu. Komün günleri, ortaklaşmacılık, bize göre mülk kimsenin değildir ne Allah'ın ne insanın, mülk niye olsun, Ece Ayhan'ın "Esas duruş mülkün temelidir" dediği duvara çarpıp durdu, kırıldı, dağıldı, hatta darıldı. Darıldık yani, daralmıştık da. Mülk yüktür. Hayvan mülksüzdür. Yüksüzdür. Hayvanın yükü insandır, dünyanın yükü insandır, varlığın yükü insandır, insanın yükü insandır. Öyleyse hayvan "dünyadan hafif adımlarla geçip gitmek" dileyen yazarların olmak istediğidir. Hayvan olmak arzusu. Hayvan bu cümleden olmak üzere yüktür, ağırdır, hafiftir, ödünçtür, geçicidir, hiçbir şey bilmeyecektir. Hayvanın bilmemesi, bilgeliğidir. Biz, bilgeliği bilmek sanıyoruz, bilmekten geldiğini düşünerek öyle güzel bir ad da koymuşuz ona, ama bilememişiz, kendimize değil hayvana göreymiş bu ad. Bilge olmak; tefekküre dalmak, gaipten haber almak, hikmetli sözler bulmak ve biraz da deneyim kazanmış olmakla ölçülüyor Doğu'da. Oysa doğada tek bir ölçü var, mülksüz, yüksüz olmak. Yükü olan özgür, mülkü olan bilge olamaz. Hayvanların bilgeliğine söz uzanamaz.

(*Zürafa, baykuş, ayı, köpek...*)

4. Fedakârlık: COVID-19 salgını da üstüne tuz mu ekti, biber mi yoksa daha acı bir şey mi, bilmiyorum. Çok zamandır bireyliğin bencillik olarak anlaşıldığı, hatta artık insanın "amentü"sü olduğu bir çağa girmiştik. Dayanışma, toplumsallık, imece, omuz omuza verme, *"kurtuluş yok tek başına/ya hep beraber ya hiçbirimiz"* anlayışları, yerini tekliğe, ben ben duygusuna, tek adamlığa filan bıraktı. Şimdi salgın da olunca haklı çıktıklarını sanıyorlar ama unuttukları bir değil, çok şey var. Üzüm üzüme baka baka kararmaz hayır, kızarır, olgunlaşır, parlar, iştah açar, şarap olur, güzelleşir, güzelleştirir. İnsan da insana baka baka özverili olur, canı başı dost yoluna koyar, sadece hayatta bulunmuş olmaz, insan da olur! Düşlerin evveli düşüncelerdir, sosyalist ütopya, düşünceyi düşlemektir, düşü düşünmektir. Ve dostluğun, yakınlığın, arkadaşlığın, yoldaşlığın bağıdır, üzüm bağı. Sosyalist düş, aslında sosyalist olmamak hiçbir şey olmamaktır, insana, hayvana, tabiata, ezcümle onu yaradan yere göğe, düşe bağlı olmaktır. Hem insanın ve hayvanın en eski geleneğidir hem de hep yeni, yeniden gelen, yeniden yorumlanan gelenek. Ülkenin kurtuluşu için, yakınlarımızın kurtuluşu, çocuklarımızın kurtuluşu için her şeyi göze almak kuşkusuz başka hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak kıymette bir şeydir ve bunun özveriyle taçlanması da can-feda ile olur. Elbette düşlediğimiz ölmek değil yaşamak ve yaşatmak olmalıdır. Özveri de birlikte özgürce, insan ve hayvan onuruna yakışır biçimde yaşamak için olmalıdır. Şimdi modası geçti denilen, aptalca bulunan budur. Özveri sözcüğünün unutulduğudur. Koyun ve kendi bacağı, gemi ve kurtaran kaptan atasözleri ve deyimleriyle imlenen ve asıl bulaşıcı olan, hiç iyileşmeyecek olan salgın da budur. Bu salgının ne aşısı vardır ne ilacı. Şifası da yoktur. Artık yalnızca hayvani bir içgüdü ya da his olarak var olan fedakârlık, bir zamanlar insan olduğumuzu hayvanlardan hatırladığımız, yoksa çoktaaan geçmişe gömdüğümüz "bizi biz yapan" en güzel, en değerli eylemlerimizdendi. Şimdi değil, bir zamanlar "fazla uzağa gitmiş olamazlar"-dan sayıldığımız hayvanlar

âlemi ve tabiattan, artık kibrimizden mi zaaflarımızdan mı kadir kıymet bilmezliğimizden mi, her neyse, sanki bir ışık yılı uzaktayız! Işığı geride bıraktık, karanlığa doğru çılgınca koşuyoruz! O nedenle de özveri, fedakârlık, canından geçme deyince hayvanlara ve onların hikâyelerine bakıyoruz, bayılıyoruz.

(*Yusufçuk, fare...*)

5. Sakinlik: Sessizlik, sükûnet, yavaşlık... Nehirlerin usulca aktığı, suyun çavlanlardan döküldüğü, uzak denizlerden rengârenk seslerin geldiği, kuşların kanatlarını alfabenin harflerine benzeterek açıp kapattığı, sözlerin havalanıp yeryüzünü rahat bıraktığı, okyanuslardan balinaların, açık denizlerden yunusların şen bahriyeliler gibi mavili beyazlı enine çizgili seslerinin... Cümleyi bitiremeyeceğim, böyle kalsın daha iyi! İşte dünya ilk yaratılıyormuş sabahının ısısızlığından sonraki ikindi ya da akşamüstü sularında yaradılışın verdiği sakinliği az çok böyle duyumsuyorum. Ve orada da ilk insanların, Âdem Baba'nın yaratıldığına değil, suların, dağların, hayvanların, balıkların, kuşların yaratıldığına inanıyorum. Dağlarca efendimizin buyurduğu üzere, "*Sular Bizden Akıllıdır*" bu yüzden! Ve hayvanlar bizden eskidir, daha esaslısı da hayvanlar bizden sakindir! İnsandan daha saldırgan değildir hiçbiri de! İnsanın en büyük niteliği "öngörülemez" oluşudur ve bu korkunç bir şeydir aslında. Hayvan öyle midir? Bilgiyle, deneyimle, tahmin edilebilir oluşuyla, ondan sana zarar gelip gelmeyeceğini sezersin. Çoğu kere de onun rahatını kaçırmazsan, yuvasını ve dengesini bozmazsan, zarar verip yaralamazsan onun da sakinliğini koruyacağını bilirsin, öğrenmişsindir! Ama insan, hayvanlarla birlikte tabiat ananın bir parçası olduğu ve yeryüzünü paylaştığı zamanlardan uzaklaşıp "medeni"leştikçe sakinliğini de yitirdiğinden, doğasını bozmayan yalnızca hayvanlar kaldı. İnsan kendisini bozmakla yetinmedi, doğayı da bozdu. Elbette hayvanların da sağlığı, ruh sağlığı bozulmaya başladı, ama öncelik insanda! Hayvanları bütün bozulmalara, yıkımlara, saldırılara karşın sabırlarını ve sakinliklerini koruduğu için sevmeyip de n'aparsın? Seviyorum tabii! "*Seviyorum birisini/bakalım hangisini/biraz ısrar edersen/söylerim ismini!*"

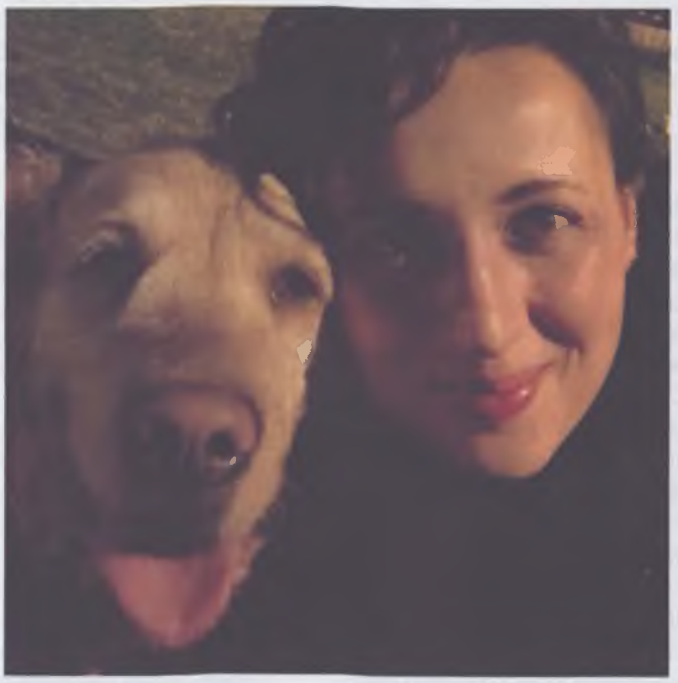
(*Ayı, kertenkele, karınca, deve, kaplumbağa*)

6. Saflık: Nilgün Marmara'nın dizeleri unutulacak gibi değildir, yaşamsaldır, işarettir, haklıdır, doğrudur, içtendir ve daha... "Çocuk*luğun kendini saf bir biçimde akışa bırakması ne güzeldi/yiten bu işte!*" Çocukluk ortadan kalkmadı, ama süresi hayli kısaldı! Yeni dünya için uzun süren çocukluk kazançlı bir sektör değil! "Çocukluk sektörü" uzadıkça yavaşlık, sakinlik, sabır ve saflık da uzuyor çünkü, bu değerlerse şimdiki dünyaya göre değil! Bunlar, şair İlhan Sami Çomak'ın "şiirin iyi zamanların ruhu"ndan geldiğini söylemesi gibi, iyi zamanların ruhuna ait eski şeyler. Saflık da belki şiir gibi en eski şey, en eski iyi ruh. Şiiri sözcüklerden ibaret ve güzel sözcükler ustalıkla yan yana gelirse şiir olur sananlar belki itiraz ederler ama, şiir gerçekte insani değil hayvani olandır! İnsani demek artık günü kurtarmak, kendini kurtarmak, eh biraz da malını mülkünü kurtarmak sayıldığı için ve böyle bir oluşta saflığa yer olmadığı için, saflık mı, ne münasebet efendim, şiirin de neden hayvani olduğu anlaşılmaz, dahası küfür gibi gelir! Zamanımızda saflığı çocuklarla birlikte şiir ve hayvanlar ve tabiat ana sürdürüyor. Çocukluğu giderek kısalttıkları için belki o da kalmayacak gelecekte ve yeryüzü başa dönecek, yaratıldığı zamanlara, tabiat ananın bağrında yalnızca hayvanların olduğu ilke, ilkele. O saflığa, o akışa. Akışın yerini oluşa bırakması, gelen bu işte! İnsan-oluş, hayvan-oluş, doğa-oluş. Oluş değil, yeni bir doğuş gerekli yeryüzüne. Saflığın yeniden dünyaya geleceği bir doğuş ve akış. Saçmanın, yabancının tekinsiz ve karanlık dünyasından uzak. İlkin saflığı. Şimdi yalnızca hayvanlarda kalan ve süren bir iyilik.

(*Kuzu, kurbağa*)

7. Hayvanlık: Hayvanları sevmek için bin neden var, ben fiyaka olsun diye, bir de 7'li yazılarımda hayvanlar da olsun diye yedi nedene sığdırmaya çalıştım ama, bu kadar olmadığı açık. O nedenle siz herhangi bir neden aramadan, "*nedensiz de sevilir*" ama arasanız da çok neden bulacağınızı ve üstelik bunların çoğunun neden daha önce aklınıza gelmediğine şaşacağınızı, bunların da birbirlerinden hoş, doğal, ilginç, güzel nedenler olacağını söylemek isterim. İnsanların yeryüzüne zararlı bir tür oluşunun iyice ayyuka çıktığı yüzyılımızda, salt insan olmadığı için bile sevilir hayvan. Hiçbir hayvanın insandan daha vahşi, yırtıcı, cana kıyıcı olmadığını da hepimiz biliyoruz. Bundan iyi neden mi olur? Neyse, neden aramak saçma! Hepimizin gördüğü, bildiği, yaşadığı şeyleri birbirimize anlatmaksa bundan daha az saçma değil! Diyeceğim, 21. yüzyılda modern ötesi mi desem, yok oluşa doğru mu yoksa saçma çağı mı, siz hiç kuşkusuz daha esaslı tanımlar da bulursunuz yüzyılla ilgili. Necatigil'in "çok çiğ çağ", "çağ çok çiğ", "çiğ çağ çok"larında hakkıyla nitelediği bu çok fena çağın, hani diyorlar ya, kaybedeni "insan" oldu ama, kendi kayıplarıyla yetinmeyip yeryüzüne de çok şey kaybettirdi. Yeryüzü, insan denen türü yarattığı için doğaya, tabiat anaya biraz kırılmış mıdır bilmem ama, anne ne yapsın böyle "hain evlat"a? Ezcümle, yeryüzü belki de yalnızca doğayla ve onun bağrında yaşayan, ondan kopmamış, uzaklaşmamış, kaçmamış, inkâr etmemiş, içine etmemiş, kötülük, hainlik, fenalık yapmamış hayvan halkıyla hemhal olup, yaşayıp gitseydi, hem doğa hem de hayvanlar daha bahtiyar olurlardı sanıyorum. "*Toprak, güneş ve ben.../ Bahtiyarım...*" dediğine benzer bir şey Usta'nın.

Fatmagül DİKYAR ALTUN

Yaşam kuçum Maya

Şu yanımdaki, kafa kafaya verdiğim arkadaş var ya, yaşam koçudur kendileri, en âlâsından kişisel gelişim uzmanı.

"Ego, şahlanmış bir at üzerindeki şövalye gibidir. [Ego] İd ve süperegonun isteklerini uzlaştırmaya çalışan hakemdir."

Sigmund Freud

Ben bugün "Kimsenin de işi gücü yoktu, senin hikâyeni okumak için can atıyordu" diyen süperegomu dizginleyerek, bu sefer kendi gerçek hikâyemden bir parça söz etmek istiyorum... 14 koca yılı birlikte geçirdiğim ve geçen sene kaybettiğim can kızım Maya'mın anısına... Hem kim bilir, belki de öylece konuşup duran süperegoları fark edip biraz seslerini kısmak için ilham olur okuyanlara.

Şu yanımdaki, kafa kafaya verdiğim arkadaş var ya, yaşam koçudur kendileri, en âlâsından kişisel gelişim uzmanı. En azından benim için öyle yani.

"Peki, nasıl istersen öyle olsun, sen bilirsinci" benden, "Ben böyle istiyorum, benim kararım"cıya dönüşebilme, önce kendini ve kendi ihtiyaçlarını gözetebilme becerisi kazanma sürecimdeki mihenk taşıdır.

Biraz tuhaf geldiyse hemen açıklayayım.

İnsanlar büyüdükçe küçülen hayallerin aksine benimle birlikte büyüyen hayalimdi Maya. Kendimi bildim bileli bir köpek isterdim. Aileme bana arkadaş olacak bir köpeğimin olmasını istediğimi her söylediğimde aldığım yanıt gayet netti: "Mümkün değil. Kendi evin oluncaya kadar alamazsın." Çok düşündüm, düşünecek çok vaktim oldu, senelerce kadar. Kendi evi ne zaman olurdu insanın? Doğup büyüdüğü ev kendi evi değil midir mesela? Ya da üniversiteye okumaya gittiğinde taşındığı ev, "öğrenci evi" kendi evi midir? Zaman geldi, yaş kemale erdi, evlendim diyelim, karşımdaki kişiye "Bu benim kararım, ben böyle olsun istiyorum"u söyleyebilecek cesaretim olmaz ise, her gün orada uyansam bile, yaşadığım o ev ne kadar bana aittir? Şayet eşim istemez ise ben "ben"i gözetip onu üzebilir miydim?

İşin aslı, ben içinde var olan asi yanından habersiz, onaylanmaya alışkın, ailesini üzmeye cesaret edemeyecek kadar uslu bir kız çocuğuydum. O zamana kadar ötekinin gözündeki ışığı takip ede ede büyüyen sarmaşık misali yönümü çizmiştim. Süperegomun koyduğu sınırlar belliydi, sınırlar aşılırsa ödenecek bedeller de. Düşlerde biraz aşabilsem de sınırlarımı gerçek hayatta aşmaz, öylece dururdum.

Üniversitede iyice içimde büyüdü arzum, egomun sınırlarını zorlar oldu. Ne zaman bir köpek görsem, içim titrerdi. Çok seyrettim köpeğiyle birlikte yürüyüşe çıkanları, çok okudum insanlarla hayvanların bağlılık hikâyelerini, düşündüm ölünceye kadar yıllar boyunca metro istasyonunun kapısında hiç gelmeyecek olan sahibini bekleyen Hachiko'yu. İnternetten araştırdım, cinslerin özelliklerini, mizaçlarını, hastalıklarını, eğitimlerini araştırdım. Gündüz düşlerimde köpeğimle kucaklaştım, oyunlar oynadım, sarıp sarmaladım. Ve en sonunda kaskatı süperegom bir yerinden çatladı. Olabilecek her türlü bedeli göze aldım ve online bir platformda Maya'mın annesinin sahibiyle tanıştım. Yaşadığım yerden çok uzakta, İstanbul'dalardı ama olsun, hayaller mesafe tanımazdı. Maya'nın varlığından, o daha annesinin karnındayken haberdar olmuş ve gönül bağımızı kurmuştum. 13 kardeşin içinden dünyaya ilk gözlerini açandı Maya, en kıpırdak, en çılgın, en şaşkın olanıydı.

Maya sayesinde aklı farklı çalışan, sanki gelecekten bugüne doğanlar ve dünya için elinden geleni ardına koymayan, nadide insanlardan birisiyle tanıştım. Maya'nın annesi Parke ile günlerce atık toplayıp, o atıklara ruh üfleyen, ileri dönüşüm atölyeleri kuran Gamze'yle. Gamze bana her gün attı Maya'mın fotoğraflarını. Gün gün izledim büyüyüşünü fotoğraflardan. Her gün mail'imi heyecanla açtım, yeni bir fotoğraf geldi mi diye. İnsan nasıl ki yavrusuna âşık olursa, ben Maya'ma öyle âşık oldum. Yüreğimin orta yerine bir hayal ektim, orada çite de ihtiyaç yoktu, sınırlara da; aldı yürüdü, dallarında tomurcuk tomurcuk umut açtı, ben aşkı kokladım... Aşk dediklerinin

ille de ismi cismi, süperegonun vuku bulmuş hali olan toplumca tasdiklenip onaylanması mı gerekli; benim aşklarımdan biriydi o. İnsanlar köpek giren eve melek girmez derlerdi bizim oralarda; onlar göremediler, benim evime girdiğini gördüğüm tek melekti Maya.

Gözünle değil gönlünle gördüğündür, kimine göre kırmızı kimine göre mor, esasen rengârenktir aşk, süperegonun aklı ile düşünen aşkı görmez. Aşk dediğin mesafe, cinsiyet, mevcudiyet hesap etmez, ruhun akar, aklın akar, kalbin akar.

Zaman da akıyordu. Benim küçüğüm, bal peteğim gün gün büyüyordu. Ve benim gidip almam gerekiyordu onu. Ama dedim ya, Maya denizin karasında ben akında, koca bir 12 saat var aramızda. Nasıl giderim, aileme ne derim? Söylemeden atlayıp gitsem, yok dedim, kaza olur, ölüm olur, sonra arkamdan ne düşünürler kim bilir? "Millet kocaya kaçar, bizim kız köpek almaya kaçmış"ı nasıl izah ederim? Görüyorsunuz ya nasıl sağlam, kaya gibi bir süperego var. "Ben"den eser kalmayacak, o hâlâ arkasından ne deneceğinin derdinde.

Bir gayret topladım cesaretimi, açıldım aileme, âşığım demedim de bağlandığımı söyledim, ondan vazgeçmeyeceğimi de. Tutarlı olma konusunda madalyayı hak eden ailem yine çok netti, olmaz dedi. Onlarla birlikte, bakamazsın diyenler oldu. Dediğim gibi, kimisi köpek giren eve melek girmez, kimisi köpeğin girdiği eve ben girmem, dedi. Sanki bütün dünya durdu durdu da bana karşı birleşti.

24 yaşındaydım, o yaşıma kadar hayatımda ilk kez bir şeyi bu kadar büyük bir tutkuyla istiyor, ısrar ediyordum. Ailem ne kadar çok istediğimi anladı gibi yaptı, lakin sonuç olarak "Ona verebileceğimiz paramız yok" dedi. Bunu ne zaman duysam dururdum, ikna olurdum. Almak istediğim her şeyden vazgeçer, susar otururdum dedim ya; çünkü ben ailenin onay almaya alışkın, akıllı uslu, söz dinleyen çocuğuydum. Birinci öteki her kimse ve neyse ben onu hep gördüm, bildim. Onun karşısındaki yerimi bildim, başımı öne eğdim. Allah'ın sevdiği kulu, devletin vatansever evladı, öğretmenlerin gözdesiydim. Sahi ben başkaldırmayı hiç denemedim. Bu defa da başımı eğdim, döndüm arkamı gittim; ama bu kez, ilk kez otoritenin sevgisini, onayını kaybetmeyi göze alarak, vazgeçmedim.

O zaman dedim ki kendi kendime, "Madem sizin ona verebileceğiniz paranız yok, ki gerçekten de çocuğunu anca okutan bir aile neticede, o zaman ben de para kazanırım". Ben Maya ile "motivasyonun gücünü" keşfettim, içindeki potansiyelin farkına nasıl varılır onu öğrendim.

Yapabildiğim en iyi şey resimdi. Yaşadığım yer ufacık şehir, bizim oralarda "art galeria" da yok ki "word shop"lar yapayım. Olsun, eldeki kaynaklar nasıl değerlendirilir adlı "gelişim basacağı"ndaydım şimdi de. Resim böyle küçük yerlerde esnafta, camcılarda, çerçevecilerde satılır. Gittim tek tek camcılarla konuştum. "Yağlıboya resim yapsam, koysak sizin dükkâna, satılır mı?" Hiç lafı dolandırmadan,

net ve ikna edici konuştum ya da en azından konuşmayı denedim diyelim. "Getir bakalım" dedi yaşlı amcanın biri. Ben ki pazarlık yapamazdım, bu vesileyle "Emek Cam-iş"le işbirliği yaparak kendi çapımda ticarete başladım.

Evin kilerinde, gün ışığı girmez, soğanın patatesin süğmez olduğu yerde, artık ve çıkıntıların arasında iki gün tuvalin başından hiç kalkmadım. Bitirir bitirmez de koşarak gittim, resmi camcı amcaya verdim. Her gün satıldı mı diye sormaya utandığımdan, her gün çaktırmadan dükkânın önünden geçip kendi resmimi gözetledim. 15 güne satıldı, hemen ikincisinin başına oturdum.

Bu kadar aşkla, şevkle çalıştığımı gören akrabalarım onlar için de yapıp yapamayacağımı sordular, havalara uçarak kabul ettim. Annemlerin oturduğu apartmandaki beş hanenin duvarında halen daha o zaman yaptığım tablolar asılı. Ben eşsiz bir ressam olmadığıma göre, zannımca o zamanlar beni incitmeden destek oldular bana. Sosyal desteğin hayatta maddi ve de manevi ne büyük bir servet olduğunu öğrendim.

Ben böylece ilk kez ne istediğimi yüksek sesle söylemeyi başarmış, onay almanın/kabul görmenin rahatlığından vazgeçip, konfor alanımdan çıkıp bedel ödemeyi göze almıştım.

Ve sonra sihirli bir şey oldu. Ben bir şeyin sadece benim istememle de olabileceğinin farkına varıp kendimce bir aydınlanma yaşarken, içimdeki ışık dışarıya sızdı, ailem benim tutkumu, isteğimi, çok yoğun olan duygularımı gördü, anladı. Bebekken yapabilmişler midir bilemem ama ben yetişkinliğimde aynalanmanın âlâsını tattım. "Sen bundan vazgeçecek değilsen, biz de senden geçecek değiliz" dediler. Meğer ben yalnızca yaptıklarım, yapacaklarım için sevilmemiş, kabul görmemiş -sadece ben olduğum için- de sevilir, sevilmeye değermişim. Alternatif düşünce üretmenin hasını yaptı bizimkiler, ben senelerce terapi almış gibi değiştim, dönüştüm.

Gerisi benim için tarifi imkânsız duygular...

Babamla İstanbul'a gittik, Maya'yı gizlice trenle getirdik. Bütün gece göz göze bakıştık, ona o gece şiirler yazdım. Bir ana nasıl ki yanar yavrusuna, ben Maya'ma yandım.

Yavru bir köpeğe bakmanın türlü zorlukları vardır, payıma düşen her şeyi yaşadım. Hiçbir sınavdan kalmayan ben, tıp fakültesinin beşinci senesindeki yarım dönemin tüm derslerinden kaldım. (Hepsini bütünlemede verdim.) Tuvalet eğitimi sürecinde günde belki 10 kez yerleri sildim. Zar zor paraya kıyıp yeni aldığım canım deri ayakkabılarımdan oldum. Geceleri defalarca uyandım. Annemin deyimiyle, onu büyütünceye kadar on çocuk büyütürdüm. Amma velakin hiç mi hiç Maya'dan vazgeçmedim, bir gün bile pişman olmadım.

Kendi değerinin yanı sıra bende yarattığı değişimin değeri paha biçilmezdir, bilirim. Varsa sizlerin de büyüdükçe küçülmeyen hayalleriniz, koyun kişisel gelişim kitaplarını bir kenara, tutun hayallerinizin ucundan. Değişimin anahtarı belki de oradadır...

Çağla ATABAY

Hayvansever yaşam

"İnsan ruhunun bir parçası hayvan sevgisini tadana kadar uyanmaz."

Anatole France

Hayvanlar aklı, sevgisi, duyguları olan canlılardır, sadık ve dürüsttürler. Bizleri dost olarak kabul ediyor, kendilerini ailenin ferdi sayıyor, seviyor, bağlanıyor ve asla unutmuyorlar.

Tez çalışmam için ben ve kızım Pittsburgh USA'de bir sene daha kaldık, eşim Kenan ve oğlum ülkeye döndü. Kenan, Alman kurt köpeği sahiplenme sözü vermiş oğluma, ancak ondan önce eğitimli bir terrier'in (Angie) ikinci sahibi olmuşuz. Hayvansever yaşamım bu sevimli, uysal, sevgi dolu küçük köpekle başladı. Evdeki büyüklerimiz onun yaşam alanını kısıtlamışlardı, gelişimle beraber üç katlı evde özgür dolaştı. Ben adaptasyon sürecimin yalnızlığı içindeyken o da sabırla yanımda bekliyordu. Zamanla duygularımı anlayabildiğini ve hem ne söylediğime hem de nasıl söylediğime dikkat ettiğini fark ettim. Mutlu ve üzüntülü yüzümü ayırt edebiliyordu. Köpeklerin beyinleri yüzleri tanımak için yapılandırılmış ve insanın ne kadar güvenilebilir olduğunu anlayabiliyorlarmış. Bunu koku alma duyusu, jest ve mimikleri okuyabilme becerisiyle gerçekleştirebiliyorlarmış. Kısa zamanda birbirimize bağlandık. Sözümü dinleyen, evin içinde sürekli her yere takip eden sadık bir dost oldu. Akşamları eve gelişimde yuvarlak masamızın etrafında küçük sesler çıkararak ritmik kuyruk hareketleriyle özel bir tur atar, sevincini ifade ederdi ve beni keyiflendirirdi.

Angie ile beraberliğin altıncı ayında oğlumun köpeği Feliks geldi. Safkan kurt köpeği diye yutturulmuş bir tazı kırmasıydı. Akıllı, enerjik, atik, duygulu ve çok zeki bir köpekti. Birbirlerini eğittiler, karşılıklı öğrendiler. Feliks her akşam onu pencerede çenesini dayayarak beklerdi. Çocuğun köpekle kurduğu bağ, sevgi, arkadaşlık, sahiplenme algısı kendine güvenini pekiştirir. Sevmeyi, vermeyi, korumayı ve kendine yeterek bağımsız kişi olmayı öğrenir.

Feliks'in gelişinden üç ay sonra Kenan'ın hocasının söz verdiği Alman kurdu Rita'yı almak zorunda kaldık. Oğlum Feliks'ten vazgeçmedi, Rita kızımın köpeği oldu. O terbiyeli bir prensesti. Sevilmekten ve ilgilenilmesinden çok hoşlanırdı, köpeklerimiz arasında suçluluk duygusu en gelişkin olandı. Yine de koltuğumuzu kemirilmekten kurtaramadık. Üçünü de her gün sabah akşam minimum yarımşar saat site içinde gezdirirdik. Çocuklarımız ve köpeklerimizle beraber yedi bireyli bir aile olarak keyifli gezmeler yaşadık. Mevsim dışı sadece bize açılan bir tatil köyündeki

© ÇAĞLA ATABAY

eğlenmelerimizin, Dalyan'da bize özel kiraladığımız tekne gezisindeki mutlu zamanların anıları çok değerlidir.

Feliks ve Rita'dan beş tane torunumuz oldu. Rita'nın doğumda yardımcısı olmak için iki doktor güzel bir cerrahi set hazırladık. Zaman geldiğinde Rita'nın genlerindeki mevcut bilginin bize öğretisi şaşırtıcıydı, becerisi inanılmazdı, seti kullanmadık. O güzel yavrulardan ayrılmak zorlayıcıydı. Angie 10 yaşında şeker hastası oldu. İki yıl insülin tedavisiyle yaşatabildim. Rita, fare zehiri yemiş bir danaburnundan zehirlendi, 10 yaşındaydı. Feliks'in karın içinde kötü huylu bir tümör gelişti. Hastalığının son üç haftasında ona baktım, rahat etmesi için elimden geleni yaptım.

İlk üç köpeğimiz 1996-2009 arasında yaşamımızı paylaştı. Çocuklarımız hayvanların da insanlar gibi yeme, içme, gezme ihtiyacı olduğunu, sevinebileceğini, hastalanabileceğini, acı çekebileceğini öğrendiler. Doğum ve ölümün da hayatın bir parçası olduğunu ve insanın da bu döngüye dahil olduğunu anladılar. Angie, Feliks ve Rita bizi iflah olmaz hayvansever yaptılar, onları hâlâ anarak yaşatıyoruz.

2009 yılında Kenan, Polatlı Yassıhöyük köyünde bir bahçeyi yeşillendirdi. Oraya iki köpek, Cano (Kafkas kurdu) ve Dost (Sivas kangalı) geldi. Cano'nun ilk hamileliğinden üç yavrusu oldu; cansız doğdular, ağladı, yemekten içmekten kesildi. Ölüm sonrası keder ve yas depresyonu yaşadı. Bir yıl sonra dört erkek ve bir kız olmak üzere beş yavrusu daha oldu. Anneleri onları ayakta durarak emzirirdi. İçlerinden birisi (Lokum) çelimsizdi ve o pozisyonda beslenemiyordu. Özel bakım gerektiği için şehirdeki evimize getirdik. Altı ay içinde 70 kiloluk bir Lokum oldu, kedilerimle çok eğlendi. Tuvalet eğitimi için epey çile yaşattı. Evimizi kirletiyordu; sekiz ay sonunda anladık ki güven duyduğu yeri istiyor. Önceleri bu bahçemiz oldu, sonrasında hep aynı parkurda yürüterek problemi çözebildik ancak her gün üç saat gibi bir süreyi vermek gerekti. Hafta sonları kardeşleriyle oynamaya götürürdük. Ayrılırken tereddütsüz minibüsümüze atlar, beraber dönerdik. Üç yaşındayken bir dönüşte bize katılmak istemedi ve o da erkek kardeşleriyle köy bahçesinde yaşamına devam etti.

Enerjik, çevik ve hızlı olan köpeklerimiz bize ait olan alanı çok güzel koruyordu. Arada bahçe içindeki diğer hayvanlarla sorunlar yaşanıyordu. Bir keresinde koyunlarımız köpeklerin havlamasından ürkmüş, birinin atlamasıyla beraber üçü de nehirde saplanıp kalmışlardı. Kenan buz gibi nehre girip onları kurtarmayı başarabildi. En heybetli köpeğimiz Pako, karnında bir bölgeyi elediğim sırada, muhtemelen acıyan bir yerine denk geldim, aniden ısırdı beni ve ciddi yaralandım. Isırmak köpeğin doğal davranışı, yeri geldiğinde bunu sahibi dahil herkese kullanabiliyor.

Sivas kangalı ile Kafkas kurdu kırması olan bu özel köpeklerimiz 2019 yılına kadar yaşamımızdaydılar. Lokum, erken, 6 yaşında hayatını kaybetti, ağır bir kan hastalığı oldu. Pako da Feliks gibi, karın içinde gelişen bir tümöre yenik düştü. Diğerleri yaşlılık nedeniyle aramızdan ayrıldı. Halen son üç yıldır bahçe alanımıza sığınan üç sokak köpeğimiz var, Balım, Sütlaç ve Dost. Hayatımızdaki 13 köpek tecrübesi bana onlardaki istikrarlı, koşulsuz sevgiyi, vefayı ve sadakati yaşattı.

Yaşamımda kedi sevgisi "Pıtır Prens"le başladı. Muayenehane binasının otoparkında annesi terk etmiş, delişmen bakışlı bir ufaklıktı. Otopark veya sokakta arabaların altında kalırsa endişesiyle sitemize getirdim. Orada da bahçeye bırakılamayacak kadar küçük ve korumasız olduğunu fark ettim. Angie, Feliks ve Rita arasında, denetlemelerimiz ile evde ve bahçede özgürce yaşadı. O gün Kenan'ın garajı kapatmak için düğmeye basmasıyla Pıtır Prens'in dışarı çıkış zamanlaması ters denk geldi ve ön patisi garaj kapısına sıkıştı. Röntgen çekimi için Veterinerlik Fakültesi'ne geldiğimizde tasmasını takmaya çalışırken arabadan atladı ve saniyeler içinde kayboldu. Perişan durumdaydım, en yakın binaların arkasına dolanarak defalarca seslendim hava kararana kadar, ancak onsuz eve döndüm. Ankara'nın bilinen karlı kış günlerindeydik, yollar buz, yoğun kar yağışı vardı. Uykusuz gecenin şafağında Veterinerlik Fakültesi bahçesindeydim. Aralıklı sesleniyor, yürüyerek arıyordum, ancak ilk günüm başarısız geçti. Günler 06.30-19.00 arası birbirine benzer araştırmalarla geçiyor, öğlenleri ameliyat arasında Kenan da yardıma geliyordu; sonuçsuz çabalar yaşıyorduk. Astığım fotoğraflar, kalorifer boruları çevresinde seslenişlerim, alandaki kedi hareketleri dedektifliklerim işe yaramıyordu. Sokak kedileri öğrenciler için denek oluyormuş bilgisinin endişesiyle ve başka kediye benzetenlerin verdiği ümit koşturması arasında altı gün geçti. Muayenehaneme hiç gitmedim, maddi kaybım umurumda değil, bulana ödül vermeye hazırım. Yedinci gün Pazar, son arayışımda en yakın ilk binanın arkasından ismini seslenerek yürüyorum. Birden trafo kafesinden başını uzattı. Sevincimi kontrol etmeye çalışarak "Gel oğlum" çağrıma, munis bir şekilde uydu ve onu kucakladım. Mırıltıları onun da mutluluğunu anlatıyordu. Geçirdiğim kâbus süreçte o ilk girdiği yerden ayrılmamış ve bana da cevap vermemişti. Geçen zaman içinde patisi de iyileşmişti. Güçlü, becerikli, kararlı, sabırlı ve şaşırtıcı bir karakterdi. 12 yaşında eve düzenli gelmemeye başladı. Yıllar içinde onun başlattığı sevgi, eve yeni kediler gelmesine yol açmıştı. İki sokak aşağıda komşunun bahçesinde kedilere verdiği konserve mama hoşuna gitmişti. Ondan sonra gelen kedilerden de rahatsızdı anlaşılan, eve misafir gibi veya hasta hissederse gelmeye başladı. 14 yaşında kronik böbrek yetmezliğinden hayatını kaybetti, yaşamım boyu gönlümde olacaktır.

Muayenehane otoparkının hediyesi kedilerimden bir diğeri de, sitemizden ofise olan 25 km'yi arabamın motorunda gelen "Balım Prens" oldu. Muhtemelen ısınmak için oraya girmişti ve park ettikten sonra miyavlamasıyla fark ettim. Yakalamak için epey uğraştıktan sonra o da evdeki ekibe katıldı. Yavru kediler, kendisiyle ilgileneni ebeveyni yerine koyarlarmış, Balım Prens de beni öyle kabullendi. Her zaman beni duydu ve isteklerime uydu; mırlamaları, kucağıma oturması, kendine ait sevgi dili beni daima sarmaladı. İki buçuk yaşında bir sabah her zamanki gibi büyük bir keyifle bahçeye çıktı ve sonra dönmedi. Günlerce hem bizim sitede hem komşu sitede aradım ama yoktu. Bizimki kadar korunaklı bir yerleşim yerinde dahi sokak kazaları

gencecik hayatları bitiriyordu.

Araba motoruna saklanmış başka bir kedi, seyir halindeyken önümdeki arabadan yola düştü ve çılgınca koşarak kaldırıma ulaştı. Otların arasında buldum; üç aylık, sanat eseri minik bir yavru, bırakamadım. Evdeki ilk günlerinde nefes darlığı yaşadığını fark ettim. Küçük bedenini çok zorlayan çılgın koşusu esnasında diyaframında çok büyük bir yırtık oluşmuştu. Kalbi ameliyata dayanamadı, şanssız savaşında onu kurtaramadım.

Yassıhöyük köyü bakkalında, bir yavru kedi, bizim görevliye o kadar çok sırnaşmış ki bahçeye birlikte dönmüşler. Zatürre olduğu için eve getirdik. "Benek Prenses" tedavisinden sonra evin neşesi oldu. Sürekli miyavlayarak seslenir, mırıltıyla cevap verir, kaprislidir ve arzu ettiği ilgiyi görmezse küser. Kıskançlığı da evdeki diğer kedilerin başına beladır. Özellikle güzel havalarda gün boyu sürekli bahçeye çıkar ve eve döner, akşam evde olma konusunda muntazamdır. Kedilerimin yaşamlarını izlerim, onları tanımamda yardımcıdır. Bir akşam eve dönmedi, ertesi birkaç gün ona seslenerek site içinde dolaştım. Dördüncü gün yorgun ve mahzun geldi. Kucağıma aldığımda karnından tekmelenmiş olduğunu anladım. Karın ön duvarı kasları yırtılmış, iç organları fıtıklaşmıştı. Cerrah Kenan ve veterinerimiz başarılı bir ameliyatla ona tekrar neşesini kazandırdı ve kurtarıcısı olarak Kenan'a sevdalandı.

Sokak kedileri için bahçeye de kuru mama koyarız. Günlerden bir gün bahçeye ön bacaklarında renkli bantları ve dikkat çekici kocaman gözleri olan bir tanesi geldi. Beden dilinden hoşlandım ve yumuşak ses tonuyla ona iltifatlar ettim; sonrasında her gün uğramaya başladı. Eve giren diğerlerinin kapı dışından birer pati darbesiyle sayımlarını yapıyor, kendisi de girmek istiyor, fakat kabul görmüyordu. Gelsin istiyordum, eve yeni gelen hayvanla kendimi iyi hissediyorum. Adını "Charlie Prens" koydum, patilerindeki bantlarıyla komikti. Bazı hayvanlar isimleriyle gelirlermiş, ilk gördüğümüz anda ismini yakıştırırmışız. Kedilerimin isimlerinde prens, prenses eki mutlaka olur. İçinde "S" harfi olan kelimeleri daha iyi anlıyorlar, işitme duyuları çok gelişkin. İlgisiz doğalarına rağmen isimlerini mükemmel bir biçimde ayırt edebiliyorlar. Charlie'yi üç buçuk yıl bahçeden kovdu yardımcım, o ısrarla bizi seçtiğini anlattı, arada eve sızıp saklanmaları oldu fakat bulundu ve çıkarıldı. Üzülüyorum ancak Kenan ve yardımcım taviz vermiyorlardı, kedi nüfusundan dolayı haklılardı. Bir pazar günü köy evimizden dönüşte alt salonda yerde siyah izler fark ettim ve üst kat merdiveninde siyah yabancı bir kedi fark ettim. Alt kattaki şömineyi görene kadar durumu çözemedim, kurum yağmıştı şömine alanına, Charlie evin bireyi olmanın yolunu bacadan girerek bulmuştu. Çatıdan geçmiş bacaya ve metrelerce karanlık tünelde yolculuk yapmayı göze almıştı. Kedi retinasının özel anatomisi çok az ışıkta dahi keskin görmelerini sağlıyor, bu sebeple cesaret edebilmişti. Kenan da onun sabrına ve kararlılığına daha fazla dayanamadı. Charlie'nin yaşamımda çok özel bir yeri var, sevgisini daima hissettirir, benimle alakalıdır, mutlu, üzüntülü zamanlarımı anlar. Bana bakarken gözlerini yavaşça kırpması, kucağıma oturması, mırıltıları, elimi yalaması, ısırarak kur yapması ve patileriyle bedenimi yoğurması klasik sevgi dilidir. Yanımda güvende hissettiğini, onun ailesi olduğumu bilirim.

Her kedi benzersizdir. Bazıları sevgi işaretlerini sık sık gösterirken, diğerleri daha bağımsızdır. "Kiracı Fıstık Prenses" 14 yıl yaşadı bizimle, neredeyse ona hiç dokunamadık. El uzatınca kaçar, kucağa alınca titrerdi. Sandalyelerin bacaklarına sürtünerek kendini onlara sevdirir, evimizin her ortamını istediği gibi kullanır, bahçeye nadir çıkardı. Kiracı olarak ailenin bir parçasıydı. Yaşamının son günlerinde yatarken okşayabildiğimde, mırıltıları "seni sevdim, sana güvendim, mutlu oldum" ödül cevabı oldu.

"Badem Prenses"imin dilini dışarı çıkaramaması ise ayrı bir hikâye. Sekiz yıldır kışları evde, yazları sokakta yaşamı seven, canı istediğinde sevgi gösteren bir karakter. Pandemi günlerindeydik, eve geldi ancak su içmek için dahi yerinden kalkmıyor, gözleri kapalı, hareketsiz bekliyordu. Orta kulak iltihabı yaşıyordu, dilini çıkarıp su içemiyordu. Tedavi için ilaçları dışında sırtından sıvı, ağzından mama enjekte ettim. Zamanla düzelecek sabrıyla uygulamalarıma devam ettim; canı yanıyordu ve tepki veriyordu. Aylar içinde çatalla, yandan, yumuşak mamayı ağzına verebildim. Hem ağızdan hem sırtından sıvı vermek de gerekiyordu. Temizlenmek için dilini kullanmaya başlayabildi ancak suyu alamıyordu. Bu hareket özel bir dil pozisyonu gerektiriyormuş. Güçlendikçe rahat dolaşır hale geldi, aklı sokaktaydı. Kıyamadım, tasmayla bahçede bağladım. Kısa zaman içinde koparmayı başardı ve kaçtı. Geç saatlere kadar gelmesini bekledim, ikimizin de dört aylık emeğimizin sonucu hüsran olacak düşüncesi üzücüydü. Aramalarımdan sonuç alamadım. Üç gün sonra sorunu çözmeyi becermiş geldi. Dilini dışarı çıkarmadan üst ve alt çenesini suya sokarak aradan suyu çekiyor, aynı yöntemle kuru mama da yiyebiliyordu. Halen on dört aydır bu şekilde devam ediyoruz ancak kulağına koruyucu damla zamanı büyük kavgamız var. Kedi sevgisi tırmık izsiz olmazmış.

2005 yılından bu yana evimizde ve köy bahçemizde toplam 48 kediyle hayatımızı paylaştık, 16'sı halen bizimle yaşıyor. Diğer 32 tanesinin bir kısmı tahmin ettiğimiz nedenlerle, bir kısmı bilemediğimiz nedenlerle ayrıldılar. Hepsi de yaşamımızda güzel izler bıraktı.

Hayvanlar aklı, sevgisi, duyguları olan canlılardır, sadık ve dürüsttürler. Bizleri dost olarak kabul ediyor, kendilerini ailenin ferdi sayıyor, seviyor, bağlanıyor ve asla unutmuyorlar. Konuşmasalar da harika bir iletişim kurabilen, üzerimizde güzel ve şaşırtıcı etkilere sahip, seçilmiş arkadaşlar oluyorlar. İnsanlar gibi düşünme, algılama, karar verme yetenekleri var ve bizimkilere benzer duyguları yaşıyorlar. Onlara zaman ayırmak, kendine özgü kişiliğini tanımak ve saygı duymak sevgisini kazanmakta önemlidir. Koşulsuz ve beklentiden muaf bir karşılıklı sevgi gelişir. Acılarını, sıkıntılarını, gereksinimlerini anlamak, bunları karşılamak, onları korumak ve değerli olduklarını hissettirmek sorumluluğumuzdur. Kısacık hayatlarını mutlu sürdürmeleri haklarıdır.

Neşe KOÇAK

Empati

"Kendini düşmeye bırak! Karşı koyma!
Öl seve seve, yaşa seve seve."

Herman Hesse

Yeşil, yine yeşil, hep yeşil yapraklar. Baharatlı yeşil, eğrelti otu, solgun deniz... Atkestanesine, tozlu siyaha, kömür grisine, paslı kırmızıya çalanlar. Ön plandan arkaya doğru yoğunlaşan, açılıp kapanan, geniş, dar, dikenli, dalga dalga, çizgi çizgi... Art arda...

Aralarda, tek tük, kimi nilüfer büyüklüğünde, kalın, güçlü sapların üzerinde açılmış, sere serpe, sarı, turuncu, kırmızı, mor çiçekler.

Hafif bir rüzgârda bile kovuklarda, oyuklarda, gözün erişemediği derinliklerde, ürkütücü sesler, gölge oyunları oluşturan, insanın kirli gölgesinin düşmediği habitat.

Şüpheyle sarsılıyorum zaman zaman bu masalsı doğa karşısında. Aklım karmakarışık, bir girdap gibi dönüp duruyor başım. Zihnim bulanık. Hiçbir şeyden emin olamıyorum. Hiçbir şeyi bilemiyorum. Rüzgârla salınan ağaçlar ahenkle süzülen dev yosunları andırıyor aynı zamanda.

Okyanusların tekinsiz dibinde miyim? Suda mıyım, havada mı? Yerde miyim gökte mi?

İpsiz, sihirli bir salıncaktayım. Uçar gibi yükseldiğimde bir yağmur ormanındaki en uzun ağacın tepesine değiyor başım. Düşer gibi indiğimde, okyanusların en derin noktasındaki kumlara dokunuyor çıplak ayaklarım. Yüzlerce minik balık uçuşuyor. Her şey çözülüp eriyor. Kuşlar, böcekler, ceylanlar... Bütün kara hayvanları yarı ölü, akıntıya kapılmış yüzüyor. Dökülmüş gözyaşlarını görüyorum.

Gönlüm ormandan yana. Ne de olsa kara parçası, bildiğim yer.

Esenlik diliyorum. Korkuyorum suya gömülüp boğulmaktan, güvensizlik içinde yok olmaktan.

"Bir denizatı olsam, belki" diyorum.

Saf beyaz boynumdan kan sızıyor. Kalbimde ince fakat derin bir sızı. Jaguarla göz göze geldiğimiz anı hatırlıyorum. Şimşek gibi çakıp sönen, öleceğimi anladığım o kısacık zaman dilimini.

"Belki... Bembeyaz bir denizatı."

Yeter ki gökyüzünü göreyim, o havai maviyi, rüzgârı kucaklayayım, nefes alayım, bir kuş sesi duyayım, böylesi daha iyi.

Bu renkleri, desenleri, bu havayı, bu öğle vaktini tanıyorum.

Bir Henri Rousseau resmi sınırları içinde, toprağın görünmediği sık, vahşi, yabanıl bir ormandayım. Kendimi, bu hoyratlığın ortasına, düzgün fırça darbelerinin arasına, bu cümbüşte ezelden beri yaşayan bir hayvanmışım gibi bırakıyorum. Otların nemli, sıcak kokusunu, ağaç kabuklarından yayılan tütsülü, kekremsi tadı alıyorum. Bir sekoyanın kavlamış tarçın rengi kabuğunu iştahla kemiren kurtçuk muyum?

Oksit sarısı, benekli yağlı gövdemle, kuvvetli siyah çenemi kim görse tiksinir.

Hâlâ korkuyorum.

Gevrek, tok sesleriyle gagalarını takırdatarak gevezelik eden iri orman kuşlarının ötüşlerini dinliyorum bütün dikkatimle. Soluğumu tutuyorum. Boş midelerin meraklı gözlerinden sakınmam lazım küçücük bedenimle. Kırmızı saçlı ağaçkakanın sivri gagasında, lezzetli bir öğlen yemeği olarak göçüp gitmek... Ben... Hayır hayır!

Yanlış bir seçim yapmış olabilirim. Dönüşmeliyim. Başka bir hayvana, sonra bir başkasına...

Başını alıp gitmiş sık dalların, tüylü yaprakların, zehirli otların arasında yılan misali eğilip bükülürken zürafa gibi uzanıyorum yükseklere. Boynum uzadıkça uzuyor uçurtmanın ipi gibi. Ne zaman doğduğunu çoktan unutmuş, sayısız kollarıyla azametli bir ağacın tepesinden bütün ormanı seyre dalıyorum.

Bütün renklerini, bütün hayvanlarını, gecesinde başka, gündüzünde başka yaratıklarını kucaklıyorum. Her bir sesi duyup ayırt ediyorum.

Toprakta, yerdeki yaprakların altında, otların arasında fosforlu kabuklarıyla gezen aceleci böcekler hışırtılarla yürüyor, kozalaklar açılıyor, kozalar çıtırdıyor. Hiç durmadan tohumlar toprağa düşüyor, filizler yeşeriyor, fidanlar boy veriyor. Gizlide, açıkta, orada, burada bir kalp duruyor, bir nefes tükeniyor, ağaçlar kuruyor, çiçekler soluyor aynı anda. Var oluşu yok oluş takip ediyor. Göçüp gitme ve diriliş, yeniden, aralıksız, bitmek bilmeyen...

Sonsuza kadar sürecek bir devinim evrenin boşluğunda.

Bir ağacın reçinesi ön ayaklarıma sıvanmış, aralarına çamur dolmuş tırnaklarımda yapış yapış. Dikenli dilimle yalayarak kurtulmak istiyorum şapırtılar çıkararak.

Şşşşşşşşşşşş diyor bir ses.

Ama kimin, hangisinin? Kulak kabartıyorum.

"Sakın konuşma, sessiz ol!"

Susuyorum. Havayı kokluyorum iri, siyah, ıslak burnumla. Ağzımdan salyalar akıyor.

Şşşşşşşşşşşş diyor yeniden. Çiçeklerden mi böceklerden mi geliyor?

Bir toz bulutu yükseliyor gittikçe ısınan havaya. Cehennem sıcağı; kırçıllı boz kürkümden içime işliyor. Kaşınıyorum. Ateş kırmızısı çiçeklerin iri yapraklarının arkasına saklanıyorum. Kısa, boğuk kişnemeler kulağıma çalınırken kar beyaz, saf beyaz hayalet gibi bir atın uçuşan yelelerini görüyorum dağılan toz bulutunun yerinde. Pürüzsüz, heykelimsi bedeni, bir jaguar tarafından sıkıca kucaklanmış, zarif iki beyaz bacağı yerden kesilmiş. Aşktan mı? Değil... Dostluktan mı, hiç değil. Teslim olmuşlara has çaresiz gözlerle ağlamaklı bakıyor.

Çırpınmayı bırakıyor. Bırakıyor muyum yoksa? Bırakıyorum... Ben miyim vazgeçen yaşamaktan...

Saf beyaz boynumdan kan sızıyor. Kalbimde ince fakat derin bir sızı. Jaguarla göz göze geldiğimiz anı hatırlıyorum. Şimşek gibi çakıp sönen, öleceğimi anladığım o kısacık zaman dilimini. Art ayaklarımın üstünde cesaretle şahlanıp, bu ölüm dansına son vermek için bütün gücümle oradan kaçıp kurtulmak, yüreğim ağzımda, soluk soluğa uzaklaşmak...

Ondan hızlı koşabilseydim, o en büyük kediden. Siyah gül desenli, turuncu düşmanımdan... Aslında bütün hüner buymuş, cesurca kapıp koyuvermekmiş kendimi. Avcının tuzağına düşerek başka bir hayvanın yemeği olmak için bırakıvermekmiş seğiren bedenimi.

Yüreğim, bir ölüm coşkusuyla dolup taşıyor. Kaygılar, korkular, sönen yaşama hevesim... Dünyanın aldanışlarına dair ne varsa bedenimden boşalan kanla beni terk ediyor.

Nereden çıktıkları belli olmayan alıcı kuşlar, arada bir, sakin kanat çırpışlarla daireler çiziyor başımın üstünde. Bir fitne kol geziyor.

Güneş son kez tam tepemde, uzak ve parlak. Açık kalmış gözlerim kamaşıyor yattığım yerde. Jaguarın keskin dişlerinin açtığı deliklerden oluk oluk, ılık ılık kan boşalıyor. Midem bulanıyor. Kulaklı bir baykuş ötüyor üstümdeki dalda. Çalılıklarda bir yılan ıslık çalıyor.

Sırlara eriyorum kederle. Sırlara eriyorum sükûnumu koruyarak. Ne var ne yoksa bilmediğimi bildiğim, bütün kapılarını açıyor önümde. Bir daha uyanamayacağım bir karabasanda etim, kemiğimden ayrılıyor...

Gürol TONBUL

Kuşlaaarr!

Gelin ellerime! Sizlerle konuşmak istiyorum benim küçük, yırtıcı kardeşlerim! Mavi baştankara, çapraz gaga, ağaçkakan, saka kuşu, sinekkuşu, saksağan, şahin, karatavuk ve karga... Kuşlaarrr!

"Sonra herkes kendi dünyasına daldı
Geçti geçmez dediğimiz zaman.
Kuşları unuttuk..."

İlhan Berk

"Ben Feuerbach", Selçuk Yöntem, Ankara Devlet Tiyatrosu

Hatırlamıyorum haberin tarihini. Geçmiş zamanlarda bir gündü diyelim. Belki pazar günüydü. Ne önemi var günün... Günlerin adı var da neden hep geceler gece? O günlerden belki de aynı gecelerden birinde habere takılmıştı gözüm. İçimizden biriydi Selçuk usta. Elli yaşında, ak saçlı, bıyıklı biriydi ve kuş sevgisinden söz ediyordu:

"Kuş sevgisi kelimelerle anlatılamayacak kadar güzel. Başkaları yatar sabahları. Geceden sabaha erinceye kadar uyku girmez gözüme benim. İlk ışıklarıyla günün uçururum kuşları gökyüzüne... Dalarım seyretmeye onları... Ben kuşlardan vazgeçemem. Bir insan vazgeçer mi sevdiğinden? Mezara kadar sürecek bu sevgi, biliyorum."

Belki de hayatımızın, kuşlara nasıl göründüğünü bulma çabasıydı bu sevgi... Belki de "kendini gerçekleştirme, varolma çabası"... Yoksa, bu dünyadan kuş gibi göçüp gitmeye bir gönderme miydi, seyretmeye dalmak kuşları?

***

Hep bu sorular dönüp durdu usumda. Sonra bir gün bir kuş çarptı göğsüme sertçe... Şaka değil, inanın! Bisikletle giderken süzüldü gri bir kuş, beni gördü alçaldı, alçaldı... İri gözlerini gördüm -yeşil, parlak gözlerini-; göz göze geldik. İyice açtı kanatlarını ve göğsüme doğru dalışa geçti. Eğildim o an ama Pattt! diye bir ses çıktı kuşun vurduğu sol yanımdan... Sendeledim... Arkama baktım, son kuş gibi gökyüzüne doğru havalandı. Büyük bir şehrin bir sokağında, gündüz vakti hem de bir kuş vurdu göğsümden beni... Olayı gören orta yaşlı kadın çığlık attı: Ayyy! Şaşkınlık kapladı her yanı.

***

Simurg efsanesini okuduğumda da şaşkındım. 18 yaşındaydım daha... Efsaneye göre, kuşların hükümdarı Simurg (Zümrüdüanka), Kaf Dağı'nda yaşarmış, bilirmiş her şeyi... Kuşlar inanırmış hükümdar Simurg'un varlığına... Ama ortada ne gören olmuş Simurg'u ne de izini bulan... Tüm kuşlar toplanmışlar ve onu bulmaya karar vermişler. Rivayete göre, Simurg, bilgi ağacında yaşarmış ve varmak için oraya yedi zorlu vadiyi aşmak gerekirmiş. Kanatları açmışlar kuşlar; istek, aşk, ustalık, kanatkârlık, şaşkınlık, yalnızlık vadilerini aşmak için. Açlık, susuzluk, yolun uzunluğu derken kala kala otuz kuş kalmış son vadiye geldiklerinde... Ama Simurg ortada yokmuş. Yok oluşun son durağında kendilerini bulmuşlar bula bula. Bir ışık görmüşler, bilgeliğe ermişler... Anlamışlar ki, Simurg kendileriymiş (Simurg, Farsçada otuz demek çünkü...).

Ve her otuz günde "insan neyi arıyorsa odur"* aslında...

***

Kendini arayan, kibrit kutusunda sakladığı kuşları gökyüzüne salan kişiydi Feuerbach. Kendi ışığını arayan, o ışığı sahnede var etmeye çalışan bir oyuncuydu karşımda duran. Tek isteği vardı, "Biraz daha ışık!" diye hayata seslenen Alman yazar Goethe'nin incelikli, duyarlı yapıtı "Tasso"dan bir bölüm oynamak...

16. yüzyıl şairiydi Tasso... Hayatı acılarla örülü ve hep kaybedendi. Yazdıklarıyla aforoz edildi. Çünkü sanat belli kişilerin tekelindeydi ve Tasso kıramıyordu o çemberi bir türlü. Giderek yalnızlaşan, dış dünyayla bağlarını koparan Tasso, geçirdiği sinir hastalığı nedeniyle yedi yıl akıl hastanesinin bir koğuşunda bulmuştu kendini. Hem zihinsel hem fiziksel kaçış ve yok oluş içinde yaşamı ve sanatı -varoluş açısından- hep sorguladı Tasso. Yazdıkları ve söyledikleri -farklı bir bilinç akışı içinde- duyarlı ve incelikli satırlar içinde gizliydi.

"Başka görünmeye zorluyor hayat bizi. Evet, şu pervasızca ve gururla küçümsediklerimiz gibi olmaya. *Görüyorum açıkça saray adabına uygun dokunan sanatı! Uzaklaştırmak istiyorlar beni buradan, görünmeden uzaklaştırmak... Hasta ve çaresiz görsünler diye beni."* (Goethe, "Tasso")

Hayatında fırtınalı dönemlerde ışık arayan Goethe, Tasso'nun yaşamından çok etkilendi. İtalya'yı, o kültürü çok seven babasının anlattıklarıyla büyülendi bu ülkeye ve İtalya'ya yaptığı seyahatlerde Tasso'nun varoluş çabasıyla karşılaştı. 1778 yılında aynı isimli oyunla ele aldı genç şairin hayatını Goethe ve Tasso'yu ölümsüz kıldı. (Ne ilginçtir ki Goethe'nin bu yapıtı, ülkemizde çevrilmedi bir türlü.)

***

Alman oyun yazarı ve kukla sanatçısı Tankred Dorst'un (1925-2017) "Ben Feuerbach-Oyuncu" oyunu, tiyatro sanatında boş vermişliğe, disiplinsizliğe karşı çıkan, hayatı sorgulayan ve sorguladıkça da sistem tarafından dışlanan bir oyuncunun öyküsünü aktarır. Tıpkı genç şair Tasso gibi yok sayılan, içinde yaşadığı tiyatro ortamını suyla arıtmak isteyen, tiyatroda yangın musluklarını açarak tiyatro binasını ağzına kadar suyla dolduran bir oyuncu... Ve yedi yıl boyunca bir akıl hastanesinde tedavi gören, sahneden uzak kalan Feuerbach, gerçek yaşamda bulamadığı ışığı, yıllar sonra bir seçme sınavında -sahne ışıkları altında- bulmak isteyecek ve çatıştığı sistemin, gücün yandaşı asistana hayal gücüyle çok sevdiği, -tek iletişim kurabildiği- kuşları sahneye getirebileceğini ve "Tasso"dan oynadığı bölümle de yok oluşunu gerçekleştireceğini söyleyecektir. Bu yok oluş -tıpkı Simurg efsanesinde olduğu gibi- bir var oluştur aynı zamanda.

"Feuerbach: Gülüyorsunuz. Hadi, alay edin, aşağılayın beni! Rejisörün hatta seyircinin bile alay etmesi... Bu bir oyuncu için en kötüsüdür: ama bir oyuncu aldırmaz buna. O, buna güler. Çünkü onun bütün derdi aşağılanan insanları göstermektir. *(...) Onu tanımazlar bile. Ama bu, onun zaferidir aslında. Bir tek kuşlar anlar onu. Hayatımızın kuşlara*

* Mevlânâ.

nasıl göründüğünü hiç düşündünüz mü? Evet, benim hayal gücüm var ve ben kuşları getirebilirim buraya.

Asistan: Kuşlar mı? O ne demek Bay Feuerbach?

Feuerbach: Sevdiklerim... Gelin! Gelin bakın! (Cebinden bir kibrit kutusu çıkarır) Bakın içine! Zıplayan, benekli küçük kuş... Gördünüz mü? Bir kibrit kutusu ama içinde kuşlar! Venga! Venga! Uçuyor! Yükseliyor! Bakın, şimdi iki tane oldular! Buraya gelin! Kapayın gözlerinizi! Kuşlar başınızın etrafında dönüyor, hissediyor musunuz? Hadi, kollarınızı açın! Bir kuş gibi. Kuşlarrr! Venite Qui! Gelin ellerime! Sizlerle konuşmak istiyorum. Sizlerle benim küçük, yırtıcı kardeşlerim! Mavi baştankara, çapraz gaga, ağaçkakan, saka kuşu, sinekkuşu, saksağan, şahin, karatavuk ve karga... Kuşlaarrr!

Asistan: Durun, yeter artık! Kendinize gelin!

Feuerbach: İşin sırrı şu: Hayal gücü!"

("Ben Feuerbach", s. 19)

Dorst'un yarattığı güçlü oyuncu karakteri -tıpkı kuşlar gibi- aydınlığa, hep ışığa doğru yol alma isteğindedir. Tedavi gördüğü sürenin ardından kendini kabul ettirme çabasında olan, ünlü Yunan düşünür Empodokles'in (MÖ 494-434) -su, ateş, hava ve toprak- dört temel öğesi içinde -sevgi ve nefret çizgisi arasında- gidip gelen kişidir Feuerbach. Feuerbach, ateş ve su demektir ve oyuncu, -aynı zamanda- kendi ateşine su döken, kendi yapısını söndüren, sertleştiren kişi olarak görünendir.

Gerçek yaşamda karşılaştığı güçlükler ve savrulmalar karşısında verdiği sınavın bir benzerini sahnede de vermek için son kez -tüm insanlık adına- sahneye çıkacaktır oyuncu. Eğer -sistemin temsilcisi, görünmeyen güç- rejisör kendisini seyrederse bir aydınlanma eylemini gerçekleştirmiş olacaktır. Ama sahneye adım attığı andan itibaren -tıpkı geçmişi gibi- karanlık içinde kalacaktır...

"Feuerbach: Işık! Burası çok karanlık! Biraz ışık lütfen! Yoksa... Gidebilirim. Duyuyor musunuz beni? Gecikmenin nedeni her tarafın karanlık olması. Rica etsem 'Buradayım' diye seslenir misiniz? Seslenin ki yönümü bulayım. Seyirci için ne kötü durum. Aynı şey benim için de geçerli tabii. *Işığa ihtiyacım var! Sahnede ışık yoksa bir oyuncuyu nasıl seyredebilirsiniz? Bu çok aptalca! Işık!"*
("Ben Feuerbach", s. 3)

***

İşsiz kalan ve onlarca seçme sınavından ve tiyatrodan eli boş dönen, işsiz kaldığı için en yakınları tarafından bile terk edilen oyuncu... O oyuncu için, fırtınalı yaşamı içinde tek sığınağı olan eşi de ölünce hayatı karanlıklara gömülür. O andan itibaren yaşamla bağı kopan ve aydınlık için gözlerini gökyüzüne çeviren Feuerbach için tek iletişim kaynağı kuşlar olmuştur.

"İşsiz kalınca herkes terk etti beni... Eşim de... Sonra o öldü, çürüdü... Yatağında yatıyordu, bedeni küçük bir kuş gibiydi. O an anladım... O günden sonra tek amacım kuşları izlemek, onlarla konuşmaktı."
("Ben Feuerbach", s. 27)

***

İki senedir tiyatrolar kapalı bu topraklarda. Özelikle özel tiyatrolar kira, vergi ve sigorta borçları içinde boğuluyor. Bir oyunda görev alan, prova dönemlerini bir kuruş almadan geçiren ve oyun başı ücretlerini almak için oyunun seyirciyle buluşmasını bekleyen oyuncu arkadaşlarım -kapanınca perdeler- işsiz kaldılar ve zorlu yaşam koşulları içinde yaşamaya çalışıyorlar. Devlet desteği ise yok denecek kadar az. Karanlık içinde bir ışık arıyor herkes...

Dorst'un "Ben Feuerbach" oyununda atıfta bulunduğu, kuşları çok seven, onlarla konuştuğuna inanılan aziz Francesco'dur. Zengin hayatından, -yardım ettiği bir fakir nedeniyle- babasından azar işitince vazgeçen, fakirlikle evlendiğini söyleyen ve çok sevdiği kuşlarla konuşup, onlarla dertleşen, onların kendisine hep uğur getirdiğine inanan kişidir Francesco. Onun direncine inanalım, -karanlıksa hâlâ sahne- başımızı gökyüzüne çevirelim o ışığı görmek için diyeceğim ama, Sait Faik Abasıyanık geliyor aklıma...

"Kuşları boğdular, çimenleri söktüler, yollar çamur içinde kaldı. Dünya değişiyor dostlarım. Günün birinde gökyüzünde artık esmer lekeler göremeyeceksiniz. Günün birinde, yol kenarlarında toprak anamızın koyu yeşil saçlarını da göremeyeceksiniz. Bizim için değil ama çocuklar için kötü olacak. Biz kuşları ve yeşillikleri çok gördük. Sizin için kötü olacak. Benden hikâyesi." ("Son Kuşlar" öyküsünden)

Kuşlaarrr!

Not: *Alıntılar için Devlet Tiyatrosu'nun oyun metni kullanılmıştır.*

EFSANE HALİNE GELEN ÜLKELER KENTLER DERGİSİ

memlekent

Tüm sayılarına
www.psikeart.com adresinden ulaşabilirsiniz...

psikesinema

Temmuz-Ağustos 2021 sayısı

tüm gazete bayii ve seçkin kitapçılarda